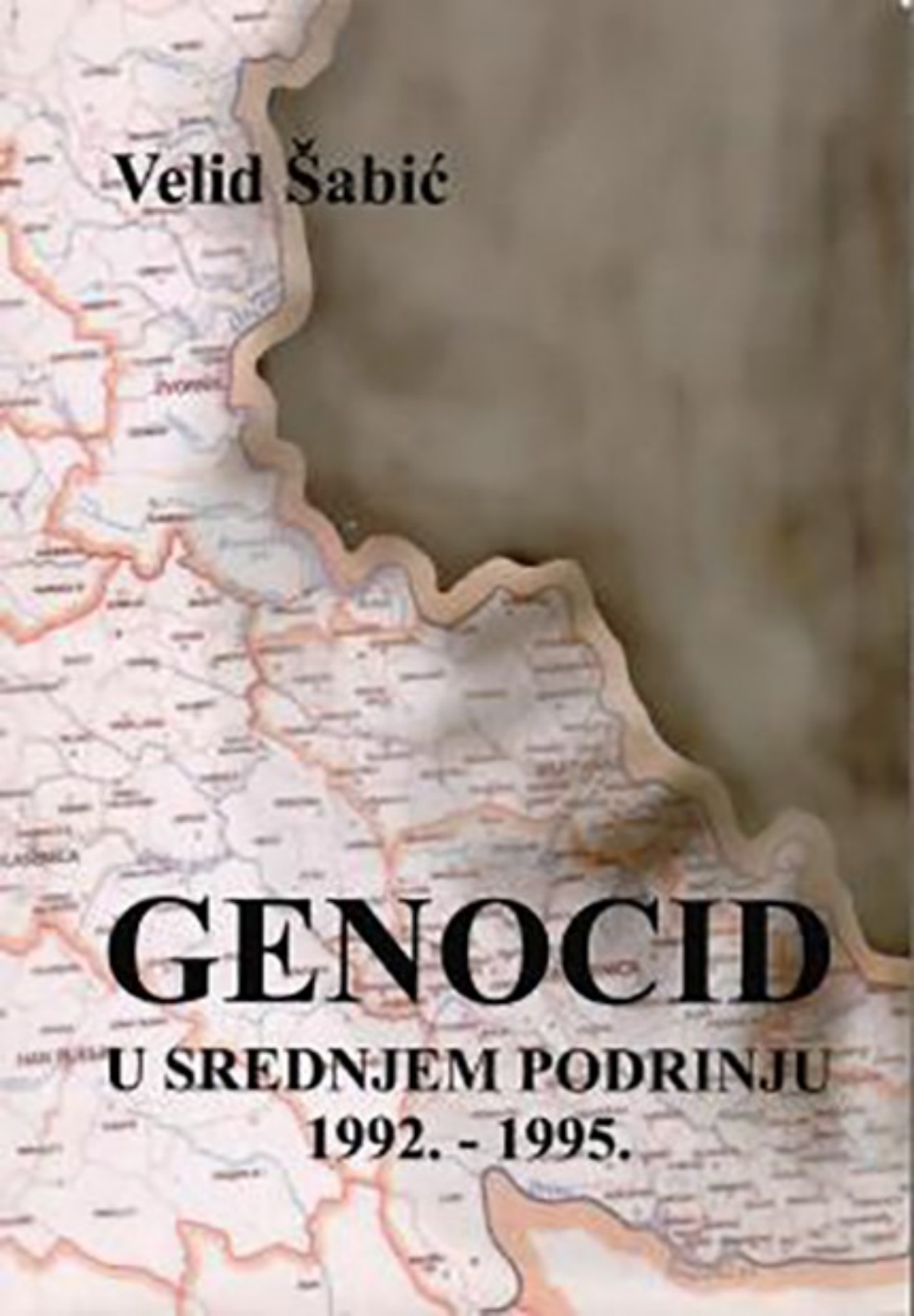

Velid Šabić

GENOCID

U SREDNJEM PODRINJU 1992. - 1995.

Posvećeno žrtvama genocida u srednjem Podrinju

IZDAVAČ:

Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava
Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo

ZA IZDAVAČA
Prof. dr. Smail Čekić

UREDNIK:
Mr. Muharem Kreso

RECENZENTI:
Prof. dr. Mirsad D. Abazović
Dr. Edina Bećirević
Nijaz Mašić, prof.

STRUČNI I TEHNIČKI SARADNICI:
Salko Gušić
Meldijana Arnaut
Ivica Budimir
Emir Šabić

ŠTAMPARIJA:
Štamparija Fojnica d.o.o., Fojnica

TIRAŽ:
1.500

Mr.sc.Velid Šabić

Genocid u srednjem Podrinju 1992. – 1995.

Sarajevo, 2008.

PREDGOVOR

Na kraju dvadesetog vijeka u srcu Evrope, pred očima međunarodne zajednice, Vojska i policija Republike Srpske izvršile su genocid u sigurnoj zoni UN-a Srebrenica, jula 1995. godine. Stravične slike genocida nad Bošnjacima srednjeg Podrinja predstavljene su svjetskoj javnosti putem medija.

Međunarodni sud u Hagu (ICTY) donio je presudu za genocid u slučaju protiv Radislava Krstića, komandanta Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske. Ova presuda se odnosi na juli 1995. godine. Nesumnjivo je da događaji iz jula 1995. godine pokazuju vrh ledenog brijega svih zločina koje su združene snage iz Savezne republike Jugoslavije (Srbije i Crne Gore) te Republike Srpske kontinuirano provodile nad Bošnjacima u srednjem Podrinju od 1992. – 1995. godine. Međunarodni sud pravde (ICJ) u Hagu u slučaju Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore potvrdio je 2007. godine, da je u Srebrenici izvršen genocid nad Bošnjacima.

Nakon stravičnih zločina na prostoru cijele Bosne i Hercegovine, uključujući i genocid u Srebrenici, institucije međunarodne zajednice su teritorij na kojem je izvršen genocid proglasile entitetom pod imenom Republika Srpska. Takvim postupkom međunarodna zajednica dala je legitimitet institucionalnoj i političkoj strukturi koja je planirala, organizirala i izvršila genocid.

Genocid u srednjem Podrinju je rezultat velikosrpskog projekta o eliminisanju Bošnjaka iz doline rijeke Drine i predstavlja historijski kontinuitet velikosrpskih planova o stvaranju „Velike Srbije“.

Rezultat genocida kojeg su srpske snage kontinuirano provodile od 1992.-1995. godine je preko 100.000 prognanih, oko 15.000 ubijenih, nekoliko stotina silovanih žena i djevojčica i njihova potpuno uništena imovina. Analizom originalnih dokumenata iz različitih izvora u ovoj knjizi govori se o ulozi međunarodne zajednice, namjerama političko-vojnih struktura Republike Srpske da izvrše genocid i odnosu bosanskohercegovačkih vlasti prema tom dijelu Bosne i Hercegovine.

Ova knjiga je stvarna slika najveće tragedije Bošnjaka srednjeg Podrinja.

POJAM GENOCIDA

Genocid je pojam koji se u novijoj literaturi veže za XX stoljeće. Genocid je zbog težine zločina, industrijalizacije ubijanja i težine stradanja jevrejskog stanovništva na tlu Evrope, dobio i poseban naziv: holokaust. Međutim, tokom II svjetskog rata, Treći rajh je vodio program istrebljenja i Roma, a u okviru fašističkih režima širom Evrope izvršen je i genocid nad brojnim drugim narodima. Konkretnije, na području Jugoslavije, možemo reći da je, osim genocida nad Srbima, Jevrejima i Romima, počinjen genocid i nad Muslimanima-Bošnjacima. Od osamdesetih godina dvadesetog vijeka, kada se svjetska akademska javnost otvorila prema istraživanju genocida, naučnici su počeli dodatno istraživati i otvarati i druge slučajeve genocida u XX stoljeću, kao što je, recimo, genocid u Kambodži. Genocid nad Bošnjacima počinjen tokom srpskocrnogorske agresije 1992.-1995. godine, te genocid u Ruandi počinjen 1994. godine, pokazuju intenziviranje međunarodnopravne aktivnosti na planu sankcioniranja genocida. Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju, te tribunal za Ruandu (koji su u početku bili dva ogranka jednog Tribunala da bi se u kasnijoj fazi rada razdvojili na dva tribunala), sudovi su sa ograničenom teritorijalnom, ali i vremenskom jurisdikcijom. Međutim, ova dva tribunala prethodili su osnivanju stalnog Međunarodnog krivičnog suda (ICC), sa univerzalnom jurisdikcijom.[1]

Argument onih optimista koji su smatrali da međunarodna pravda može djelovati preventivno na zločine, kao što je genocid, te da će osnivanje međunarodnog suda sa univerzalnom jurisdikcijom imati određenog efekta u tom smislu, demantirani su genocidom u Darfuru, koji je započeo nakon osnivanja ICC-ja i koji istrage tužitelja ovog suda nisu uspjele zaustaviti. Genocid je, naime, zločin za koji je neophodno razviti ozbiljnije mehanizme prevencije uz učešće cijele međunarodne zajednice.

Sam pojam genocida uveo je Raphael Lemkin, profesor međunarodnog prava, Jevrej iz Poljske. Winston Churchil je 1944. godine govoreći o masovnim ubistvima od strane nacista, u namjeri da naglasi kako se čovječanstvo još nikada nije suočilo sa zločinom takvih razmjera, spomenuo da je u toku „zločin bez imena". Veoma brzo odgovorio mu je Raphael Lemkin, rekavši da se radi o „genocidu" – kovanica grčke riječi *genos* (rasa, pleme) i

[1] Univerzalna jurisdikcija ICC-ja ima svoja ograničenja koja su kroz Vijeće sigurnosti UN-a nametnuta od strane SAD-a. Naime, SAD su uvele određene pravne mehanizme na Statut ICC-ja sa namjerom da zaštite svoje građane od eventualnih optužnica za genocid, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina. Šire o ovome vidi: Edina Bećirević, *Međunarodni krivični sud: između ideala i stvarnosti*, Međunarodni centar za mir i Arka press, Sarajevo, 2003. godine, (posebno IV poglavlje).

latinskog nastavka – *cide* (od *cadere*, ubiti).[2] Bernard Bruneteau jedan je od mnogih analitičara genocida koji u Lemkinovom obrazlaganju pojma genocida nalazi temeljnu inspiraciju za rad. Prema Bruneteau: „Za Lemkina se genocid, osim masovnog fizičkog uništenja, po njemu graničnog i izvanrednog slučaja, ponajprije sastojao od raznih postupaka koji su bili usmjereni na uništenje temeljnih osnova za život jedne grupe kao grupe. On je bio 'sinteza različitih postupaka progona i uništenja'".[3]

Da bismo razumjeli zbog čega je to tako, potrebno je suštinski razumjeti pojam genocida. Naime, brojni teoretičari, uglavnom, se slažu da je za izvršenje najtežeg zločina kojeg poznaje čovječanstvo i koji podrazumijeva istrebljenje jednog naroda ili dijela jednog naroda, nemoguće bez države. Dakle, genocid ne mogu izvršiti pojedinci niti neorganizirane grupe. Najznačajniji teoretičar koji je pojam genocida neraskidivo vezao za državu jeste Irving L. Horrowitz. Horowitz kaže da: „Kolektivna priroda genocida, u kojoj je žrtva kažnjena za pripadnost grupi, plemenu, rasi ili religiji, odvaja genocid od drugih vrsta socijalnih zala. Djelo genocida stoga je u kontradikciji sa tradicionalnim zapadnim normama i pristupima zakonu i moralu, koji naglašava individualnu odgovornost za akcije; i prema tome zahtijeva specifične forme kažnjavanja za zločin".[4]

Državni suverenitet o kojem govori Horowitz jeste prepreka uspješnoj prevenciji i sankcioniranju genocida, što se potvrdilo i presudom Međunarodnog suda pravde u procesu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore od 27. februara 2007. godine. Naime, Presuda je suštinski zaštitila suverenitet države Srbije, a teret za činjenje genocida prebacila je na kolaboracioniste u paradržavnoj tvorevini Republici Srpskoj. Ovom Presudom je međunarodni pravni sistem praktično zaštitio državne suverenitete širom planete od opasnog presedana koji bi, da je presuda bila drugačija, značio da i država može snositi odgovornost za činjenje genocida. Tokom analize u ovom radu, bit će korištena definicija genocida iz Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948., prema kojoj: genocid[5] označava bilo

[2] Raphael Lemkin's *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation - Analysis of Government* – Proposals for Redress, (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944), p. 79 - 95.
[3] Bernard Bruneteau, *Stoljeće genocida,* Politička kultura, Zagreb, 2005, str. 11.
[4] Irving L. Horowitz, „Science, Modernity and Authorised Terror: Reconsidering Genocidal State", u (eds) Levon Chorbajian and George Shirinian, *Studies in Comparative Genocide,* St. Martin's Press, New York, 1999, str. 15.
[5] UJEDINJENE NACIJE, Konvencija o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida, 9. decembar 1948.

koje od sljedećih djela, počinjeno s namjerom da se u cjelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa kao takva:

(a) ubijanje pripadnika grupe;

(b) nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede pripadnicima grupe;

(c) smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja;

(d) uvođenje mjera kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe;

(e) prisilno premještanje djece iz te grupe u drugu grupu.

Prema konvenciji, kažnjiva su sljedeća djela:

(a) genocid;
(b) udruživanje radi počinjenja genocida;
(c) direktno i javno poticanje na počinjenje genocida;
(d) pokušaj počinjenja genocida;
(e) saučesništvo u genocidu.

GEOGRAFSKI POLOŽAJ I DEMOGRAFSKA STRUKTURA PODRUČJA SREBRENICE

Geografski položaj

Područje Srebrenice pripada regionu sjeveroistočne Bosne. Nalazi se u pojasu srednjeg toka rijeke Drine i obuhvata općine Srebrenica, Zvornik, Bratunac i Vlasenica. Zbog svog geografskog položaja ovo područje se zove srednje Podrinje. Sjevernu i istočnu granicu područja sa Srbijom čini rijeka Drina, na Zvornik se naslanja općina Bijeljina, a na drugoj strani su općine Han Pijesak, Šekovići i Kalesija. Ovo područje se naslanja na tuzlansku regiju i jedno vrijeme je pripadalo Tuzlanskom srezu, a kasnije Tuzlansko-podrinjskom okrugu. Preko njega prolaze glavni putevi iz pravca Sarajeva, odnosno sarajevsko-romanijskog područja koji vode prema Srbiji. Granica prema Srbiji u ovom dijelu duga je oko 70 km i okrenuta je prema području Užica, Bajine Bašte i Loznice gdje su Muslimani, ne tako davno, bili u velikom broju, a jedan veliki dio je protjeran na ovo područje. Četiri mosta koja povezuju Srbiju sa Bosnom i Hercegovinom smještena su u Zvorniku, Bratuncu i Skelanima. U Zvorniku i u Skelanima se nalaze hidrocentrale na rijeci Drini. Na prostoru općina Srebrenica i Vlasenica je i rudnik boksita, a u općini Zvornik fabrika za preradu rude boksita. Rudnik olova i cinka je u općini Srebrenica. Geografski položaj, prirodna bogatstva i putne komunikacije u srednjem Podrinju predstavljaju stratešku prednost za stranu koja ih kontroliše. Profesor dr. Ibrahim Tepić o Srebrenici piše: „Grad Srebrenica, odnosno Argentarija, jedini je urbani centar na bosanskom i širem prostoru sa urbanom tradicijom dužom od dvije hiljade godina (već sredinom III stoljeća nove ere pominje se kao rimska kolonija). U vrijeme Rimljana grad je imao otprilike onoliko stanovnika koliko ih je neposredno pred tragediju (1993. do 1995.), zajedno sa izbjeglicama iz šireg Podrinjskog područja, bilo u Srebrenici. U vrijeme Rimljana grad je imao status rimske kolonije, rimskog naselja, što znači da je njenim građanima bilo priznato pravo građanina Rima. Grad je imao terme, eksploatisao je mineralnu vodu, čuvena banja Guber, imao je gradsko kupatilo, vijećnicu, tržnicu, hram Jupitera. Nalazio se na jednom od najvažnijih rimskih puteva sa Jadrana u Panoniju. Nalazio se na putu koji od Narone i Solina preko Sarajevskog polja vodi prema Sirmijumu, glavnom gradu Donje Panonije. Upravo taj put je bio jedna od direktrisa nastupanja Avarsko-slovenskog plemenskog saveza, kada je ovaj u desetak-dvanaest godina, od 602. do 614. godine, preplavio

Balkansko poluostrvo i gotovo uništio moćno Vizantijsko carstvo. Kako je u toku ove seobe naroda nestala Argentarija i njen centar Domavija nije nam poznato, ali je historijska činjenica da multikultura nije prestala. To znači da je, kao i drugi veliki gradovi Rimske imperije, njeno stanovništvo bilo, multikulturno, multiplemensko, multireligiozno – kosmopolitsko. Bosna i Hercegovina i Srebrenica svoje korijene multikulture, multietničkog, multireligijskog, multikulturnog života vuku iz tog perioda".[6]

O milenijskoj tradiciji ovog područja profesor dr. Hakija Đozić piše: „Nada-lje povijesno je poznato da je rijeka Drina i u doba Rimskog carstva bila granica između tadašnjih rimskih provincija. Zna se, recimo da je na desnoj obali Drine egzistirala provincija Mezija (današnja Srbija), a na lijevoj obali Panonija, Dalmacija."[7]

„Na ruševinama Argentarije i Domavije uskoro se razvilo naselje sloveniziranog imena. Sa organizacijom države i privrede u Srebrenici se obnovilo i rudarstvo, u XIV stoljeću tu su već i čuveni rudarski stručnjaci – Sasi, što joj je omogućilo da posustaloj feudalnoj Evropi ponudi gransko (visoko kvalitetno) srebro. Hiljadu tristo sedamdeset šeste godine zakupnici rudnika srebra su Dubrovčani, što ponovo pokazuje njenu multikulturalnu i multireligijsku stvarnost. U zemlji bogumila, postojala je katolička dubrovačka i rudarska saska kolonija. Tu je bilo i sjedište franjevačke provincije „Bosna Srebrena". Obnovljeno rudarstvo obnovilo je bogatstvo Srebrenice i njenu urbanu tradiciju, ali je to bilo opet povod za nasrtaje susjeda da se dokopaju tog bogatstva. Nasrtaji su se naročito umnožili u XV stoljeću, Srbija, Mađarska pa Osmansko carstvo, da bi po slomu Bosanske kraljevine i po povlačenju sultanove glavnine 1463. godine Mađari ovdje osnovali Srebreničku banovinu, koja se održala do 1512. godine. Poslije Mohačke bitke 1527. godine Srebrenica gubi vojnički značaj i nalazi se duboko u Osmanskom carstvu, što je označilo ponovni uspon rudarstva i eksploatacije srebra. To je potrajalo do Bečkog rata 1682. godine, kada su se pod kraj tog rata borbena djelovanja ponovno primakla Srebrenici. Bez

[6] Ibrahim Tepić, *Srebrenica 1995*, Knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 168 i 169.

[7] Hakija Đozić, *Srebrenica 1995*, Knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 175.

obzira što nije pala u ruke osvajača blizina granice zaustavila je privredni napredak. Kučuk-kajnadžirskim mirom od 21. jula 1774. godine Rusija je prvi put dobila pravo na zaštitu hrišćana u Osmanskom carstvu odnosno na Balkanu. Samo 17 godina kasnije, to pravo je priznato austrijskom caru. To je otvorilo tzv."istočno pitanje" i apetite za dijeljenje ovih prostora po raznim osnovama. Velika francuska revolucija 1789. godine u tome ništa nije promijenila, pa su XIX i XX vijek i u Srebrenici ispunjeni borbom za održanje i preživljavanje iako upravo na ovom prostoru imamo u Evropi najstarije međunarodno određene granice. Te granice je postavio i priznao Berlinski kongres 1878. godine. Na ovom prostoru, ona ide Drinom, a Drina je i inače još od podjele Rimskog carstva na Istočno i Zapadno carstvo - jedno sa sjedištem u Konstantinopolu, a drugo u Rimu – granična konstanta. Sve kasnije podjele, kontinentalnog ili civilizacijskog karaktera, naslijedili su tu podjelu, a potvrđivali su je takve kao što je raskol hrišćanstva 1054. ili Jalta 1945. godine".[8]

Demografska struktura područja Srebrenice kroz stoljeća je bila promjenjiva, zavisno od osvajača na ovim prostorima. O tim promjena prof. Đozić kaže „Kod razmatranja pitanja demografije područja lakta Drine, dragocjene podatke nam daje Tatomir Vukanović (pseudonim, vjerovatno Vladimira Ćorovića). Imenovani autor, uz ostalo, opisuje kako je Srbima, po osnovu rodbinskih odnosa dvora Ugarske i Srbije, predata Srebrenica, konačno tek 1413. godine. No ima mišljenja da je Ugarska tako postupila, nakon što je u borbama sa pripadnicima Bosanske narodne crkve, na prostoru lakta Drine doživjela poraz. Jer na tom su lokalitetu oni bili jedini žitelji. Da pomenuta konstatacija nije bez osnova, uz ostalo dovoljno je podsjetiti da u tim krajevima, na početku XV stoljeća, po pisanju Konstantina Filozofa, svi stanovnici su bili „bogomilske cresi", (vjere). Interesantno je ukazati da Vukanović nije mogao u ovom kraju, prije nego je Srebrenica 1413. godine predata Srbima, ubicirati postojanje pravoslavne crkve. Ostalo rezonovanje se podrazumijeva. U periodu 1413-1463. godina, kad Srebrenicu konačno pokoravaju Osmanlije, ona je 11 puta mijenjala gospodara (između Kraljevine Bosne, Osmanlija, Ugarske i Srba). Znači, tadašnja vlast Srba nad Srebrenicom nije bila čvrsta, dugotrajna.... Sa dolaskom Osmanlija, naravno

[8] Ibrahim Tepić, *nav. dj.*, str. 169 i 170.

nastaje i proces islamizacije stanovnika ovih krajeva. Taj proces je u laktu Drine, po Hadžijahiću tekao relativno brzo. Zašto? Pa zna se da su pripadnici Bosanske narodne crkve rado primali islam. O tome svjedoče pokazatelji popisa stanovnika Sandžaka Zvornik, iz 1519. i 1533. godine, u čijem se sastavu nalazio Kadiluk Srebrenica. Zatim bitno je podsjetiti da je nakon velikog progona Bošnjaka (1804.-1862.) iz Srbije (koje su Srbi nazivali „Turci iz Srbije"), veliki broj se njih nastanio u laktu Drine. Iza njih je u Srbiji ostala velika (ne) pokretna imovina. Međunarodnim ugovorom Kneževine Srbije i Osmanskog carstva, uz posredstvo velikih sila, predviđeno je da Srbija plati štetu tim žiteljima. Tu međunarodnu obavezu Srbija nije izvršila.".[9]

Geografski položaj srednjeg Podrinja

[9] Hakija Đozić, *nav. dj.*, str. 177-179.

Demografska struktura

Općina Srebrenica po popisu stanovništva iz 1991. godine:[10]

U općini Srebrenica, je prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, živjelo 36.666 stanovnika, na površini od 527 km2, sa gustoćom naseljenosti 69,6 st/km2. Nacionalna struktura izgledala je ovako: Hrvati 38, Srbi 8.315, Muslimani 27.572, Jugoslaveni 380, Ostali i nepoznato 361.

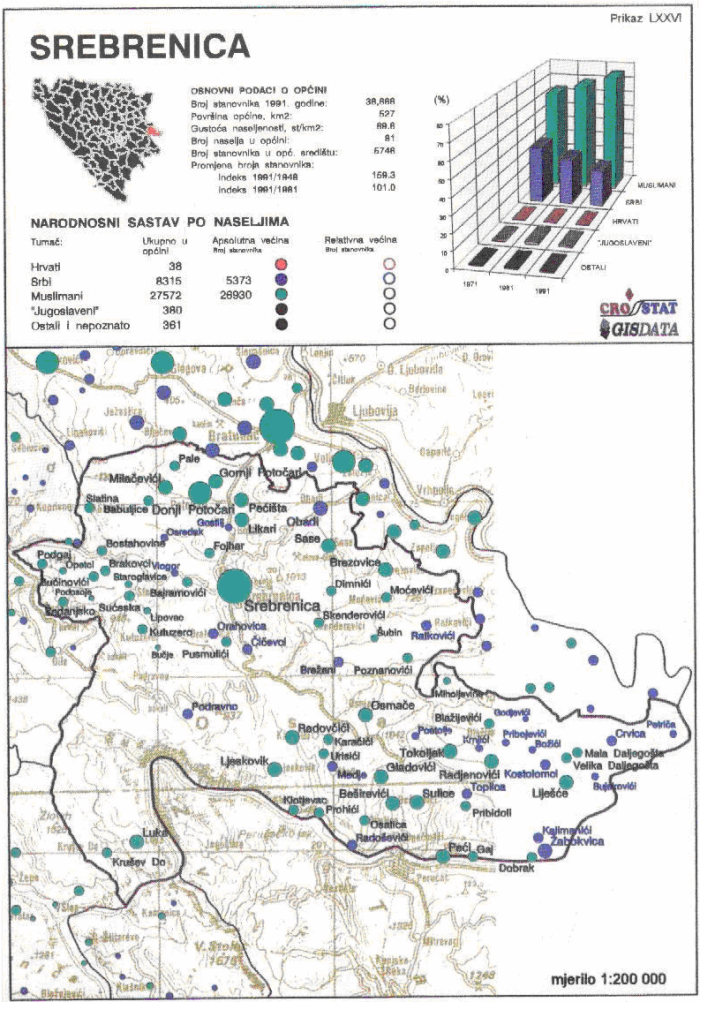

[10] Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Narodnosni sastav po naseljima, izdanje, „Državni zavod za statistiku“ Republika Hrvatska, Zagreb, travanj 1995. godine.

Općina Bratunac po popisu stanovništva iz 1991. godine:[11]

U općini Bratunac je, prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, živjelo 33.619 stanovnika, na površini od 293 km2, sa gustoćom naseljenosti 114,7 st/km2. Nacionalna struktura je izgledala ovako: Hrvati 40, Srbi 11.475, Muslimani 21.535, Jugoslaveni 223, Ostali i nepoznato 346.

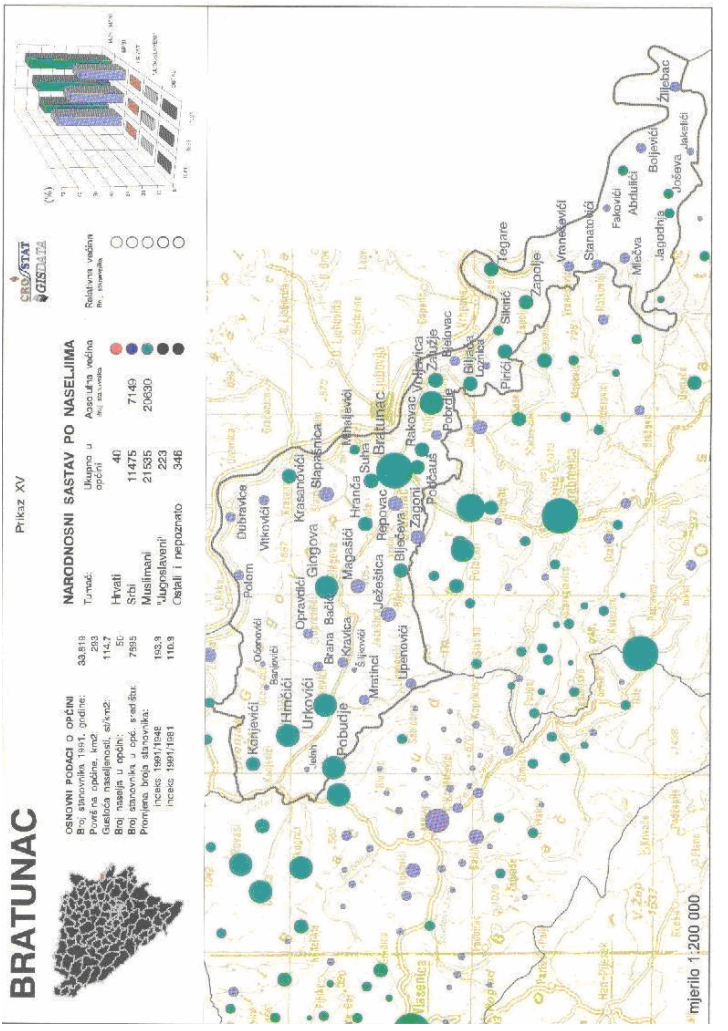

[11] Isto.

Općina Vlasenica po popisu stanovništva iz 1991. godine:[12]

U općini Vlasenica je, prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, živjelo 33.942 stanovnika, na površini od 532 km2, sa gustoćom naseljenosti 63,8 st/km2. Nacionalna struktura je izgledala ovako: Hrvati 39, Srbi 14.359, Muslimani 18.727, Jugoslaveni 340, Ostali i nepoznato 477.

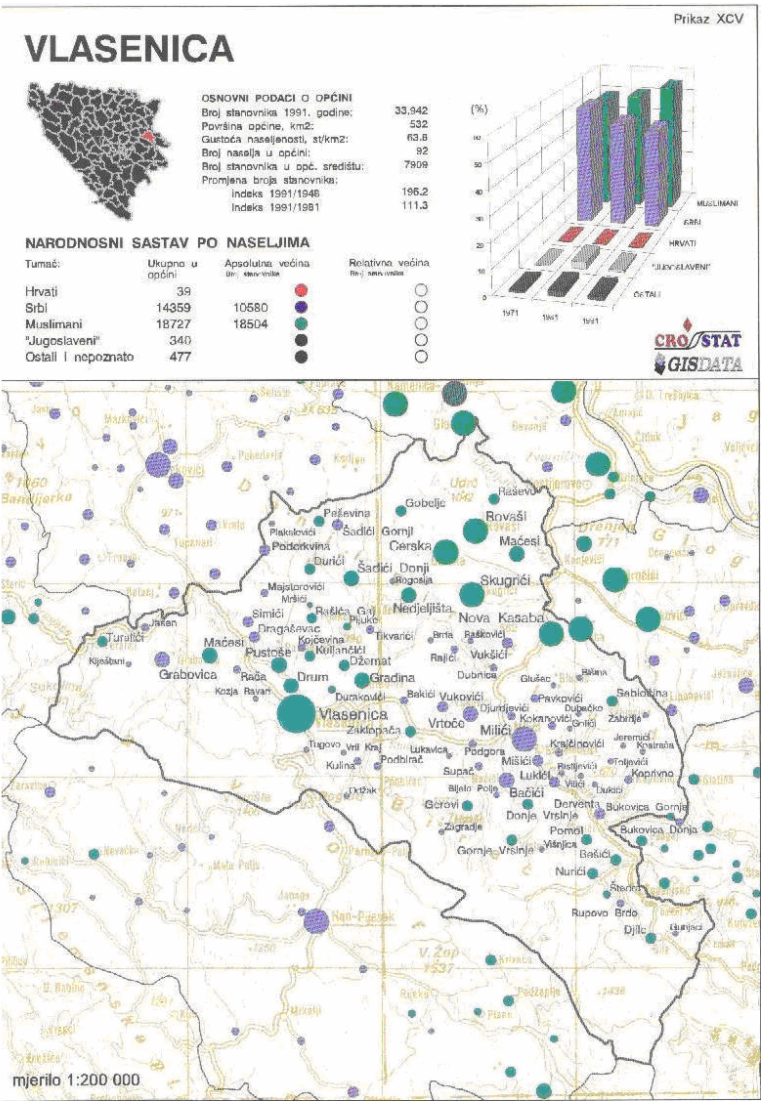

[12] Isto.

Općina Zvornik po popisu stanovništva iz 1991. godine:[13]

U općini Zvornik je, prema Popisu stanovništva iz 1991. godine, živjelo 81.295 stanovnika, na površini od 500 km2, sa gustoćom naseljenosti 162,6 st/km2. Nacionalna struktura je izgledala ovako: Hrvati 122, Srbi 30.863, Muslimani 48.102, Jugoslaveni 1.248, Ostali i nepoznato 960.

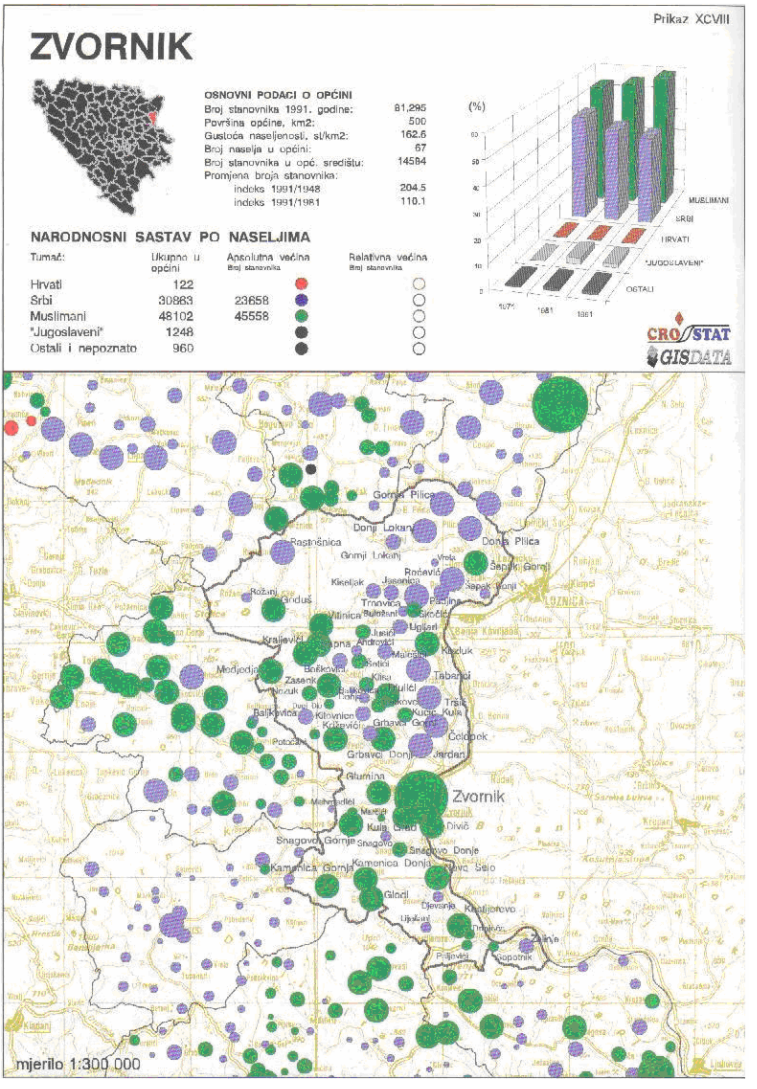

[13] Isto.

HISTORIJSKI KONTINUITET VELIKOSRPSKIH PLANOVA PREMA PODRUČJU SREBRENICE

Velikosrpski projekat

Historijski gledano područje Srebrenice je uvijek bilo u vrhu strateških srpskih ciljeva radi ostvarenja velikosrpskih planova. Općine Srebrenica, Bratunac Zvornik i Vlasenica čine područje uz rijeku Drinu koje se često zove i srednje Podrinje. Srednje Podrinje je teritorij na kojem su Bošnjaci većina, što je glavni problem za velikosrpske planove o proširenju srpskih teritorija preko rijeke Drine. Ova područja su neprestano bila na meti velikosrpskih političara, a u ratovima velikosrpskih oružanih formacija. Zbog otvorene mržnje i pokušaju zatiranja Bošnjaka na ovom prostoru su izvršeni najveći ratni zločini. Ideologija, planovi, sredstva i metode koje su Srbi koristili od 19. stoljeća do danas ostali su nepromijenjeni.

O tome profesor Abazović prema Cohenu navodi sljedeće: "U odjeljku 'Etničko čišćenje za „Veliku Srbiju"', Cohen naglašava da je 'pojam oslobađanja Srbije od Turaka (među Srbima pogrdan naziv za muslimane) bio tema koja se ponavljala u srpskoj političkoj kulturi od devetnaestog stoljeća. Čak i prije nezavisnosti 1878. godine Srbi su protjerivali muslimane iz njihovih domova i oduzimali im imovinu. Poslije 1878. godine toliko je nestalo muslimana koji su naseljavali mnoge gradove i utvrde u Srbiji, u jednoj seriji progona i masakra, da je Srbija uoči balkanskih ratova bila bez muslimana. Nakon uspostavljanja srpske državne vlasti, skoro sve džamije koje su stajale u ovoj bivšoj otomanskoj kneževini, a bilo ih je na stotine, sistematično su uništavane. Za vrijeme Balkanskih ratova 1912.-1913. izraz čišćenje se isključivo koristio za opisivanje srpskog metoda sticanja teritorije. U sjevernoj Albaniji, srpski i crnogorski borci su pretvarali cijela sela u krematorijume, gdje su žene, djeca i nemoćni spaljivani živi.' Cohen dalje navodi svjedočenje M. Edith Durham, koja je u to vrijeme bila bolničarka, ali i britanska ratna dopisnica, kako su Srbi i Crnogorci 'rutinski masakrirali albanske, turske i bosanske muslimanske civile, a posebno je uočila njihovu praksu odsijecanja noseva i gornjih usana sa još živih žrtava'. Durhamova navodi: 'Crnogorci (pravoslavci, n. p.) su svi glorifikovali svoju bestijalnost, i u detalje pričali o svojim podvizima odsijecanja noseva, oponašali bajonetom nabijanje jednog Turčina na kolac, odsijecanje njegovog nosa i gornje usne i derući se savjetovali još uvijek živućem čovjeku: „Idi kući i pokaži svojim ženama kako si lijep". Svi, uz vrlo malo izuzetaka, su odsijecali noseve.

Jedan starac od sedamdeset godina je odsjekao samo dva, ali se izvinuo jer se u početku razbolio.'

...Jedan ruski hirurg, jedini strani ljekar kome je bio dopušten ulazak u kosovsku oblast, došao je da radi sa nama nekoliko dana, i potkrijepio je izjave (Crnogoraca) da su jedva ostavili i jedan nos na mrtvom tijelu Berana (Crna Gora) do Ipeka (Kosovo)...

...Neki manje surovi učesnici, Crnogorci, izjavljuju da ne vide ništa strašno u masakriranju mrtvih tijela... ali izjava tih ljudi je bila da su oni masakrirali ranjenike prije nego što će u njih konačno zabiti bajonetu...

...Do mene je došao izvještaj da je u (području) Kosovo zemlja na mnogo mjesta jednostavno bila prekrivena tijelima žena i djece...Ja nisam pridavala mnogo vjere tom izvještaju dok se jedan srpski oficir nije pojavio za trpezarijskim stolom i veselo ispričao junačka djela Srba...

...Kada su prolazili kroz selo u novembru (1912. godine), Srbi su samo razoružali narod koji nije pružao otpor. Ali kada su se vojnici vratili u aprilu (1912. godine), zabavljali su se krvarenjem bespomoćnih žrtava do smrti.

Seljani su posvjedočili: „Ne brzo kao što rade sa ovcama, već sporo.“ Načinili bi mali rez na ručnim zglobovima i laktovima i na vratu, tako da bi im trebalo duže vremena za umiranje. Neke žene su, sa groznom i slikovitom pantomimom, opisivale vrste sjekotina i kako su Srbi plesali oko umirućih žrtava i oponašali njihove posljednje trzaje... Neki su se Srbi stidjeli svojih podviga, jer je jedan oficir ispričao jednom ljekaru kojeg ja znam, da je pomagao da se zakopaju živi ljudi na Kosovu...“[14]

Za potpuno razumijevanje srpskog odnosa prema Bosni i Hercegovini i unutar tog kompleksa prema Bošnjacima, Abazović ukazuje na dosad transparentne stavove srpskih političkih i naučnih javnih radnika i pisaca:

„Stojan Novaković, srpski naučnik i vođa 'Narodnjačke stranke', s konca XIX i početka XX vijeka, snažno podržava Iliju Garašanina i

[14] Mirsad D. Abazović, *Kadrovski rat za BiH*, Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1999, str. 49 i 50.

Aleksandra Karađorđevića u njihovoj političkoj opciji da je Bosna i Hercegovina faktički Srbija. Evo nekih od ključnih njegovih stavova:

„Poznato je da je još od početka autonomne eksistencije Srbije njena politika imala uvek kao cilj ujedinjenje sa Bosnom. Politika I. Garašanina pod knezom A. Karađorđevićem beše uvek upravljena prema ujedinjenju sa Bosnom, Hercegovinom i Starom Srbijom. Isti državnik je vodio u istom smeru spoljnu politiku Srbije pod knezom Milanom Obrenovićem. Njegovo iskustvo, njegov veliki autoritet u ovim pitanjima stavljali su ga iznad dinastičkih raspra. Već za vreme srpsko-turskog rata 1876. godine, Beograd je otvoreno imao u vidu Bosnu i Hercegovinu ne sanjajući o tajnim dogovorima Rusa. Jovan Ristić se usudio 1876. godine da traži od Porte da administracija Bosne i Hercegovine kao vazalnih zemalja bude poverena Srbiji da bi se izbegla eventualnost rata. To je bio jedna od najvažnijih razloga prekidanja odnosa između Srbije i Turske. Jasno je bilo da bi zajednica Srbije i Bosne i Hercegovine pod srpskom vlašću predstavljala odlučan korak u ispunjenju jedinstva srpskog naroda. Srbija, Bosna i Hercegovina, spojene u jednu državu, bile bi istinski jezgro koje bi obezbedilo političku budućnost Srpstva...“

Dakle, adminstracija Bosne i Hercegovine trebalo bi da pripadne srbijanskoj administraciji, što nije ništa drugo nego državni suverenitet nad tom državom; ili ispunjenje jedinstva srpskog naroda je brisanje državnih granica, što nije ništa drugo nego proširena ili „velika Srbija“, a politička budućnost Srba trebalo bi da bude realizirana kroz superiornost i supremaciju nad drugim narodima u Bosni i Hercegovini.

Novaković dalje nastavlja: „Državnici iz vremena kneza Mihaila, jednako kao i njihovi naslednici, radili su rukama i nogama da ostvare nacionalnu ideju zadobijanja Bosne za Srbiju. Traženje autonomije u smislu koji je obeležen za Bosnu i Hercegovinu, traženje punog prava za te delove srpskog naroda mora biti naš zahtev koji imamo da podnesemo Evropi zajedno sa srpskim pitanjem i s traženjem sviju potreba za političko,

ekonomsko i kulturno razvijanje srpskog naroda. Učinivši to izvršićemo svoju svetu narodnu dužnost...“[15]

„Vladimir Ćorović, povjesničar, ističe kako „... jedno vrijeme, u XIX veku, beše ozbiljna opasnost, da Bosna i Hercegovina ne postaju jabuka razdora između Srba i Hrvata. Srbi su od davnina relativna većina u tim zemljama. Za vreme robovanja pod Turcima kod njih se razvilo vrlo živo osećanje narodne zajednice na celom području gde su stanovali i jaka želja da dočekaju dan svog ujedinjenja. Od Karađorđeva ustanka Bosna je bila prva želja obnovljene Srbije. U vreme kneza Mihaila bosansko pitanje nije skidano s dnevnog reda u njegovim planovima i nije slučajno da na njegovom spomeniku desna ruka stoji uperena prema Bosni...“[16]

Govoreći o iseljavanju Bošnjaka iz Bosne i Hercegovine, prema Abazoviću, Cvijić, kaže: „Istorijska nesreća je htela da je znatan dio bosanskih Srba promenio veru i izgubio narodno osećanje. Sada mora zbog toga da nestane znatnog dela bosanskih muhamedanaca: nestaće i njihovog srpskog jezika, i njihove srpske fizičke konstitucije, jer će se potpuno pretopiti u jedan azijat-ski narod. To se nekad zvalo ispaštanjem zbog greha, a sada se zove socijalnim zakonom. Ali, po tom istom zakonu oni bosanski muhamedanci, koji ostanu u Bosni, moraju se vratiti svojoj narodnosti. Za taj proces je svejedno kakav će politički položaj srpski narod u Bosni trenutno zauzimati prema bosanskim muhamedancima. I zato treba, bez obzira na staleške interese muhamedanaca, dizati i snažiti svoj uži narod, onaj što je i veru imao da potčini svojoj narodnosti i da je narodnošću kontrolira, onaj koji je vekovima patio i još pati, i u kojem je pod nevoljama i pritiskom zbijena naša prava nacionalna energija.“[17]

Osim ubijanja i progona Bošnjaka iz srednjeg Podrinja 1992.-1995., srpska vlast je vršila pokrštavanje Bošnjaka i drugih lica koja nisu bila srpske nacionalnosti, mijenjajući njihova imena i prezimena (između ostalih: Takač Dragutin, rođen 28.10.1947. godine u Čakovcu, nastanjen u Bratuncu,

[15] Isto, str. 52 i 53.
[16] Isto, str. 53.
[17] Isto, str. 55 i 56.

ul.Obala 1 bb, sada se zove Živanović Dragutin.; Redžić Zlatan, 23.03.1968. godine Tuzla-Šekovići, promjena u Frajtović RADE).[18]

Srednje Podrinje je bilo prvo na meti radi ostvarenja velikosrpskih planova o stvaranju „Velike Srbije“, zbog svog geografskog položaja, bitnog za ostvarenje strateških ciljeva koje je postavila srpska politika. Realizacija te fašisoidne politike mogla se izvesti samo na jedan način, trajnim uništenjem Bošnjaka na ovom području. Svjesni te činjenice, srpski političari su i realizirali taj plan pobivši na desetine hiljada i protjeravši preko 100.000 Bošnjaka. Kao dokaz da je da je sve već davno isplanirano, prof. Abazović navodi: „Živan Živanović, srpski političar s konca XIX i početka XX vijeka, govori o vječitim težnjama Srba i Srbije prema Bosni i Hercegovini: „Ujedinjenje srpskog plemena jeste zlatni san svakog Srbina, jeste krajnji cilj današnje Srbije. Ujedinjenju su potčinjeni svi naši zadaci. Srbija je u svojim sadašnjim granicama samo pupoljak iz koga ima da se razvije potpuna država srpska. Srbija je početnik; ona je u dobu razvića, napretka; ona ima tek da postane ono što treba da bude – velika, ujedinjena. Posmotrimo koja su to sredstva koja narod raskomadan mogu učiniti jednim, celim, sjedinjenim. To je osećanje zajednice, krvnog srodstva i bratske ljubavi i odanosti, koja delove jednog naroda privlači, pri svima nasilnim preprekama održava ih u duhovnoj celini, kojoj ne može doveka izostati i političko jedinstvo. Dejstvo ovih srodstvenih sila neodoljivo je“.[19]

„Dr. Nikola Stojanović, član Jugoslovenskog odbora, navodi razloge iz kojih proizilazi potreba za ujedinjenjem Srbije i Bosne i Hercegovine: „Iz kojih razloga i prošle i sadašnje generacije bh. traže sjedinjenje sa Srbijom i bez odmora održavaju borbe koje ih stoje toliko napora i žrtava? To su različiti razlozi: 1) U BiH živi isti narod koji živi u Srbiji i Crnoj Gori. Narodna predanja, običaji stanovništva, struktura zemljišta i ekonomski položaj iziskuju, jednako kao i princip narodnosti, da se ovo ujedinjenje sprovede..., 2) Srbija, koju spajaju tolike veze sa ovim delom svog naroda, ne može ostati indiferentna na njegovu sudbinu.“, dok je Risto Radulović, publicista, (1880-1915), nedvosmislen da „...nema Bosanaca i Hercegovaca,

[18] AIIZ, SJB Šekovići, DEP. broj: 13-4/09-46/95, 17.03.1995. godine.; SJB Bratunac, Depeša broj: 124 od 20.03.1995. godine.
[19] Mirsad D. Abazović, *nav. dj.*, str. 57.

imaju samo Srbi u Bosni i Hercegovini. Mi imamo veze jer smo od jedne krvi i od jednog mesa...“[20]

„Dr. Stevan Moljević, advokat i političar, lamentira o srpskim čežnjama: Čežnja Srba iz Bosne i Hercegovine prema Srbiji nije delo ni srpske vlade, ni zvanične Srbije, nego jedna prirodna težnja srpskog naroda i svesnog i željnog da zajedno kao narod živi i mre, i da je narod, posle Kumanova, Bitolja i Bregalnice osetio da je kucnuo očekivani čas, da se težnja uskoro mora da ostvari.“[21]

Sve zločine kroz istoriju Srbi su uvijek pripisivali drugim narodima, predstavljajući sebe kao žrtvu, ustvari to su velike obmane svjetske javnosti. Njihove laži su ponavljane toliko puta da su na kraju i njihovi autori počinjali da vjeruju u njih, iako su ih sami izmislili.

Srpski planovi o stvaranju „Velike Srbije“ egzistiraju stotinama godina, uvijek sa istim ciljem: proširenje Srbije na štetu drugih naroda i tuđih teritorija. Pretenzije su usmjerene prema svim državama sa kojima Srbija graniči, ali zavisno od vremena, intezitet interesovanja prema pojedinim područjima je kulminirao ili se smanjivao. U oružanim napadima Srbi su činili najmasovnije i najgnusnije zločine nad drugim narodima, posebno u istočnoj Bosni, vršeći ubistva, pljačke, progone, otimanje bošnjačke imovine i rušenje vjerskih objekata.

„U periodu od 1919. do 1929. u kraljevskoj Jugoslaviji u Bosni i Hercegovini porušeno je 146 džamija, kao i mnogi drugi sakralni objekti, uključujući tu i mnoge građevine različite kulturne namjene, koji pripadaju islamskoj tradiciji i uopće svjetskoj kulturnoj baštini.“[22]

„Srpski kulturni klub osnovan je 15. januara 1937. godine pod parolom „Srbi na okup“ sa ciljem spašavanja „Srbije i srpstva“ po uzoru na Robespjerov Jakobinski klub. To najjasnije izražava njegovu cjelokupnu djelatnost, sastav i stepen uticaja na državnu politiku. U klubu su raspravljana najvažnija pitanja državne, zapravo, srpske nacionalne politike, za račun

[20] Isto, str. 58.
[21] Isto, str. 58.
[22] Smail Čekić, *Agresija na Bosnu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993*, NIPP Ljiljan, Sarajevo 1994, str. 16.

vlada i generalštaba (predsjednik Slobodan Jovanović, sekretar Vaso Čubrilović, Nikola Stojanović i Dragiša Vasić, potpredsjednici, Stevan Moljević, Mladen Žujović, Živko Topalović, Dragan Stranjaković i dr. članovi užeg rukovodstva. Imao je širu mrežu odbora po većim mjestima te više glasila – *Srpski glas*, *Srpska riječ*, *Srbadija*).

Ocjenjujući jugoslavenstvo kao promašaj kralja Aleksandra i što još 1918. „nije udario granice Srbije", klub se založio za preuređenje države, kao „najvećeg čovjekova dobra". Programirana je reorganizacija postojećih banovina u hrvatsku i slovenačku nacionalnu autonomiju uz istovremeno obezbjeđenje „srpskog nacionalnog poseda". Svojom veličinom „2/3 površine države ovaj „posed" (banovina srpske zemlje) će osigurati hegemoniju srpstva u Jugoslaviji kao zajedničkoj državi. Stavove Srpskog kulturnog kluba Slobodan Jovanović je, u svojstvu podpredsjednika, pa predsjednika Vlade (od 1941. do 1943. godine, a i dalje je ostao ključna ličnost u emigraciji), u cjelini prenio na izbjegličku vladu, a članovi rukovodstva Kluba, Živko Topalović, Dragiša Vasić, Nikola Stojanović, Dragoslav Stranjković, Mladen Žujović i Stevan Moljević na njenu „vojsku u Otadžbini", odnosno četnički Ravnogorski pokret Draže Mihailovića. Sa tim stavovima, ideologijom i platformom će se NOP u periodu borbe za međunarodno priznanje Demokratske Federativne Jugoslavije suočavati i konačno biti prisiljen na, od međunarodne zajednice uslovljene, kompromise i ustupke – na objedinjavanje „Kraljevskog i Narodnooslobodilačkog pokreta". Platforma NOP-a, pri tome će biti značajno okrnjena.

Slobodan Jovanović je, na primjer, priznao da je nagodbom Cvetković – Maček 26. avgusta 1939. godine „izvršeno etničko omeđavanje". Hrvatima i Slovencima priznato je da su narodi, ali su samo Srbi bili nacija. Dvije banovine su bile svedene na etnički čiste slovenačke i hrvatske prostore. Na riječima im je priznavana značajna nacionalna autonomija, ali se ostalo na „jedinstvenoj državi" u kojoj banovina Srpske zemlje, ima supremaciju. To je još od Načertanija uslov srpske supremacije na Balkanu, kao krajnjem cilju u obnovi Dušanovog carstva. Banovini Srpske zemlje pripale bi dvije trećine teritorije i ukupnog stanovništva – gotovo sve nacionalne i vjerske manjine, nepriznati narodi – Muslimani, Crnogorci i Makedonci, te veliki broj Hrvata.

Jednom od prvih akcija Srpskog kulturnog kluba smatra se izvršenje naloga vlade i Generalštaba o pripremi prijedloga za rješenje albanske manjine u Jugoslaviji, u vezi sa predstojećim zaključenjem Pakta o prijateljstvu između Jugoslavije i Italije, kojim se pokušalo, između ostalog i tajnim klauzulama, stvoriti „modus vivendi" između decenijama suprostavljenih osvajačkih interesa na području naseljenim Albancima.

Sekretar tek osnovanog Srpskog kulturnog kluba, prof. dr. Vaso Čubrilović, između ostalog, koristeći i studije Đorđa Krstića i Antonija Uroševića pod istovjetnim nazivima: *Kolonizacija u južnoj Srbiji*, izdate u Sarajevu 1928. i Skoplju 1929. godine, već 7. marta 1937. godine podnio je referat *Iseljavanje Arnauta*, čiji zaključak je bio imperativ – „raseljavanje Arnauta u masi". Poslije dvije decenije primjene raznih drugih mjera, na osnovu tog referata, vlade Jugoslavije i Turske su 11. jula 1938. godine zaključile *Konvenciju o regulisanju iseljavanja muslimanskog stanovništva sa područja južne Srbije*. Po toj Konvenciji za šest godina trebalo je iseliti 40.000 porodica (sa ukupno 200.000 Turaka, Albanaca i Muslimana) iz 18 srezova Vardarske, Zetske i Moravske banovine.

Najaktivniji u objavljivanju intencija Kluba bili su svakako njegov predsjednik i sekretar. Klub je, uostalom, bio i osnovan nakon izlaska iz štampe Jovanovićevih knjiga: *Iz istorije političkih doktrina* (Beograd 1935.) i *Poratna država* (Beograd 1936.). U toku pripreme nagodbe sa Mačekom, Jovanović je objavio knjigu: *Jugoslavenska misao u prošlosti i budućnosti* (Beograd 1939.), a Čubrilović *Politička prošlost Hrvata* (Beograd 1939.). U okviru kampanje saradnika Kluba spadalo je i ponovno objavljivanje Garašaninovog *Načertanija*. Objavio ga je sa komentarom Dragan Stranjković, dok je knjižica Nikole Stojanovića (1880.-1965.) pod karakterističnim naslovom: *Do istraga naše ili vaše* kao i Garašaninovo *Načertanije* objavljivano više puta".[23]

„Kada je, međutim, kucnuo čas da se na poziv antifašističke koalicije organizira pokret otpora u okupiranim zemljama, izbjeglička vlada Kraljevine Jugoslavije, čiji je podpredsjednik, a potom i predsjednik bio Slobodan

[23] Muharem Kreso, *Šezdeset godina od završetka drugog svjetskog rata: Kako se sjećati 1945. godine*, Zbornik radova, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo 2006, str. 178-181.

Jovanović, bila je protiv. Kalkulisala je da bi to, u datim okolnostima, isključilo njene šanse da se u oslobođenoj zemlji vrati na vlast i obnovi velikosrpsku hegemoniju. Zaslijepljena zabludama o komunistima, potcjenjujući njihovu snagu i naročito smatrajući platformu NOP-a neprihvatljivom, izbjeglička vlada se oglušila na prve vijesti i uzaludno prolijevanje krvi, nastojeći da se za vrijeme okupacije sačuva status quo. Tek kada se sa Ravne gore javio anonimni pukovnik Draža Mihailović, a naročito kada je po njenom zahtjevu prekinuo započete pregovore sa VŠ NOPOJ, ona je počela svojatati uspjehe NOP-a i pripisivati ih svojoj „Jugoslovenskoj vojsci u otadžbini" u što je preimenovala Dražine četnike. Čim je preuzeo predsjedništvo vlade, Slobodan Jovanović je Dražu imenovao za svog ministra vojske i mornarice, „brzometno" ga unaprijedio u sve generalske činove, a onda 10. juna 1942, imenujući ga za načelnika vrhovne komande, ovu prenio u zemlju i da bi se osigurao od nepoznatog pukovnika, za njegovog zamjenika postavio svog podpredsjednika Srpskog kulturnog kluba, književnika Dragišu Vasića.

U toku borbe za međunarodno priznanje Demokratske Federativne Jugoslavije, rukovodeći ljudi Kluba bili su vrlo angažirani da se to priznanje uslovi izmjenom Platforme NOP-a. Jovanović i Topalović su to radili okupljanjem reakcionarne emigracije, a Čubrilović, kao „Srbo-hrvat" i „slovenofil, bez stranačkog opredjeljenja" u okviru JNOF-a Srbije. Time je Narodnooslobodilačkom pokretu, pored borbe protiv okupatora i njihovih kolaboracionista, uključujući i četnike (odnosno JVUO), nametnut značajan element konfrontacije sa Vladom u inostranstvu, a preko toga i zainteresiranim velikim silama Antifašističke koalicije".[24]

„Mnogi srpski teoretičari, kada je jugoslavenstvo u pitanju, priznaju samo „jugoslovenstvo" Ilije Garašanina, jer je ono, kako tvrde, bilo čisto i jasno. Naime, bit Garašaninovog „jugoslavenstva" je u tome, što je to, po njima, jedina zdrava državnička misao i zamisao da se srpski nacionalni interesi što bolje obezbijede povezivanjem svih Srba, kao i ostalih južnih Slavena koji žive s njima izmiješani na istoj teritoriji (primarno Hrvata i Slovenaca, dakle ne i Bošnjaka, Albanaca i Makedonaca), radi što uspješnije

[24] Isto, str. 181-182.

borbe protiv Turske i kasnije Austrije i stvaranja jedne velike jake države, koja bi uistinu bila činilac na Balkanu, a ne nemoćan predmet velikih sila. Međutim, Garašaninovo „jugoslovenstvo“ je bilo nesumnjivo veoma korisno prije svega i isključivo za Srbe, jer je proisteklo iz srpskih pobuda, ambicija i aspiracija, odnosno ciljalo je ka tome da se obezbijede isključivo srpski interesi. O bilo kakvom narodnom jedinstvu tri naroda (Srbi, Hrvati i Slovenci) nije bilo ni govora, kao ni o stapanju srpskog naroda s nekim drugim narodom ili narodima, a najmanje o brisanju srpskog naroda radi stvaranja nekog novog naroda, npr. „jugoslavenskog naroda“. „Jugoslavenstvo“ Ilije Garašanina bilo je smišljena politička ideja, proistekla iz namjere da se srpski politički interesi što bolje obezbijede.

Svako drugo „jugoslavenstvo“, prema prononsiranim nosiocima srpske političke misli, razorno je po srpske nacionalne interese. Posebno katastrofalnim poimaju „avnojevsku“ Jugoslaviju i parolu o bratstvu i jedinstvu. Zapravo, bratstvo i jedinstvo i federalni koncept jugoslavenske državne zajednice („Druga Jugoslavija“, kako je nazivaju) doživljavaju, ne kao politiku zajedništva svih jugoslavenskih naroda i narodnosti, nego kao mobiliziranje svih ostalih na uništenje srpskog naroda. Pored navedenog, bitno je naglasiti da je u Srbiji tridesetih godina dvadesetog vijeka, u intelektualnim i crkvenim krugovima, bila dosta izražena i ideja nacionalšovinizma, odnosno srpske mutacije fašizma, što je neposredno doticalo i Bosnu i Hercegovinu i nesrpske narode u njoj“.[25]

„Jedan od najkomprimiranijih projekata o društvenom i državnom uređenju, otkako je formirana jugoslovenska država, projekt o spoljnoj politici „velike Srbije“, uradio je Stevan Moljević 30. juna 1941. godine, pod naslovom „Homogena Srbija“. U tom programu Moljević je insistirao na nezavisnosti i slobodi, unutrašnjoj slozi i duhovnoj povezanosti srpskog naroda, kao i na njegovoj spremnosti “da za državu i njenu slobodu žrtvuje sve što ima, pa i sebe sama“. Da bi se to postiglo, neophodno je da se srpski narod okupi u jednoj jakoj državi – Srbiji. Kao prva i osnovna dužnost Srbima se nameće „da stvore i organizuju homogenu Srbiju koja ima da obuhvati cjelokupno etničko područje na kome Srbi žive“. Insistira se da to

[25] Mirsad D. Abazović, *nav. dj.*, str. 63 i 64.

područje mora biti povezano strateški, saobraćajno i privredno da bi mu se omogućio slobodan, kako privredni i politički život , tako i kulturni razvitak „za sva vremena“. Na taj način srpski bi se narod obezbijedio „da se ne ponavljaju njegova stradanja od susjeda kad god bi im se za to pružila prilika“. Moljević predlaže da se izvrše i preseljavanja i razmjena stanovništva, naročito između Srba i Hrvata, i time „otklone mogućnosti za zločine nad Srbima“.[26]

„Prema Moljeviću, svoju povijesnu misiju Srbi bi mogli ispuniti ako budu okupljeni u jedinstvenoj Srbiji i u okviru Jugoslavije, koju će zadahnuti svojim duhom i dati joj svoj pečat. Dakle, Srbi moraju imati hegemoniju na Balkanu, a da imaju hegemoniju na Balkanu, moraju prethodno imati hegemoniju u Jugoslaviji. Program Stevana Moljevića nije se ograničio na rješavanje srpskog pitanja samo unutar Jugoslavije, već je izrazio aspiracije da se u srpsku etničku federalnu jedinicu uključe, kao što smo već vidjeli, i dijelovi susjednih država u kojima žive Srbi. Očigledno je da je ovaj programski projekt imao velike pretenzije ujedinjenja svih teritorija Balkana na kojima žive Srbi, a istovremeno je predviđao rigorozan odnos prema nesrpskim narodima, uključujući i progone, preseljavanje i razmjene stanovništva. Moljevićev projekt, zasnovan na programu Srpskog kulturnog kluba, ušao je i u temelje odluka četničkog Svetosavskog kongresa održanog krajem januara 1944. godine“.[27]

U svim velikosrpskim planovima i četničkim genocidnim programskim dokumentima navodi se da je stvaranje i organiziranje homogene Srbije (etnički čiste srpske države), koja će obuhvatiti „celo etničko područje na kome Srbi žive“, „prva i osnovna dužnost“ svih Srba“.[28]

U instrukciji Draže Mihailovića četničkim komandantima Đorđu Lašiću i Pavlu Đurišiću o ciljevima i zadacima četničkih odreda, izdatoj 20. decembra 1941. godine pored ostalog stoji: „1.Borba za slobodu celokupnog našeg naroda pod skiptrom Njegovog veličanstva Kralja Petra Drugog; 2.Stvoriti veliku Jugoslaviju i u njoj veliku Srbiju u granicama Srbije, Crne

[26] Isto, str. 70 -71.
[27] Isto, str. 72.
[28] Smail Čekić, *nav. dj.*, str 11.

Gore, Bosne i Hercegovine, Srema, Banata i Bačke; 3.Borba za uključenje u naš državni život i još svih neoslobođenih, slovenačkih teritorija pod Italijanima i Nemcima...., kao i Bugarske, severne Albanije sa Skadrom; **4.Čišćenje državnih teritorija od svih narodnih manjina i nenacionalnih elemenata"**.[29]

„Za vrijeme Drugog svjetskog rata u istočnoj Bosni su počinjeni masovni zločini nad Bošnjacima, samo „u periodu od avgusta 1941. do kraja januara 1942., prema raspoloživim izvorima, u jugoistočnoj Bosni ubijeno je oko 8.000 Bošnjaka".[30]

Onako kako se Ravnogorski četnički pokret spremao da, za vrijeme Drugog svjetskog rata, iskoristi ratne prilike i na račun drugih naroda i tuđih teritorija proširi granice Srbije, na isti način projekat Slobodana Miloševića, da svi Srbi žive u jednoj državi, predstavlja kopiju jedinstvenog cilja od 1941. do 1991. godine. Slobodan Milošević se „zalagao" za očuvanje Jugoslavije u kojoj će Srbi imati vodeću ulogu, državu u kojoj ne bi bilo mjesta za njene druge narode osim Srba. „Čišćenje državnih teritorija od svih narodnih manjina i nacionalnih elemenata" tokom agresije na Bosnu i Hercegovinu posebno se pokazalo pogubnim za srednje Podrinje gdje se dešavao usporeni genocid od aprila 1992. godine. Kulminaciju je dostigao u julu 1995. godine kada je u samo nekoliko julskih dana zarobljeno i ubijeno preko 8.000 muškaraca Bošnjaka, a oko 30.000 žena i djece prognano sa područja Srebrenice. Srpska propaganda je stoljećima međunarodnoj javnosti prezentovala iskrivljenu sliku o događajima na ovim prostorima. Rasturačima države i inicijatorima problema uvijek su predstavljani drugi narodi, dok su Srbi bili ti koji su se „borili" za pravu stvar. Njihova borba je, ustvari, uvijek bila usmjerena samo na ostvarenje velikosrpskih ideja i planova, pritom ne vodeći brigu šta će biti sa drugim narodima. Genocid u srednjem Podrinju izvršen od strane pripadnika VRS i Policije RS, personalno i logistički potpomognut od Srbije i Crne Gore, dogodio se pred očima cjelokupne svjetske javnosti, a prvi put u istoriji i direktno sniman iz satelita. Politika u Beogradu počela je pripreme za izvršenja genocida u Srednjem Podrinju, kao

[29] Mirsad D. Abazović, *nav. dj.*, str. 73 i 74.
[30] Smail Čekić, *nav.dj.*, str 18.

i temeljite pripreme za ostvarenje svojih velikosrpskih planova mnogo prije nego što će otpočeti agresiju na bivše jugoslavenske republike, uključujući i BiH.

„Najkompleksniji programski dokument u Srbiji, u vrijeme Jugoslavije 1945. -1991., jeste 'Memorandum Srpske akademije nauka i umetnosti', donesen 1986. godine. Naravno, i stavovi iz tog dokumenta odražavaju kontinuitet velikosrpske misli spram Jugoslavije i nesrpskih naroda u njoj, samo što je vokabular prilagođen aktualnom vremenu, odnosno stanju odnosa u jugoslavenskoj zajednici u vrijeme nastanka tog dokumenta. Međutim, 'Memorandum SANU', po svojoj suštini, na najjasniji je način reafirmirao i reaktivirao težnje za 'Velikom Srbijom' s tim što je taj političko programski dokument definirao program za nacionalnim legitimitetom Srba i istovremeno kristalno naznačio kontinuitet logike nacionalnih ciljeva srpske inteligencije. Zapravo, taj memorandum je kompilacijska sinteza programa velikosrpskog imperijalizma Vuka Karadžića 'Srbi svi i svuda', preko 'Načertanija' Ilije Garašanina, četničkog programa S. Moljevića i kraljevske vlade Momčila Ninčića (Momčilo Ninčić, ministar jugoslavenske kraljevske vlade u Londonu, 1943. godine 'projektirao' je granice u budućoj Jugoslaviji, pri čemu bi granice između Hrvatske i Slovenije trebale biti na rijeci Kupi, s tim što bi Sloveniji trebalo da pripadne Istra s Rijekom; u sastavu Srbije bi bili Bosna i Hercegovina, Dalmacija, Lika, Kordun, Banija i Slovenija, dok bi Hrvatska bila svedena na nekoliko županija oko Zagreba), te projekta Konstantina Fotića s njegovim 'Memorandumom protiv federalističkog ustroja Jugoslavije' iz 1945. godine. Dakle 'Memorandum SANU' je elementarno na tragu velikosrpskog državotvornog programa. U njemu se planira 'uspostavljanje punog nacionalnog i kulturnog identiteta srpskog naroda, nezavisno od toga u kojoj se republici ili pokrajini nalazio'“.[31]

„Da bi realizovali svoje mračne ciljeve tvorci Memoranduma SANU-a su stvorili situaciju u kojoj je Slobodan Milošević pod svojom kontrolom imao političku i vojnu vlast potrebnu za realizaciju postavljenih ciljeva. Tako se pokazalo da „Milošević vodi zločinački projekt iz Beograda, uspostavlja mreže opskrbe oružjem namijenjene srpskom stanovništvu Bosne, organizira

[31] Mirsad D. Abazović, *nav. dj.*, str. 77 i 78.

pronevjere novca iz javnih fondova u općinama Bosne i Hercegovine koje priželjkuju Srbi da bi ih usmjeravao u središnju blagajnu u Srbiji, priprema pretvaranje jugoslavenske vojske u srpsku kako bi Srbima u Bosni omogućio sredstva za ratovanje i preuzimanje kontrole nad velikim dijelom bosanskog teritorija pod cijenu sustavnog istjerivanja nesrpskog stanovništva“.[32]

„Taj nacionalizam, generiran u Beogradu, u srpskom intelektualnom, političkom i vojnom vođstvu, doveo je do unutrašnje krize u državi, koja je uzdrmala temelje socijalističke Jugoslavije i omogućila da se, na temelju velikodržavnog projekta 'Velike Srbije', razbije zajednička jugoslavenska država. U suštini se radi o **fašisoidnom nacionalističkom programu i nacionalističkoj agresivnoj politici** koja opterećuje srpski narod mitološkom prošlošću. Najpoznatiji i najpotpuniji program te vrste sadržan je u shvatanjima SANU, **'gdje je smišljen i rađen srpski nacionalistički program',** posebno u njenom Memorandumu (program za formiranje 'Velike Srbije', **'nacionalistički testament', 'priručnik nacionalizma'**), koji je **'izrazio onu političku misao - koja ima duboke korjene i dugu tradiciju od Garašaninovog 'NAČERTANIJA' do Moljevićevog programa 'HOMOGENA SRBIJA'“.** Ta politička misao Jugoslaviju **„shvata i prihvata kao proširenu Srbiju za koju avnojski koncept uređenja međunacionalnih odnosa na osnovama pune ravnopravnosti jugoslovenskih naroda i njihovih republika u zajedničkoj federaciji znači neravnopravnost Srba kao većinskog naroda“.** Iz tih su razloga **„autori Memoranduma osudili odluke AVNOJ-a kao 'antisrpsku tvorevinu' i odbacili avnojske granice 'zato što su razbile srpski narod' i što zbog njih 'srpska nacija nije dobila pravo na vlastitu državu'“.** Oni su **„veoma teškim rečima“** opisali položaj Srba u Jugoslaviji, s tim u vezi, zaključili da se **„gori istorijski poraz ne da zamisliti nego što su ga doživeli Srbi u Jugoslaviji“, pa se rešenje srpskog nacionalnog pitanja „nameće kao prvorazredno političko pitanje“.** Rješenje su vidjeli u novom uređenju jugoslovenske države kojom bi se srpskom narodu, kao većinskom, osigurao dominirajući položaj u centralizovanoj jugoslavenskoj federaciji. Ukoliko se

[32] Florence Hartmann, *Mir i kazna*, Buybook, Sarajevo, 2007, str. 72.

to ne bi moglo postići, Srbi **„moraju tražiti drugu alternativu – objedinjavanje srpskog etničkog prostora stvaranjem Velike Srbije“.**[33]

„Gotovo plebiscitarno srpski komunisti potpuno prihvataju suštinu projiciranih ciljeva 'Memoranduma', kao i vokabular dominantnih pojava dirigiran propagandnom mašinerijom u medijima i tzv. događanju naroda. U ovom kontekstu treba posmatrati i 1981. godinu kada je započela kriza u SAP Kosovo, koja je, pod utjecajem srpskog političkog i državnog rukovodstva, nazvana 'kontrarevolucijom albanskih separatista'. Vrijeme u kojem je nastala ideja o pisanju 'Memoranduma', godina 1985., je ustvari uvod u konflikt srbijanske političke, intelektualne i crkvene elite sa subjektima, ali i sa nesrpskim narodima iz zapadnih krajeva Jugoslavije. Na čelo komunističke partije u Srbiji dolazi Slobodan Milošević, kojeg u ovom ambijentu i kontekstu ukupnih zbivanja ne treba posmatrati kao jednog u nizu prononsiranih partijskih rukovodilaca, nego kao paradigmu vođe ili vožda što je konstanta srpskog političkog i državotvornog bića... Tvrda, nacionalistička linija unutar Saveza komunista Srbije, sada sa vođom na čelu uvodi takozvanu masovnu politiku, odnosno populizam, u kojem su indikativni bili porast nasilja i sverastuća reanimacija srpskog nacionalizma. Počelo se sa čistkama u neostaljinističkom stilu unutar srbijanske, kosovske i vojvođanske partijsko političke strukture, a sve s obrazloženjem potrebe 'jačanja jedinstva srpskog naroda'. Tvrdolinijašima i vođi jedina transparentna kategorija je 'narod', što se uvodi i u dnevnu politiku“.[34]

Srednje Podrinje, smješteno duž granice sa Srbijom, a udaljeno od Beograda oko 150 kilometara postaje prostor na kome preplašeni bošnjački narod preživljava sve što se dešava na raznim mitinzima po Srbiji. Srbi iz Podrinja su jednostavno opijeni pojavom vožda, a njegove fotografije svuda. Sredstva informisanja samo pišu o voždu i spasitelju “ugroženog“ srpskog naroda.

„Odvija se serija mitinga isključivo političkog i uskonacionalističkog karaktera. Rukovodstvo Srbije 'poštuje volju naroda' koji traži 'uklanjanje

[33] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, KULT/B Sarajevo, Sarajevo, 2004, str. 177-179.
[34] Mirsad D. Abazović, *nav. dj.*, str. 98.

nepravdi prema Srbima i Crnogorcima'. Politička kamuflaža upotrebom dirigiranih narodnih masa sve je intenzivnija, a Slobodan Milošević postaje karizmatska ličnost, autoritarni populista i de facto rušitelj 'avnojske' Jugoslavije i Ustava SFRJ iz 1974. godine".[35]

Vrhunac svog uspona, na prostoru bivše Jugoslavije Milošević dostiže nakon mitinga na Gazimestanu, na proslavi 600 godina Kosovske bitke. Od tog dana bilo je očito da će JNA stati na stranu vožda koji će u narednim godinama rata postati najveći balkanski kasapin poslije Drugog svjetskog rata. Kako bi pokrenuo srpski narod u ratne pohode, Milošević je bio svjestan da mora na svoju stranu pridobiti oružanu silu, odnosno JNA. Srbi nastanjeni u srednjem Podrinju su se počeli hvaliti da je JNA njihova, da će napraviti „Veliku Srbiju" i da Muslimanima nema mjesta u Podrinju. Preplašen i zabrinut muslimanski narod je ipak imao svoje dostojanstvo i inat. Počeli su se dešavati fizički napadi na Bošnjake po ugostiteljskim objektima i na radnim mjestima, ali u svom tom haosu Bošnjaci nisu ostajali dužni srpskim ekstremistima. Posebno je bilo indikativno ubjeđivanje Bošnjačkih prvaka u Podrinju kako je jedini spas za Bošnjake ostanak u sastavu krnje Jugoslavije. Slovenci svakako mogu ići, a o Hrvatima su govorili na veoma ružan način govoreći da će im ostati uzak pojas oko Zagreba. Svjesni svog teškog položaja, Bošnjaci su ipak izabrali vlastiti put. Rezultat referenduma o nezavisnosti BiH bio je za suverenu BiH, sa ubjedljivom većinom. Od 1988. pa do početka agresije na BiH, srednje Podrinje su svakodnevno posjećivala javnosti do tada, znana i neznana lica. Koliko god su se trudili da ohrabre Srbe, a zaplaše Bošnjake nisu uspjeli. Tada je već bilo jasno da se njihova mašinerija upušta u veoma veliki rizik sa neizvjesnim ishodom.

„Na političku scenu je, poslije Osme sjednice CK SK Srbije (1987.), izbila radikalna nacionalističko-fašisoidna grupa Slobodana Miloševića, koja je na-stupala sa parolama o općoj ugroženosti Srba i programom **„svi Srbi u jednoj državi"**. Od tada je srpski nacionalizam zločinačke prirode postao državna politika iza koje su „složno stali" **republički državni aparat, masovni mediji, Srpska akademija nauka i umjetnosti, Srpska**

[35] Isto, str. 98.

pravoslavna crkva, Udruženje književnika Srbije, „poznati srpski nacionalisti i mnogi dojučerašnji komunisti“.[36]

„Uz Slobodana Miloševića, kojem je, dakle, srpsko-crnogorski narod 'prepoznao' vožda, te Srpsku pravoslavnu crkvu koja vrši svetosavsku obnovu, mitinzi na javnu nacionalističko-političku scenu izbacuju i druge nacionalne (nacionalističke) lidere, odnosno glasnogovornike velikosrpskih opcija. Posebno se ističu Vuk Drašković i Vojislav Šešelj, koji personalno ne bi bili dovoljno ni interesantni (mada se radi o poznatom književniku, te doktoru društvenih nauka, i k tome, disidentima od Saveza komunista Jugoslavije), da oni nisu na čelu nacionalističkih političkih stranaka, koje su formalno opozicija vladajućem estabilišmentu, a suštinski su ključne poluge srpsko-crnogorskog velikonacionalističkog populizma. I Drašković, lider Srpskog pokreta obnove, i Šešelj, vođa Srpske radikalne stranke, faktički su glavni politički tumači volje službene srbijanske politike. Pokrećući mase s političkom mitologijom u 'lovu' na neprijatelje, obećavajući Srbima u Srbiji, ali i van nje, uspjehe i pobjede, te Srbiju do Virovitice i Karlobaga, uz 'uništenje genocidnih Hrvata i fundametalističkih Muslimana', istovremeno, tumače da je Makedonija Južna Srbija, Crna Gora geografsko-klimatski pojas dijela Srbije, a da je Bosna i Hercegovina oduvijek bila srpska. Što se Slovenaca tiče, 'švapskih konjušara', njima je namijenjen ili progon iz Jugoslavije, ili jednostavna amputacija dijela jugoslavenske teritorije, bez bojazni da će time biti zaustavljen proces nastajanja 'velike Srbije'“.[37]

„Miloševićevom nacionalističkom politikom i praksom masovnih mitinga i pučističkim metodama („birokratska antirevolucija“) smijenjena su u Srbiji, na Kosovu, Vojvodini i Crnoj Gori legalno izabrana rukovodstva i uklonjeni nepoželjni kadrovi. Revizijom Ustava iz 1974. (donošenjem srbijanskog ustava 1989.), ukinute su i autonomije Vojvodine i Kosova, čime je Srbija prva proklamovala secesionizam, uništila ustavni poredak SFRJ (izvršila udar na savezni Ustav) i prije (višestranačkih) izbora otpočela sa procesom formiranja „Velike Srbije“.[38]

[36] Smail Čekić, *nav. dj.*, knjiga 1, str. 181-183.
[37] Mirsad D. Abazović, *nav. dj.*, str.101.
[38] Smail Čekić, *nav. dj.*, knjiga 1, str. 184.

„Tako se pokazalo da je Milošević pravi gospodar jugoslavenske vojske koju je preobratio u vojsku u službi spskog zločinačkog pothvata, gospodar policijskih snaga Srbije, paravojnih skupina i lokalnih srpskih vlasti koje su zajednički vodile kampanju terora s ciljem istjerivanja nesrpskog stanovništva s teritorija koje su željele priključiti srpskoj državi“.[39]

Intelektualci, pisci i članovi Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), podržali su ideju da Srbija uvijek gubi u miru ono što je dobila u ratovima. Taj projekat će i dovesti do rušenja Jugoslavije. To je najava mogućeg prekida Srbije s jugoslavenskom političkom opcijom. Pod navodnom brigom za sve Srbe na prostoru Jugoslavije krile su se namjere za stvaranje Velike Srbije na štetu drugih naroda.

[39] Florence Hartmann, *nav. dj.*, str. 74.

Okolnosti prije početka agresije

Dolazak na vlast Slobodana Miloševića, u jesen 1987. godine, veoma spremno su dočekali velikosrpski nacionalisti u dolini rijeke Drine, otvoreno ispoljavajući svoje, do tada prikrivene, želje. Dugo pripreman plan velikosrpskih nacionalista preko noći je stvorio koaliciju partije, akademije, armije i crkve. Ka tom cilju srpski naconalisti sa Miloševićem na čelu krenuli su najprije masovnim mitinzima, nosanjem kostiju cara Lazara, zveckanjem oružja, psihološkom propagandom, prijetnjama, i na kraju oružanom agresijom.

„Intelektualna elita Srbije je osamdesetih godina XX stoljeća srpski nacionalizam usmjerila prema muslimanskoj zajednici. Smatrali su da Muslimani u Bosni i Hercegovini svojim fizičkim prisustvom stoje na putu formiranja Velike Srbije. Uticajne ličnosti u Srbiji su prije raspada SFRJ započele uobličavati stereotipne slike o Muslimanima kao tuđincima, inferiornim osobama i prijetnju svemu onome što Srbi smatraju vrijednim. Takve stavove prihvatila je većina srpske nacionalne elite, uključujući i vodeće intelektualce, političke ličnosti i sveštenstvo. Srbijanski mediji su otvoreno ocrnjivali islam, što je često graničeno sa rasizmom. Takve ideje i stavove posebno je iznosio Vuk Drašković. On se žestoko okomio na „bjesomučnu ofanzivu netolerantnog islama u Bosni, Kosovu, Sandžaku i Hercegovini... na povampirenje šerijatske tradicije (religioznog zakona) i... na strategiju džihada (svetog rata), čiji je cilj formiranje islamske države na Balkanu“.[40]

Zbog svog geografskog položaja, komunikacijske povezanosti sa Srbijom, demografskom stukturom i istorijskim dešavanjima, područje Srebrenice postalo je prva meta velikosrpskih nacionalista. Činjenica da je većina stanovništva uz rijeku Drinu bila muslimanske nacionalnosti, velikosrpskim nacionalistima predstavljalo je nezaobilaznu prepreku za ostvarenje srpskih ciljeva. Donesena je odluka da se ta prepreka fizički uništi.

[40] Smail Čekić, *nav. dj.*, knjiga 1, str. 214.

Srbijanska sredstva informisanja počela su širiti propagandu o situaciji na ovom području, a te dezinformacije su podignute do samog vrha države i tretirane kao državni problem.

„Načelnik SDB-a iz Užica je na osnovu iskaza jednog Srbina sročio Informaciju republičkom SUP-u Srbije, u maju 1989. godine. U pomenutoj informaciji se navodi kako je jedna osoba srpske nacionalnosti, pod pritiskom, iselila iz Bosne i Hercegovine“.[41]

„Polovinom avgusta 1989. godine 14 boraca srpske nacionalnosti iz mjesnih zajednica: Fakovići, Žlijebac (općina Bratunac), Crvica, Kostolomci i Skelani (općina Srebrenica) uputilo je pismo Predsjedništvu CK SK-a – Bosne i Hercegovine. U njihovom pismu govori se kako na tom kraju nije ništa izgrađeno od završetka rata. Borci se posebno žale na stanje makadamskog puta Bratunac – Skelani. U pismu dalje stoji, da su Srbi primorani svoju djecu školovati u Ljuboviji i Bajinoj Bašti (Srbija), a potom ih tamo zapošljavati. Po njima jedino su srpska sela bez telefona, puteva i fabrika. Lokalna općinska rukovodstva optužuju oni da planski rade na iseljavanju Srba. Na jednom mjestu u tom pismu napisano je: „Da nam nije Srbije bilo bi nam gore nego u Enver Hodžinoj Albaniji!“. Na kraju tog pisma su indoktrinirani srpski nacionalisti priprijetili da će se obratiti saveznim nacionalnim organima. Tog ljeta, 1989. godine, agenti SDB-a Srbije povrijedili su teritorijalni integritet BiH vršljajući po srpskim selima bratunačke i srebreničke općine. Na osnovu izjava do kojih su oni došli ili pisanja srpskih nacionalista, SDB Srbije će, 24. avgusta 1989. godine sačiniti Informaciju o iseljavanju Srba iz nekih dijelova Bosne i Hercegovine (općine Bratunac i Srebrenica)“.[42]

„U strogo povjerljivoj informaciji pisalo je da se već više godina odvija proces iseljavanja stanovništva srpske nacionalnosti iz općina Bratunac i Srebrenica. Ističe se kako pritisci dolaze od muslimanskih nacionalista, tačnije fundamentalista, koji su ušančeni u pojedinim radnim organizacijama i ustanovama. SDB Srbije, u toj informaciji, kritikuje pojedine funkcionere srpske nacionalnosti koji se zbog sopstvenog

[41] Besim Ibišević, *Srebrenica 1987-1992*, u vlastitom izdanju, Amsterdam, 1999, str. 26.
[42] Isto, str. 26 i 27.

karijerizma dodvoravaju Bošnjacima, deklarišući se protiv politike Srbije. Takva kritika srbijanske tajne službe osobito je usmjerena protiv Miloja Simića, predsjednika OK SK-a Srebrenica. Potom se dokazuje kako su sela naseljena Srbima zapostavljena, a da se bošnjačka sela stavljaju u prioritet. U Informaciji se dalje kaže kako stare begovske porodice koje su se eksponirale u ustaškom pokretu rukovode cjelokupnim društvenim životom. Sve veća islamizacija Srebrenice i Bratunca ogleda se kroz gradnju džamija i mekteba. Za ekspanziju fundamentalizma u ortodoksnom obliku, na prostoru dviju općina, optužuje se doktor Ahmed Smajlović. Srbijanski obavještajci u svom Izvještaju na kraju zaključuju da je širenje islamskog jezgra i osvajanje novih prostora strategija fundamentalista. Kao dokaz tome navode oni proturanje ideje i nastojanje izgradnje džamije u Bajinoj Bašti. „Etnički čisto područje“ je krajnji cilj indoktrinacije najekstremnijeg dijela bošnjačkog stanovništva, zaključuje se na kraju Informacije“.[43]

Poslije objavljivanja sadržaja Informacije SDB-a Srbije političko-sigurnosna situacija u istočnoj Bosni postajala je sve napetija. O ovoj Informaciji se raspravljalo na svim nivoima političke vlasti. Obzirom na blizinu Srbije i činjenicu da je veliki broj Bošnjaka s ovog područja bio zaposlen u Srbiji, svakodnevno je dolazilo do vrijeđanja, prijetnji i pritisaka od strane Srba, jer je Informacija SDB-a postala toptema među običnim građanima.

Glavni generator problema na ovom području bila je SDS čiji su članovi i aktivisti otvoreno prijetili i napadali Bošnjake u srednjem Podrinju.

„Osnovni, suštinski cilj Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine je, u skladu sa srpskim velikodržavnim projektom, od njenog početka bio formiranje srpske države i ujedinjenje svih Srba („srpsko jedinstvo“), u čiju su se realizaciju oko Slobodana Miloševića okupili i srpski nacionalistički lideri, uključujući i Radovana Karadžića. U ostvarenju tog zločinačkog projekta Srpska demokratska stranka Bosne i Hercegovine je prijetila da će ga postići i nasilnim putem (vojnim sredstvima), za šta se svestrano pripremila. Tako je Radovan Karadžić, polazeći od ocjene da su Srbi u Bosni i Hercegovini sve svoje nade vezali za njihovu maticu-zemlju

[43] Isto, str. 27.

Srbiju i da nikada neće dozvoliti da ih državna granica dijeli od Srbije, u prvoj polovini novembra 1990. upozorio da su bosanski Srbi pripremljeni za rat i da „nisu više bespomoćni, već veoma moćni i ujedinjeni". U tom su cilju, potom kao rezultat smišljene političke odluke, izvršeni brojni zločini, uključujući i genocid nad Bošnjacima".[44]

„U ljeto i jesen 1989. godine bila je aktuelna priča o pojavi četnika na srebreničkoj općini. Pronio se glas da je deset srebreničkih Srba dobilo oružje i uniformu iz Srbije. Prema nekim izvorima ta desetina Srba odlazila je na tajno vojno obučavanje, u brdskoplaninske predjele".[45]

„Polovinom 1990. godine JNA je iz magacina teritorijalne odbrane (TO) izuzela naoružanje i opremu i smjestila u svoje magacine tako da su općinske teritorijalne jedinice preko noći razoružane".[46] Bio je to jednostavan način da JNA, koja je uveliko već bila stala na stranu srbijanskog režima, može odlučivati kome i kada će podijeliti naoružanje. Srpski nacionalisti su otvoreno počeli prijetiti Muslimanima u Podrinju i govoriti da je to „Velika Srbija". Predizborna kampanja 1990. godine, do kraja je otkrila namjere velikosrpskih nacionalista koji su otvoreno počeli nositi četnička obilježja, prijetiti i napadati Bošnjake.

„U drugoj polovini 1990. bilo je više pojava „grubog narušavanja ustavnog poretka i teritorijalnog integriteta Republike Bosne i Hercegovine i ugrožavanja lične i imovinske sigurnosti njenih građana". S tim u vezi, Ustavni sud Bosne i Hercegovine je, prateći „ pojave o ostvarivanju ustavnosti i zakonitosti", 6. novembra 1990. uputio „Obavještenje" Skupštini SR Bosne i Hercegovine, u kome je ukazano na te pojave. Međutim, i nakon toga proces destrukcije ustavnog poretka je, „nizom protivustavnih i nezakonitih radnji i akata", nastavljen".[47]

Poslije osnivačkih stranačkih skupština pojavile su se prve četničke barikade u selu Kravica u općini Bratunac.

---

[44] Smail Čekić, *nav. dj.*, knjiga 1, str. 480.
[45] Besim Ibišević, *nav. dj.*, str. 35.
[46] Vidi šire: Faid Hećo, *Uloga Jugoslovenske narodne armije u agresiji na Bosnu i Hercegovinu*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 2005, str. 64 i 65.
[47] Smail Čekić, *nav. dj.*, knjiga 1, str. 484.

Godine 1991. u Bosni i Hercegovini je vladala atmosfera rastućih međunacionalnih napetosti. Agresija Srbije i Crne Gore na Sloveniju i Hrvatsku bila je u toku.

„Slobodan Milošević je u skladu sa velikodržavnim projektom o formiranju „Velike Srbije", 16. marta 1991. na zatvorenom sastanku (tajna sjednica), sa opštinskim funkcionerima (200 predsjednika srbijanskih opština), najavio osvajačke ratne ciljeve Srbije, odnosno rješavanje srpskog nacionalnog pitanja kao ratnog. Tada je on, između ostalog, posebno potencirao pitanja granica, koja su, po njemu, „suštinska, državna pitanja". S tim u vezi, on je izjavio: „Granice, kao što znate, uvek diktiraju jaki, nikada ne diktiraju slabi. Prema tome, osnovno je da moramo biti jaki. ... **Mi jednostavno smatramo da je legitimno pravo i interes srpskog naroda da živi u jednoj državi**. To je početak i kraj. Uostalom, šta će im ti Srbi koji im toliko smetaju po Kninu, po Petrinji, Glini, Lici, Baniji, Kordunu, Baranji, ako je taj problem toliki? ... A ako treba da se tučemo, bogami ćemo da se tučemo. A nadam se da neće biti toliko ludi da se sa nama tuku. Jer, ako ne umemo dobro da radimo i privređujemo, bar ćemo znati dobro da se tučemo".[48]

Jedinice JNA su gomilale svoje vojne efektive širom Bosne i Hercegovine, koristeći njen prostor za napade na Hrvatsku i Sloveniju. Sve veći broj ratobornih bosanskih Srba se dobrovoljno javljao u jedinice koje su napadale Hrvatsku. Bosna i Hercegovina je postala prepuna uniformisanih dobrovoljaca sa četničkim obilježjima koji su sebe popularno zvali rezervisti i koji su ratovali po Hrvatskoj, a ustvari radilo se o dobrovoljcima SDS koji će kasnije biti okosnica stvaranja Vojske Republike Srpske.

„Srpski akademici su marta 1991. oformili Inicijativni odbor za formiranje Srpskog nacionalnog savjeta, koji je trebalo da bude „vrhovna nacionalna institucija koja će zastupati interese svih Srba bez obzira na to gde živeli", radi pronalaska jednog „integrativnog cilja srpskog naroda koji važi za njega kao celinu". Time su jasno objavili ciljeve velikosrpskog pokreta – formiranje jedne „srpske države".[49]

[48] Isto, str. 205.
[49] Isto, str. 207.

Mediji iz Srbije su sijali međunacionalnu mržnju stalno objavljujući informacije o ugroženosti Srba i njihovom iseljavanju iz srednjeg Podrinja. Glavna pažnja srpskih medija bila je fokusirana upravo na srednje Podrinje koje će se kasnije pokazati kao strateško područje u ostvarenju velikosrpskih planova, stvaranju etnički čistih teritorija i eliminisanju Bošnjaka sa tog prostora. Ostanak Bošnjaka na ovom području dijelio bi Republiku Srpsku na dva dijela i izbrisao bilo kakvu mogućnost pripajanja Srbiji.

Dana 14 i 15. oktobra 1991. godine, Skupština Bosne i Hercegovine, bez učešća zastupnika SDS-a, usvojila je memorandum kojim je podržala stvaranje suverene Bosne i Hercegovine. Bosanski Srbi su imali razrađen plan šta će učiniti nakon ove odluke, ali su se već i prije opredijelili za stvaranje „Velike Srbije“ što je značilo potpunu okupaciju Bosne i Hercegovine i velikog dijela Hrvatske.Nakon što je u Skupštini Bosne i Hercegovine donesena odluka da se podrži suverenitet, rukovodstvo bosanskih Srba, u kojem su pored ostalih bili Radovan Karadžić, Biljana Plavšić, Momčilo Krajišnik i Nikola Koljević, poduzelo je korake za stvaranje srpskih nacionalnih teritorija u Bosni i Hercegovini, tada nazvane SAO (srpske autonomne oblasti). U ovom periodu muslimansko i hrvatsko rukovodstvo u Bosni i Hercegovini je ovakav čin smatralo nebitnim i nije mu pristupilo sa velikom pažnjom i ozbiljnošću. Rukovodstvo bosanskih Srba nastavilo je sa organizovanim pripremama za rat, što će kasnije rezultirati velikim žrtvama kod hrvatskog i muslimanskog stanovništva. Dana 18. oktobra 1991. godine održana je plenarna sjednica Glavnog odbora SDS-a u Sarajevu. Predsjednici opštinskih odbora SDS-a dobili su Zbirku dokumenata koji su se odnosili na načela organizovanja srpskog naroda u novonastalim političkim okolnostima koja je trebalo provesti na terenu, na lokalnim područjima. Predsjednici općinskih odbora SDS-a dobili su uputstvo da formiraju krizne štabove u svojim općinama koji su dobili naziv Krizni štab srpskog naroda. Ovakav plan podrazumijevao je etničko čišćenje nesrpskog stanovništva sa zamišljenih srpskih teritorija. Da bi osigurali stvaranje srpskih nacionalnih teritorija bosanski Srbi su, u saradnji sa vladom tadašnje SFRJ, jedinicama JNA i jedinicama Ministarstva unutrašnjih poslova SFRJ, naoružali srpsko stanovništvo.

„Srbi u Bosni i Hercegovini su „dobili gotovo cjelokupno naoružanje, municiju...“ i druga sredstva s kojima su raspolagale komande, jedinice i ustanove JNA na teritoriji Bosne i Hercegovine. JNA je „više od 90 odsto naoružanja, ubojnih sredstava svih vrsta i druge opreme“ izmjestila na „sigurne“ prostore i sve to predala *Srpskoj Republici BiH*, „koja je time naoružala svu vojsku“.[50] Osim naoružanja koje je oteto od Teritorijalne odbrane Bosne i Hercegovine i podijeljeno Srbima u Bosni i Hercegovini, velike količine naoružanja dopremane su iz Srbije.[51] Dana 19. decembra 1991. godine u Sarajevu je održan sastanak kojim je predsjedavao Radovan Karadžić na kome je podijeljeno uputstvo u vezi s osnivanjem općinskih organa vlasti bosanskih Srba u općinama u BiH. To uputstvo, pod naslovom „Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima“ od 19. decembra 1991. godine, bilo je namjenjeno općinama u kojima su bosanski Srbi činili većinsko stanovništvo (varijanta A) ili manjinsko stanovništvo (varijanta B). Općina Bratunac, Srebrenica, Zvornik i Vlasenica su bile varijanta B. Koraci koji su opisani u uputstvima za opštine iz varijante B obuhvatali su ukupno deset ciljeva u prvoj fazi i sedam ciljeva u drugoj fazi. Među tim ciljevima bili su: formiranje kriznih štabova srpskog naroda u općinama, formiranje srpskih skupština, mobilizacija svih srpskih policijskih snaga, kao i rezervnih snaga JNA i jedinica Teritorijalne odbrane. Pored toga predviđene su i tajne patrole i sistemi izvještavanja kojima je bio cilj pratiti sve navodne prijetnje srpskom narodu. Krizni štabovi su odgovorni za organizovanje odbrane i praćenje političkih, vojnih i bezbjednosnih pitanja. Drugi stepen uputstva podrazumijevao je razdvajanje i institucionalnu podjelu svih organa vlasti u općinama.

Nakon odluke da se provede drugi stepen uputstva, vođstvo SDS je počelo podjelu općina na srpske i muslimanske, što je bila samo jedna u nizu

[50] Smail Čekić, *Agresija na Republiku Bosnu i Hercegovinu*, knjiga 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, KULT/B Sarajevo, Sarajevo, 2004, str. 851.
[51] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 2-11.

podvala i kupovina vremena kako bi se sve odvijalo po već planiranom scenariju.[52]

Pripremajući se za agresiju na Bosnu i Hercegovinu rukovodstvo SDS Bosne i Hercegovine je u cilju rušenja legalnog poretka poduzelo niz aktivnosti radi osvajanja teritorije i formiranja srpske države. „Među ovim aktivnostima posebno se ističe donošenje odgovarajućih propisa i odluka, kao što su:

- Propisi kojima su formirane tzv. 'srpske autonomne oblasti'
- Odluka poslanika Kluba Srpske demokratske stranke i Kluba Srpskog pokreta obnove o osnivanju tzv. 'Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini' (24.oktobra 1991.);
- Odluka tzv. 'Skupštine srpskog naroda u BiH' o statusu funkcionera, rukovodećih radnika i drugih radnika u republičkim državnim organima (24. oktobra 1991.);
- Odluka tzv. 'Skupštine srpskog naroda' o verifikaciji proglašenih tzv. 'srpskih autonomnih oblasti u Bosni i Hercegovini': 'Autonomna regija Krajina'; 'SAO Hercegovina'; 'SAO Romanijsko-Birčanska'; 'SAO Semberija' i 'SAO Sjeverna Bosna' (21. novembra 1991.);
- Odluka tzv. 'Skupštine srpskog naroda' o teritoriji opština, mjesnih zajednica i naseljenih mjesta u Bosni i Hercegovini, koja se smatra teritorijom savezne države Jugoslavije (21. novembra 1991.);
- Odluka tzv. 'Skupštine srpskog naroda' da se pristupi formiranju tzv. 'Republike srpskog naroda'(21. novembra 1991.);
- Odluka tzv. 'Skupštine srpskog naroda' o ostajanju srpskog naroda u zajedničkoj državi Jugoslaviji“.[53]

„Odlukom 'Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini' od 9. januara 1992. godine, donesena je Deklaracija o proglašenju 'Republike srpskog na-

[52] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 15.; Protokol sporazuma predstavnika srpskog i muslimanskog naroda, kojeg su ovlastili predstavnici parlamentarnih stranaka i savjeta za međunacionalnu saradnju o teritorijalnom razgraničenju opštine Vlasenica i konstituisanju novih opština, Vlasenica, 11.4.1992.
[53] Smail Čekić, *nav. dj.*, Sarajevo, 1994, str. 30.

roda u Bosni i Hercegovini'. Nakon donošenja Deklaracije, pristupa se donošenju Ustava 'Republike srpskog naroda u Bosni i Hercegovini', 28. februara 1992. godine“.[54]

Krajem februara 1992. godine Miroslav Deronjić je poduzeo konkretne korake i proveo i drugi stepen Uputstva. Goran Zekić je upoznao Miroslava Deronjća da je za ostvarivanje ciljeva srpskog naroda planirana i primjena sile. Izraz „primjena sile“ podrazumijevao je nasilno premještanje stanovništva sa tih područja, ponašanje jedinica „dobrovoljaca“ koje su planski dovedene na područje sjeveroistočne Bosne, ponašanje JNA, ponašanje kriznih štabova i ostalih subjekata i građana na ovom prostoru. Primjena sile je takođe podrazumijevala upotrebu aviona, tenkova i ostalih vrsta naoružanja, sve u cilju stvaranja čistih srpskih teritorija, odnosno „Velike Srbije“.

U Bosni i Hercegovini je u dane 29. februara i 1. marta 1992. godine održan referendum za utvrđivanje statusa Bosne i Hercegovine. Održanim referendumom i njegovim rezultatima Bosna i Hercegovina je stekla pravo da proglasi svoju samostalnost. U noći 1. na 2. mart 1992. godine, nakon što su objavljeni rezultati referenduma, paravojne formacije SDS-a, predvođene pripadnicima JNA, postavili su ulične barikade u Sarajevu,[55] nakon čega su počele otvoreno ubijati i progoniti Bošnjake.

Početkom aprila 1992. godine jedinice JNA potpomognute paravojnim formacijama SDS, dobrovoljcima iz Srbije i paravojnim formacijama kao što su *Arkanova garda*, *Beli orlovi* i jedinice policije iz Srbije, napale su gradove uz rijeku Drinu i počele etničko čišćenje s ciljem da pojas od 50 kilometara uz rijeku Drinu bude očišćen od muslimanskog i hrvatskog stanovništva.

Kada je 6. aprila 1992. godine, Evropska zajednica priznala Bosnu i Hercegovinu kao samostalnu i nezavisnu državu, otpočinje intenziviranje raznovrsnih borbenih aktivnosti jedinica JNA širom Bosne i Hercegovine.

[54] Faid Hećo, *nav. dj.*, Sarajevo, str. 44.
[55] Isto, str. 46.

U sklopu provođenja plana etničkog čišćenja općine Bratunac nakon 20. aprila na to područje je stigla oklopno-mehanizovana jedinica kojom je komandovao kapetan Reljić.[56] Jedinica je bila iz sastava oklopno-mehanizovane brigade locirane u Šekovićima čiji je komandant bio Svetozar Andrić. Jedinica je imala zadatak da zajedno sa dobrovoljcima, lokalnom policijom i paravojnim jedinicama SDS-a, izvrši zastrašivanje, progon, ubistva i pljačku ne-srpskog stanovništva. Plan je podrazumijevao da jedinica JNA garantuje sigurnost stanovništvu i izvrši njihovo razoružavanje, a poslije toga će uslijediti progon i ubistva muslimanskog stanovništva i na kraju pljačka njihove imovine. Selo Glogova je na putu Konjević Polje – Bratunac, što je za Srbe na ovom području bilo od strateškog značaja. Krizni štab SDS-a na čelu sa Miroslavom Deronjićem odlučio je ukloniti ovo selo sa lica zemlje. Ovaj plan je i realizovan.

Dana 25. aprila 1992. tenkovi, transporteri, vojni kamioni i policijska vozila uz pratnju pješadije ušli su u selo Glogova i dali ultimatum stanovništvu da preda oružje, a da će oni garantovati sigurnost. Od 25. do 27. aprila 1992. godine trajalo je razoružavanje muslimanskog stanovništva u selu Glogova. Razoružavanje muslimanskog stanovništva u selu Glogova pratilo je paralelno razoružavanje Muslimana i u selima Suha, Voljavica te u samom gradu Bratuncu, što je bio važan element u trajnom uklanjanju Muslimana sa ovog područja. Šestog maja 1992. godine završeno je razoružavanje Muslimana na općini Bratunac. Miroslav Deronjić je istog dana sa kapetanom Reljićem otišao u selo Magašiće da izvrši izviđanje za napad koji će uslijediti u jutarnjim časovima 9. maja 1992. godine tokom kojeg će biti izvršen genocid nad stanovnicima sela Glogova. (Analiza napada i Presude Miroslavu Deronjiću bit će posebno opisana u ovom radu).

[56] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 27.

Agresija na području Srebrenice 1992. - 1993.

U aprilu 1992. godine počela je otvorena agresija Srbije na Bosnu i Herce-govinu. Jedinice JNA su još 1991. godine bile locirane na mostovima prema Bijeljini, Zvorniku, Bratuncu i Srebrenici i spremne su čekale naredbu da krenu u oružanu akciju. Tenkovi i transporteri JNA sa dobrovoljcima iz Srbije bili su samo prethodnica Arkanovoj gardi koja je 1. aprila prešla rijeku Drinu i napala Bošnjake u Bijeljini. Samo tri dana kasnije jedinice JNA potpomognute *Arkanovom gardom*, *Belim orlovima* Vojislava Šešelja i pripadnicima rezervista regrutovanih od strane SDS-a, napale su grad Zvornik i počeo je masovan egzodus Bošnjaka.

Nakon zauzimanja Bijeljine uslijedio je napad Užičkog korpusa[57] na grad Višegrad koji je također odmah okupiran, a područja općina Zvornik, Bratunac, Vlasenica i Srebrenica su već tada stavljena u okruženje srpskih snaga, kako će i ostati do kraja rata. Jake srpske snage nalazile su se u Šekovićima i Han Pijesku, tako da je već tada bilo planirano fizičko odvajanje ove regije od Tuzle i Sarajeva.

Već pripremljen plan, poznat najužem rukovodstvu SDS-a, aktiviran je 14./15. aprila 1992. godine.

Grupe dobrovoljaca na desnoj strani rijeke Drine već su bile spremne za prelazak u BiH i izvršenje genocidnih radnji, koje su se već tada počele realizovati na području Srebrenice. Naime, genocid je na ovom području započet u aprilu 1992. godine, a završen jula 1995. godine, što su potvrdili sud i tužilaštvo u Hagu, a cijeli svijet je to mogao vidjeti i na video snimkama.

[57] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 17.

Bajina Bašta je grad u Srbiji koji je sa selom Skelani u Bosni i Hercegovini povezan mostom na rijeci Drini. Skelani su bili naseljeni Bošnjacima i Srbima, ali je već polovinom aprila zbog aktivnosti srpskih snaga, jedan broj Bošnjaka napustio ovo područje. Kasnije će se pokazati da su bili sretnici, jer oni koji su ostali na ovom području bili su zarobljeni, veliki broj njih ubijen je u vlastitim kućama, a jedan dio je deportovan za Makedoniju. Miroslav Deronjić je sa Goranom Zekićem 14. aprila prisustvovao postrojavanju i pripremi srpskih dobrovoljaca koji će, naoružani do zuba, preći iz Srbije na teritorij BiH.

„Nakon što su formirali kolonu vozila naoružani dobrovoljci u pratnji srbijanske policije su krenuli u pravcu Skelana“.[58] Nakon prelaska u BiH, dobrovoljci su se locirali na području Skelana, prema Srebrenici.

U to vrijeme u susjednoj općini Bratunac vladali su strah i neizvjesnost. Strah je bio prisutan kod svih građana, a predratna psihoza se osjećala u zraku. Srpska vojska, je po već ustaljenoj matrici, zauzimala gradove u Podrinju.

Miroslav Deronjić to objašnjava: „Prvo bi u određeno mesto stigli dobrovoljci, a onda bi sledilo ostalo: ubistva, likvidacije, zastrašivanje stanovnika, panika i tako dalje. Onda, nakon toga bi stigla armija, JNA, s prividnom namerom da uspostavi red. Međutim, sve bi to prouzrokovalo zastrašivanje stanovnika, Muslimana, nakon čega bi sledilo etničko čišćenje. Činjenica da je armija stigla u Bratunac dva do tri dana nakon što su došli dobrovoljci ukazuje na to da je ista šema događaja trebalo da se odigra i u Bratuncu. Svi ovi događaji su osmišljeni sa ciljem da Srbi preuzmu vlast i sve je to po-vezano sa sprovođenjem u delo plana A i plana B i stvaranjem Republike Srpske“.[59]

Zauzimanje gradova u Podrinju bio je dio plana za trajno eliminiranje Bošnjaka sa ovog prostora i stvaranje etnički čistih prostora bez nesrba. Za realizaciju ovog plana bila je neophodna pomoć JNA koja se otvoreno stavila na stranu Srba. Političku materijalnu i kadrovsku pomoć obezbijedila je Srbija.

[58] Isto, str. 18.
[59] Isto, str. 19.

„Državni vrh Srbije je planski i organizovano rukovodio svim aktivnostima na području Srebrenice, uključujući pripreme za agresiju i aktivnosti u toku agresije“.[60]

Po već utvrđenom planu, u petak 17. aprila 1992. godine vojska iz Srbije ušla je u Bratunac koji je udaljen oko četiri kilometra od granice. Na drugoj strani rijeke Drine, u Ljuboviji i Bajinoj Bašti, u pripravnosti su se naoružane teškim naoružanjem nalazile jedinice JNA, čekajući razvoj događaja da bi mogle intervenisati. Jedinice „Belih orlova“ su odmah po ulasku u grad, po već viđenom scenariju, zajedno sa srpskom policijom, dale ultimatum Bošnjacima da napuste sve organe vlasti, posebno policiju. Do tada je veliki broj Bošnjaka to i učinio zbog događaja koji su se dešavali u okruženju. U gradu je zavladala atmosfera straha, jer su jedinice srpske vojske pucale po cijelom mjestu, što je posebno kod Bošnjaka stvorilo paniku.

Dana 18. aprila 1992. godine Srebrenica je postala sljedeći grad koga će srpska vojska i policija okupirati po ustaljenom scenariju. Nakon ulaska srpskih snaga u Srebrenicu ubijen je veliki broj civila, žena i djece i nepokretnih osoba. Branioci grada su se povukli na okolna brda.

Nakon okupacije Bratunca i Srebrenice srpski dobrovoljci su pljačkali imovinu Bošnjaka i vozili je za Srbiju.[61]

Prema svjedočenju Bošnjaka koji su se susretali sa vojnicima iz te jedinice, većina ih je bila iz okoline Novog Sada. „Njihov zadatak bio je 'razoružavanje' Bošnjaka.

„Parlament Republike Srpske je dana 15.04.1992. usvojio odluku o proglašenju ratne opasnosti i odluku o opštoj mobilizaciji“.[62]

Komandant jedinice koja je bila locirana u Bratuncu provodio je kampanju razoružavanja Bošnjaka na sljedeći način: „Prvo bi se mobilisala Teritorijalna odbrana, onda bi vrlo rano ujutru, pre zore, oni okružili selo, ali bi napravili široki obruč, da ne bi došli previše blizu kuća u selu, a onda bi on dao signal i svaki vojnik bi ispalio po jedan do dva metka. Na taj način bi

[60] Isto, str. 18.
[61] Isto, str. 25.
[62] AIIZ, Službeni glasnik Srpskog naroda u BiH, br. 6, 12.-17. maj 1992. godine, str. 236.

stavili seljacima do znanja da je njihovo selo okruženo, policija i armija će ući u selo u oklopnim transporterima, doći do centra sela i onda, megafonom objaviti stanovništvu da treba da se skupi na određenom mjestu, što bi bilo ili lokalna škola ili zgrada mjesne zajednice, gdje će predati svoje oružje. Onda bi objavili da ovo sprovodi vojska i da će garantovati sigurnost stanovništvu.“[63]

Pojavljivanje jedinica JNA kod određenog broja stanovnika Podrinja izazivalo je zabunu i veoma brzo su se širile različite dezinformacije. Bošnjaci koji su pokušali objasniti da se radi o četnicima obučenim u uniforme JNA često su pogrešno shvaćeni.

Zavladala je opća nesigurnost i konfuzija među stanovništvom. Veliki broj stanovnika je napuštao domove i išao prema Tuzli, ali je kontrola na punktovima od strane srpske policije bila sve jača, tako da se neki nisu ni usuđivali da putuju. Srpska vojska je nastavila sa „razoružavanjem“ Bošnjaka u Podrinju, stavljajući pod svoju kontrolu sve značajne objekte i putne komunikacije. Nakon ove aktivnosti nastupile su akcije progona, ubistava, razaranja i uništavanja kompletnih bošnjačkih sela. U ovom periodu na zvorničkoj općini su se već vodile žestoke bitke između srpske vojske i snaga odbrane koje su pod svojom kontrolom držale područje Kula grada i područje sela Kamenice.

Uspostavljanjem srpske vlasti oklopno-mehanizovana jedinica JNA locirala se u Bratuncu. „Komandu nad svim vojnim formacijama u Podrinju preuzeo je po naredbi GŠ JNA u Beogradu pukovnik Svetozar Milošević. On je izdao proglas, štampan ćirilićnim pismom u Loznici, kojim poziva sve građane na lojalnost legalnoj vlasti, i na međusobno poštovanje naroda iz svih konfesionalnih zajednica sa rečenicom „brat mio iz bilo koje vjere bio“. On se potpisao kao komandant Armijske operativne grupe „Drina“ gornje Podrinje.“[64]

Paralelno sa vojnim aktivnostima, psihološki rat je bio dio velikosrpskog plana po kome je televizija Novi Sad bila zadužena za

[63] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 29.
[64] Nijaz Mašić, *Istina o Bratuncu agresija, genocid i oslobodilačka borba 1992-1995*, Opština Bratunac sa Privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla, 1996, str. 36.

dezinformisanje javnosti o događajima u srednjem i gornjem Podrinju. Svi releji na području Srebrenice preko kojih se mogao gledati program televizije BiH su isključeni, pa su se mogli gledati samo programi srbijanskih televizija. Nastupila je potpuna informativna blokada, što je dodatno unijelo strah i paniku među Bošnjake. Rukovodioci SDS-a zajedno sa pripadnicima srpske policije počeli su obilaziti bošnjačka sela u Podrinju i davati ultimatum za predaju oružja.

Bošnjačka sela su, jedno po jedno, odsijecana i dovođena u okruženje od strane srpske vojske. Ultimatum za predaju oružja od strane SDS-a prvo su dobila bošnjačka sela Glogova i Voljavica na općini Bratunac i nekoliko sela na općini Vlasenica.

Bošnjačka sela na općini Bratunac nalaze se uz rijeku Drinu, a na njihov teritorij naslanjaju se sela na općinama Srebrenica i Vlasenica, tako da je plan osvajanja sela išao redom od rijeke Drine prema dubini teritorije Bosne i Hercegovine.

Radi dezinformiranja Bošnjaka, a u cilju propagande agresorske politike, na televizijskim i radio vijestima, radio televizija Beograd više puta je emitovala izjave predsjednika Kriznog štaba SDS-a za općinu Bratunac Miroslava Deronjića. Naglasio je da su građani Voljavice i Glogove predali naoružanje, a da se još uvijek vode borbe u Konjević Polju na bratunačkoj općini, te u Potočarima na srebreničkoj općini. Dana 18. aprila 1992. godine srpske snage su zauzele grad Srebrenicu i uspostavile srpsku vlast. U okolnim bošnjačkim selima Srebrenice, Bošnjaci su se organizovali za odbranu od agresorske vojske. Dana 19.04.1992. godine, grupa naoružanih branilaca napala je kolonu *Arkanove garde* pobivši veliki broj srpskih dobrovoljaca koji su se vraćali iz pljačke Srebrenice. Bio je to početak otpora agresorskoj vojsci u srednjem Podrinju. Napadu su bila izložena mnoga bošnjačka sela što je utjecalo na homogenizaciju stanovništva i odluku da se oružje ne predaje srpskoj vojsci nego da se treba organizovati odbrana i da je jedini spas u borbi sa agresor-skom vojskom.

Međutim, u nekim selima još se osjećao strah od srpske vojske. Dana 27.04.1992. godine pripadnici srpske vojske i policije su se vratili u selo Glogova da pokupe oružje od Bošnjaka koji ga još nisu predali. Određeni

broj hrabrih ljudi to nikad nije učinio, nego se povukao u okolne šume. Naoružane formacije SDS-a istog dana su došle i u Konjević Polje da prikupe naoružanje, ali se to nije dogodilo.

Predaja naoružanja nije izvršena, što je kod srpske vojske stvorilo paniku.

Na svim vidnim mjestima 30.04.1992. godine istaknut je proglas tzv. Srpske autonomne oblasti „Birač“ o obaveznoj mobilizaciji svih muškaraca od 18-60 godina starosti u redove tzv. „srpske vojske“. Drugog maja 1992. godine pripadnici srpske vojske i policije ušli su u selo Hranča i počeli pretresati kuće, hapsiti Bošnjake i ubijati civile u njihovim kućama bez ikakvih razloga. Sljedećeg dana srpska vojska, predvođena Najdanom Mlađenovićem, izvršila je pravu hajku na selo Hranča, ubivši četiri civila u selu. Zarobljeno je devet civila koji su odvedeni u Bratunac i kasnije likvidirani. U toku dana spaljeno je 43 kuće i veliki broj drugih objekata. Narod je napustio svoje domove i otišao u okolne šume. Srpske formacije su u narednim danima pljačkale bošnjačku imovine. Šestog maja napadnuto je susjedno selo prema Srebrenici – Blječeva.

Dana 9. maja 1992. godine bošnjačko selo Glogova bilo je meta napada srpskih vojnih i policijskih formacija. Selo Glogova prema popisu stanovništva iz 1991. godine, brojalo je 1.913 stanovnika, od toga 1.901 Musliman, 6 Srba, 4 Jugoslavena i 1 ostali.

Selo Magašići se teritorijalno naslanja na selo Glogova i brojalo je 646 stanovnika, od toga 291 Muslimana, 353 Srba i 1 ostali[65] (selo Magašići je također 9. maja obuhvaćeno zajedno sa Glogovom progonom i ubijanjem Muslimana).

Dana 08. maja 1992. godine sastao se bratunački krizni štab. Sastankom je predsjedavao Miroslav Deronjić, a bili su prisutni članovi kriznog štaba, lokalni komandanti i radnici Državne bezbjednosti Srbije. Krizni štab je usvojio plan koji je podrazumijevao prisilno raseljavanje stanovništva, uništavanje i pljačku imovine. Na sastanku je jasno

[65] Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Narodnosni sastav po naseljima, izdanje, „Državni zavod za statistiku“ Republika Hrvatska, Zagreb, travanj 1995. godine.

konstatovano da se radi o nebranjenom selu i civilima oko čega su neki prisutni izrazili neslaganje. Miroslav Deronjić bio je neumoljiv, selo se mora napasti i eliminisati, pri čemu je potvrdio svoje učešće.[66] „Napad na Glogovu bio je združena operacija, a izvele su ga jedinice JNA, bratunačka TO koju je formirao SDS, bratunačka policija i paravojne formacije i dobrovoljci iz Srbije. U toku noći 8. maja združene snage pod rukovodstvom Miroslava Deronjića su zaposjele položaje oko sela Glogova i tamo su ostali do šest sati ujutru 09.05.1992. godine, kada je i počeo napad na selo. Napad je počeo iz svih pravaca, a uspaničeno civilno stanovništvo našlo se u bezizlaznoj situaciji. Obzirom da su prethodno bili razoružani, mještani nisu pružali otpor. Združene srpske snage počele su skupljati stanovništvo u centar sela, a njihove kuće paliti i pljačkati. Na kućnom pragu ubili su mještane, bosanske Muslimane, Medu Delića, Šeću Ibišević, njegovu suprugu Zlatiju i Adema Junuzovića. U centru sela je bila okupljena veća grupa mještana sela Glogova, a onda su naoružane združene srpske snage počele vršiti ubistva okupljenih mještana na putnoj komunikaciji Konjević Polje - Bratunac. Tom prilikom su likvidirani: Đafo (Džafo) Delić, Hamed Delić, Šaban Gerović, Šerif Golić, Avdo Golić, Rifat Golić, Ismail Ibišević, Salih Junuzović, Alija Milaćević, Hajro (Hajrudin) Memišević, Samir Omerović, Fejzo Omerović, Nezir Omerović, Nevzet Omerović, Ćamil Rizvanović, Jasmin Rizvanović, Mensur Rizvanović, Nurija Rizvanović i Uzeir Talović. Nakon pogubljenja ove grupe Muslimana pripadnici združenih srpskih snaga su naredili ostalim mještanima da pobijene Muslimane nose do rijeke. Kada su svi leševi bačeni u rijeku, oni mještani kojima je bilo naređeno da nose leševe, postrojeni su pored rijeke i pogubljeni. U toj grupi su bili Ramiz Ćosić, Selmo (Selman) Omerović i Mehmed Ibišević. Kasnije tokom napada na Glogovu, združene snage koje su izvodile napad okupile su grupu oko dvadeset bosanskih Muslimana kod pijace u Glogovi. Tim muškarcima je naređeno da krenu do rijeke gdje su ih pripadnici srpskih združenih snaga po naređenju Najdana Mlađenovića pogubili. U ovoj grupi su bili: Šećo Delić, Redžo Delić, Meho Delić, Đževad Ibišević, Ilijaz Ibišević, Kemal Ibišević, Muharem Ibišević, Mujo Ibišević, Mustafa Ibišević,

[66] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić,br. IT-02-61, Presuda o kazni, 30. marta 2004., paragraf 84, 85 i 86.

Ramo Ibišević, Sabrija Ibišević, Abid Junuzović, Huso Junuzović, Mirzet Omerović, Selmo Omerović i Mensur Omerović. Tokom napada na muslimansko selo Glogova srpske snage su dana 09. maja likvidirale 64 bosanska Muslimana".[67] Istog dana, a u cilju ispunjenja operativnog plana za trajno raseljavanje bosanskih Muslimana iz opštine Bratunac, pripadnici združenih srpskih snaga koje su izvodile napad istjerale su civile iz njihovih domova i prisilno ih raselili u druge dijelove Bosne i Hercegovine. Konkretno, žene i djeca koji su preživjeli napad su ukrcani u autobuse i prisilno preseljeni na teritoriju koju su držali Muslimani. Zarobljeni muškarci su odvedeni u hangar i u osnovnu školu *Vuk Karadžić* gdje su bili zatočeni sa Muslimanima iz drugih okolnih sela. Jedan broj muškaraca je razmijenjen, a nekima se gubi svaki trag.

Sve događaje vezane za napad na Glogovu Deronjić je lično vidio ili bio upoznat s njima. Združene snage koje su izvodile napad sistematski su zapalile domove, objekte i plastove sijena bošnjaka, počinivši tako bezobzirnu razmjeru razaranja stambenih i poslovnih objekata kao i lične imovine. Za vrijeme napada na selo Miroslav Deronjić je dao odobrenje i saglasnost da vojnici spale kuće, što su oni i učinili.[68]

Tokom napada Deronjić je posticao srpske vojnike da pale kuće, tako da je na kraju napada koji je on naredio znatan dio sela Glogova sravnjen sa zemljom, a u selu nije ostao nijedan Musliman.

Nakon što su etnički očistili selo Glogovu, srpske snage su nastavile sa hapšenjem i ubijanjem Muslimana u drugim selima oko Bratunca. Dobro organizovana, naoružana i brojna, srpska vojska i policija su 10. maja 1992. godine krenule u ofanzivu velikih razmjera, ohrabrene činjenicom da su uništile jedno od najvećih muslimanskih sela - Glogovu, gdje se s velikom vjerovatnoćom mogao očekivati otpor. Sada su putevi iz Srbije sve do Kravice, sela u srednjem Podrinju poznatog po četništvu bili otvoreni. U ovom selu je bio jedan od centara za obuku i naoružavanje Srba.[69] Druga putna komunikacija, koja od Bratunca prema Zvorniku niz rijeku Drinu

[67] Isto, paragraf 93, 94, 95 i 96.
[68] Isto, paragraf 105.
[69] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 9.

prolazi kroz sela Mihaljevići, Krasanovići, Krasanpolje i Lonjin, bila je na meti napada srpskih snaga. Tog dana na ovom prostoru odvijala se prava hajka na bošnjačko stanovništvo. Srpske snage su krenule u pretres svih bošnjačkih kuća redom, narod su izgonili iz kuća i tjerali u žicom ograđeni nogometni stadion u Bratuncu. Napadači su bili komšije, ali ovaj put dobro naoružani i veoma neprijateljski raspoloženi. Bošnjacima je bilo zabranjeno da sa sobom ponesu bilo što od ličnih stvari. Nepokretne osobe i mala djeca su ostali u kućama, a mnogi su spaljeni ili pobijeni. Napadači su otvoreno govorili da se svi moraju iseliti i da je to srpska zemlja, a za primjer su vršili selektivna ubistva. U selu Suha su vršili grupna strijeljanja civila, uključujući i trudnice. Manji broj ljudi se uspio sakriti u okolne šume, ali je njih nekoliko hiljada zatvoreno na nogometni stadion. Srpski vojnici su prozivali muškarce i odvodili ih u fiskulturnu salu osnovne škole *Vuk Karadži,* gdje su u narednih nekoliko dana vršena masovna mučenja i pogubljenja Bošnjaka. Od zatočenog stanovništva srpski vojnici su oduzeli novac i nakit. Žene i djeca su autobusima deportovani za Tuzlu, a vojno sposobni muškarci odvedeni su u logor. Od 10. do 13. maja 1992. godine u osnovnoj školi *Vuk Karadžić* bilo je zatočeno oko 700 Bošnjaka.

„Svi zatočenici morali su stati na jednu polovinu sale, a druga polovina sale koristila je za stravičnu predstavu strave i užasa i konačne likvidacije. Zatočenicima nije bilo dozvoljeno otvaranje prozora pa se ugušilo devet lica. Odabir ličnosti za mučenje i likvidaciju mogao je izvršiti bilo ko od četničkih formacija. Prozivani su, pored poznatijih ljudi, i ljudi koje bi po prohtjevu izabrao neko od četnika. Najveći broj prozvanih ljudi bile su dojučerašnje komšije progonitelja što općenito predstavlja posebnu enigmu komšijske krvave izdaje „prijatelja“. U vrijeme pauze između likvidacije, dva lica egzekutori bi igrali košarku na jedan koš. Kada se odbije lopta i tako pogodi nekog zatočenika, isto lice bi se izvodilo kao sljedeća žrtva. Žrtva je postajao i onaj ko je na sebi imao bilo koji dio odjeće zelene boje. Zatočenici su za sve vrijeme boravka, u vremenu od četiri dana, dobili samo jednom hranu i to preslanu, a potom im je bilo zabranjeno da piju vodu. Egzekutori su za mučenje i likvidaciju upotrebljavali kundake pušaka, držalice alatki, metalni pajser, čelične sajle, policijske pendreke, konopce, specijalne noževe zv. kame i pištolje. Prema izjavama preživjelih očevidaca zlikovci su za ovaj

period na najstravičniji način likvidirali oko 300 osoba.“[70] Prema izjavama preživjelih osoba, korištene su najgnusnije metode i sredstva mučenja, ljudi su poni-žavani i mučeni, verbalna vrijeđanja su bila neprekidna, posebno na vjerskoj osnovi. Dodatnom maltretiranju posebno su bili izloženi vjerski službenici i školovani i ugledni Bošnjaci. „Nakon što su prozvali gradskog imama Mustafu, efendiju Mujkanovića, zahtijevali su od njega da digne tri prsta i prekrsti se. Umjesto tri prsta hrabro je podigao ruku sa dva prsta, simbol pobjede, pravde i slobode. Svi prisutni zlikovci u sali odmah su jurnuli na efendiju i tukli ga do besvijesti, čime su stigli, pištoljima, sajlama, pendrecima, toljagama i drugim sredstvima. Kada su ga onesvijestili, pokušali su ga natjerati da pije pivo. U tom trenutku efendija dolazi sebi i zatvara usta ne dozvoljavajući da kap alkohola uđe u njegovo tijelo. Potom mu naređuju da se skine do pojasa go i okrene leđima prema njima. Tukli su ga čeličnim sajlama tako da mu je koža pucala, a komadi tijela otpadali. Prenijeli su ga u jednu od svlačionica i zaklali.“[71] „Vlasnika privatne pekare Fejzu Raškaja u Bratuncu su nakon sličnog mučenja odveli u njegovu pekaru i naredili mu da ispeče 500 hljebova sa ucrtanim krstovima na hljebu. Kada je taj posao obavio naredili su Fejzi da legne na užarenu etažu za pečenje hljeba i tako živ izgori u puh i pepeo.“[72] Likvidaciju Bošnjaka vršili su pripadnici jedinice JNA pod komandom kapetana Reljića, dobrovoljci iz Srbije, vojnici i policajci Republike Srpske. U periodu od 13. do 30. maja agresorske snage su nastavile napade na preostala bošnjačka sela, Voljavicu, Podčauš, Bjelovac, Lozničku Rijeku i dr. Bošnjaci koji su se krili po šumama pokušavali su prijeći na teritoriju pod kontrolom Bošnjaka, na područje Srebrenice i Konjević Polja. U ovim pokušajima mnogi su zarobljeni i likvidirani, a jedan broj je deportovan za Tuzlu. Pljačka i paljevina bošnjačke imovine nastavljena je u narednim danima. Svakodnevno su se iz opljačkanih kuća vozili kamioni puni stvari, a kuće su potom spaljivane. Zarobljena stoka se vozila za Srbiju, a novac od prodaje je korišten za logistiku srpske vojske. U selima koja su bila nacionalno mješovita Srbi su se uselili u kuće Bošnjaka i zaposjeli njihovu imovinu. Do kraja maja oko 9.000 stanovnika općine Bratunac je deportovano prema Tuzli, a oko 8.000 je napustilo svoje domove

[70] Nijaz Mašić, *nav. dj.*, str. 49.
[71] Isto, str. 49 i 50.
[72] Isto str. 50.

i pobjeglo u općinu Srebrenica ili u slobodna sela na bratunačkoj općini, područje Konjević Polja, sela Blječevu, Piriće, Joševu i Jagodnju.

Općina Vlasenica se naslanja na općinu Han Pijesak, koja je od velikog značaja za ostvarenje velikosrpskih planova zbog povezanosti sarajevsko-romanijske regije sa Srbijom. Vlasenica je putno čvorište preko kojeg je iz sarajevsko-romanijskog područja moguć izlaz na rijeku Drinu i dalje prema Srbiji preko tri putna pravca – preko Šekovića prema Zvorniku, Konjević Polja prema Bratuncu i preko Zelenog Jadra prema Skelanima. Zbog velikog značaja ovog prostora, u drugoj polovini 1991. godine prilikom izmještanja jedinica JNA, oklopno-mehanizovana brigada iz Jastrebarskog kod Zagreba, premješta se u Bosnu i Hercegovinu i raspoređuje u Šekoviće, gdje je smještena i komanda brigade. Jedan od bataljona brigade smješten je u Lukić Polje, selo nadomak Srebrenice. Od polovine 1991. godine tenkovi i transporteri svakodnevno patroliraju cestama u srednjem Podrinju, vojnici nose zapuštene brade, četnička obilježja i pozdravljaju dižući tri prsta, što je bio pozdrav fašističkog četničkog pokreta. Zbog nedostatka vojnika na ratištima u Hrvatskoj, JNA vrši mobilizaciju u srednjem Podrinju i mobilisane Muslimane upućuje na ratište u rejon Okučana. Politički čelnici SDA-a, iz općine Vlasenica su organizovali proteste i pobunu među mobilisanim vojnicima tako da su se oni vratili kući bez učešća u napadu na Hrvatsku. Svjesni činjenice da Muslimani neće ratovati protiv Hrvata, čelnici SDS instruirani od strane Slobodana Miloševića i srpskih generala, u jesen 1991. godine formiraju brigadu sastavljenu isključivo od Srba i upućuju je na hrvatsko ratište. Postrojavanju srpske brigade u Milićima, između ostalih, prisustvovao je general Petar Gračanin i Biljana Plavšić. U jesen 1991. godine oko Vlasenice i Milića se zabranjuje sječa šuma, ograničava se kretanje po šumama, navodno zbog vojnih tajni, a ustvari se radi o naoružavanju, pripremi i organizovanju srpskog naroda za rat u BiH i genocid nad Muslimanskim narodom. Početkom 1992. godine naoružavanje srpskog naroda vršeno je potpuno otvoreno. Naoružani srpski dobrovoljci na javnim mjestima nose automatsko naoružanje, po lokalima se pjevaju četničke pjesme, a učestali su i fizički napadi na muslimansku omladinu. Naoružani tenkovima i transporterima srpski dobrovoljci na putnim komunikacijama postavljaju punktove gdje vrše kontrolu putnika i vozila. Na

ovaj način je srpskim formacijama omogućeno nesmetano kretanje i prebacivanje naoružanja, a Muslimani u srednjem Podrinju su odsječeni od drugih dijelova BiH. U martu 1992. SDS donosi odluku o podjeli općine Vlasenica na srpsku i muslimansku.

Nakon odluke općinskih vlasti da se općina Vlasenica podijeli na srpski i muslimanski dio, Radomir Bjelanović, načelnik Stanice javne bezbjednosti Vlasenica, sazvao je sastanak samo sa pripadnicima srpske nacionalnosti zaposlenim u toj policijskoj stanici, na kome su dogovoreni naredni koraci. Ključni zadatak bio je da se ne poduzimaju nikakvi koraci na podjeli unutar MUP-a Vlasenica dok se za to ne stvore potrebni uslovi.[73] Dana 20.04.1992. godine SJB Vlasenica na čelu sa Radomirom Bjelanovićem obavještava CSB Tuzla da obustavlja rad „što je bio presudan uslov da srpske oružane snage uđu u Vlasenicu 21.04.1992. godine bez ijednog poginulog i ranjenog borca".[74] Sastanak koji je Bjelanović održao sa pripadnicima SJB srpske naci-onalnosti bio je uvertira za „doček" jedinica Novosadskog korpusa koje su sa tenkovima i naoružanim vojnicima okupirale Vlasenicu 20/21.04.1992. Nakon što je dobio podršku jedinica JNA i paravojnih jedinica SDS naoružanih do zuba, Bjelanović je otkazao poslušnost nadređenim u Tuzli. Na taj način je u Vlasenici uspostavljena srpska vlast. Od tog momenta, svi pregovori političkih stranaka su prestali, a SDS je počeo provoditi teror nad muslimanskim stanovništvom. Zaposleni muslimani u institucijama sistema vlasti ostali su bez svojih ovlasti, zaposleni u radnim organizacijama su počeli dobivati otkaze. Stanovnici Vlasenice su se počeli privoditi na informativne razgovore, počela su pojedinačna ubistva, a u gradu je zavladala potpuna nesigurnost. Shodno ustaljenoj matrici, prema realizaciji plana A i B koji je usvojio SDS, novoformirana srpska vlast počinje razoružavati muslimansko stanovništvo, a nakon toga nastupaju, progon, ubistva i pljačka muslimanske imovine.

[73] AIIZ, Republika Srpska, Ministarstvo za unutrašnje poslove, Romanijsko-birčanski CSB, Stanica javne bezbjednosti Milići, br. 01-14/24-13 od 04.01.1993.
[74] Isto.

U Vlasenici srpska policija formira nekoliko zatvora i logora kroz koje je prošlo nekoliko hiljada Muslimana, gdje su bili izloženi mučenju i maltretiranju, a na stotine je likvidirano.[75]

Kroz logor Sušica prošle su stotine stanovnika općine Vlasenica i drugih općina u Podrinju. Veliki broj žena je silovan, a mnogo muškaraca, žena i djece je likvidirano.[76]

Za ove zločine Međunarodni sud u Hagu osudio je Dragana Nikolića na 20 godina zatvora.[77] Prema nekim podacima, tokom 1992./1993. u općini Vlasenica ubijeno je oko 1.000 Bošnjaka.

Dana 16.05.1992. policija RS i VRS su u selu Zaklopača, koje se nalazi na ulazu u naselje Milići, izvršile stravičan zločin nad civilima Muslimanima. Tog dana ubijeno je oko 100 stanovnika ovog sela, među kojima je bilo mnogo žena i djece. Selo je bilo odvojeno od ostalih muslimanskih sela a nalazilo se nedaleko od komande VRS u Milićima i od SJB Milići zbog čega su se stanovnici na neki način osjećali sigurnim. Pokazalo se da nije tako.[78] Dana 18.05.1992. zapaljena su sela Piskavice i Džamdžići, a jedan broj stanovnika je likvidiran.[79] Krajem maja i početkom juna srpske oružane formacije su na-pale nebranjena muslimanska sela Durići, Šadići, Gradina, a mještani sela Torina su gotovo svi pobijeni.[80] Sredinom juna srpska policija i VRS dovode zarobljene Muslimane iz okolnih sela u općini Vlasenica i strijeljaju ih u selu Luke.[81] Genocidna politika SDS-a, realizovana preko policije i Vojske RS rezultirala je time da je samo sa općine Vlasenica od 1992.do 1995. protjerano oko 19.000 ljudi. Preko dvije hiljade njih je likvidirano, nekoliko hiljada prošlo je logore, a zločinci su silovali nekoliko stotina žena i djevojčica. Nakon što su u obližnjim selima oko Vlasenice potpuno očistile prostor od muslimanskog stanovništva, srpske formacije su težište napada prebacile na muslimanska

[75] Republika BiH, Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, *Zločinci i Žrtve*, Edicija, Zbornik radova (knjiga 2). Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u R BiH – Opštinska komisija Živinice, Živinice, 1995, str. 53.
[76] Isto, str. 57.
[77] ICTY, Predmet Dragan Nikolić br. IT-94-2, „Logor Sušica“, Den Hag, 4. februar 2005.
[78] Republika BiH, Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima, *nav. dj.*, str. 54 i 55.
[79] Isto, str. 55 i 56.
[80] Isto, str. 56.
[81] Isto, str. 57.

sela prema općini Srebrenica i Bratunac. Područje Cerske naseljeno muslimanskim stanovništvom pružilo je herojski otpor napadima koje su izvele srpske formacije potpomognute snagama iz Srbije, uključujući i napade avijacije iz SRJ. Nakon otpora branilaca Cerske, srpske snage će nastaviti sa kontinuiranim planiranjem i izvođenjem operacija na ovom prostoru kako bi kontrolisale putnu komunikaciju prema Beogradu, koja prolazi između Cerske i područja Konjević Polja. Srpske snage iz Dervente, dale su ultimatum stanovnicima sela Sućeske da moraju predati svo oružje i priznati srpsku vlast. Svjesni činjenice šta znači predaja oružja, branioci Sućeske su se odlučili na odbranu i odbili su ultimatum dobijen od strane srpskih formacija. Potom je počela jaka ofanziva srpskih snaga tokom koje su uništena sela, Pomol, Bešići, Štedra, Bašča i Đile, a preživjeli stanovnici su mjesecima živjeli po šumama između Sućeske i Žepe. Od desetog maja pa sve do pada u julu 1995. godine, Sućeska je neprekidno napadana od strane srpskih formacija, ali se uspijevala odbraniti. Sela na općini Vlasenica koja su bila nastanjena Muslimanima, osim područja Cerske, tokom 1992. godine spaljena su do temelja, a njihovi stanovnici pobijeni i protjerani. Vojska RS je počela svakodnevno napadati iz pravca Han Pijeska slobodne teritorije općine Srebrenica, te slobodne teritorije na općini Vlasenica (Cerska), Bratunac (Konjević Polje) i Zvornik (Kamenica). Ovo su područja kroz koja prolazi putna komunikacija od Sarajevsko-romanijskog korpusa do Istočno-bosanskog korpusa VRS. Naređenjem komande Istočno-bosanskog korpusa definisani su zadaci jedinicama radi otvaranja putne komunikacije i čišćenja terena na prostoru Birča: „Zvornička brigada /Zvobr/: ... U daljem produžiti sa čišćenjem teritorija od strane preostalih snaga neprijatelja i obezbijediti saobraćaj dolinom r. Drina; Birčanska brigada /Bibr./ izvršiti potrebna pregrupisavanja snaga i produžiti sa izvođenjem odbrane u dodjeljenoj zoni sa zadatkom: što pre se spojiti sa snagama SRK i obezbijediti put: Zvornik- s. Milići – Vlasenica, u sadejstvu sa Zvobr upornom odbranom i aktivnim dejstvima sprečiti prodor neprijatelja na pravcu Kalesija – Zvornik. Istovremeno vršiti čišćenje teritorije od preostalih snaga neprijatelja i obezbediti saobraćaj dolinom Drine“. [82] Komandant Istočno-bosanskog korpusa pukovnik Dragutin Ilić naredio je da se zarobljenici koriste za

[82] AIIZ, Komanda Istočno-bosanskog korpusa, str. pov. br. 11/2-529, 07.06.1992.

izvođenje radova na ukopavanju ljudstva i TMS te da se zarobljenici evakuišu u logore u selo Pilica i garnizon Bijeljina.[83]

Osim što je Birčanska brigada pod komandom majora Svetozara Andrića vršila napade radi otvaranja putnih komunikacija, Andrić je poduzeo i niz drugih aktivnosti protivnih međunarodnom humanitarnom pravu: „Iseljavanje muslimanskog stanovništva mora biti organizovano i uvezano sa opštinama preko kojih se vrši iseljavanje. Iseljavati se mogu samo djeca i žene, a muškarce sposobne za borbu ostavljati u logorima radi zamjene“.[84] Samo dva dana ranije, Andrić je svojom naredbom zabranio i iseljavanje žena: „Zabraniti odlazak muškaraca i žena sposobnih za borbu, van vaše teritorije“.[85] Posebno mjesto u tzv. Srpskoj vojsci Birač imale su žene koje su bile formirane u „snajpersko odelenje“ kojim je komandovao potporučnik Stanojević (C) Milan, jedini muškarac, a pored njega bilo je još devet žena.[86]

Preimenovanje štabova teritorijalne odbrane na prostoru Birča koje obuhvata područje srednjeg Podrinja izvršio je komandant srpske vojske „Birač“.[87] Dobro naoružani svim vrstama teškog naoružanja, sa komandnim kadrom koji je završio vojne škole, logistički snabdijevani iz SRJ i odlučni da potpuno etnički očiste srednje Podrinje, komandati VRS su svakodnevno napadali na muslimanska područja koja su još uvijek bila slobodna.[88]

Posebno mjesto u sastavu SV „Birač“ imao je Kravički odred kojim je do maja 1992. godine komandovao Radenko Milanović.[89] Svakodnevni napadi na muslimanska sela prema Srebrenici i Konjević Polju nisu uvijek išle naruku zločincima. Područje na kojem su vođene oružane borbe 26. maja bilo je naseljeno isključivo muslimanskim stanovništvom, ali je to za Kravički odred i njegove komandante srpska teritorija koju su oni sa 300 do

[83] Isto.
[84] AIIZ, br. 2 - 3207, Komanda brigade SV „Birač“, 28.05.1992.
[85] AIIZ, br. 2 - 3206, Komanda brigade Birač, 26.05.1992.godine.
[86] AIIZ, Komanda garnizona Zvornik, Spisak starješina i vojnika angažovanih u jedinici snajpersko odelenje u mjesecu oktobru 92.
[87] AIIZ, Vojna pošta br. 2465, str. pov. 7., 08.06.1992.“ Svi dosadašnji štabovi TO i jedinica TO opština Kalesija,Vlasenica, Bratunac, Milići i Šekovići preimenuju se u komande i jedinice Vojske Srpske Republike BiH“.
[88] AIIZ, Komanda Birčanske brigade, pov br.14 -177-3/92.,15.09.1992.god., Referisanje o borbenoj gotovosti.
[89] Boro Miljanović, *Krvavi Božić sela Kravice*, Nidda Verlag, Bad Vilbel, Beograd, 1996, str. 47.

zuba naoružanih boraca trebali zauzeti.[90] Dana 29. maja 1992. godine oklopno mehanizovane jedinice JNA, dobrovoljci i plaćenici, pripadnici VRS iz bataljona u Kravici i policija iz bratunačke stanice javne bezbjednosti pod komandom Milutina Miloševića izvršile su u jutarnjim satima jak napad na šire područje Konjević Polja. Borbe su se vodile cijeli dan uz obostrane gubitke,[91] ali su branioci uspjeli sačuvati teritoriju. Artiljerija srpskih snaga dejstvovala je po civilnim objektima nanijevši velike žrtve među civilima. U prvim danima agresije na Bosnu i Hercegovinu srednje Podrinje bilo je puno srpskih dobrovoljaca, pljačkaša i palikuća.[92] Komandni sastav u štabu u Kravici je dobrovoljce iz Srbije, opremljene sa velikim količinama pješadijskog i artiljerijskog naoružanja, rasporedio na područje Ježeštice koje je činilo ključni objekat i polaznu osnovu za etničko čišćenje muslimanskog stanovništva, a u genocidu jula 1995. godine na ovom prostoru stavljeno je u okruženje nekoliko hiljada ljudi. Jake snage srpske vojske su od aprila 1992. godine pa dalje svakodnevno pravile zasjede za civilno muslimansko stanovništvo, koje je bilo primorano da se zbog gladi vraća u svoja popaljena sela na području sela Glogova kako bi na svojim imanjima našli nešto za hranu. Preko sela Ježeštica i Šiljkovića Vojska RS je imala vezu sa jedinicama na području Milića, jer je put preko Konjević Polja bio pod kontrolom A R BiH. Bio je to alternativni put za snabdijevanje srpske vojske i dotur naoružanja i opreme. Šumski pojas između Ježeštice, Šiljkovića i Milića – Buljim bio je jedina

[90] Isto, str. 47 „ U borbama koje su počele u šest izjutra, uspeli smo da vratimo oko četiri kilometra naše teritorije. Znali smo da ih ima mnogo ispred nas, ali nismo verovali u toliku nesrazmeru. Po svedočenju zarobljenih muslimana, njih je bilo više od hiljadu. U jeku bitke, pola sata iza podne, teško sam ranjen. Desilo se to u Kamenici kod Sandića. Zadobio sam prostrelnu ranu kroz glavu. Prebačen sam u Beograd, posle čega je sledio dug oporavak“, kazuje Rašo Milanović“.

[91] AIIZ, br. 2 - 3187, Dokument - Spisak poginulih u Kravici.

[92] Boro Miljanović, *nav. dj.*, Beograd, 1996, str. 49. “Značajan impuls i ohrabrenje u tim teškim trenucima suočavanja sa gubicima predstavljao je dolazak srpskih dobrovoljaca. Stigli su u dva autobusa iz Nove Pazove. Njihovo prisustvo značilo je za narod novo samopouzdanje, a za branioce pojačanje. S njima linije odbrane postaju čvršće i stabilnije, jer dobrovoljci, iskusni ratnici, odlaze na najugroženija mesta, u Šiljkoviće, na Buljim, zatim u Šiškoviće i Ježesticu. Od prvih sukoba sa neprijateljem, videlo se da je reč o dobrim i hrabrim borcima. Uz mnoge druge, Kravičani posebno iz redova dobrovoljaca ističu Mišu Jeremića, Đidu Iliju, Boru Ravnjaka, Čiču Sokolovića, malog Dejana, Baneta, Bosanca.... Za kratko vreme, svojim skromnim držanjem i uočljivim junaštvom istakao se Mihajlo Uzelac, koji je kao komandant sektora na Veresinju poginuo od neprijateljske granate“.; AIIZ, Vojna pošta 7042 Bratunac, pov. br. 01-941-4/93. 26.05.1993. – Karateristike ponašanja i rada dobrovoljaca udruženje boraca rata 1990 godine - Priština - „Po dolasku vaših boraca u naše redove mi smo se osjetili mnogo jači, sigurni, jer su među nama iskusniji ratnici sa ratišta – Vukovara, Slavonije, Krajine i ratišta u RS“, komandant, pukovnik Cvijetin Vuksić.; AIIZ, br. 2 - 3208, Dobrovoljci Kljaićevo i dobrovoljci iz Šapca.

komunikacija za muslimansko stanovništvo između Srebrenice i Konjević Polja. Šumski put kojim su Muslimani iz Srebrenice i Konjević Polja mogli prolaziti jedino pješke postao je jednako važan za obje strane. Nakon što su zarobili i pobili veliki broj civila na tom prostoru pripadnici VRS ovaj prostor stavljaju u prioritet, nakon čega su na ovaj prostor locirali jake pješadijske snage, topove, tenkove, oklopne transportere, minobacače, mitraljeza, a teren je bio posijan raznim minama. Svo ovo naoružanje okrenuto je prema slobodnim teritorijama Srebrenice koje su svakodnevno bile izložene granatiranju. Sa tih položaja ispaljene su hiljade granata, od kojih je na području Srebrenice, Konjević Polja i Cerske poginulo na stotine civila, žena i djece. Specijalne jedinice VRS postavljale su brojne zasjede na ovom prostoru. Posebna podrška stizala je sa Milića brda i Rogača, gdje je bila locirana korpusna artiljerijska grupa iz sastava Drinskog korpusa.[93] Sa ovih položaja ispaljene su hiljade granata od kojih su većinom ginuli civili.[94] Borbeni položaji srpskih snaga u Ježeštici bili su vrlo bitni za poziciju srpskih snaga u Kravici, jer su stvarali dobru osnovu za njihovo daljnje napredovanje prema Srebrenici, kontrolu putne komunikacije Konjević Polje - Bratunac, razdvajanje muslimanskih enklava, kontrolu nad teritorijem Konjević Polja i Cerske, izlazak na Drinu srpskih snaga iz Milića i Vlasenice, odnosno cijele Sarajevsko-romanijske regije. Radi se o alternativnom putu zbog toga što je put preko Šekovića do Zvornika mogao biti blokiran od snaga iz Tuzle ili muslimanskih snaga koje su se branile na prostoru Kamenice u općini Zvornik. Ježeštica je objekat koji stvara povoljnu poziciju za kontrolu mjesne zajednice Glogova u kojoj je prije rata živjelo oko 2.000 stanovnika. Srpske snage iz Kravice se preko Ježeštice povezuju sa svojim snagama u Bratuncu,

[93] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 01/5-53, 23.01.1993. godine.

[94] AIIZ, Republika Bosna i Hercegovina, Opštinski štab oružanih snaga Srebrenica, Služba za veze i informisanje, br. 48 – 13/92, 25.08.1992. godine. „ Agresija na opštinu Srebrenica i Bratunac i dalje se nastavlja. Sve što u prethodnim danima nije uništila avijacija, pokušava se uništiti teškom artiljerijom: VBR-ovima, haubicama, topovima i minobacačima, te PAT-ovima i PAM-ovima. A ako i to ne uspije, agresor se sveti rušeći već sagorjele zidine kuća i vjerskih objekata i paleći ono malo sela što je ostalo na okupiranoj teritoriji vlaseničke opštine. Tako su juče na okupiranom dijelu vlaseničke opštine do temelja spaljena sela: Nurići i Bašča, a u desetak ranije spaljenih sela rušeni su zidovi sagorjelih kuća. Ono što užasava u ponašanju tih maloumnih ljudi je eksplozivom rušenje džamije u selu Pomolu. ... Bombardovanje oslobođene teritorije opštine Srebrenica i dalje se nastavlja nesmanjenim intenzitetom. Na području Mjesne zajednice Sućeska neprijatelj pokušava uništiti sve što do sada nije uništeno sa već poznatih uporišta: kota Rogač, Koprivsko brdo, Bešića brdo i Podravanje. A područje Osata izloženo je neprijateljskom djelovanju sa uporišta Jezero, platoa hidroelektrane Perućac i planine Zvijezda u Srbiji“.

koje je središte općine, tako da je kontrola teritorija mjesne zajednice sela Glogova vrlo važna za srpske snage. Srpske snage računaju na faktor gladi i iscrpljuju protjerano stanovništvo iz Glogove, koje se samo nekoliko kilometara po šumama i porušenim kućama na srebreničkoj teritoriji, bez hrane, bori za goli život. Iako u uslovima veoma teškim za život, branioci sela Glogova uspjeli su polovinom decembra u teškim borbama potisnuti srpske snage i vratiti se nakratko u svoje uništeno selo. Ljeto u srednjem Podrinju proteklo je u svakodnevnim napadima srpskih snaga i njihovih pomagača iz Srbije na slobodne teritorije. Nezadovoljni činjenicom da su se Muslimani uspjeli za-držati u svojim selima uz rijeku Drinu, srpski komandanti su vršili napade prema Srebrenici sa svih strana. Fakovići su selo uz samu rijeku Drinu odakle su srpske snage napadale muslimanska sela i odakle su protjerali veliki broj Muslimana. Dana 16.05.1992. godine srpske snage sa Slavkom Jovanovićem na čelu, protjerale su Muslimane iz Abdulića, Tegara i Zapolja, a njihovu imovinu su opljačkali. Svakodnevni napadi nastavljeni su na sela Joševu, Jagodnju, Piriće i druga sela od strane bataljona koji je bio formiran u Fakovićima.[95] Veliku pomoć bataljonu iz Fakovića pružala je Vojska Jugoslavije gađajući teškom artiljerijom po slobodnim teritorijama općina Bratunac i Srebrenica. Srpske snage su u Fakovićima imale skelu preko rijeke Drine putem koje su vršile dotur naoružanja i municije iz Srbije.[96] Peti bataljon Bratunačke brigade, lociran u Fakovićima,bio je sastavljen od mještana iz Tegara, Orlice i Vraneševića, potpomognut dobrovoljcima iz Srbije.[97] Dobrovoljci koji su se nalazili na ovom prostoru tokom 1992./1993. izvršili su stravične zločine nad muslimanskim civilima.[98]

[95] AIIZ, br. 2 – 3188, (01320796); AIIZ, br. 2 – 3189 (01320797).
[96] AIIZ, Komanda 1. Bratunačke lpbr, pov. br. 01-1194-2/93, 04.11.1993. godine.
[97] AIIZ, br. 2 – 3190, (01335377); AIIZ, br. 2 - 3191, (01335378).
[98] AIIZ, br. 2 - 3219, Most mira, Zajedničko izdanje nezavisnih medija,"Bumerang" Osijek, „Odgovor" Beograd, Psi rata, Slobodan Mišić – TOP, Kako sam Ubijao Hrvate i Muslimane: "Koji je zapravo bio vaš zadatak? – Mi smo bili stacionirani, nas petnaest dobrovoljaca iz Vranja i okolice, u Fakovićima. Odatle smo išli u akcije zajedno sa mještanima i jedinicama koje su dolazile iz Bratunca. Muslimanska sela su bila gore u brdima i mi smo ih čistili jedno po jedno".
Kažete kretali ste u akciju. Što pod tim podrazumijevate? - Kad se polazilo u akciju skupljali su se svi dobrovoljci koji su bili smješteni u srpskim selima. Iz Bratunca su dolazile specijalne jedinice sastavljene od ljudi iz tog kraja koji su poznavali teren. Ti su ljudi bili zaduženi da prije napada onesposobe muslimanske straže koje su bile postavljene oko sela. Za to vrijeme mi smo opkoljavali i onda se u zoru kretalo u napad. Palili smo sve ispred sebe, bacali bombe u kuće i pucali... Nešto

General Mladić, komandant Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, je, u skladu sa velikosrpskim projektom, 19. novembra 1992. izdao direktivu radi ostvarenja tih ciljeva, posebno navodeći zadatke Drinskom korpusu: „Na širem prostoru Podrinja iznuravati neprijatelja, nanositi mu što veće gubitke i prisiliti ga da sa muslimanskim stanovništvom napusti prostore Birača, Žepe i Goražda“.[99].

Jesen i zima na ovom prostoru uzele su velike žrtve među muslimanskim stanovništvom. Osim svakodnevnih granatiranja iz Srbije i sa položaja oko Fakovića, nedostatak hrane je bio isto tako poguban za živote ljudi. Suočeni sa opasnošću da umru od gladi ili da se bore sa daleko nadmoćnijom VRS, koju su podržavale snage iz Srbije, branioci slobodnih teritorija su početkom oktobra u jednom kontranapadu uspjeli potisnuti napadače preko rijeke Drine, ali su ubrzo morali napustiti dostignute položaje

---

Muslimana smo zarobljavali i slali ih u Bratunac. Uglavnom, poslije naše **akcije sela su bila uništena do temelja, Žanjevo, Tegare i još sedam-osam sela**. **Ubijeno je, po mojoj procjeni, oko četiri do pet tisuća Muslimana. Samo u šumi, u selu Tegare, ubijeno je više od tisuću ljudi za tri-četiri sata“.**

„Protiv koga ste ratovali? Protiv muslimanske vojske? – Ma ne. **To su bili civili, seljaci,** uglavnom slabo naoružani dvocjevkama i sličnim puškama“.

„Zašto ih niste zarobljavali ? – Neke smo i zarobljavali. Ali evo šta se meni desilo. Jedno jutro zarobio sam dvojicu Muslimana. Promatrali su selo, ja sam im zašao iza leđa. Priveo sam ih u Bratunac. Kad oni tamo kažu: „Što ćemo mi s njima?“ „Kako što ćete? Dajte ih meni. Odveo sam ih na most, ubio i gurnuo u Drinu“:

„Jeste li vi ili netko od vaših suboraca bili kažnjeni zbog ubijanja zarobljenika? – Tko će te kazniti? Mogao si ubijati koliko hoćeš. Nitko ti ništa ne bi rekao“.

„Što se događalo između tih, kako kažete „akcija“? – Uglavnom ništa. Muvali smo se po selu, išli u izviđanja, postavljali zasjede Muslimanima koji su obično noću konjima silazili s brda ne bi li došli do hrane. Škarama ili rukama kidali su sam klas sa žita i od toga pravili kruh, ili su samo žvakali pšenicu. Nisu birali. Jeli su i svinje koje su izbjegle po šumama. Velika je glad vladala u muslimanskim selima i oni su morali riskirati živote ili bi pocrkali gladni. Mi smo ih čekali u zasjedama i ubijali ih kad su se vraćali...“

„Do kada ste bili u Srebrenici? – Do pada Srebrenice“.

„Koliko ste ljudi ubili u ovom ratu ? – Ubio sam nekih 70-80 ljudi. Ne znam točno“.

„Je li točno da ste rezali i prodavali uši ubijenih Muslimana? – Kad sam bio bez para u Ljuboviji, Srbima sam prodavao muslimanske uši za pedeset maraka. Hoće ljudi imati muslimansko uho. Tko im je rezao uši? – Ja, i to samo lijevo. Zašto samo lijevo? – Zato što se tako znalo koliko je točno ubijeno Muslimana. Jedno uho, jedan Musliman. U Ljuboviji, uši je najviše kupovao jedan bogati trgovac“.

„Ne plašite li se da će vas javnost, prije svega vaši suborci, osuditi kao izdajicu srpskog naroda zbog ove priče? – Nisam izdajica. Ja sam srpski narod branio, a izdajice su oni koji su govorili kako Srbija nije u ratu dok smo mi ginuli. I oni koji su se obogatili dok je narod krvario, a mi nemamo sad ni za kruh. To su izdajice“. **(Ispovijest objavljuju nezavisne Vranjske novine iz Vranja i novinska agencija Beta)**.

[99] AIIZ, Glavni štab Vojske Republike Srpske, Str. pov. br. 02/5-216, 19. novembar 1992. – Na ličnost komandanta (načelnika štaba), Direktiva Op. Br. 4.

zbog artiljerijsko-tenkovskog napada i dolaska jakih pješadijskih snaga iz Srbije. Samo jedan dan boravka na prostoru Fakovića mnoge je spasio od umiranja od gladi jer su uspjeli pokupiti određene količine hrane sa plodnih polja uz Drinu. Vidjevši veliki broj civila kako kupe hranu po poljima Vojska Jugoslavije je iz Srbije otvorila tenkovsku i artiljerijsku vatru od čega je poginulo oko stotinu civila. Kao i uvijek, srpski mediji su izvještavali o napadu mudžahedina na srpsku nejač i o tome da su srpske snage pobile veliki broj mudžahedina. Drugo područje pod kontrolom srpskih snaga naslonjeno na područje slobodne teritorije Srebrenica, sa kojeg su srpske snage početkom 1992. protjerale Muslimane, jeste područje Bjelovca. To područje obuhvata uzak pojas uz ri-jeku Drinu, koji je bio naseljen uglavnom Muslimanima u selima Voljavica, Zalužje, Bjelovac, Biljača i Zapolje. Kroz ovo područje prolazi put iz Bratunca prema Skelanima preko Fakovića, te put preko Biljače i rudnika Sase prema Srebrenici. Ovo područje je imalo posebno mjesto u planovima SDS-a, zbog rudnika olova i cinka u Sasama, rezervoara za vodu na Kunjarcu i putne komunikacije iz Bratunca prema mostu na Drini u Skelanima. Nakon što su etnički potpuno očistili ovo područje od Muslimana, pripadnici VRS su na ovom prostoru rasporedili oklopno-mehanizovane jedinice, pješadijske i specijalne snage.[100] Nakon formiranja, Bratunačka brigada je na ovom prostoru u jesen 1992. godine bila raspoređena od Kušlata - desno do Žlijepca - lijevo, po dubini do rijeke Drine.[101] Na linijama dodira bio je raspoređen drugi bataljon Bratunačke brigade u okviru Drinskog korpusa VRS. Bataljon je bio veoma dobro naoružan, na dominantne kote su postavljena artiljerijska oruđa, topovi i mitraljezi, postavljena su minska polja, uvezan je sistem vatre, a cjelokupna vojna organizacija bila je u sistemu rukovođenja i komandovanja VRS.[102] Osim drugog bataljona Bratunačke brigade, na ovom prostoru su bili locirani i pripadnici *Crvenih beretki*, kojim je komandovao Boško Nešković.[103] Osim lokalne jedinice *Crvenih beretki* pod komandom Neškovića, u Skelanima i u Bratuncu se nalazila specijalna jedinica *Crvenih beretki* pod komandom

[100] AIIZ, br. 2 - 3192 (01335143); AIIZ, br. 2 – 3193 (01335144); AIIZ, br. 2 - 3194 (01335145).
[101] AIIZ, br. 2 - 3195, D-11, str. 2.
[102] AIIZ, br. 2 - 3195, D-11, poglavlje 1.4. str. 17; AIIZ, br. 2 - 3196 (01330259); AIIZ, br. 2 - 3197 (01330263); AIIZ, br. 2 - 3198 (01316021).
[103] AIIZ, br. 2 – 3199 (01335346); AIIZ, br. 2 – 3200(01335347).

Vasilija Mijovića majora MUP-a Srbije.[104] Shodno direktivi VRS od 19.11.1992. na ovaj prostor locirane su jake snage VRS iz svih krajeva BiH, uključujući i snage Vojske Jugoslavije.[105] Dana 12.12.1992. godine na područje općine Bratunac prebačene su snage iz Prvog Krajiškog korpusa jačine jednog bataljona iz 6. Krajiške brigade. Ovaj bataljon je po zadatku generalštaba VRS i Komande Drinskog korpusa prebačen **„radi zauzimanja svih teritorija u Podrinju“** koje su kontrolisali Muslimani.[106] Osim jedinica VRS koje su učestvovale u napadima u srednjem Podrinju, komandant Drinskog korpusa tražio je učešće i dobrovoljaca iz Srbije koji su se u to vrijeme nalazili na ratištima oko Brčkog.[107] Dolaskom velikog broja jedinica VRS na područje Bjelovca i Skelana, srpske snage su pokrenule veliku ofanzivu prema Srebrenici. Posebno teško bilo je dana 14.12.1992. godine, kada su srpske snage, nakon jake artiljerijske pripreme krenule u frontalni napad. Snage odbrane su kao i uvijek do tada, iskoristile priliku da kada utihne artiljerija i kad su u neposrednom dodiru sa napadačima, izvrše kontranapad i potisnu agresora. Dugo pripremana ofanziva srpskih snaga doživjela je fijasko za samo nekoliko dana. Došlo je do masovnog napuštanja položaja, bježanja preko rijeke Drine i prema Bratuncu. Vojska Jugoslavije je u općem metežu do kojeg je došlo u Bjelovcu nekontrolisano otvarala vatru po tom području, ubivši veliki broj civila i vojnika, Srba i Muslimana koji su se tamo zatekli. U jutarnjim satima došlo je do upotrebe avijacije iz Srbije, i sa aerodroma Ade kod Bratunca. Avioni su gađali kuće, i sve što se kretalo na tom prostoru. Od dejstva vlastite avijacije poginuo je veliki broj Srba.[108] Avijacija je dejstvovala po civilnim objektima na području Srebrenice, tako

[104] AIIZ, Komanda Lpbr Bratunac, Vojna policija, br. 01-17/93, 23.02.1993. godine; Glavni štab VRS, str. pov. br. 03/3-39, 13. 05. 1993. godine.
[105] AIIZ, br. 2 - 3195, D-11, str 18.
[106] Isto, str 4.
[107] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 2-122, 22.11.1992. godine.
[108] Nijaz Mašić, *nav. dj.*, Tuzla, 1996, str. 128., O tim borbama Mašić piše: “Prilikom agresorskog napada na slobodne teritorije Voljavica, Zalužje, Bjelovac i Piriće, decembra 1992. iz Srbije prije svega artiljerijom radi pravdanja napada iz Srbije Radio Beograd saopštava da su u Ljuboviji izgorjeli jedno sijeno i jedna štala. Isti medij javlja kako su Muslimani u Bjelovcu ubili veliki broj civila. Međutim, ove konstatacije negiraju vlastiti četnički dnevnici. Tako u zaplijenjenom dnevniku, kojeg je vodio Dragan Veselinović piše da su Srbi, da bi pobijedili Muslimane u Bjelovcu od 15.-16.12.1992. morali avionima bombardovati i svoje ljude. U prilog ovoj konstataciji išlo je jaukanje četnika u Bjelovcu i Sasama i pozivi putem radio stanica, svojoj komandi u Bratuncu, da prestanu bombardovati jer te bombe padaju po njima i da imaju veliki broj mrtvih.“

da izvještaji Komande Drinskog korpusa navode da je u Srebrenici „srušena robna kuća, opština, sud, banja Crni Guber i deo naselja, kao i velika oštećenja u s. Pirići i s. Poloznik“, time potvrđujući da su za avioni za cilj imali civilne objekte.[109]

U toku ovih borbi Vojska Republike Srpske izgubila je velike količine naoružanja i municije, što je bio jedini izvor snabdijevanja za snage odbrane u srednjem Podrinju. Veliki broj srpskih boraca pobjegao je za Srbiju, a u ostalim jedinicama je zavladala nedisciplina.[110] Kad bi izgubili na bojnom polju generali srpske vojske pristupali su blokadi ulaska konvoja u Srebrenicu kako bi izgladnjivali civilno stanovništvo koje se nalazilo u totalnoj blokadi od aprila 1992. godine. Uslovi su bili takvi da je doprema konvoja vršena iz Srbije na nekoliko mostova na Drini koje je kontrolisala VRS.[111]

Planovi i aktivnosti Vojske i policije Republike Srpske predstavljali su realizaciju donesenih odluka i direktiva od strane političkog vrha. Odluka o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini, donesena 12. maja 1992. godine, sadržavala je sljedeće: „Strateški ciljevi, odnosno prioriteti srpskog naroda u Bosni i Hercegovini su:

1. Državno razgraničenje od druge dvije nacionalne zajednice.
2. Koridor između Semberije i Krajine.
3. Uspostavljanje koridora u dolini reke Drine, odnosno eliminisanje Drine kao granice između srpskih država.
4. Uspostavljanje granice na rekama Uni i Neretvi.
5. Podela grada Sarajeva na srpski i muslimanski deo i uspostavljanje u svakom od delova efektivne državne vlasti.

[109] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 2-559, 19.12.1992. godine.
[110] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 2-261, 19.12.1992. godine.
[111] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 2-166, Vlasenica 01.12.1992.god.; Komandant Drinskog korpusa je uputio pismo GŠ Vojske RS u kome kaže: “4. Dolazak UNPROFOR-a na Drinske mostove sa namerom da prođe ka Srebrenici izazvaće vrlo teške posledice sa očiglednom pretnjom Bratunca da se svi Srbi isele sa područja opštine. Zato Vas molim shvatite da više problema izaziva ulazak UNPROFOR-a nego svi Muslimani u zoni odgovornosti. 5. Molim Vas hitno preduzmite potrebne mere da „UNPROFOR“ne nasrće na Drinske mostove, jer će stvoriti takav problem koji će biti nerešen i za više distance od K-de korpusa“.

6. Izlaz Republike Srpske na more“.[112]

Područje Srebrenice se do novembra 1992. godine, kada je formiran Drinski korpus, nalazilo u zoni odgovornosti Istočno-bosanskog korpusa čiji je komandant bio pukovnik Dragutin Ilić. Za ovaj period se vežu veliki zločini nad Bošnjacima u sjeveroistočnoj Bosni, a posebno tokom prvih nekoliko mjeseci agresije, kada se izdaju naređenja snagama na području Birča: „očistiti Birač od preostalih snaga neprijatelja“. U istom naređenju se kaže: „Najstrožije zabranjujem maltretiranje civilnog nenaoružanog stanovništva. Zarobljena lica evakuisati u jedan od logora s. Pilica i garnizon Bijeljina.“[113] Kroz logore u zoni odgovornosti ovog korpusa prošle su na hiljade civila iz Podrinja. Srpske snage su, za podršku svojim snagama formirale aerodrom u Bratuncu sa kojeg su polijetali avioni i bombardovali muslimanska sela.[114] Osim avija-cije, u Podrinju su bile locirane i jake artiljerijske jedinice velikih kalibara sa velikom razornom moći koje su dejstvovale po civilnim objektima.[115] Krajem juna Glavni štab Vojske Srpske Republike izdao je direktivu „o širenju koridora između Romanije i Semberije i oslobađanje komunikacija u srednjem toku Drine“.[116] U naređenju stoji: „Odlučio sam: izvršiti domobilizaciju sveg za borbu sposobnog srpskog stanovništva u opštinama Bratunac, Srebrenica, Milići, Vlasenica, Han Pijesak, Šekovići i Zvornik, prikupiti dovoljno jake snage, posebno u Bratuncu, Milićima i Zvorniku, a zatim osloncem na sadašnje položaje i u neposrednom sadejstvu sa mesnim stanovništvom preći u napad, grupišući glavne snage na pravcu: Milići – s. Konjevići – s. Drinjača –

[112] AIIZ, Službeni glasnik Republike Srpske, Broj 22, 26. novembar 1993., str. 866.
[113] AIIZ, Komanda Istočno-bosanskog korpusa, str. pov. br. 11/2-529, 07.06.1992. godine, Ugljevik.
[114] AIIZ, Komanda Birčanske brigade, str. pov. br. 284, 14. 9. 1992. godine; Komanda IKM Birčanske brigade, str. pov. br. 88-1,10.10.1992. godine.
[115] AIIZ, Glavni štab Vojske Republike Srpske, str. pov. broj 02/5-224, 29.11.1992. godine; Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 01/5-53, 23.01.1993. godine, Tačka 6. navedenog naređenja (5. mješoviti artiljerijski puk-Map, bio je prištapska jedinica DK i predstavljao je Korpusnu artiljerijsku grupu – KAG, koja je pružala artiljerijsku podršku jedinicama Drinskog korpusa. KAG je bio raspoređen u rejonu Vlasenica (tt 639) – s. Kurtići, Milića brdo (tt 622) – Vukovići, Komandno mjesto Milići).
[116] AIIZ, Glavni štab Vojske Srpske Republike BiH, strogo pov. br. 02/5-35, 23.06.1992. godine. „Karakteristično je da neprijatelj održava tzv. „zelenu magistralu“ od Sandžaka preko Ustiprače, Žepe, Podžeplja, Milaćevića, Konjević Polja i Cerske, ka Spreči, čime razdvaja srpski narod Romanije i Birača od Srba u dolini Drine.... Cenimo da na tom prostoru dejstvuje 10-12 hiljada naoružanih, ali vojnički nedovoljno organizovanih ustaša.“

Zvornik, a pomoćne snage na pravcima: Bratunac – s. Kravice – s. Konjevići i Milići – s. Lukići – rudnik boksita u s. Gunjaci, sa ciljem: energičnim i brzim dejstvima u širem zahvatu navedenih pravaca deblokirati, osloboditi i osposobiti komunikacije: Vlasenica – Milići – s. Konjevići – Zvornik, s. Konjevići - s. Kravice - Bratunac i Milići – s. Lukići – rudnik boksita. Istovremeno, osloncem na zaprečavanje i utvrđivanje održati pod kontrolom komunikacije: Sokolac – Han Pijesak – Vlasenica – Šekovići – Caparde – Zvornik i Gornja Spreča – Caparde. U daljem pristupiti čišćenju od ustaša prostora: s. Drinjača, Milići, Srebrenica, Bratunac, r. Drina i Vlasenica, Kladanj, Olovo, Sokolac". [117] Ovo naređenje Ratka Mladića podržava strateške ciljeve srpskog naroda, a njegova realizacija je vršena sa manjim i većim intezitetom zavisno od otpora koji su pružale snage odbrane u srednjem Podrinju. Ispunjenje svojih odluka ratni zločinac dočekao je u julu 1995. godine. U oktobru 1992. godine srpske snage su u cijelom Podrinju krenule u ofanzivu, između ostalog „da uništi neprijatelja u istočnoj Bosni". Snage odbrane pružale su jak otpor agresoru, a na nekim dijelovima su uspješno prešle u kontranapade sa velikim uspjehom. Prema izvještaju Službe za veze i informisaanje općtine Srebrenica stanje na slobodnoj teritoriji je izgledalo ovako: „Agresor kao nikada do sada ne poštuje rezoluciju OUN-a, pa njegova avijacija nadlijeće i borbeno djeluje na područja opština Srebrenica i Bratunac. Tako je u toku dana, ili tačnije u 13 sati i 40 minuta nadletio područja Srebrenice, a borbeno djelovao na mjesta Konjević Polje i Cerska – opština Bratunac i Vlasenica. Prema prvim izvještajima, materijalna razaranja su ogromna, a broj ranjenih i poginulih takođe je znatan. Već peti dan neprijatelj djeluje artiljerijom, a četvrti avijacijom, pri tome uništava i ruši sve što se uništiti može. Rubni dijelovi opštine Srebrenica nekoliko dana su pod pravom kanonadom agresorskih ubojitih projektila. Ali, izuzetno kritično je na tromeđi opština Bratunac, Vlasenica i Zvornik. Ovdje neprijateljska ofanziva traje već peti dan. To su kombinovani artiljerijsko-pješadijski napadi uz dejstvo avijacije, a posljedice su nesagledive. Obzirom da se na ovom području nalazi oko 30.000 izbjeglica i domaćeg stanovništva, a rezerve lijekova i hrane su poodavno istrošene, pa ovim putem molimo Predsjedništvo Republike BiH, Glavni štab Oružanih snaga R BiH i Visoki

[117] Isto.

komesarijat za izbjeglice da pomoć upute što prije. U protivnom, biće to nesagledive posljedice i velika stradanja".[118] Srpske vojska u Podrinju imala je uspjeha zbog toga što su snage Armije Republike BiH u drugim krajevima BiH bile pasivne i prepustile inicijativu agresorskim snagama.[119] Zbog ukupnog stanja i važnosti srednjeg Podrinja za Republiku Srpsku, Radovan Karadžić je zahtijevao da se održi vojno-političko savjetovanje na kome je i on prisustvovao. Na savjetovanju su Komandanti korpusa podnijeli uvodne referate „o stanju u korpusu, borbenim dejstvima koja se izvode i zadacima koje korpus ima za naredni period, kao i mogućnostima za realizaciju dobijenih zadataka".[120] Nakon ovog referisanja, izvršeno je pregrupisavanje snaga iz ostalih korpusa VRS, „a jedinice predviđene za aktivna dejstva za prostor Pobuđa, Konjević Polja i Cerske vrše pripreme za tu akciju".[121] Na dan održavanja savjetovanja avioni VRS su bacali letke u kojima pozivaju muslimanski narod na predaju. Nakon bacanja letaka „uslijedila je jaka artiljerijska vatra tenkovima, minobacačima i haubicama, po širem području Konjević Polja", a samo taj dan „sa uporišta Rogač i Rogosija ispaljeno je preko 300 teških projektila", dok je „u zadnjih 15-ak dana preko 30 djece, starijih lica i boraca umrlo zbog nedostatka lijekova, hrane i odjeće".[122] Polovinom decembra ofanziva srpskih snaga prema Srebrenici bila je posebno jaka iz pravca Kravice, preko sela Glogova i Ježeštica. Na ovom području teren je brdovit i otežano je kretanje oklopno mehanizovanih jedinica što je snagama odbrane dalo šansu da u kontranapadu oslobode Glogovu i presijeku put Bratunac-Kravica**.** Ovo je stvorilo preduslove da snage odbrane napadnu srpske položaje i ovladaju najvećim srpskim uporištem gdje su bile koncentrisane i veoma naoružane srpske snage.[123] Zauzimanjem Kravice snage odbrane došle su do velikih količina hrane,

[118] AIIZ, Republika Bosna i Hercegovina, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, br. 89/92, Srebrenica 10.10.1992. godine.
[119] AIIZ, Glavni štab Vojske Republike Srpske, str. pov. br. 02/5-176, 29.19.1992. godine, Preduzimanje mjera za odbranu gradova u dolini Drine, naređenje.
[120] AIIZ, Glavni štab Vojske Republike Srpske, pov. br. 02/5-213, 20.11.1992. godine.
[121] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 02-206, 09.12.1992. godine; Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 03/5-29, 12.01.1993. godine.
[122] AIIZ, Republika Bosna i Hercegovina, Ratno predsjedništvo subregije Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, br. 120/92, 20.11.1992.
[123] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. 01/4-13, 07.01.1993. godine.

naoružanja i municije.[124] Nakon što su linije Drinskog korpusa počele padati, komandant korpusa obavjestio je Glavni štab Vojske RS o sljedećem: „Gospodine generale! Ja i moja komanda ulažemo maksimalne napore da održimo postojeće položaje, ali nažalost svi koji mogu pobjeći preko Drine jedva čekaju da Turčin zapuca i da bez ikakvog otpora daju se u bijeg. Napuštaju se kompletni položaji uz iznalaženje najbanalnijeg razloga. Nakon saznanja stanovništva da ove teritorije (teritorija Birča) su u kombinaciji da potpadnu pod muslimane, došlo se do totalne erozije borbenog morala, što ima vrlo teške posljedice po vođenje borbe".[125] Obzirom na jake rezervne snage i mogućnost manevra, na prostor sela Kravice prebačene su jake rezervne snage iz Bijeljine i 1. Krajiškog korpusa, koje je komandant Drinskog korpusa radi konsolidovanja odbrane „na liniji s. Banjevići, s.Čolakovići – Glogova planina – Stolica t. 617 – s. Drmna" rasporedio da izvode odsudnu odbranu.[126] Muslimanske snage su na ovoj liniji ostale do proljeća 1993. godine, kada su ih združene snage VRS i Vojske Jugoslavije pomjerile ka Srebrenici.

Dana 10.01.1993. godine Glavni štab VRS naredio je izvođenje operacije „Pesnica": „Tačka 2. Vrhovna komanda oružanih snaga Republike Srpske je postavila zadatak vojsci Republike Srpske da održi koridor Vlasenica – Caparde – Zvornik, razbije neprijatelja na prostoru Cerske i Konjević Polja i otkloni opasnost od zauzimanja teritorije opštine Bratunac".[127] Nakon ovog naređenja, život za Bošnjake u srednjem Podrinju postao je pravi pakao. Prema naređenju Glavnog štaba, na ovaj prostor su dovedene i grupisane snage iz Drinskog, Istočno-bosanskog, Sarajevsko-romanijskog i Hercegovačkog korpusa VRS sa sljedećim ciljem: „Rasjeći koncentracijsku prostoriju muslimanskih snaga, odvojiti prostor Srebrenice od prostora Cerske, osloboditi komunikacije Milići – Konjević Polje – Zvornik, a zatim postepenim razbijanjem neprijatelja nanijeti mu gubitke i spriječiti spajanje prostora Cerska sa prostorom Tuzle".[128] Operacija „Pesnica" izvođena je u

[124] AIIZ, Komanda Bratunačke brigade, str. pov. br. 2 – 1942/8, 07.01.1993; Komanda lpbr. Bratunac, str. pov. br. 2 – 1942/10, 09.01.1993.
[125] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, stogo pov. br. 01/4-15, 07.01.1993. godine.
[126] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 01/4-15, 08.01.1993. godine; Komanda Drinskog korpusa , str. pov. br. 01/4-14, 07.11.1993. godine.
[127] AIIZ, Glavni štab VRS, str. pov. br. 02/2-22, 10.01.1993. godine.
[128] Isto.

vremenu od 11.01.1993. do 20.01.1993. godine, a u izvođenju operacije učestvovale su sljedeće snage: 1. Bpbr. ojačana bataljonom iz 2. KK, pč. iz IBK i inžč. iz 4. inžb. iz SRK, 1. Brlpbr. Ojačana specijalnom brigadom „MAUZER“ iz sastava IBK, Borbena grupa iz 65. Zmtp., kurs diverzanata GŠ VRS, bataljonom iz sastava 1. KK i dijelom jurišnog odreda 1. Zlpbr.[129] Za realizaciju postavljenih ciljeva srpskim snagama na ovom prostoru trebalo je oko tri mjeseca, kada su teritorij pod kontrolom muslimanskih snaga sa oko 900 kvadratnih kilometara sveli na 150, koliko je iznosila zaštićena zona**.**

Prema naređenju od 10.01.1993. godine, plan Glavnog štaba VRS bio je da za pet dana, uz grupisanje svih korpusa, izvrši planirane zadatke, ali je situacija na terenu bila protiv njih. Snage odbrane pružale su jak otpor, pa su prelazile i u kontranapad što je kod generala Mladića izazvalo paniku, te je, kao i uvijek u takvim situacijama, tražio pomoć od Beograda, koju mu je Milošević i uputio. Diverzantski odred VRS je do 18.03.1993. godine „bio isključivo angažovan na lokalitetima koje pokriva Drinski korpus (Bratunac, Skelani, Cerska, Konjević Polje)“, što govori o značaju srednjeg Podrinja za velikosrpske ciljeve.[130]

Dana 22.01.1993.godine Glavni štab VRS izdao je borbeno naređenje OP.BR.5 čija je realizacija podrazumijevala genocid nad Bošnjacima Srednjeg Podrinja.[131] (prilog 3)

Rezerve VRS su 24.01.1993. godine bile raspoređene u Srbiji, u rejonu od Loznice do Ljubovije: Snage: omb u Loznici, hab 122 mm u Radalj (M38), tč i mč u Ljuboviji, hab 122 mm u Ljuboviji (M38), čVP u M. Zvornik, ič u M. Zvornik, b MB-120 mm u Ljubovija, bLRL-128 mm u Ljubovija, inžč - u M.Zvornik Ljubovija, KM k-de brigade u Ljuboviji što je i KM operativne grupe „Drina“ i IKM Armije. Sredstva: 1 b/k municije za B-1, ZIS, T-55, H-122 mm, H-105 mm za sva tražena sredstva, 4 Bst 82 mm za Bratunačku brigadu, 4 H-122 mm M-38 za Zvorničku brigadu, odobreno 10, a preuzeta dva tenka T-34 zbog posluga (Zvlpbr).[132]

---

[129] AIIZ, br. 2 - 3201, „Analiza izvođenja borbenih dejstava u operaciji pod kodnim nazivom „Pesnica“.
[130] AIIZ, br. 2 - 3211, Vojska Republike Srpske, VP 7590 Sarajevo, garnizon Sarajevo, 23.03.1993. godine.
[131] AIIZ, Glavni štab VRS, str. pov. br. 02/5-49, 22.01.1993. godine.
[132] AIIZ, Komanda drinskog korpusa, strogo pov. br. 01/4-49, 24. 01.1993. godine.

Istog dana načelnik štaba Drinskog korpusa pukovnik Milutin Skočajić iz-vjestio je GŠ VRS (na ličnost komandanta ili načelnika štaba) da su uz Drinu stigle navedena jedinice i da je „u rejon Ljubovija smešteno KM k-da brigade iz Valjeva, KM OG Drina iz Valjeva i IKM 1. Armije.[133] (op. Šabić: ovo se odnosi na Prvu armiju Vojske Jugoslavije). Odmah po pristizanju snaga Vojske Jugoslavije, komandant Drinskog korpusa, pukovnik Milenko Živanović izvijestio je Komandu Užičkog korpusa, preko Operativnog centra 1.armije da „u cilju da što revnosnije realizujemo postavljene nam zadatke po šifri „Proboj", izveštavam vas da smo svim raspoloživim snagama ušli u aktivna b/d sa namjerom vezivanja što većih snaga neprijatelja, kako bi vama i vašim susedima obezbjedili što uspješnije izvršenje zadataka. Linija dodira sa neprijateljem je s. Kamenica- s. Cerska – Skugrići – s. Pobuđe – s. Slatina – s. Sućeska – s. Gunjaci – s. Kutuzero – s. Podravanje".[134] Ova operacija je uključila najjače snage iz susjedne Srbije koje su na ovom prostoru ostale do potpisivanja demilitarizacije. Svi apeli upućeni iz Srebrenice o napadima Vojske Jugoslavije[135] ostali su bez reakcije međunarodne zajednice, a ni vlasti u Sarajevu ovom problemu nisu poklonile dovoljno pažnje. To je, između ostalog, rezultiralo i time da se tužba za genocid na Međunarodnom sudu u Hagu protiv Srbije i Crne Gore izgubi, jer ove činjenice nisu dokazane iako postoji relevantna dokumentacija. Dana 25.01.1993. godine načelnik štaba Užičkog korpusa Dušan Lončar obavjestio je Operativnu grupu (OG) Drina, preko Operativnog centra 1. armije i Komandu Drinskog korpusa, da **„su snage UK do 11,00 časova 25.01.1993. godine izbile na liniju: TG-1: s. Radijevići, Straževac (tt. 931)**

TG-2: Gradina (tt. 830), s. Žabokvica.

---

[133] AIIZ, Komanda LPBR Bratunac, str. pov. br. 2-1942/24, 24. 01.1993. godine.
[134] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 03/5-57, 25.01.1993. godine.
[135] Isto.
AIIZ, Republika Bosna i Hercegovina, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj 179/93**, Predmet-Apel: "Kao da su se počele ostvarivati one najcrnje slutnje, da je srebrenički kraj osuđen na umiranje. Glad i zarazne bolesti do sad su odnosile živote, a sad prijete cjelokupnom stanovništvu. Svi smo gladni, više od polovine bolesnih. Samo u toku jučerašnjeg dana umrlo je 14 žitelja. No, sva dosadašnja upozorenja, apeli i molbe kao da se nisu čuli. Srebrenički kraj je kraj gladnih i bolesnih – kraj smrti. ... Još jedna opasnost, kao Demoklov mač, visi nad Srebrenicom. To je vojska tzv. SR Jugoslavije, smještena u Bajinoj Bašti i u okupiranim Skelanima, kao i uzvodno i nizvodno rijeke Drine. Riječ je o Užičkom korpusu čiji general Ojdanić svakodnevno izdaje naređenja o granatiranju slobodne srebreničke teritorije i prijeti im potpunim uništenjem".**

TG-3: s. Pale, s. Skejići“.[136] Sutradan je komandant Užičkog korpusa, general major Dragoljub Ojdanić obavijestio Glavni štab Vojske Republike Srpske, Komandu Drinskog korpusa i Operativni centar General štaba Vojske Jugoslavije „1.Na osnovu naređenja NGŠ (Načelnika generalštaba) VJ (Vojske Jugoslavije) str. pov. br.119-1 od 26.01.1993. godine, koje je dobila Komanda Užičkog korpusa potrebno je da, odmah, isplanirate i pripremite: potreban broj snaga koje će preuzeti dostignute linije od jedinica UK... 2.Deo snaga, dosadašnje artiljerijske podrške, i dalje ćemo zadržati na desnoj obali r. Drine odakle ćemo vršiti podršku vaših snaga po planu i zahtevu“.[137] Združene snage su krajem januara, osim svakodnevnih napada raznim vrstama naoružanja, koristile i bojne otrove.[138] Neprekidni napadi združenih snaga Vojske Jugoslavije i Vojske Republike Srpske, uz učešće policije RS, ostvarile su nadmoć i postigle prvi uspjeh nad snagama odbrane: „ovladali Kamenicom i Ilijinim brdom“, čime je stvorena povoljna pozicija za dalje napredovanje.[139] Prema izvještaju Komande Drinskog korpusa, združene snage VRS su do 01.03.1993.godine ovladale svim selima u dolini Cerske.[140] Tokom akcije „Padobran“, snage NATO-a, počele su bacati pakete sa hranom na ovo područje tek kad je ono već palo u ruke VRS.[141] Prethodnih jedanaest mjeseci pod opsadom srpskih snaga, gladni i napaćeni stanovnici nisu dobili nikakvu pomoć, niti su srpske snage dozvoljavale ulazak konvoja sa humanitarnom pomoći na ovo područje. Onog dana kad su nadmoćne srpske snage zauzele muslimanska sela i u područje Konjević Polja protjerale preko 20.000 stanovnika, stigao je francuski general Morion sa obećanjima i paketima hrane iz zraka koji su padali na teritorij pod kontrolom srpskih snaga. Očito da je akcija UNPROFOR-a bila neadekvatna i bez stvarnog cilja da se spriječi genocid. Koordinirana operacija Vojske Jugoslavije i VRS odvijala se i na drugoj strani Srebrenice, gdje je zauzeto selo Pirići, a napadi su vršeni i na sela Čauš, Obadi, s. Mandžići, Lokve, Radeljevci, V. Glogova i

[136] AIIZ, Komanda Užičkog korpusa, str. pov. br. 171-05/1, 12,00 časova, 25.01.1993. godine.
[137] AIIZ, Komanda Užičkog korpusa, str. pov. br. 172-07/2, 26.01.1993. godine.
[138] AIIZ, Republika Bosna i Hercegovina, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, br. 181/93 od 26.01.1993. i br. 185/93 od 30.01.1993.
[139] AIIZ, Komanda Taktičke Grupe-1, str. pov. br. 01/5-100, 15.02.1993. godine. Borbeno naređenje za dalja dejstva.
[140] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa , str. pov. br. 01/4-125, 01.03.1993. godine.
[141] Isto.

Božići.[142] Komandant Drinskog korpusa uputio je strogo povjerljivo pismo, izvjesnom Stuparu, u kojem ga moli da sa svojom jedinicom izvrši borbene aktivnosti u rejonu Srebrenice iz pravca Fakovića, Ratkovića i Poznanovića.[143] Srpske snage su 05. i 08.03.1993. godine dobile dva naređenja za dalja dejstva posebno 2. Blpbr, jurišna brigada, 2. bataljon iz 1.KK „Vojvoda Mišić", Zlpbr. i Brlpbr. da „uz podršku artiljerije energično nastavljaju dejstva ka Konjević Polju i dalje prema s. Kravica".[144] Komandant Zvorničke lpbr. Vinko Pandurević izdao je borbeno naređenje grupišući glavne snage „sa zadatkom razbiti neprijatelja i ovladati linijom kota 393 – tt 509 Pavići – kota 417, a u narednom zadatku izbiti na liniju Šib tt 385 - Urkovići – tt 465", istovremeno izvještavajući da su „neprijateljske snage razbijene u širem rejonu Cerske i Konjević Polja i da se povlače dublje ka Srebrenici".[145] Prema priznanju Miroslava Deronjića, Konjević Polje je zauzela Padobranska brigada iz Niša čiji je komandant bio izvjesni Stupar.[146] Vojska RS se sve vrijeme agresije logistički snabdijevala iz magacina Vojske Jugoslavije, a poseban status je imala u operaciji zauzimanja srednjeg Podrinja.[147] Informacijom broj 17 pomoćnik komandanta za moral, vjerska i pitanja, kapetan I klase Ljubo Bojanović izvještava o postupcima srpskih vojnika nakon zauzimanja Cerske i Konjević Polja, „Posjeli smo liniju Lolići – Sandići – Kravica i ostvarili vezu sa lijevim susjedom tj. Bratunačkom brigadom... Neprijatelj je potpuno razbijen, a ponovo je u našim rukama i oduvijek srpska Kravica.... Uporedo sa uspjesima i napredovanjem naših jedinica dolazi i do neželjenih pojava, kojima se mora stati u kraj.

[142] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 01/4-124, 01.03.1993.godine; Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 01/4-143, 09.03.1993. godine.

[143] AIIZ, Dokument str. pov. br 3/ 5-138 prekriženo na originalu i napisano bb, 07.03.1993. godine, (rukom piše: „ovo komandante preko str. pov. kurira predajte Stuparu"). Ako je komandant Drinskog korpusa molio komandanta neke jedinice na terenu da nešto uradi onda se može pretpostaviti da je taj morao biti iz njemu pretpostavljene komande. Ovu dilemu riješio je Deronjić svojim priznanjem u Hagu da je Konjević Polje zauzela Padobranska brigada iz Niša sa komandantom Stuparom), ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 43 i 44.

[144] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa , str. pov. br. 01/5-139, 08.03.1993. godine; Komanda taktičke grupe -1, str. pov. br. 01/5-100-2, 05.03.1993. godine.

[145] AIIZ, Komanda Zvorničke lpbr, str. pov. br. 14.03.1993. godine.

[146] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003.,str. 43 i 44.

[147] AIIZ, Komanda Zvorničke lpbr, str. pov. 29 – 3 , 04. 01.1993. „ Zahtjev za odobrenje izuzeća MES i MTS, traži, - Komandi Drinskog korpusa, Molimo vas da sa Vašim potpisom regulišete ovaj zahtjev Vojsci SR Jugoslavije da odobri izuzeće sledećih MTS i MES, 1. BR 1 - 57 mm, BR 2 – 57 mm, trenutno fugasnih i kumulativnih oko 3.000 komada iz Korpusa Niš i Priština.; 2. 6 topova B 1 i 2.000 granata za isti iz Podgoričkog korpusa."; komandant kap. I klase Vinko Pandurević.

Primijećena je masovna pljačka svega onoga što je zatečeno na osvojenoj teritoriji. Odvodi se stoka, nose se televizori, video rekorderi, kasetofoni, odvoze se razna motorna vozila, ukratko rečeno odnosi se sve od igle do traktora, pošto na tom području nema lokomotiva. Sama ovakva pojava pokazuje ružnu sliku o srpskom borcu, i oni koji to posmatraju sa strane stiču utisak da se Srbi ne bore za slobodu i opstanak, već da predstavljaju pljačkaške horde, odnoseći i uništavajući sve pred sobom.... Kad smo već kod ružne slike našeg borca da spomenemo i obijanje stanova, preprodaju, šverc i pronevjere".[148] Nakon progona oko 30.000 stanovnika Cerske, Kamenice i Konjević Polja i na stotine mrtvih i masakriranih civila, združene srpske snage su stegle obruč oko Srebrenice u kojoj se polovinom aprila nalazilo preko 60.000 stanovnika. Istovremeno su nastavljene genocidne radnje protiv Muslimana u srednjem Podrinju. Ovi genocidni postupci odvijali su se pred očim snaga UN [149] koje su bile dužne zaštititi civilno stanovništvo. Komandant Bratunačke brigade pukovnik Cvijetin Vuksić je 09.04.1993. godine izdao borbeno naređenje za dalja dejstva: „4. Odlučio sam glavnim snagama brigade sa brigadom „Panteri" i Specijalnom jedinicom MUP-a u sadejstvu sa 2. b.Blpbr, uz snažnu artiljerijsku podršku izvršiti napad glavnim pravcem Žuti Most – Potočari – Srebrenica, a delom snaga izvršiti napad na pomoćnim pravcima: Lemešac – Čizmići – Pale – Potočari –Sase (tt.490) – s.Ažlica – Kvarc, Ratkovići – Moćevići – Stožersko – Pribićevac tt. 747, sa ciljem razbijanja i uništavanja neprijatelja i oslobađanja prostora na datim pravcima. U bližem zadatku izbiti na liniju tt. 651 – tt. 655 – tt.523 – tt. 408, Lađa – Đogazi – tt. 386 – Zanik (tt.831) – tt. 732 – Lisac (tt.663) - K. 467 – Loznik – s. Kuići – Gradac (tt. 726) – Moćevići (tt. 753) – K.650. U sledećem zadatku izbiti na liniju Kvarc – Šarampov – Pribićevac.[150] Jedinice VRS su 11.04.1993. godine, pod komandom pukovnika Vukote Vukovića bile na području sela Osmače, odakle su nastavile napredovanje prema Srebrenici. Nakon što su združene snage Vojske Jugoslavije[151] i RS zauzele

[148] AIIZ, br. 2 - 3202, Informacija 17.
[149] AIIZ, Vuković Vukota, pukovnik, Osmače 11.04.93. u 20.45; Vuković Vukota, pukovnik, str. pov. br. 7, 12.04.1993. godine u 12.00, Osmače.
[150] AIIZ, Komanda lpbr Bratunac, str. pov. br. 01- 576-209/93, 09.04.1993. godine, 18.00 časova.
[151] AIIZ, Komanda 1. Bratunačke lpbr, pov. br. 01-817-478/93, 27. 05. 1993. „ Potvrda kojom se potvrđuje da je Lačević Ranko iz Podgorice, pripadnik Jedinice za posebne namene MUP-a Srbije, proveo na Drinskom ratištu u rejonu Bratunca, Skelana od 15.02. 1993. godine pa dalje".

enklave u istočnoj Bosni i prijetile masovnom pokolju civilnog stanovništva u samom gradu Srebrenici, Vijeće sigurnosti donijelo je Rezoluciju 819 kojom se Srebrenica proglašava zonom pod zaštitom UN-a.

Srebrenica kao sigurna zona UN-a 1993. - 1995.

Napadi srpskih snaga izvedeni u zimu i proljeće 1993. godine bili su koordinirani sa najvišeg vrha političke i vojne vlasti. I pri tome su uvjek koristili kao podrška politici Slobodana Miloševića i bosanskih Srba, a kao dodatni pritisak na Aliju Izetbegovića, koji je predstavljao interese Bošnjaka. Uvijek su izvođeni planski i tačno u tempiranom vremenu. Zimska ofanziva je dostigla vrhunac početkom 1993. godine, kada su kopredsjedavajući (Cyrus Vance, predstavnik generalnog sekretara Ujedinjenih nacija i David Lord Owen, predstavnik Predsjedništva Evropske zajednice), 2. januara otkrili svoj nacrt plana za okončanje sukoba, koji je postao poznat kao Vens-Ovenov mirovni plan. „Plan se sastojao od od tri dijela: - komplet ustavnih principa koji bi ustanovili decentraliziranu državu Bosnu i Hercegovinu; - vojne odredbe za uspostavljanje obustave vatre i konačnu demilitarizaciju cijele zemlje; i - mape koja prikazuje deset kantona. Deset kantona je iscrtano, uglavnom, radi prikazivanja područja u kojima su tri zajednice živjele prije rata, značajno poništavajući rezultate 'etničkog čišćenja'. Svaka zajednica bi činila većinu u tri kantona, sa Sarajevom, desetim kantonom koji ne bi imao većinu. Nijedna zajednica ne bi imala kompaktnu teritoriju, a Srbi bi bili podijeljeni u pet nepovezanih područja, čime bi se efikasno ugasile njihove želje za otcjepljenjem od Bosne i Hercegovine. Protivljenje srpskih vođa je navodno bilo usmjereno na kanton 5, koji bi imao bošnjačku većinu. Taj kanton je uključivao ne samo Srebrenicu i Žepu već, također, najveći dio područja istočne Bosne koji su nedavno 'etnički očistili' JNA, VBS i njihovi paravojni saradnici“.[152] Odugovlačenje stavljanja potpisa na Vens-Ovenov plan išlo je naruku srpskoj strani. Milošević i Karadžić su već pokrenuli jaku ofanzivu združenih snaga Vojske Jugoslavije i VRS na području Srebrenice kako bi silom promijenili stanje na terenu. Drugog maja 1993. Karadžić je „uslovno“ stavio svoj potpis, ako ga odobri „Narodna skupština Republike Srpske“. Potpis nije nikad dobio odobrenje tzv. skupštine. Što nisu mogli postići pregovorima, superiorno naoružani, Milošević i Karadžić su pred očima međunarodne zajednice postigli silom, tako što su bošnjačkom krvlju crtali granice buduće tvorevine zvane Republika Srpska. Od 19. marta

[152] ∴*Srebrenica 1995*, knjiga 3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 37.

počinju stizati konvoji UNHCR-a u Srebrenicu. Tim konvojima je evakuisano između 8-9 hiljada ljudi prema Tuzli. Bošnjačke vlasti su krajem aprila obustavile evakuaciju.

Visoki komesar za izbjeglice gospođa Ogata pisala je generalnom sekretaru UN-a 2. aprila 1993. godine da je narod u Srebrenici uvjeren „da će bosanski Srbi slijediti svoje vojne ciljeve da bi uspostavili kontrolu nad Srebrenicom". Ona je napomenula da je evakuacija civila iz Srebrenice jedina opcija i da ti ljudi „očajno žele da pobjegnu u sigurnost jer ne vide druge izglede osim smrti ako ostanu tamo gdje jesu".[153]

U intervjuu za izvještaj generalnog sekretara UN-a, "predsjednik Izetbegović je naveo da sada, kada razmisli o događajima, vidi da je politika njegove vlade da ograniči evakuaciju iz Srebreničke enklave bila pogrešna".[154]

Vijeće sigurnosti UN-a je 16. aprila 1993. u skladu sa poglavljem VII Povelje, Rezolucijom br. 819, proglasilo grad Srebrenicu i njegovu okolinu „sigurnom zonom" UN-a (široka 10, a duga 15 kilometara), što je značilo zaštitu od svih vidova napada. Ta je rezolucija ponovo potvrđena Rezolucijom 824, od 6. maja 1993. i Rezolucijom 836, od 4. juna 1993. Prvi sporazum o demilitarizaciji Srebrenice potpisali su general Mladić i general Halilović u prisustvu generala Valgrena, predstavnika UNPROFOR-a, dana 18.04.1993. godine. Sporazum o demilitarizaciji zamrznuo je sva borbena dejstva, definisao način evakuacije ranjenih i oboljelih, razmjenu zarobljenih sa obje strane i drugo; Tačka 4 kaže: „Demilitarizacija Srebrenice će se izvršiti u roku od 72 sata nakon dolaska jedinica UNPROFOR-a u Srebrenicu /11,00 18.04.1993/; ako stignu kasnije ovo će biti promjenjeno. Svo oružje, municija, mine, eksploziv i borbene zalihe /osim medicinskih/ u Srebrenici bit će predano UNPROFOR-u pod nadzorom tri oficira sa svake strane i sa kontrolom koju će vršiti UNPROFOR. U gradu neće ostati nijedna naoružana osoba ili jedinica osim UNPROFOR-a koji će ostati u gradu, kada se proces demilitarizacije završi. Odgovornost za proces demilitarizacije ostaje na

[153] Isto, str. 48.
[154] Isto, str. 41.

UNPROFOR-u.“ [155] Oko 12,15 sati 18.04.1993. u Srebrenicu je ušao kanadski bataljon mirovnih snaga UN-a od 139 vojnika, 22 transportera i 19 kamiona.[156] Prvi dani demilitarizacije Srebrenice prema izvještaju sa terena, izgledli su ovako: “Realizacija sporazuma o demilitarizaciji Srebrenice koja je počela 18.04. 1993. godine odvija se veoma sporo i do sada je realizirano samo sljedeće: 1. Apsolutni prekid borbenih dejstava na dostignutim linijama konfrontacije nije poštovan već se svaki dan agresor oglašava patovima, pamovima i pješadij-skim naoružanjem po linijama odbrane Srebrenice. Agresor dejstvuje snajpe-ristima po samom gradu od čega je do sada ranjena jedna djevojčica. 2. U grad je pristigla četa kanadskog bataljona koja je raspoređena u samom gra-du. 3. Otvoren je zračni koridor Tuzla-Srebrenica i izvršena je evakuacija teš-kih ranjenika i bolesnika. U gradu se nalaze predstavnici Međunarodnog crvenog križa koji pokušavaju pomoći stanovništvu. 4. Demilitarizacija samog grada Srebrenice je izvršena u planiranom roku kojom prilikom je predato oružje UNPROFOR-u. U Srebrenicu redovno dolaze kopneni konvoji sa humanitarnom pomoći, a doprema se pomoć i vazdušnim putem. Realizacija Rezolucije 819 Savjeta bezbjednosti na prostorima Srebrenice se ne sprovodi, a naročito nije ispoštovana tačka 1. Rezolucije koja precizira da se Srebrenica i njena okolina tretiraju kao bezbjedna oblast koja treba da je oslobođena svih oružanih napada i bilo kojih drugih neprijateljskih aktivnosti. Takođe, nije realizirana ni tačka 2. koja precizira trenutni prekid oružanog napada paravojnih jedinica bosanskih Srba na Srebrenicu kao i njihovo trenutačno povlačenje iz područja oko Srebrenice. Paravojne jedinice bosanskih Srba nalaze se na udaljenosti 1,2 km od grada gdje su postavile svoje naoružanje, ukopali tenk, formirali snajperska gnijezda iz kojih dejstvuju po gradu. Sve ovo izaziva kod stanovništva veoma veliki strah iz kojih razloga zahtjevamo realizaciju svih tačaka Rezolucije 819.“ [157] Ovakvi izvještaji su tokom naredne dvije godine upozoravali svjetsku i domaću javnost na tragediju koja će se desiti. Nažalost, reakcija je izostala. Srebrenica je od 8. maja 1993. postala demilitarizovana zona na osnovu sporazuma kojeg su na sarajevskom aerodromu potpisali načelnik Štaba Vrhovne komande Armije Republike

[155] AIIZ, Sporazum o demilitarizaciji Srebrenice, od 18.04.1993. god.
[156] AIIZ, Dokument Ratnog predsjedništva, Press centar, br. 293/93 od 18.04.1993. u 15,20 časova.
[157] AIIZ, Dokument Ratnog predsjedništva, Press centar, br. 297/93 od 24.04.1993. u 9,10 časova.

Bosne i Hercegovine, Sefer Halilović i komandant agresorskih snaga general Ratko Mladić, uz prisustvo generala Filipa Moriona, komandanta zaštitnih snaga UN-a za Bosnu i Hercegovinu (UNPROFOR).(prilog 1)

Tekst sporazuma o demilitarizaciji Srebrenice odredio je pravce aktivnosti za agresorske snage, koje su period od dana demilitarizacije pa do zauzimanja enklave koristile kao svojevrsni pritisak u mnogim pregovorima, svjesni činjenice da enklavu mogu zauzeti kada god odluče. Međunarodna zajednica nije insistirala na potpunom provođenju Rezolucija UN-a, snage UNPROFOR-a su vodile brigu o svojoj sigurnosti, prepuštajući sudbinu stanovnika enklave u ruke napadača, iako su imali mandat da ih upravo zaštite od njih. Od juna 1993. do decembra 1994. u Vijeću sigurnosti su se vodile rasprave o konceptu sigurnih zona, nadležnosti UNPROFOR-a, broju vojnika, embargu na oružje itd., ali se na kraju nije dogovorilo ništa. Vladala je opća konfuzija, različitost u gledanju na problem sigurnih zona, njihovu zaštitu i mandat UN-a. Srpska strana je svevrijeme opstruirala provođenje rezolucija UN-a tražeći pogodan trenutak za njihovu eliminaciju. Vlada Republike Bosne i Hercegovine, zauzeta problemima na drugim područjima, bila je previše uvjerena da će snage UN-a štititi stanovnike enklave i da su oni problem međunarodne zajednice. Bio je to isuviše dug period u kome se moglo procijeniti, isplanirati i naći neko rješenje da se njenim stanovnicima makar zaštite životi. Od samog potpisivanja sporazuma niko, osim rukovodstva općine Srebrenica, nije ni insistirao da se on ispoštuje dokraja. Odsječeni od svijeta, bez dovoljno informacija, veoma loše organizovani, često dezinformisani o tome šta se dešava u bližem okruženju, a pogotovu na visokim nivoima u međunarodnoj zajednici, nosioci političke vlasti u enklavi Srebrenica često su pravili greške. Uvjereni da će snage UNPROFOR-a zaštiti narod oni su svoj fokus pažnje usmjeravali na druge aktivnosti. Agresorske snage su imale samo jedan cilj, zauzeti enklavu i trajno elininisati Muslimane sa ovog prostora. Njene granice su bile precizno definisane Članom 1 i podrazumijevale su trenutne linije konflikta, a Član 11 je podrazumijevao povlačenje pješadije na udaljenost od 1,5 kilometara. Konfiguracija terena oko demilitarizovane zone je takva da bi poštivanje ovih odredbi sporazuma, pitanje sigurnosti oko enklave bilo u korist njenih stanovnika. Povlačenje srpskih snaga na 1,5 km od linija razgraničenja

značilo bi njihovo lociranje ispod brda bez mogućnosti optičkog nadgledanja enklave, čime bi njeni stanovnici bili sigurniji, a bilo kakvi napadi bili bi isključeni. Prema izvještaju bratunačke brigade VRS, stanje pred demilitarizaciju Srebrenice izgledalo je ovako: „Početkom aprila meseca 1993. godine još žešće se nastavlja sa ofanzivom naših snaga, na levom krilu, u oslobađanju privremeno zaposednutih teritorija od strane neprijatelja. Oslobađanjem rejona s. Sikirića i s. Pirića od strane spec. br. „Panteri“ i 2. bataljona i rejona s. Fakovići od strane 1. gardijske mtbr 5. bataljona (Fakovići) oslo-bođena je putna komunikacija Bratunac – Fakovići prema Skelanima. Dana 07. aprila 1993. godine u protivnapadu naših jedinica ponovo je oslobođeno brdo Čauš tt 773. U vremenu od 01. do 15. aprila 1993. godine naše snage, uz pomoć spec. br. „Panteri“ i 1. gardijske mtbr i rezerve GŠ VRS oslobođen je značajan deo teritorije opštine Srebrenica (Ratkovići, Mogudovići, Brezovice, Moćevići, Dimnići, Sase, Stožersko) i izbili na objekat Kvarac tt 1013, Pribićevac i Zanik tt 831. Dana 17. aprila 1993. naše snage su sa pridodatim jedinicama i rezervnim snagama GŠ VRS izvršile protivnapad ka samom gradu Srebrenici i tom prilikom neprijatelju su ponovo nanešeni veliki gubici i znatno je popravljen taktički položaj naših jedinica prema neprijatelju. U ovim borbama posebno su se istakle sledeće jedinice: - Bataljon 1.GMTBR, spec.brig. „Panteri“, Jurišna br., spec. jedinica Bratunačke lpbr i 2. bataljon lpbr“.[158] Ovaj dokument pored mnoštva ostalih informacija, na najbolji način pokazuje koncentraciju vojne sile i naoružanja u zimskoj ofanzivi koju su srpske snage poduzele da bi jednu od najvećih slobodnih teritorija pod kontrolom muslimanskih snaga svele na enklavu. Mnogi vojni analitičari ovu ofanzivu smatraju ključnom za stvaranje etnički čistih teritorija te je vide kao mogućnost da se u jednom komadu formira Republika Srpska. Teritorij u srednjem Podrinju, koji su kontrolisale snage odbrane, cijepao je teritoriju Republike Srpske na dva dijela. Kada se pogledaju aktivnosti političko-vojnih, a posebno vojnih struktura Armije Republike Bosne i Hercegovine u ovom periodu, dolazi se do jednostavnog zaključka da se ustvari nema šta analizirati, jer ustvari ništa nije učinjeno da se braniocima ovog područja pomogne. Jedino se iz izjava visokih oficira A R BiH može doći do zaključka da su bili veoma neinformirani i

[158] AIIZ, br. 2 - 3195, D-11, str. 5.

nezainteresirani za ovo područje, i da su tražili način da raznim metodama bezbjednosnog karaktera „operu“ svoj nerad i nesposobnosti i po svaku cijenu okrive same žrtve. Visoki oficiri A R BiH, posebno iz Komande 2. korpusa u Tuzli, tražili su način da kroz lažne informacije sačuvaju svoje pozicije, kupujući na taj način vrijeme zadržavanja na dužnostima. Ovakav pristup se nastavio sve do jula 1995. godine, kad su dobro naoružane i potpuno pripremljene jedinice VRS izvršile napad svim sredstvima i zauzele Enklavu. Pripremljenost, spremnost i obučenost branioca sigurne zone Srebrenica je iz više razloga bila ispod minimalno potrebnog nivoa da bi mogla sačuvati enklavu. Jedinice VRS su se pred demilitarizaciju zaustavile na sljedećim linijama: „Linija odbrane naših snaga na dan 18. april 1993. godine:

- levo – Pribićevac – Kvarac tt 1013 – bataljon 1. Gmtbr;
- tt 825 – s. Ažlica tt 852 – 2. bataljon;
- Biljeg tt 600 – s. Obadi tt 707 – Čauš tt 773 – Đogaska kosa – Žuti most – Borići – Kaolin tt 438 – 1. bataljon;
- Lađa tt 436 – s. Pajići – s. Lemešac – 4. bataljon; i
- desno – s. Božići – Jazbine – Šiljkovići – 3. bataljon“. [159]

Zbog jasno definisanih ciljeva i potrebe da poprave svoj strateški položaj oko enklave, srpski komandanti su odmah počeli kršiti sporazum i zauzimati značajne kote oko Srebrenice. [160] Zauzimanje tih pozicija omogućilo je srpskim snagama lakše zauzimanje enklave u julu 1995. O ciljevima srpskog naroda komandant Bratunačke brigade VRS navodi [161]: „Pošto je ovaj odbrambeni rat srpskog naroda vođen sa ciljem očuvanja srpskog naroda i vekovnih srpskih prostora, i pošto je to bilo neposredno i neraskidivo povezano sa željom za ujedinjenjem srpskog naroda u jednu državu, kao i niz pobeda i uspeha u dosadašnjim borbenim dejstvima...“. Komandant 1.Bratunačke lpbr. bio je potpukovnik Slavko Ognjenović koji je

[159] AIIZ, br. 2 - 3195, D-11, str. 6.
[160] AIIZ, br. 2 - 3195, D-11, str. 7. „U narednom periodu vršeno je taktičko pomeranje naših položaja prema neprijatelju, zauzimanje što bolje pozicije prema istoku čime se bitno popravila i učvrstila odbrana, povećavši dubinu naše teritorije i učinivši je sigurnijom i bezbednijom“.
[161] AIIZ, br. 2 - 3195, D-11, str. 7.

lično sa svojim potčinjenim oficirima koordinirao aktivnosti sa „OG – DRINA“, a koja se u to vrijeme nalazila u Valjevu.[162] Svi apeli iz Srebrenice koji su u to vrijeme slati u svijet bili su samo u nizu onih na koje niko nije reagovao. Srpske snage su korak po korak provodile svoj genocidni plan koji je u julu 1995. godine predstavljao samo krunu onog što je započeto 1992. Odredbe sporazuma, pod pritiskom snaga UNPROFOR-a izvršile su samo snage odbrane u enklavi. Slabo naoružani, vojnički neorganizovani i neopremljeni, morali su predati i ono malo oružja što su imali jer su snage UN-a, pod pritiskom srpskih snaga, to zahtijevale. Član 9. govori o minskim poljima koja trebaju prijaviti obje strane iako je svima bilo jasno da muslimanske snage nisu imale minska polja. Što se tiče srpskih snaga one su još dodatno izvršile miniranje šireg prostora, kao i svih puteva kojima su se kretali Bošnjaci prema Žepi, pretvorivši ih u minska polja. Obzirom da je Bošnjacima bilo zabranjeno da posjeduju i nose oružje, srpske snage su bez ikakve opasnosti upadale u enklavu, presjecale puteve kretanja, napadale naselja i vršile teror nad civilima. Demilitarizovana zona Srebrenica bila je okružena sljedećim srpskim jedinicama**:** Bratunačka laka pješadijska brigada, Milićka laka pješadijska brigada i Skelanski bataljon.

Nakon što je uspostavljena „sigurna zona“ pod zaštitom UN-a, njeni stanovnici su morali nastaviti živjeti na tom području. Većina stanovnika je bila sa drugih općina i bez ikakvih uslova i sredstava za život. Porodice su bile podijeljene, djeca bez roditelja. Smještajnog prostora bilo je malo, hrana i voda su ovisile od dobre volje agresora, higijensko-epidemiološka zaštita bila je na najnižem nivou.

Od dana potpisivanja sporazuma o demilitarizaciji Srebrenice agresorske snage su nastavile sa kršenjem sporazuma dejstvujući po gradu i njegovoj okolini pješadijskim oružjem, PAT-ovima, PAM-ovima, uz povremena granatiranja nekih sela sa minobacačkim granatama (Pusmilići, Bajramovići, Kutlići, Žedanjsko, Slatina i dr.) Prvog mjeseca demilitarizacije agresor je ispoljio sljedeća dejstva iz naoružanja:

- 10.05.1993. snajperista ranjava jedno lice u gradu;

[162] AIIZ, Komanda 1. Bratunačke lpbr., pov. br. 01-1238-1/93, 04.12.1993. godine.

- 11.05. snajperista ranjava jednog pripadnika UNPROFOR-a u području Zelenog Jadra;
- 12.05. snajperista u gradu ranjava petogodišnju djevojčicu;
- 14.05. povrijeđeno je jedno lice od dejstva PAM-a u ulici Crni Guber;
- 16.05. snajperista ranjava jedno lice u centru grada;
- 19.05. automatskim oružje u Drugom polju ranjeno je jedno lice na njivi;
- 23.05. u selu Sučeskoj od gelera MB granata ranjena su dva lica;
- 27.05. PAM-om je pogođeno jedno lice u centru grada Ul. Crni Guber, a pješadijskim oružjem ubijena tri lica u selu Sućeskoj;
- 29.05. snajperista ubio 20- godišnjaka u centru grada;
- 02.06. od MB granate jedno lice je ranjeno na prostoru Starog grada;
- 07.06. od MB granata ranjena tri lica u selu Pusmulićima. Istog dana jedna grupa četnika iz pravca Bratunca ulazi u demilitariziranu zonu rejon sela Đogazi otvara vatru iz pješadijskog naoružanja po ljudima koji su bili na njivama. Ranjena je jedna djevojčica. Ovakvih upada četničkih grupa bilo je i na drugim mjestima više puta.;
- 08.06. od haubičkih granata u selu Kutlićima, neposredno pored Srebrenice, ubijena je jedna petogodišnja djevojčica, a dvije teže ranjene;
- 09.06. MB granatama povrijeđena tri lica u selu Ljeskovik.[163]

Prema izvještajima koji su stizali iz Srebrenice, sigurnosna situacija ponekad je bila i dramatična. Takvo je ubistvo petogodišnje djevojčice Jasminke Mujić, koja je sa roditeljima došla iz sela Cerska, nakon što su srpske snage spalile ovo selo. Pored poginule Jasminke, povrijeđene su još dvije djevojčice, od kojih jedna teže.[164] Press služba je, kao i mnogo puta do tada, o ovom događaju obavijestila javnost i nadležne međunarodne institucije, ali opet bez rezultata.

[163] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 323/93 od 10.06.1993. godine.
[164] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine opštine Srebrenica, Informativna služba, broj: 322/93, 09.06.1993. godine.

Samo mjesec nakon demilitarizacije, stanje u Srebrenici se drastično pogoršalo. Nedostatak vode postao je nepodnošljiv za stanovnike enklave, goriva za prevoz smeća i obavljanje drugih potreba nije bilo, dostava hrane je reducirana, sve su se više javljale razne bolesti, dok je doprema lijekova smanjena. Prema izvještaju Ratnog predsjedništva: „Hrana i lijekovi sve manje dolaze kopnenim konvojima. Ranije su dolazila 2 do 3 konvoja sedmično od po 8 do 10 vozila, a danas jedva jedan od 3 do 4 vozila. Potrebe za hranom za oko 55.000 stanovnika koji se nalaze ovom prostoru su dnevno 30 do 40 tona. Konvojima koji dođu sedmično dopremi se praktično jednodnevna potreba, te je stanovništvo ponovo počelo gladovati, a prijeti mu i umiranje od gladi.“[165]

Početak juna u enklavi obilježili su incidenti sa snagama UNPROFOR-a, iz sastava kanadskog bataljona, za koje je utvrđeno da su zavodili maloljetnice, o čemu je sud u Srebrenici proveo postupak.[166] Kao rezultat svih ovih dešavanja uslijedio je sastanak općinskih organa vlasti sa predstavnicima UNPROFOR-a i UNHCR-a. Kao što su općinski organi vlasti razmatrali načine izlaska iz veoma teške humanitarne situacije, tako su i predstavnici međunarodnih organizacija pokušali sarađivati kako bi se došlo do rješenja. I jedni i drugi bili su svjesni činjenice da se vrlo malo može utjecati na ponašanje agresorskih snaga, pa se djelimična evakuacija stanovništva činila najpovoljnijom. Toni Land predstavnik UNHCR-a, je saopštio da je UNHCR razmatrao prenaseljenost Srebrenice i „predložio je da se dio stanovništva Srebrenice evakuiše na prostore tuzlanske regije uz saglasnost Vlade R BiH, civilnih vlasti Srebrenice i Tuzle.“[167] U informaciji upućenoj Predsjedništvu, Vladi i Glavnom štabu Armije R BiH, opisani su nepodnošljivi uslovi života u Enklavi, sa procjenom da je opstanak na tim prostorima nemoguć, zbog čega veliki broj ljudi samoincijativno napušta to područje. Enklava se upoređuje sa logorom i traži se od Vlade R BiH da donese odluku o Srebrenici. Bio je to ozbiljan signal i najrealnija procjena o nemogućnosti opstanka na tom prostoru o čemu Vlada R BiH nije našla za shodno da raspravlja. Sudbina stanovnika „sigurne zone“ prepuštena je

[165] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine opštine Srebrenica, broj: 323/93 od 10.06.1993. godine, str. 2.
[166] AIIZ, Stanica Javne bezbjednosti Srebrenica, broj: 318/93, 04.06 1993. godine.
[167] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine opštine Srebrenica, broj: 323/93 od 09.06.1993. godine, str. 1.

agresoru koji je veoma dobro bio informisan o cjelokupnoj situaciji, i poduzimao je perfidne mjere za pogoršanje uslova i stvaranja straha kod stanovništva unutar enklave.Većina stanovnika enklave nisu bili njeni građani tako da su jedva čekali da je napuste i odu bilo gdje. Dugi period razdvojenosti porodica, razni porodični problemi i tragedije činile su narod bezvoljnim i razočaranim. Bio je to grad koga su počeli da mrze njegovi novi stanovnici, grad patnje i neizvjesnosti. U ovom periodu u „sigurnoj zoni „UN-a bilo je oko 50.000 stanovnika za koje je UNHCR dovozio hranu, ali veoma rijetko i u malim količinama, (220 grama po stanovniku dnevno).[168] Naime UNHCR-ov glavni logistički centar bio je u Beogradu, a kontrolu prolaza i davanje odobrenja za kretanje vršila je Vojska Republike Srpske koja je prethodno pobila, protjerala i na kraju sabila u enklavu toliki broj ljudi. Posebno teška situacija bila je zbog velikog broja djece, tako je mlađih od 18 godina, na dan 18.11.1993. godine, bilo 11.193.[169] Nedostatak hrane, lijekova i higijenskih potrepština zasigurno je ostavio trajne posljedice na ovu populaciju. Svi su bili svjesni da je samo pitanje dana kada će ovaj genocid u kontinuitetu rezultirati masovnom tragedijom. Ljeto u enklavi su obilježili panika i strah. Neizvjesnost je postala svakodnevnica. Problemi sa strujom, vodom, hranom, smještajem i lijekovima nastavljeni su. Nedostatak stambenog prostora postajao je nerješiv problem, tako da su stanovnici strahovali od nadolazeće zime, znajući kako je surova na ovom području. Kako bi ublažila nedostatak stambenog prostora, u Srebrenici je boravila delegacija vlade Švedske, koja je predložila izgradnju kamp naselja za smještaj oko 5.000 izbjeglica koji nemaju nikakav krov nad glavom.[170] Pored svih teškoća i problema u DMZ općinski organi vlasti su organizovali da učenici krenu u školske klupe i prate nastavu koliko je to moguće.[171] Dana 20.10. 1993. godine Ratno predsjedništvo općine Srebrenica obavijestilo je organe vlasti da su snage UNPROFOR-a napustile pet od ukupno trinaest punktova. Razoružane snage odbrane kojima je bilo zabranjeno da nose oružje i civili koje su do tada štitili još više su bili izloženi mogućnosti napada agresorskih

[168] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine opštine Srebrenica, broj: 325/93 od 13.06.1993. godine, str. 1.
[169] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine opštine Srebrenica, broj:384/93 od 08.11.1993. godine, str. 1 i 2.
[170] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 370/93 od 04.10.1993. godine, str. 1.
[171] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 371-1/93 od 05.10.1993. godine.

snaga.[172] Nakon povlačenja sa nekoliko punktova, agresorske snage su izvršile napad u rejonu sela Blječeva na općini Bratunac, što je izazvalo pomjeranje stanovništva u unutrašnjost enklave.[173] U avgustu 1993. godine VRS je zauzela bitne položaje na Igmanu i Bjelašnici, time ugrozivši Sarajevo. Nakon pritiska međunarodne zajednice „bosanski Srbi su u dogovoru sa UNPROFOR-om 14. avgusta pristali da se povuku sa ključnih položaja na Bjelašnici i Igmanu, što je učinjeno pod nadzorom UNPROFOR-a ...".[174] Zima je u „sigurnoj zoni" UN–a protekla bez većih sukoba i napada srpskih snaga, ali se zato razvila politička aktivnost unutar same enklave, po pitanju organizacije stranaka i njihovom učešću u vlasti što je dovelo do međusobnih optuživanja i smjena.[175] Problemi sa hranom, agresorskim snagama, smještajem i svim drugim teškoćama u enklavi zamjenjeni su jedinom nebitnom stvari za ovo područje - politikom. Početkom 1994. u Srebrenici se općinska vlast bavi sama sobom, traže se uputstva i sugestije o organizovanju stranke, dolazi do raznih smjena i međusobnog trvenja. Nije zabilježen nijedan dokument kojim se planiraju radnje i postupci u slučaju kriznih situacija, napada neprijatelja ili bilo kakvih drugih prijetnji. Takva uputstva i planovi nisu dolazili ni iz Sarajeva i Tuzle, tako da je juli 1995. dočekan potpuno nespremno. Međunarodna zajednica i snage UN-a na terenu imale su samo veliki teret i svakodnevne probleme oko enklava. Cijela 1994. godina protekla je u neprestanim provokacijama i dejstvom iz pješadijskog naoružanja i minobacača sa okolnih položaja Vojske RS. Srpske snage su vršile upade u Enklavu, hapšenje i odvođenje ljudi u nepoznatom pravcu. Apeli za pomoć su se ponavljali, a reakcije su izostale. Od 09. maja 1993. pa do 20. septembra 1994. godine, na prostoru demilitarizovane zone Srebrenica, ubijeno je 46 lica, 39 je nestalo i 85 ranjeno.[176] Istom informacijom navedeni su sljedeći podaci: „Na području Srebrenice spaljeno je 81 selo, porušeno je i spaljeno 27 džamija i drugih vjerskih objekata, raseljeno oko 22.000 ljudi, ubijeno i nestalo preko 3.000 ljudi, ranjeno 1.820 ljudi, djece bez jednog ili oba roditelja je 912. Švedska vlada je sagradila naselje u koje se već uselilo

[172] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 379/93 od 20.10.1993. godine, str. 1.
[173] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 380/93 od 24.10.1993. godine, str. 1.
[174] *∴Srebrenica 1995*, knjiga 3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 77.
[175] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 22/94 od 27.04.1994. godine, str. 1.
[176] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, od 27.04.1994. godine, str. 3.

3.000 ljudi, a Norveška priprema gradnju naselja za 500 ljudi.“[177] Na površini od oko 150 kvadratnih kilometara bilo je smješteno oko 50.000 stanovnika, a o njihovom zdravlju brinulo se pet ljekara. Osnovnu školu je pohađalo oko 5.385 učenika, a srednju školu oko 1.025, zbog nedovoljnog broja profesora nastavu su držali i studenti.[178] Komunikacija sa svijetom van enklave odvijala se preko radioamatera i poruka Crvenog križa, koje su putovale i po nekoliko mjeseci, a neke nisu nikada došle do cilja. Zbog nedostatka struje stanovnici su živjeli u mraku, a za osvjetljenje su mogli jedino koristiti natopljene krpe, trafo ili jestivim uljem do kojih se također teško dolazilo. Nedostatak obuće i odjeće bio je konstantan. I one male količine odjeće i obuće koje su stizale u enklavu bile su veoma nekvalitetne i neprilagođene prostoru gdje padaju kiše i snjegovi, tako da su se veoma brzo raspadale. Šverc u enklavi Srebrenica išao je preko enklave Žepa. Bio je to jedini način da se za velike količine novca dođe do osnovnih životnih namirnica i odjeće. U enklavi se uglavnom vršila robna razmjena jer je novca bilo veoma malo. Prve količine novca počele su stizati od rodbine iz inostranstva koje su prebacivali predstavnici međunarodnih organizacija.

Cijene roba u različitim periodima pokazatelj su ponude i potražnje, odnosno nedostatka pojedinih proizvoda u određenom vremenu.[179] (prilog 2)

Prve informacije o zamjeni Srebrenice i Žepe za teritorije pod srpskom kontrolom oko Sarajeva pojavile su se u javnosti nakon povlačenja srpskih snaga sa Bjelašnice i Igmana. „Nakon srpskog povlačenja sa Bjelašnice i Igmana, predsjednik Izetbegović je zauzeo svoje mjesto u mirovnim pregovorima u Ženevi, i kasnije na ratnom brodu Ujedinjene Kraljevine *HMS Invincible* (*Nepobjedivi*). Paket koji je finaliziran na brodu *Invincible* pozivao je na uspostavljanje unije tri republike: jedna sa bošnjačkom većinom, jedna sa hrvatskom i jedna sa srpskom većinom. Republika sa bošnjačkom većinom bi obuhvatila 30% kopnene teritorije Bosne i Hercegovine, uključujući Srebrenicu i Žepu. Srpske vođe su u principu bile za taj plan, ali su se protivile aranžmanu o Srebrenici i Žepi, koje su, iz strateških razloga željele da budu u republici sa srpskom većinom.

[177] Isto, str. 5.
[178] AIIZ, Ratno predsjedništvo opštine Srebrenica, broj: 142/94 od 15.08.1994. godine, str. 1 i 2.
[179] Nijaz Mašić, *nav. dj.*, str. 123 i 124.

Predlagali su bošnjačkom vođstvu zamjenu teritorija prema kojoj bi se Srebrenica i Žepa ustupile republici sa srpskom većinom. Zauzvrat izvjesne teritorije pod srpskom kontrolom oko Sarajeva bile bi uključene u republiku sa bošnjačkom većinom.[180]

Znajući da će zamjena teritorija mirnim putem ići veoma teško, političko-vojne vođe Republike Srpske su se odlučile za radikalnu opciju. Komandant Bratunačke brigade, potpukovnik Slavko Ognjenović je 4. jula izdao informaciju u kojoj, između ostalog navodi: „Vojsku RS moramo neprekidno opremati, obučavati, disciplinovati i pripremati za vršenje tog odlučujućeg zadatka – protjerivanje Muslimana iz enklave Srebrenica. Oko enklave Srebrenica nema povlačenja, već se mora ići naprijed. Neprijatelju treba zagorčavati život i činiti nemogućim opstanak u enklavi, da bi što prije organizovano, masovno napustio enklavu, shvatajući da u njoj nema opstanka“[181].

„Predstavnici bošnjačke zajednice okupili su se u Sarajevu 28. i 29. septembra da glasaju o mirovnom paketu. Iz Srebrenice je UNPROFOR prebacio jednu delegaciju Bošnjaka helikopterom u Sarajevo da učestvuju u debati. Prije ovog sastanka, delegacija se sastala privatno sa predsjednikom Izetbegovićem, koji im je rekao da Srbi predlažu zamjenu Srebrenice i Žepe za teritorij oko Sarajeva. Delegacija se suprotstavila ideji, i o tome se nije više diskutovalo. ...Nakon odluke Bošnjaka da ne prihvate paket *Invincible*, onako kako je predstavljen, mirovni razgovori su ponovo zakazani, čak iako su se borbe nastavile na terenu. ...Bošnjačke vođe su se sastajale sa srpskim vođama u Sarajevu i na drugim mjestima da bi razgovarali o aranžmanima po kojim bi se Srebrenica i Žepa mogle ustupiti republici sa srpskom većinom, ali koliko je poznato u Ujedinjenim nacijama nije postignut nikakav sporazum po tom pitanju“.[182]

„Intenzivna nastojanja vlade Sjedinjenih Američkih Država dovela su do okončanja rata između bosanske vlade i strane bosanskih Hrvata.

---

[180] ∴*Srebrenica 1995*, knjiga 3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 77.
[181] ICTY, Predmet Vidoje Blagojević i Dragan Jokić, br. IT-02-60-T, paragraf 103, str. 37.
[182] ∴*Srebrenica 1995*, knjiga 3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 78.

Obustava vatre pregovorima, uz pomoć UNPROFOR-a, potpisana je 23. februara 1994. ...Vašingtonski sporazum o uspostavljanju Federacije Bosne i Herce-govine potpisan je 18. marta 1994. godine, a odluka o proglašenju njenog Ustava 30. marta iste godine".[183]

U aprilu 1994. godine formirana je kontakt-grupa koja je u narednom periodu trebalo da radi na postizanju mira u Bosni i Hercegovini. „Kontakt-grupa je otkrila svoj mirovni plan 4. jula 1994. Teritorijalnim aranžmanima, 51% zemlje bilo bi pod upravom bošnjačko-hrvatske Federacije, a preostalih 49% zemlje bilo bi pod upravom vlasti bosanskih Srba".[184]

Tokom 1994. godine VRS je težište borbi prebacila na Sarajevo, Goražde i Bihać, popravljajući svoje pregovaračke pozicije i koristeći silu kao oblik pritiska na vladu u Sarajevu da prihvati podjelu države. Kontakt-grupa je neprestano vodila pregovore o prestanku neprijateljstava. Potpisani su mnogi sporazumi o prekidu vatre koji se uglavnom nisu ispoštovali. Stanje u enklavi Srebrenica bilo je nepromijenjeno. Međunarodna zajednica je počela poduzimati korake na prestanku neprijateljstava u Bosni i Hercegovini.

[183] Isto, str. 95.
[184] Isto, str. 96.

ULOGA VOJSKE I POLICIJE REPUBLIKE SRPSKE U PRIPREMI I IZVRŠENJU GENOCIDA

Organizacijsko-formacijska struktura Vojske RS

Prema Zakonu o vojsci Republike Srpske, Predsjednik RS je vrhovni komandant Vojske Republike Srpske.[185] U vrijeme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, oružane snage su se sastojale od VRS-a i MUP-a.[186] Glavni štab je bio vrhovni vojno-komandni organ VRS-a. General Ratko Mladić je u takvoj konstelaciji 10. maja 1992. godine postavljen za komandanta 2. vojne oblasti i od tada je, sve do 19. maja, imao dvojnu funkciju: bio je na čelu 2. vojne oblasti, ugašene 19. maja, i novoformirane Vojske Srpske Republike BiH, što je dogovoreno 30. aprila 1992. na ranije pomenutom sastanku u Beogradu. Time je obezbijeđen kontinuitet rukovođenja i komandovanja oružanim snagama Savezne Republike Jugoslavije u Bosni i Hercegovini.[187] U julu 1995. godine komandant Glavnog štaba bio je general Ratko Mladić, a načelnik Glavnog štaba general Manojlo Milovanović.[188]

Glavnom štabu je bilo potčinjeno šest regionalnih korpusa: 1. i 2. krajiški korpus, Istočno-bosanski korpus, Hercegovački korpus, Sarajevsko-romanijski korpus i Drinski korpus. Osim toga, Glavnom štabu su bile neposredno podređene dvije samostalne jedinice: 65. zaštitni puk i 10.diverzantski odred.[189] Komanda Glavnog štaba VRS bila je smještena u Han Pijesku.

---

[185] AIIZ, Službeni Glasnik br 7, tačka 158; Zakon o vojsci RS, član 174.

[186] AIIZ, Službeni glasnik, tom III, br. 1; Zakon RS o primeni zakona o odbrani u uslovima neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja, član 3: „Predsednik Republike vrhovni je komandant Oružanih snaga“ i član 2: „Oružane snage Republike Srpske... čini Vojska Republike Srpske .... i jedinice Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske.“; Zakon o primeni zakona o unutrašnjim poslovima za vreme neposredne ratne opasnosti ili ratnog stanja od 29. novembra 1994. godine, član 4: „Ministarstvo (unutrašnjih poslova) se smatra delom Oružanih snaga Republike Srpske i njegovim snagama rukovodi predsednik Republike kao vrhovni komandant“.

[187] Smail Čekić, *nav. dj.*, knjiga 2, Sarajevo, 2004, str. 840 i 841.

[188] AIIZ, Glavni štab VRS, str. pov. br. 02/5-205, 18.11.1992. godine. Komandi Drinskog korpusa, u potpisu Komandant GŠ VRS general – potpukovnik Ratko Mladić; Glavni štab VRS, pov. br. 02/5-216, komandi Drinskog korpusa (na ličnost komandanta), u potpisu načelnik štaba general – major Manojlo Milovanović.

[189] ICTY, Predmet Vidoje Blagojević i Dragan Jokić, br. IT-02-60-T, str 13. paragraf 37.

ŠEMA - 1[190]

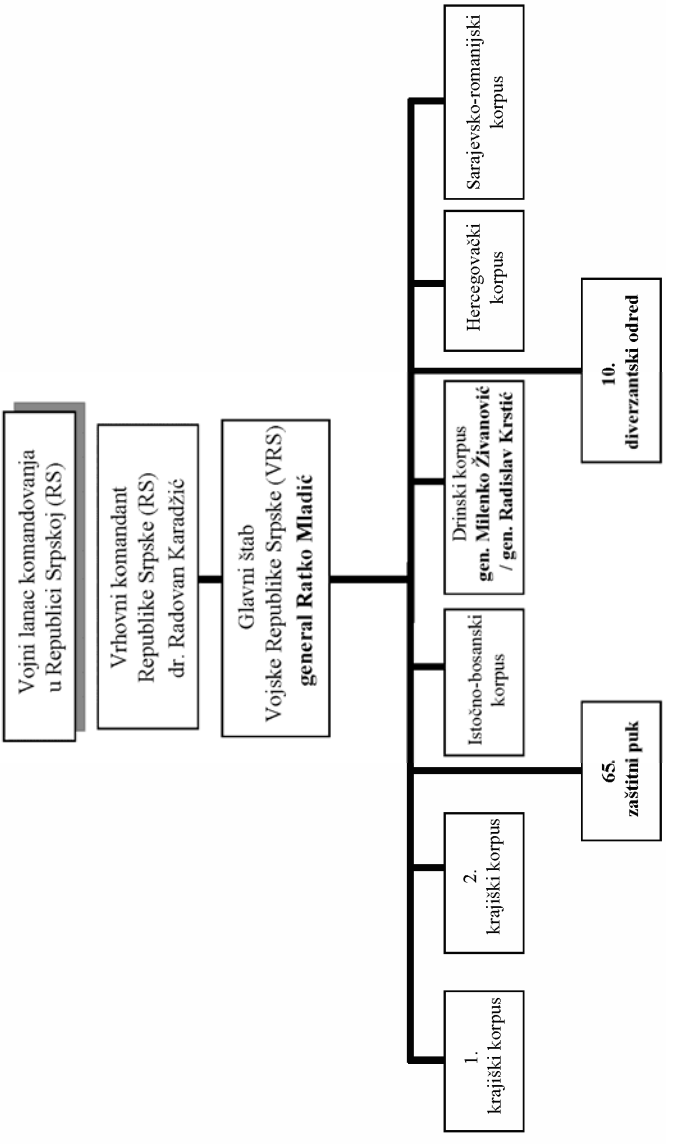

[190] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: Vojni lanac komandovanja u Republici Srpskoj (RS).

ŠEMA - 2[191]

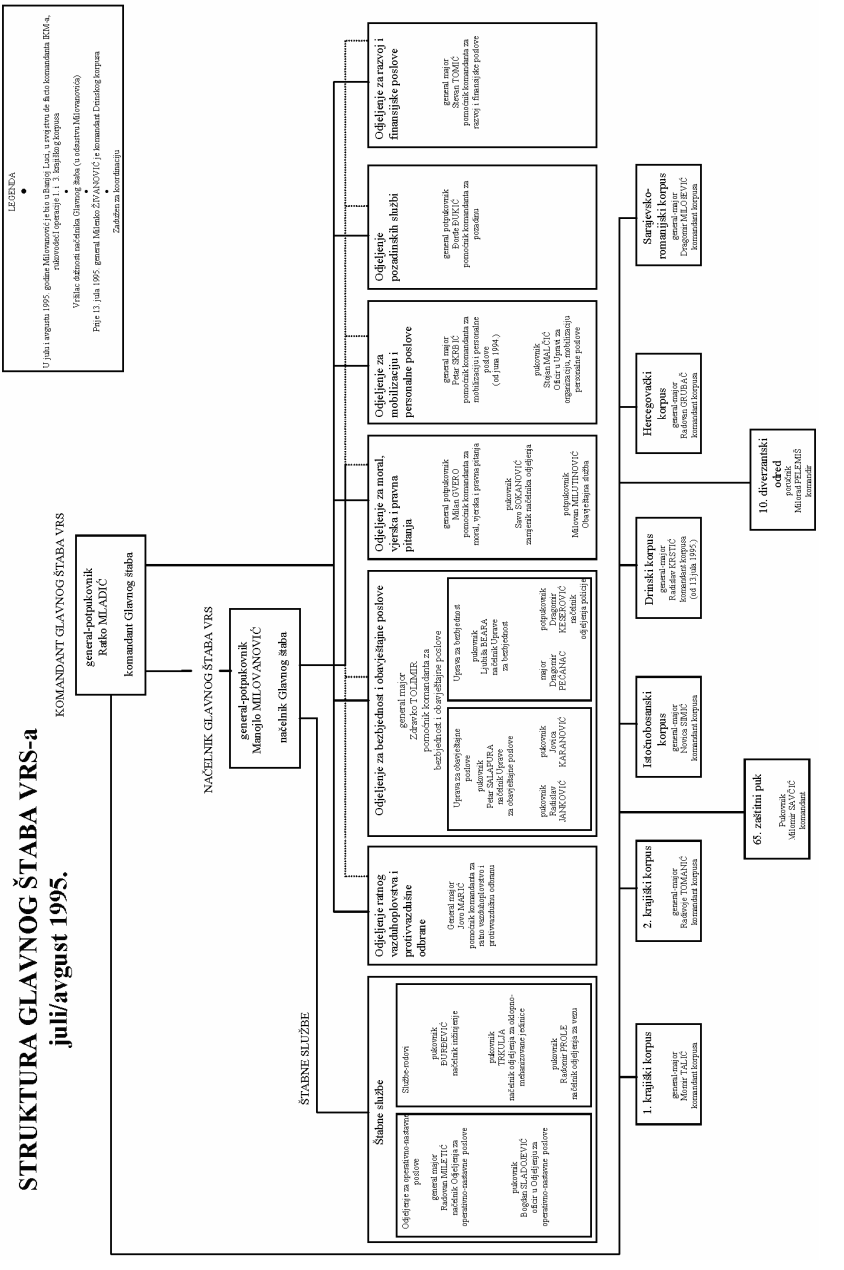

[191] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: STRUKTURA GLAVNOG ŠTABA VRS-a juli/avgust 1995.

Zona odgovornosti Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske u potpunosti je pokrivala područje Srebrenice.

ŠEMA - 3[192]

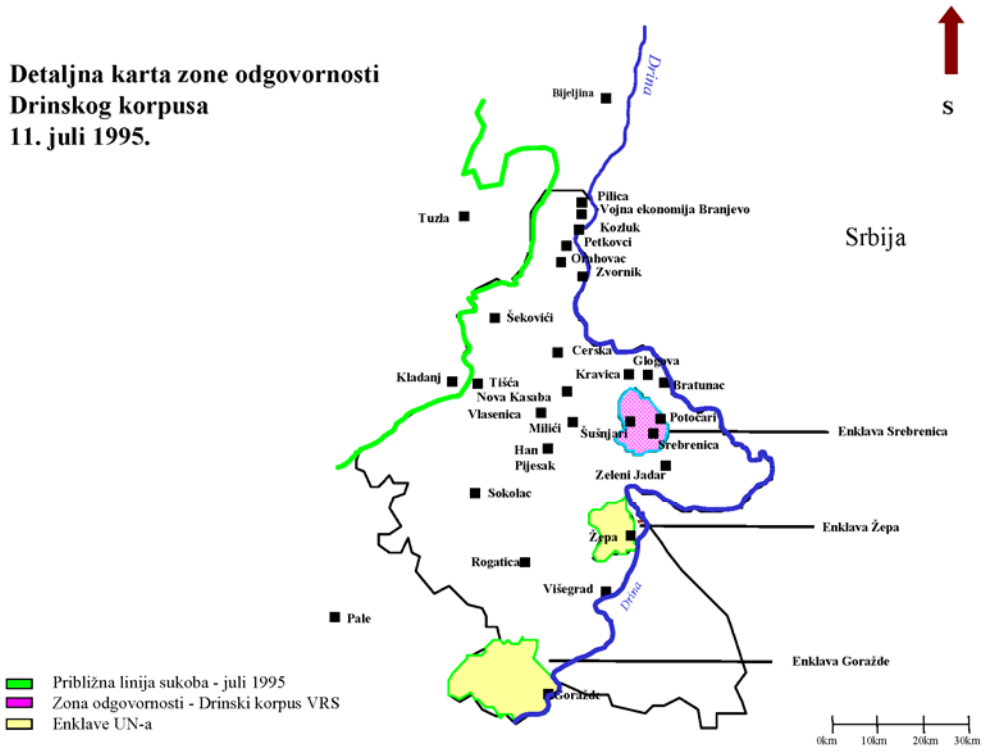

[192] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: Detaljna karta zone odgovornosti Drinskog korpusa 11. juli 1995.

Drinski korpus je formiran u novembru 1992. Njegova komanda se u početku nalazila u Han Pijesku, a već u julu 1995. bila je u Vlasenici. U julu 1995. IKM Drinskog korpusa bio je u Pribićevcu. Drinski korpus je 12. jula koristio i štab Bratunačke brigade kao svoje istureno komandno mjesto. General Milenko Živanović bio je komandant korpusa do 13. jula, kada je general Radislav Krstić, načelnik štaba, preuzeo dužnost komandanta korpusa. Štab Drinskog korpusa sastojao se od tri odjeljenja: operativno-nastavnog odje-ljenja, odjeljenja za popunu i personalne poslove i obavještajnog odjelje-nja, kojim je komandovao potpukovnik Svetozar Kosorić. Povrh toga, postoja-la su i tri stručna organa, neposredno potčinjena komandantu Korpusa: organ za bezbjednost, kojim je komandovao potpukovnik Vujadin Po-pović; organ za moral, pravne i vjerske poslove i organ za pozadinu, kojima je rukovodio pukovnik Lazar Aćamović.[193]

Glavna borbena snaga Drinskog korpusa bili su njegovih devet potčinjenih pješadijskih brigada, među kojima su bile Bratunačka i Zvornička brigada. Drinski korpus je imao i četiri samostalna bataljona: 1. samostalni pješadijski bataljon Skelani, 5. bataljon Vojne policije, 5. inžinjerijski bataljon i 5. bataljon veze. Naposljetku, dio Drinskog korpusa bio je 5. mješoviti artiljerijski puk.[194] Brojno stanje ljudstva angažovanog na linijama odbrane u jedinicama Drinskog korpusa bilo je sljedeće:[195]

- 1. Birčanska pbr. / VP 7115 Šekovići/	3.018
- 2. Birčanska lpbr. /VP 7296 Milići/	1.523
- Vlasenička lpbr. / VP 7344 Vlasenica/	955
- Zvornička pbr. / VP 7469 Zvornik/	5.201

[193] Isto, str. 14, paragraf 38.

[194] Isto, str. 14 i 15, paragraf 39 : „Drinskom korpusu su bile potčinjene i sljedeće brigade: Milićka brigada, 1. Biračka brigada (poznata i pod nazivom Šekovićka brigada), 1. Vlasenička brigada, 1. Rogatička brigada, 5. Višegradsko-goraždanska brigada, 2. Romanijska motorizovana brigada i 4. Drinska brigada“.; ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda. „U julu 1995. Drinski korpus se sastojao od sljedećih potčinjenih brigada: Zvorničke brigade, 1. Bratunačke lake pješadijske brigade, 1. Vlaseničke lake pješadijske brigade, 2. Romanijske motorizovane brigade, 1. Birčanske lake pješadijske brigade, 1. Milićke lake pješadijske brigade, 1. Podrinjske lake pješadijske brigade, 5. Podrinjske lake pješadijske brigade i od 1. samostalnog pješadijskog bataljona Skelani. Te brigade su bile borbeno sposobne i imale su podršku 5. mješovitog artiljerijskog puka, 5. inžinjerijskog bataljona , 5. bataljona veze i 5. bataljona vojne policije“.

[195] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, str. pov. br. 20 – 16 od 18. 01. 1995. godine.

- Bratunačka lpbr. /VP 7042 Bratunac/	2.189
- bataljon Skelani / VP 2465 Skelani/	275
- 2. Rmtbr. / VP 7581 Sokolac/	2.062
- 1. Plpbr. / VP 7084 Rogatica/	1.372
- 5. Plpbr. / VP 7094 Goražde-Kopači/	1.142
- 5. MAP / VP 7356 Milići/	207
- 5. inž. bataljon / VP 7204 Konjević Polje/	139
- Komanda stana DK / VP 7111 Vlasenica/	350
Ukupno	18.433

Ključni oficirski kadar koji je komandovao navedenim jedinicama činili su oficiri koji su na izvršenje zadatka (trupno putovanje) došli u Vojnu poštu 7111 Han Pijesak iz raznih gradova Srbije i Crne Gore.[196]

Isplatu raznih drugih naknada za oficire iz Srbije koji su se nalazili na ratištu u Bosni i Hercegovini vršio je Računovodstveni centar Ministarstva odbrane Beograd.[197]

Momir Nikolić, kapetan pomoćnik komandanta za bezbjednost Bratunačke brigade, zadužio je vojnu opremu u vojnoj pošti 2130 Beograd.[198]

U ovom radu se nije moglo odvojiti dovoljno prostora da bi se dokazivala povezanost VRS sa Vojskom Jugoslavije i njihovo zajedničko učešće u genocidu u srednjem Podrinju, ali se kroz predočenu dokumentaciju jasno vidi da je to bio jedinstven organizacijski sistem sa uspostavljenom subordinacijom na čijem vrhu je bio Slobodan Milošević.

[196] AIIZ, Spisak AVL iz Vojne pošte 7111 Han Pijesak za isplatu troškova na ime trupnog putovanja april 1993., pukovnik Milutin Skočajić.
[197] AIIZ, Vojna pošta 7111, Int. br. 05/2-130 od 31.03 1994., Han Pijesak, Računovodstvenom centru MO Beograd, potpukovnik Radenko Jovičić.
[198] AIIZ, Vojna pošta 2130 Beograd, br. 3143-2 od 5. 12.1992. godine.

[199] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: Potčinjene jedinice Drinskog korpusa u julu 1995**.**

Organizacijsko-formacijska struktura Policije RS

MUP RS (Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske)

Civilna policija Republike Srpske bila je dio Ministarstva unutrašnjih poslova (u daljem tekstu MUP). U julu 1995. vršilac dužnosti ministra unutrašnjih poslova bio je Tomislav Kovač. Civilna policija bila je organizovana u dva odjeljenja: redovne policijske snage i brigada posebne policije.[200]

ŠEMA - 5[201]

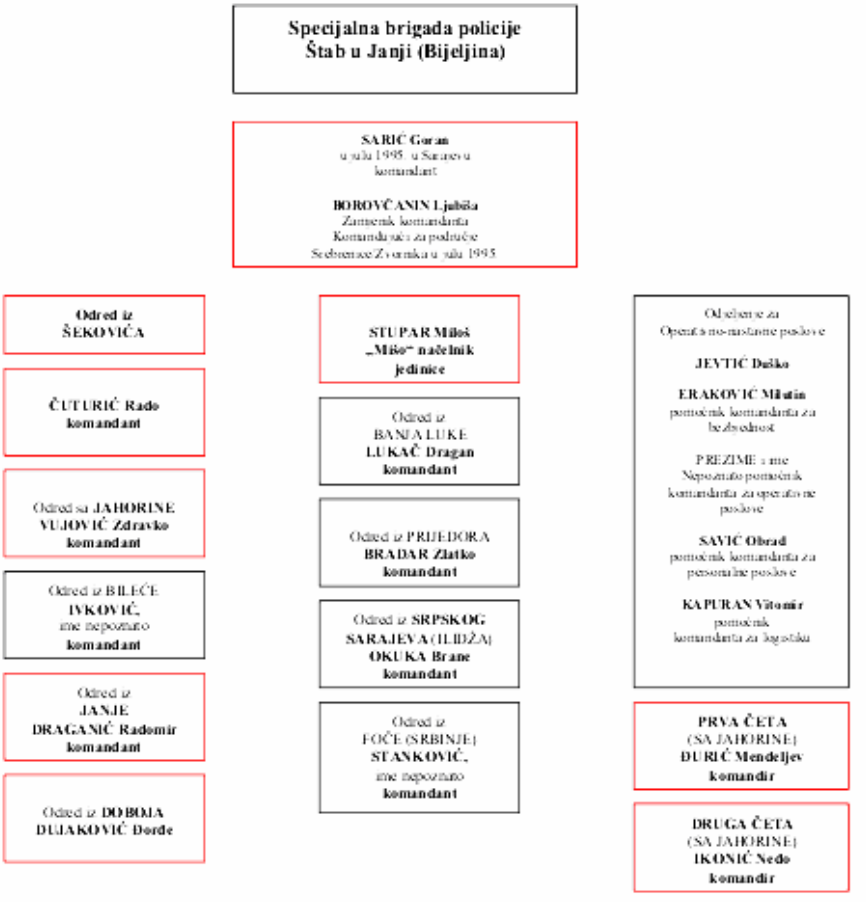

[200] ICTY, Predmet Vidoje Blagojević i Dragan Jokić, br. IT-02-60-T, str. 26, paragraf 71.
[201] ICTY, Predmet Zdravko Tolimir i ostali, br. IT-05-88-PT, p. 51/3028 ter i p. 50/3028 ter.; Dokazni predmet Tužilaštva: Specijalna brigada policije, Štab u Janji (Bijeljina).

Redovne policijske snage:

Centri javne bezbjednosti (dalje u tekstu CJB) koordinirali su aktivnosti lokalnih stanica javne bezbjednosti (dalje u tekstu SJB), tj. policijskih stanica, na svom području. Na srebreničkom području, stanice javne bezbjednosti bile su podređene zvorničkom CJB-u, čiji je načelnik bio Dragomir Vasić. Osim uobičajenih policijskih dužnosti čuvanja javnog reda i mira, neki pripadnici redovnih policijskih snaga obavljali su dužnosti i u sklopu posebnih snaga policije ili četa PJP. Čete PJP obučavane su za borbene operacije i formirane po potrebi. Pripadnici četa PJP uglavnom su nosili plave maskirne uniforme i izdavano im je standardno vojno naoružanje.[202] U događajima u julu 1995. učestvovale su sljedeće policijske snage: elementi „specijalne policije" RS, zvornička, vlasenička, milićka, bratunačka, skelanska, višegradska i rogatička policija Ministarstva unutrašnjih poslova RS i elementi jedinice „Škorpioni" srpskog MUP-a. (op. autora, misli se na srbijanski MUP.).[203]

„Brigada specijalne policije bila je borbena jedinica MUP-a. Komandant je bio pukovnik Goran Sarić, a zamjenik komandanta pukovnik Ljubiša Borov-čanin. Redovne aktivnosti te brigade uključivale su obezbjeđenje aerodroma i pružanje zaštite tokom važnih događaja. Brigada Specijalne policije sastojala se od otprilike osam odreda, uključujući i 2. odred iz Šekovića, kojim je komandovao Miloš Stupar, i Centar za obuku na Jahorini, kojim je komandovao Duško Jević. Pripadnici odreda bili su naoružani automatskim i poluautomatskim oružjem, a obuka im se razlikovala od obuke redovnih policijskih snaga. Odredi su također raspolagali teškim naoružanjem i vozilima, kao što su ten-kovi, oklopni transporteri i prage".[204]

U julu 1995. godine policijske snage RS bile su potčinjene VRS i izvršavale su sve zadatke pod jedinstvenom komandom, poštujući sistem subordinacije.

[202] Isto, str. 26 i 27, paragraf 72 i 73.
[203] ICTY, Predmet Zdravko Tolimir i ostali, br. IT-05-88-PT.
[204] ICTY, Predmet Vidoje Blagojević i Dragan Jokić, br. IT-02-60-T , str. 27 i 28, paragraf 75.

Pripreme za izvršenje genocida

Dugogodišnji rat na prostoru bivše Jugoslavije iscrpio je sve snage u sukobu, a međunarodna zajednica se već zamarala aktivnostima koje su se iz dana u dan komplikovale. Pregovori pod njenim pokroviteljstvom oko rješenja situacije u Bosni i Hercegovini su se stalno vraćali na početak. Javnost je dobijala sve više informacija o teškoj humanitarnoj katastrofi, posebno u enklavama u istočnoj Bosni, tako da je pritisak na vlade zapadnih zemalja sve više rastao, svi su znali da se nešto mora riješiti. Krajem 1994. godine međunarodna zajednica je izvršila pritisak na sve strane u BiH radi obustave neprijateljstava i pomoći ugroženim područjima. Taj pritisak je rezultirao potpisivanjem sporazuma o obustavi vatre, 23.12.1994. godine i Širi sporazum o obustavi neprijateljstava, potpisan 31.12.1994. godine. Nakon potpisivanja sporazuma nastupilo je prividno zatišje koje je omogućilo relativno slobodan prolaz konvoja humanitarne pomoći oko Sarajeva i u nekim drugim područjima. Nestabilno područje bilo je oko Livanjskog polja, gdje su hrvatske snage krenule u ofanzivna borbena dejstva. Situacija na području Srebrenice bila je također nestabilna. Primopredaja zaštite sigurne zone UN-a Srebrenica između Kanadskog i Holandskog bataljona obavljena je formalno 01.01.1995. godine. Srpske snage iskorištavaju tu situaciju i upadaju u enklavu, te tako u većoj mjeri popravljaju svoj strateški položaj. Zauzimanjem povoljnih pozicija na zapadnom dijelu enklave, srpske snage su počele vršiti pripreme za borbena dejstva koja su izveli početkom jula. Izvještaji iz Srebrenice su ukazivali na to da se dešavaju pritisci od strane Srba i da je enklava svakodnevno izložena provokacijama i pojedinačnim napadima od strane srpskih snaga. Zvaničnici UN-a su također bili informisani o tome i svjesni teške situacije u kojoj su se nalazile desetine hiljada civila.

Komandant UNPROFOR-a otputovao je u Srebrenicu 07.03.1995. i sastao se sa generalom Mladićem u Vlasenici, gdje se nalazilo komandno mjesto Drinskog korpusa. „Na tom sastanku general Mladić je pokazao da je nezadovoljan režimom sigurnih zona i da će možda poduzeti vojne akcije na istočne enklave. On je, također, rekao da, ukoliko se takvi napadi dese, on će

ipak garantovati sigurnost bošnjačkoj populaciji u tom području.“ [205] Arogantnost i odlučnost komandanta agresorskih snaga da u lice kaže komandantu snaga za uspostavljanje mira svoje stvarne namjere, a s druge strane nemoć komandanta snaga UN-a u Bosni i Hercegovini da nešto učini, najbolja je slika ukupnog stanja i događaja koji su uslijedili. Svoje stvarne namjere u vezi sa enklavama u istočnoj Bosni političko-vojni vrh Republike Srpske pretočio je u Direktivu za dalja dejstva Op. Br. 7. koju je u martu 1995. potpisao Radovan Karadžić. On je izdao naređenje VRS kako da provodi strategiju u cilju “definitivnog oslobađanja Podrinja“ po kojoj je, između ostalog, trebalo „svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljeg opstanka i života mještana u Srebrenici i Žepi“. U toj strategiji se konkretno navodi da Vojska Republike Srpske treba „što pre izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe“. U slučaju „odlaska snaga UNPROFOR-a iz Žepe i Srebrenice“, Komanda Drinskog korpusa „će isplanirati operaciju pod nazivom „Jadar“, sa zadatkom razbijanja i uništenja muslimanskih snaga u ovim enklavama i definitivnog oslobađanja Podrinja“.[206] Ovo naređenje je uslijedilo dan nakon sastanka komandanta UNPROFORA- i generala Mladića i u vrijeme kad se u UN-u vodi rasprava kako završiti rat i naći rješenje za enklave u istočnoj Bosni. Osim vojnih priprema Karadžić je u Direktivi naredio: „Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNHCR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim retroaktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnenja“.[207]

Humanitarna situacija u enklavi se pogoršavala. Konvoji sa humanitarnom pomoći su rijetko prolazili, stanovništvo je bilo izloženo

---

[205] ∴ *Srebrenica 1995*, knjiga 3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000, str. 107.
[206] AIIZ, Vrhovna komanda OS Republike Srpske, Dt. Br. 2/2-11, 8. marta 1995. – Komandi 1. i 2. KK i drugima; ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 28.
[207] AIIZ, Vrhovna komanda OS Republike Srpske, Dt. Br. 2/2-11, 8. marta 1995. – Komandi 1. i 2. KK i drugima.

izgladnjavanju, a snage UN-a su molile srpsku vojsku kako bi makar konvoji za snabdijevanje UN-a prošli za Srebrenicu. Snage UN-a su ponižene i dovedene u situaciju da od siromašnog stanovništva kupuju krompir i drugu hranu kako bi se i sami prehranili. O ovoj situaciji bili su informisani svi relevantni faktori u UN-u. Lokalno stanovništvo je postalo svjesno pozicije u kojoj se nalazi, i iz dana u dan među stanovnike se unosio sve veći strah. Za cijelo vrijeme demilitarizacije agresorske snage su vršile propagandno djelovanje: „Tako je 01.09.1993. god. u konvoju UNHCR-a sa hranom, komandant tzv. „Drinskog korpusa" Živanović, kojeg su na slobodnu teritoriju Srebrenice dovezli Rusi, ubačena je veća količina propagandnog materijala u vidu letaka. Letak je odštampan u većoj količini i u njemu Živanović poziva građane da otkažu poslušnost svojim predstavnicima vlasti i obrate se njemu za pomoć ističući kako je human čovjek. Dalje ističe da bi po narod najbolje bilo da su se poslušali stariji i predalo oružje na Kragljivodi kada je on to zahtijevao. Koristeći težak i mučan život Bošnjaka u okruženju koji su se nalazili u demilitarizovanim zonama Srebrenice i Žepe, četnici, s vremena na vrijeme preko svojih medija lansiraju kako su otvoreni koridori za izlazak naroda u ovim enklavama".[208] U namjeri da spase goli život, veliki broj muškaraca se za vrijeme demilitarizacije odlučivao da preko šume krene prema Tuzli. Među tim grupama koje su napuštale enklavu najveći broj ljudi bio je iz okolnih općina koji su nakon zauzimanja njihovih sela od strane srpskih snaga spas našli u Srebrenici. Srpske snage su kontrolisale sve puteve za prolazak, zarobljavale i likvidirale te muškarce. Procjenjuje se da je na takav način likvidirano na stotine osoba. Kako se situacija u drugim dijelovima Bosne i Hercegovine komplikovala, tako su i Srbi vršili pritisak na enklavu, zabranjujući ulazak konvoja sa hranom i napadajući položaje UNPROFOR-a. Komandanti UNPROFOR-a su imali različite poglede o upotrebi sile zavisno iz koje države su dolazili. Dobro informisani političari i generali VRS su dobili podršku pojedinih država, pa su počeli poduzimati radikalnije poteze na terenu. Priprema VRS za konačno zauzimanje područja Srebrenice počela je početkom 1995. godine. VRS je počela zarobljavati vojnike UNPROFOR-a, a snage UN-a nisu adekvatno odgovorile na takvo ponašanje. Bio je to signal za srpsku stranu da može nastaviti sa vršenjem

[208] Nijaz Mašić, *nav. dj.*, str. 129.

genocida, a da ih neće i nema ko kazniti. Prisluškivani telefonski razgovori između Momčila Divkovića iz Amerike sa kabinetom Momčila Krajišnika pokazuju ko je i zbog čega organizovao zarobljavanje vojnika UNPROFOR-a. (Prilog 4).

„Dogovor „tante za tante“ između Ratka Mladića i Bernara Žanvijea (Bernard Janvier), vrhovnog komandanta snaga UN-a za bivšu Jugoslaviju: Žanvijeova taktika da se ne prkosi Srbima već da se zaštićene zone prepuste na milost i nemilost dželatima. Opsežan komplet dokumenata koji su pribavljeni iz Ujedinjenih naroda pokazuju da su Milošević i najviša komanda snaga UN-a djelovali kao tijesno povezana grupa urotnika tokom masakra u Srebrenici.“[209]

„Sastanak Mladića i Žanvijea - Prije pada Srebrenice, ključni dogovor između UN i generala Mladića već je bio postignut. Francuski general Bernar Žanvije, vrhovni komandant snaga UN-a za bivšu Jugoslaviju, sa štabom u Zagrebu, sastao se sa Mladićem u hotelu 'Vidikovac' u Zvorniku, na granici Bosne i Srbije, 4. juna 1995. Sastanak je održan u vrijeme kada su bosanski Srbi držali kao taoce veliki broj vojnika UN-a. Ova dvojica su se dogovorili 'tante za tante' pri čemu će, ako Srbi puste taoce, od kojih su mnogi bili Francuzi, i prestanu otvarati vatru na mirovne trupe, UN će, zauzvrat, prestati da odobravaju zračne udare NATO-a protiv njih. 'Mi smo bili molitelji', rekao je jedan od Janvierovih ađutanata. 'Janvier je predložio sastanak. Janvier je predložio dogovor'“. [210] Rupert Smith, engleski general se nije slagao sa Žanvijeom i tražio je odlučniju akciju prema Srbima. Žanvije je rekao „Ono što će biti najprihvatljivije za Srbe jeste da se enklave napuste“.[211] Nakon ovih saznanja sudbina Bošnjaka bila je u rukama dželata VRS.

[209] Bjanka Džeger (Bianca Jagger), *Optužujem-Izdaja Srebrenice*, *Srebrenica 1995*, knjiga 1: Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 82.
[210] Isto, str. 82 i 83.
[211] Isto, str. 84.

Prema priznanju Miroslava Deronjića, u maju 1995. Radovan Karadžić je najavio da će srpske snage napasti Srebrenicu: „Miroslave, u Srebrenici će se uskoro odvijati neka vojna operacija. ...“.[212]

Izvršenje genocida jula 1995.

10. juli 1995.godine

Ofanziva VRS za potpuno osvajanje enklave Srebrenice počela je 31.05.1995. godine, a stvarne namjere su potvrđene 2. juna 1995. godine, kada je VRS zauzela prvi punkt koji su držali pripadnici Holandskog bataljona. Od tog dana VRS, osim direktnih napada na punktove UN-a, vodi i psihološko-propagandni rat, ubacivanje diverzantsko-terorističkih grupa unutar demilitarizovane zone, emitovanje psihološko-propagandnih emisija na radiju i dr. Od 02.06.1995. godine, kada je zauzet prvi punkt UN-a u rejonu Zelenog Jadra, općinski organi Srebrenice su putem radio-amaterskih stanica upoznali javnost o tome šta će se dogoditi u budućnosti te da su snage VRS krenule u ofanzivu radi zauzimanja demilitarizovanog područja Srebrenice. Dana 24.06.1995. godine VRS je ubacila dvije diverzantsko-terorističke grupe kroz rudarsko okno rudnika Sase od kojih je jedna ručnim raketnim bacačem pogodila bolnicu, a druga grupa je napala gradsko naselje Vidikovac, usmrtila dva lica i više ranila. Reakcije međunarodne zajednice su izostale, tako da je VRS svakim danom sve više stezala obruč oko enklave Srebrenica. Snage VRS su počele grupisati velike količine naoružanja i ljudstva oko demilitarizovane zone. Svima je bilo jasno šta će se dogoditi, ali niko nije reagovao. Osim borbenih položaja oko same Enklave aktivirana je teška artiljerija sa nekoliko položaja u Srbiji. Dana 30. juna 1995. u zoni odgovornosti Bratunačke brigade boravila je grupa štapskih oficira iz komande Drinskog korpusa, na čelu sa načelnikom štaba, generalom Radislavom Krstićem, koja je učestvovala u vojnom dijelu planiranja napada na Srebrenicu „sigurnu zonu UN“.[213]

---

[212] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, 19. novembar 2003. str. 47.
[213] Isto, str. 48.

Početkom jula 1995. komanda Drinskog korpusa poduzela je neposredne pripreme za napad na Srebrenicu. General Živanović, u to vrijeme, komandant Drinskog korpusa, 2. jula 1995. potpisao je, „na osnovu Direktive Op. br. 7 i 7/1 GŠ VRS“, dva naređenja: „pripremno naređenje Op. br. 1“ (za predstojeća dejstva prema enklavama) i drugo – „ZAPOVEST za aktivna b/d (borbena dejstva) OP. br. 1“. Prvo naređenje je imalo za cilj da pripremi jedinice za borbena dejstva. U drugom je naređenju general Živanović iznio plan napada na Srebrenicu, „sigurnu zonu“ UN-a, utvrdio cilj dejstava („iznenadnim napadom potpuno razdvojiti i suziti enklave Srebrenica i Žepa, popraviti taktički položaj snaga u dubini zone i stvoriti uslove za eliminisanje enklava“), borbeni raspored, gotovost (04,00 časova 06.07.1995. godine“, zadatke jedinica („za razdvajanje i sužavanje enklava“), istureno komandno mjesto („u rejonu Pribičevac“), vatrenu podršku, protivoklopnu borbu, protivvazdušnu odbranu, protivdesantnu borbu, obezbjeđenje borbenih dejstava (obavještajno, bezbjednost, maskiranje, borbeno osiguranje, inžinjerijsko obezbjeđenje i moralno-psihološku pripremu ljudstva za izvršenje zadataka), pozadinsko obezbjeđenje, te komandovanje i vezu. Operacija je nazvana „Krivaja – 95“).[214]

Nakon saznanja da nesmetano mogu zauzeti demilitarizovanu zonu Srebrenica, VRS je 06.07.1995. godine u 04:00 sati počela sa realizacijom naređenja i iz svog raspoloživog arsenala počela granatirati demilitarizovano područje, a nedugo zatim krenula je i u pješadijski napad. Snage Holandskog bataljona nisu reagovale, tako da je VRS 08.07.1995. godine zauzela objekte Biljeg i Ljubisavići i tom prilikom zarobila oklopni transporter sa holandskom posadom. Dana 09.07.1995. godine nastavljeni su napadi, a VRS je krenula u napad sa pješadijom uz jaku podršku artiljerije i oklopno-mehanizovanih jedinica. Taj dan su došli do sela Bibići koje se nalazi u neposrednoj blizini centra grada. O uspjehu VRS obaviješten je predsjednik RS Radovan Karadžić, koji je bio zadovoljan učinjenim i odmah je izdao naređenje VRS da zauzme grad Srebrenicu.[215] Istog dana VRS je zauzela

[214] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa, strogo pov. br. 01/04-156-2, 2. juli 1995. – Komandi 1. Zpbr i drugima; ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 30.
[215] AIIZ, Glavni štab Vojske Republike Srpske, str. pov. br. 12/46-501/95, 9. jula 1995. – Predsjedniku Republike Srpske, IKM Drinskog korpusa i Komandi Drinskog korpusa; ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 33.

izbjegličko naselje koje je sagradila švedska vlada. Izbjeglice su iz naselja protjerane u sami centar Srebrenice. Nakon što su zauzeta sela Pusmulići i Ljubisavići, u samom gradu je nastupio haos. Na drugim prostorima enklave bilo je također teško. VRS je napala Sućesku sa Rupovog brda, a Blječevu iz pravca Ježeštice i Bratunca. Tokom ovih napada na desetine građana je pobijeno i ranjeno, a najviše su granatirana naseljena mjesta. Siguran da će Srebrenica pasti u ruke VRS Miroslav Deronjić je otišao na Pale kod Radovana Karadžića, gdje je osim političara RS zatekao i pripadnike SDB Srbije (Jovica Stanišić). Karadžić je izdao naređenje: „Miroslave, to sve treba pobiti.“ A zatim je dodao: „Princip Zapadna Slavonija“.[216] Dana 10.07.1995. godine VRS je iz pravca Zelenog Jadra preko Živkovog brda kroz Pusmulićki potok izašla na objekat Bojna koji je udaljen tristo metara od centra grada. Nakon što je VRS zauzela naselje Bojna i počela paliti stambene objekte, stanovnici Srebrenice u toku dana napuštaju svoje stanove i bježe ka bolnici i zgradi PTT, gdje su smješteni posmatrači UN-a.[217]

VRS-a je kao istureno komandno mjesto za zauzimanje Srebrenice izabrala selo Pribičevac, koje se nalazi na udaljenosti nešto više od jedan kilometar vazdušne linije od centra Srebrenice. Iz sela Pribičevca mogao se izuzetno dobro posmatrati razvoj događaja u Srebrenici, prije svega u samom centru grada.

General Krstić, koji će u toku operacije „Krivaja 95“ i zauzimanja Srebrenice preuzeti i dužnost komandanta Drinskog korpusa, od 05.07.1995. godine nalazio se na isturenom komandnom mjestu u Pribičevcu.[218]

VRS je enklavu Srebrenicu napala pješadijom i oklopno-mehanizovanim jedinicama iz pravca Skelana, tačnije iz rejona Zeleni Jadar.[219]

---

[216] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, str. 53.
[217] AIIZ, Komanda 1. Zvorničke pbr. str. pov. br. 06/209 od 06.07.1995; A R BiH, Komanda 2K, RI, str. pov. br. 02/8-01-1211 od 10.07.1995; A R BiH, VJ 5022/5, RI, str. pov. br. 04/0907, Konjuh od 09.07.1995, A R BiH, Komanda 2 K, RI, str. pov. br. 07/9795 od 09.07.1995; A R BiH, Komanda 2K, RI, str. pov.br. 10/9795 od 09.07.1995; A R BiH, RI, str. pov. br. 03/0607 od 06.07.1995.
[218] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 303.
[219] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.

Artiljerijski napad vršen je iz mjesta Jasenova, Pribičevac i Bukova Glava, po objektu Vrhovi kod Bukove Glave i sela Ljubisavići. Šira artiljerijska podrška VRS pružana je dalekometnom artiljerijom iz Rogača, Bešića i Koprivna, granatirajući Sućesku i Potočare. Sa Pribičevca je granatirana uža zona Srebrenice, a iz Sasa naselja Gostilj i Solućuša.

Glavne snage VRS bile su usmjerene ka centru grada iz pravca Zelenog Jadra. Međutim, stalno su vršeni inscenirani pješadijski napadi u rejonu Potočara iz pravca Bratunca. U toku 09.07.1995. godine VRS uključuje oklopno-mehanizovane jedinice i sa njima stiže do samog prigradskog naselja Bibići. Stanovništvo naselja „Švedski grad“ u Slapovićima, sela Pusmulići i Ljubisavići u velikoj panici je pobjeglo u grad Srebrenicu.

Naoružani građani Srebrenice pokušali su spriječiti ulaz VRS u grad, ali se to pokazalo nemogućim. Razlozi za nemogućnost pružanja otpora VRS su višestruki: nedostatak naoružanja, nepostojanje vojne organizacije, obećanja UNPROFOR-a da će oni zaštiti DMZ Srebrenice i nepovoljnih pozicija na kojima su se našli branioci Srebrenice nakon zimske ofanzive 1993. kad su združene snage VRS i Vojske Jugoslavije zauzele područja Kamenice, Cerske, Konjević Polja i veći dio slobodne teritorije na općini Srebrenica. Branioci Srebrenice su pokušali da organizuju odbranu Srebrenice. U rano jutro 10.07.1995. godine izvršili su protunapad, koji je završio potpunim neuspjehom jer je VRS, jakom vatrom iz tenkova i artiljerije, razbila slabo naoružane i neopremljene branioce grada.

U poslijepodnevnim satima VRS ulazi duboko u zaštićenu zonu Srebrenica, zauzima objekat Živkovo brdo, spušta se Pusmuličkom rijekom i izbija na brdo Bojna, 300 metara od centra grada.

Dana 10.07.1995. godine dogodio se pravi egzodus stanovnika enklave. Stanovništvo koje je 09.07.1995. godine iz sela Slapovići, Zeleni Jadar, Ljubisavići i Pusmulići moralo doći u grad, praktično nije imalo gdje prenoćiti. Dolaskom jedinica VRS na lokalitet Bibići i Bojna centralni dio grada stavljen je pod kontrolu VRS. Cjelokupno stanovništvo grada od Učine bašće do zgrade pošte i bolnice - kod Baratove, moralo se povući ka

Potočarima i drugim mjestima. Dužina prostora Učina bašča – Baratova koju su napustili Bošnjaci Srebrenice iznosila je oko tri kilometra.[220]

Već 09.07.1995. godine komandant VRS general Mladić dolazi u selo Pribićevac na istureno komandno mjesto i lično rukovodi daljim aktivnostima oko zauzimanja Srebrenice.[221]

Komanda Holandskog bataljona ponudila je braniocima Srebrenice naoružanje koje je držala u svojoj bazi, kako bi pokušala zaustaviti zauzimanje enklave. Predstavnik Srebrenice koji je vodio pregovore sa UNPROFOR-om, Ramiz Bećirović, odbio je prijedlog da prihvati teže naoružanje (tenkove, topove, minobacače...). Prihvatio je samo lako naoružanje (puške).[222] Ovakva odluka je bila logična jer nije bilo municije za teže naoružanje.

Cijelu noć 10. na 11. juli 1995. godine, u zgradi pošte u Srebrenici, rukovodstvo općine je vijećalo kako bi odlučilo šta dalje činiti. U toku noći u poštu, na sastanak sa srebreničkim rukovodstvom dolazi potpukovnik Karemans i obećava da će sutradan (11.07.1995. godine) oko 6 sati doći do bombardovanja srpskih položaja na potezu Zeleni Jadar – Srebrenica. Komandant Holandskog bataljona potpukovnik Karemans obećao je da će avioni NATO-a napasti srpske položaje i da će ih vratiti na polazne pozicije. Ako se VRS ne bude povukla, to će biti sprženа zemlja, te je to razlog za povlačenje ljudstva sa linije dodira kako ne bi stradalo prilikom bombardovanja. VRS je u toku noći još popravila svoju i onako povoljnu poziciju, a branioci Srebrenice su dovedeni u bezizlaznu situaciju. Avioni savezničkih snaga nisu borbeno djelovali, pozicije VRS bile su na brdima iznad grada, a branioci Srebrenice više nisu imali nikakvih izgleda da postave odbranu grada.

Prema izvještaju MUP-a RS, jedinice VRS su na srebreničkom ratištu pomjerile liniju fronta koje su krajem tog dana zadržane pravcem Pribičevac-Olovine-Bojna-kota 424-kota 514-kota 564-Pusmulići. Srpske snage su napredovale i u pravcu naselja Orahovica gdje su zauzele brda Ložnja i

[220] Isto.
[221] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 694.
[222] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.

Alibegovac (905). Pripadnici UNPROFOR-a pozicionirani na brdu Ložanj, sa punkta su se povukli uz dozvolu VRS. Povukli su se prema Milićima gdje su smješteni u motel.[223]

Pripadnici MUP-a RS su, osim aktivnog učešća i napada na demilitarizovanu zonu Srebrenica,na svim važnim raskrsnicama i putevima postavili zasjede i vršili pretres terena.[224]

Prilikom napada na demilitarizovanu zonu Srebrenica srpske snage su došle u poziciju da vide šta se dešava u centru grada. Odmah je izdato naređenje da artiljerija tuče Srebrenicu, jer je centar bio pun naroda.[225]

Stvarna namjera političkog i vojnog vrha RS vidi se kroz njihov razgovor u kojem kažu da je sada vrijeme, da se ne pristaje na pregovore i da moraju završiti posao.[226]

General Tolimir je u 23:10 sati obavio razgovor sa generalom Žanvijeom. Iako je znao za napad VRS na demilitarizovanu zonu, te tačno primao izvještaje sa terena o tome šta se događa, on iznosi generalu Žanvijeu brojne neistine, te mu objašnjava kako Muslimani vrše napade, i da VRS ne zaroblja pripadnike UNPROFOR-a. Svima je čak i u tom momentu bilo jasno da to nije tačno.[227]

Komanda 1. zvorničke brigade je sa glavninom svojih snaga 10.07.1995. vršila napad na demilitarizovanu zonu Srebrenica. Napadom te brigade rukovodio jr major Obrenović.[228]

---

[223] AIIZ, MUP RS, RDB Sarajevo, br. 05-1958/95 od 10.07.1995.
[224] AIIZ, MUP-a CJB Zvornik, br. 191/95 od 10.07.1995.
[225] AIIZ, A R BiH, Komanda 2. K, RI, str. pov. br. 02/8-01-1211, od 10.07.1995. („Crveni: Daj nek artiljerija tuče Srebrenicu, centar je pun naroda.; U 20.55. Jež-Crveni: Šta treba da za Crvenog **... tuči centar ...** jel odobrio glavni ... sad ću ga pitati.; Ruma-Jež: Crveni traži da Jež radi centar.; Ruma: Radi kako traži.; U 21.00. Crveni-Jež: Hajde prati jesu li dobre.; Jež: Crveni dobre su dobre.).
[226] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 897.000 MHz, kanal 4, vrijeme 21,15, učesnici Neđo i Milena, od 10.07.1995.
[227] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 836.000 MHz, kanal 13, vrijeme 23,10, učesnici gen. Tolmin i gen. Žanvije, od 10.07.1995. i frekvencija: 836.000, kanal 13 u 10,45 od 10.07.1995. i A R BiH Komanda 2 K, str. pov. br. 11/10795, od 10.07.1995.
[228] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 5 i kanal 3, vrijeme 11,20-12,00, od 10.07.1995.

Iz razgovora srpskih oficira jasno se vidi da su već 10.07.1995. bili kod ulaza u grad Srebrenicu i da se ofanziva nastavlja do potpunog zauzimanja enklave.[229]

11. juli 1995. godine

Do bombardovanja srpskih položaja oko Srebrenice u obećano vrijeme nije došlo.

Rukovodstvo Holandskog bataljona je vršilo stalnu prepisku sa pretpostavljenim u UNPROFOR-u i Holandiji, ali bez uspjeha.

Rukovodstvo Srebrenice nije imalo rješenja i očajnički je pokušavalo da ubijedi holandske vojnike da barem nešto učine. Najviše su truda uložili u ubjeđivanje holandskih snaga da preuzmu brigu oko bolesnika u bolnici. Ovaj problem je na kraju uspješno riješen pa su bolesnici iz bolnice prevezeni do baze UNPROFOR-a u Potočarima. Srpske snage su noću između 10. i 11.07.1995.ostale na položaju oko samog centra grada, na Bojni i Bibićima.

Dana 11.07.1995. u 13 sati VRS je ušla sa pješadijom i tenkovima u centar demilitarizovane zone Srebrenica. Srebrenica je od tog trenutka bila u rukama VRS.[230]

Dana 11.07.u 14,15 sati dva aviona NATO pakta bacili su dvije dimne bombe u blizini srpskih položaja. Pripadnici VRS nisu uopće reagovali, jer su već bili obavješteni da od bombardovanja neće biti ništa. Nije postignut nikakav uspjeh. Dalje bombardovanje srpskih položaja je obustavljeno. Razlozi još nisu rasvijetljeni.[231]

Mladić i Krstić sa pratnjom spuštaju se sa Pribičevca Čičevičkim potokom i ulaze u naselje Petriča u gradu Srebrenica. U tom dijelu grada pa sve do bolnice (oko 3 km) nije bilo stanovništva, izuzev nekoliko stotina

[229] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 9, vrijeme 12,50, učesnici major Simić i Slaviša Zebo, od 10.07.1995.
[230] AIIZ, MUP RS br. 05-1989/95, od 12.07.1995.; MUP RS –CSB Zvornik, br. 193/95, od 12.07.1995.; GŠ VRS, str. pov. br. 03/3-192, od 11.07.1995.; Dokument komandanta 1. Bratunačke lpbr., str. pov. br. 03/253-101 od 11.07.1995.
[231] AIIZ, MUP RS RDB Sarajevo br. 05-2000/95 od 13.07.1995.; GŠ VRS, str. pov. br. 03/3-192 od 11.07.1995.; MUP RS – RDB Sarajevo, br. 05 – 1988/95, od 12.07.1995.

osoba, jer se već prethodni dan pomjerilo u dio grada ka Potočarima. Vojsci RS niko nije pružao otpor, ni UNPROFOR, ni branioci Srebrenice.

Kolone ljudi iz svih pravaca u poslijepodnevnim satima hrlile su ka Potočarima, glavnoj bazi UNPROFOR-a. Dio ljudi pokušao se skriti u dijelu baze UNPROFOR-a koja se nalazila u krugu preduzeća „Vezionica", na samom ulazu u Srebrenicu iz pravca Potočara. Kolonu izbjeglica VRS je pratila granatiranjem, pri čemu je bilo poginulih i nekoliko desetina ranjenih.

U Potočarima, ranijoj industrijskoj zoni, u krugovima fabrika (*11 mart*, *Srebrenicaekspres*, *Pocinkaona*, *Akumulatori*, *Elektrodistribucija*) utočište je potražilo više od 25.000 građana. (Procjene kažu da je najmanji broj mogao iznositi 25.000, a najveći 30.000 osoba).

Među ženama i djecom našao se i jedan broj vojnosposobnih muškaraca. Postoji dokaz da je jedan spisak sa imenima 239 lica od strane holandskog bataljona predat VRS.[232] Prema procjenama broj vojnosposobnih muškaraca koji je zatražio pomoć UNPROFOR-a mogao se kretati između 1.000 i 2.000 lica.[233] Momir Nikolić u svom priznanju navodi broj između 1.000-2.000.

Masa ljudi, pretežno žena, djece i staraca, noć 11. na 12. juli 1995. godine provela je u Potočarima po halama navedenih fabrika ili prostoru ispred fabrika. U Potočarima je utočište pokušalo naći i oko 30-ak građana sa oštećenim sluhom (gluhonijemi), od kojih je veliki broj nestao ili likvidiran u narednim danima. Vojska RS 11.07.1995. godine nije dolazila do Potočara.

Vojnosposobni muškarci bježali su u poslijepodnevnim satima iz Srebrenice u pravcu sela Bacuta, Čumavići, Slatina, Šušnjari, što je bilo poznato i VRS.[234]

Plan aktivnosti u ovakvim uslovima nije postojao niti je u općem haosu bilo moguće uspostaviti bilo kakvu kontrolu. VRS je manjim intenzitetom napadala područje Sućeske, tako da je samo artiljerijom

---

[232] ∴ *Srebrenica 1995*, knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 363-374.
[233] ICTY, Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16362.
[234] Isto, p. 16360.

granatirala ovo područje, a stanovništvo se počelo pomjerati prema Potočarima kad se saznalo za pad Srebrenice.

Od sumraka (iza 20 sati), pa do pola noći (24 sata) u Šušnjarima se okupilo između 10.000 -12.000 lica, od čega većina vojnosposobnih. (Procjene se kreću između 10.000 i 15.000 osoba.). U ovoj masi našlo se nekoliko stotina djece, žena i staraca. Situacija je bila više nego haotična. Jedan dio ljudi je sa sobom ponio nešto hrane i odjeće. Ogromna većina nije ponijela ništa. Međutim nekoliko desetina njih poveli su stoku (kravu ili konja, a neki i ovce).

Nakon okupljanja izbjeglog stanovništva, izbjeglice su u velikoj tišini posjedali na livadu u Šušnjarima čekajući odluku u kojem pravcu će se krenuti.

Obzirom da je većina ljudi znala put prema Tuzli preko Konjević Polja, Cerske i Kamenice, a da je VRS napadala iz pravca Žepe odlučeno je da se krene u pravcu Konjević Polja što se činilo jedino mogućim.

Na čelu kolone bili su ljudi sa područja Konjević Polja, Cerske i Kamenice, a iza njih su trebali ići mještani iz sela sa općine Srebrenica.

„Za vrijeme boravka u Šušnjarima VRS nije uspjela tačno locirati mjesto okupljanja prognanih stanovnika, te za cijelo vrijeme noći 11./12. juli 1995. godine nije pala nijedna granata u neposrednu blizinu mase. Međutim, povremeno su se čuli odjeci granatiranja ostalih dijelova srebreničke teritorije najviše naselja Potočara i Sućeska. U toku noći 11. na 12. juli 1995. godine general Ratko Mladić je vršio završne pripreme za „etničko čišćenje“ Srebrenice i ostalog područja od nesrpskog naroda. U tu svrhu održao je dva sastanka u hotelu *Fontana* u Bratuncu. Prvi sastanak je održan u 20:00 sati, a sastanku su bili prisutni Ratko Mladić, Milenko Živanović, Radislav Krstić, Momir Nikolić, komandant Holandskog bataljona Karemans i dr. Na drugi sastanak u 22:00 sata, doveden je i predstavnik zarobljenih Bošnjaka koji su se nalazili u kampu u Potočarima Nesib Mandžić. Njemu se

Mladić obratio prijetećim riječima da je budućnost Muslimana u njegovim rukama, te da mogu birati hoće li opstati ili nestati.[235]

U cilju razbijanja i uništenja muslimanskih grupa iz Srebrenice preduzeta je potpuna mobilizacija sposobnog srpskog stanovništva opština Vlasenica, Milići, Skelani, Bratunac i Šekovići.[236]

U razgovoru izvjesnog Mirka - operater na prislušnom uređaju je evidentirao da slabo govori engleski jezik jer mu nije maternji - vidljivo je da politički vrh sa Radovanom Karadžićem i Nikolom Koljevićem dobija podršku u nekim zemljama. Karadžić je lično naredio da se u Srebrenici, pored srpske zastave, postavi i grčka zastava i da se to mora snimiti.[237] Osim plaćenika iz Grčke, u napadu na enklavu Srebrenica učestvovali su i plaćenici iz Rusije.[238]

VRS je bez obzira na prijetnje UN-a da će biti bombardovana, odlučila nastaviti sa borbenim dejstvima.[239]

Nakon „neuspjelog" napada NATO avijacije koja je izbacila nekoliko bombi, VRS je još odlučnije krenula u zauzimanje demilitarizovane zone Srebrenica. Nakon zauzimanja Srebrenice, VRS je odlučila da krene „u gonjenje muslimanskog naroda", istovremeno planirajući zauzimanje Žepe.[240]

Za vrijeme napada VRS na zaštićenu zonu UN-a Srebrenica general Ratko Mladić se izbjegava javiti na vezu generalu Žanvijeu i generalu Nikolaju, tako da dezinformacije o stanju na terenu plasiraju generali Tolimir i Gvero. U jednom razgovoru sa generalom Gobijarom oni iznose niz neistina kako bi se odustalo od napada NATO avijacije i VRS dobila na vremenu, što

[235] ICTY, Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16362 i p. 16361.
[236] AIIZ, Ministarstvo odbrane RS – Sekretarijat Zvornik, pov. br. 02-143-150/95 od 11.07.1995.
[237] AIIZ, A R BiH, VJ 5022/5, str. pov. br. 06/1107, od 11.07.1995; A R BiH, VJ 5022/5, str. pov. br. 05/1107, od 11.07.1995.; A R BiH, Komanda 2. korpusa, RI, str. pov. br. 09/ 11795 od 11.07.1995. "Slušaj. Daj pronađi gdje su Grci, na kojoj su liniji, nek zastava se. Sa 01 smo gore, Radovanom na vezi. Nek se istakne grčka zastava i ko bude snimio da snimi i to".
[238] AIIZ, A R BiH, str. pov. br. 06/7795 od 07.07.1995. vrijeme 17:05.
[239] AIIZ, A R BiH, VJ 5022/5, str. pov. br. 02/1107, od 11.07.1995.
[240] AIIZ, A R BiH, Komanda 2K, str. pov. br. 13/11795, od 11.07.1995.

će se kasnije pokazati djelotvornim. General Gvero je garantovao generalu Gobijaru da će izbjeglice koje se predaju biti potpuno bezbjedne.[241]

Prema razgovoru između dva učesnika u 18,30 sati 11.07.1995. kompletan grad Srebrenica je bio pust, a svi njeni građani su otišli prema Potočarima.[242]

General VRS Gvero je u razgovoru sa generalom Nikolajem iznio iste neistine kje je iznio i generalu Gobijaru.[243]

VRS je planirala da pitanje zarobljenih ubrza i da se taj problem što prije riješi.[244]

Prilikom pada Srebrenice nestao je veliki broj žena, a iz razgovora koji su vodila dvojica pripadnika VRS može se naći razlog nestanka tih osoba.[245]

[241] AIIZ, CSB-SDB Tuzla, br. 539, frekvencija: 836,00 MHz, vrijeme 18,00, učesnici general Gvero VRS i general Gobijar UN od 11.07.1995.
[242] AIIZ, A R BiH, Komanda 2K, str. pov. br. 11/11795, od 11.07.1995.
[243] AIIZ, CSB-SDB Tuzla, br. 534, od 11.07.1995., frekvencija: 836,00 MHz, vrijeme 16,10.
[244] AIIZ, A R BiH, Komanda 2K, RI, str. pov. br. 02/11795, od 11.07.1995., frekvencija: 255.850 MHz, Pravac J, učesnici X-Y po modulaciji general Živanović, vrijeme 08,45.
[245] AIIZ, A R BiH, Komanda 2K, str. pov. br. 17/11795, od 11.07.1995., vrijeme 22,45.

ŠEMA - 6[246]

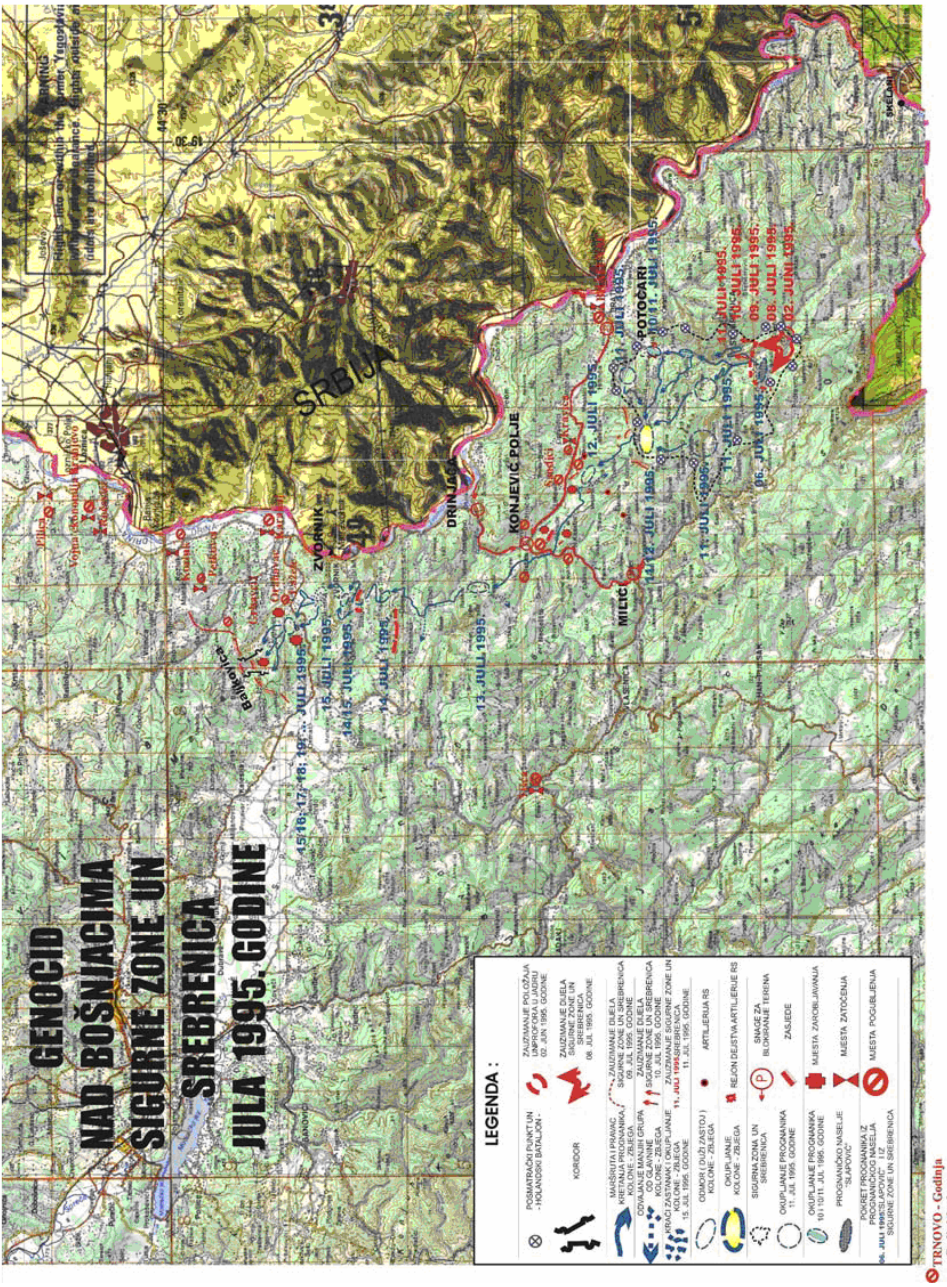

[246] AIIZ, br. 2 - 3221, GENOCID NAD BOŠNJACIMA SIGURNE ZONE UN SREBRENICA JULA 1995. GODINE.

12. juli 1995. godine

Dana 12.07.1995. godine u 00:30 sati kolona od 12.000-15.000 ljudi krenula je iz Šušnjara preko Jaglića, Buljima i Kameničkog brda ka Konjević Polju. Čelo kolone uspijeva nesmetano stići u 07:30 do odredišta u Kameničkom brdu jer su na čelu kolone bili uglavnom mještani koji su dobro poznavali put. U toku noći je zbog slabe vidljivosti, straha od mina koje su se mogle vidjeti golim okom i panike među prognanicima došlo do prekida kolone, pa je kretanje praktično bilo zaustavljeno. Prognanici su noć proveli po šumama. Kolona je ponovo nastavila kretanje tek po svitanju, oko pet sati. Kolona ljudi bila je duga oko pet kilometara a išla je jedan po jedan, markiranom stazom. Staza je bila obilježena papirima i pobodenim drvećem a markirali su je prognanici koji su prvi prošli. Kretanje su usporavali prognanici koji su sa sobom poveli natovarene konje sa hranom, krave i ovce.[247]

Od samog polaska kolone u 0:30 sati 12.07.1995. godine artiljerija VRS je dejstvovala sa lokaliteta Rogoč iznad Milića. Moglo se primijetiti da je to dejstvo vršeno oruđima i borbenim sistemima velikih kalibara (VBR, tenk, haubica), i to po širem području Konjević Polja i Srebrenice.

U toku noći od dejstva sa Rogoča nije bilo žrtava, ali je stvoren dodati strah među prognanicima, jer su granate padale dalje od kolone.

Ozbiljan problem nastupa tek iza deset sati kada započinje dejstvo sa objekta iznad sela Šiljkovići. Sa objekata u blizini Ježeštice i Šiljkovića po koloni prognanika dejstvovao je PAM, PAT, minobacač 82mm i 120 mm. Kolona je gađana i sa lokaliteta Mratinjsko brdo. Od posljedica granatiranja kolone prognanika sa Šiljkovića i Ježeštice - na prostoru lokaliteta Hajdučko Groblje, stradale su prve žrtve. Poginulo je nekoliko desetina (oko 30), a ranjeno oko 100 ljudi. Da bi se izbjeglo dejstvo neprijateljskih oružja i oruđa navedeni lokalitet se morao obilaziti, što je usporilo pristizanje ljudi i dalje kretanje kolone. Poseban problem je predstavljalo iznošenje ranjenih. Mrtvi nisu nošeni nego su ostavljeni na mjestu pogibije. Ranjenici su nošeni na priručnim sredstvima, što je na ovom terenu bilo veoma teško i naporno. Do

[247] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.

18 sati iznesena je većina ranjenih. U međuvremenu, VRS ostvaruje artiljerijska dejstva iz pokreta sa pravca Kravice putem ka Konjević Polju. Uočeno je kretanje tenkova, a u mjestu Sandići i Kajići locirana su protivavionska oruđa zvana prage.[248]

VRS je u popodnevnim satima, (oko 19 sati) uspjela tačno locirati masu prognanika na Kameničkom brdu (selo Pobuđe). Iz sela Sandići, sa asfaltnog puta, započinje dejstvo topova po narodu koji je na Kameničkom brdu čekao mrak kako bi po okriljemo prešao preko Jadra ka Cerskoj, a onda dalje preko planine Udrč prema Tuzli. Dejstvo protivavionskih topova i PAM-a unijelo je pravu pometnju u redovima prognanika (postoji video snimak). Na drugom dijelu sela Pobuđe, jedna grupa iz kolone je u 18:00 sati nastavila kretanje, a prva grupa prognanika je oko 19:00 sati prešla saobraćajnicu Konjević Polje-Nova Kasaba.[249]

Na Kameničkom brdu se dešavala prava drama. Mrtvih i ranjenih bilo je na sve strane. Ljude je obuzela panika i strah, tako da su bježali na sve strane.

Od tog trenutka ljudi su pojedinačno odlučivali kuda će ko ići, ali je većina ostala uz glavninu kolone.

Kolona prognanika predvođena općinskim rukovodstvom sa ranjenicima u prednjem dijelu krenula je oko 20 sati, spuštjući se iz rejona Kameničkog brda ka Krajinovičkom potoku. Samo što je nekoliko desetina ljudi iz kolone prešlo preko potoka, pojavili su se vojnici VRS. Dolazili su kolskim putem iz pravca Kravice, kamionima i oklopnim transporterima. Među njima je bilo i jedno vozilo bijele boje sa oznakama UNPROFOR-a. Uz gromoglasan odjek, otvorena je paljba VRS po koloni. Uglavnom je dejstvovano iz puškomitraljeza M-84, Prage i protivavionskih mitraljeza sa rasprskavajućom municijom. Nastupila je strašna panika u redovima prognanika. Procjene preživjelih učesnika o poginulima na licu mjesta su različite, ali su najobjektivnije one koje govore od oko 100 ubijenih. Poslije

[248] AIIZ, MUP RS, broj 05-1998/95 od 12.07.1995. godine; Komanda 1. Bratunačke brigade, str. pov. br. 03-253-102 (00675009) od 12.07.1995. godine (Petrovdan 1995); Komanda 1. Zvorničke brigade, str. pov. br. 06/215 od 12.07.1995. godine.
[249] AIIZ, MUP RS, broj 05-1998/95 od 12.07.1995. od 12.07.1995. godine.

21:00 sat VRS nije mogla precizno pucati po koloni zbog slabe vidljivosti, pa se pješadijske snage sa oklopnim vozilima VRS povlače na putnu komunikaciju Kravica–Konjević Polje, a samo povremeno dejstvuju artiljerijskim oruđima po širem prostoru sela Pobuđe. U 22:30 sati dana 12.07.1995. godine prvi dio kolone kreće iz sela Burnice prema putnoj komunikaciji Konjević Polje-Nova Kasaba i uspijeva bezbjedno preći put i ući u naselje Cerska.

Cijelu noć 12. na 13. jula 1995. godine prognanici iz Srebrenice su lutali područjem sela Pobuđe u želji da pronađu spas za svoj život. Jedni su nastavili kretanje, a drugi su odlučili da sačekaju jutro.[250]

Prva zarobljavanja prognanika koji su krenuli u koloni iz Srebrenice dogodila su se 12.07.1995. godine u poslijepodnevnim satima, na začelju kolone, u rejonu Ravni Buljim. VRS je koristila razne načine da zarobljenike uhvati u zamku. Jedna od zamki bio je i poziv srpskih vojnika da Bošnjaci izađu iz šuma, uz obećanje da će se VRS pridržavati ženevskih konvencija, da će zarobljeni biti prebačeni u Tuzlu i da im se garantuje bezbjednost, te da je UNPROFOR zadužen za njihovo prebacivanje na odredište. Prognanici su pozivani da se predaju uz izgovor da je dogovoreno da se Srebrenica zamijeni za neke sarajevske općine. Također su korištena vozila sa oznakama UN-a i Crvenog križa kako bi zarobljenici povjerovali da će predstavnici međunarodnih organizacija nadgledati kako se postupa prema njima. Prilikom zarobljavanja VRS je od ljudi oduzimala ličnu imovinu, a neke od njih i na licu mjesta likvidirala.[251]

Kada je riječ o zarobljavanjima na začelju kolone, ona su se dogodila oko 16 sati, i to u rejonu od Hajdučkog groblja do Kameničkog brda (prostor Ravni buljim). Vojnici VRS došli su iz Kravice, Ježeštice i Šiljkovića i ubacili se u kolonu prognanika, jer su na začelju bili nemoćni i iscrpljeni kojima je kretanje prema Tuzli bilo preteško, pa su se nadali da će se sakriti u šumi dok po njih ne dođe UNPROFOR. Njihovo fizičko stanje je bilo takvo da nisu mogli pješke doći do Tuzle, ali u prvi mah nisu smjeli da se predaju. Nakon poziva vojnika VRS da se predaju, te da im se garantuje sigurnost i

[250] AIIZ, MUP RS, broj 05-2000/95 od 13.07.1995. godine.
[251] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 63.

prebacivanje za Tuzlu, ohrabrili su se , pa je počela masovna predaja. Broj zarobljenih 12.07.1995. godine je nepoznat, ali se mogao kretati do 1.000 osoba.

Neki su odlučili sačekati zoru i predati se VRS, a oko 300 ljudi vratilo se natrag u Šušnjare sa namjerom da ide ka Žepi. Ta noć je za prognanike enklave Srebrenica bila pravi pakao.

Isti dan je i za one što su otišli u Potočare bio paklen. U Potočarima se pojavio lično general Mladić. Zatočenicima je obećao miran i bezbjedan prevoz do slobodne teritorije u Tuzli. U Potočarima, pored VRS, pojavila se i policija MUP-a RS. Iz Potočara je u hotel *Fontana* u Bratuncu posredstvom Holandskog bataljona prevezena komisija zarobljenih Bošnjaka (Nesib Mandžić, Ibro Nuhanović i Ćamila Purković), koja se sastala sa Ratkom Mladićem i njegovim saradnicima. Razgovorima je posredovao zamjenik komandanta Holandskog bataljona major Franken. Ratko Mladić je od Nesiba Mandžića iznudio potpis da je izvršena korektna evakuacija zatočenih Bošnjaka.[252]

VRS i policija razdvajali su zatočenie u Potočarima. Sve vojnosposobne muškarce te fizički napredniju mušku djecu odvajali su od ostalih građana i odvodili u zgradu *Elektrodistribucije*, a zatim u Bratunac, u prostorije OŠ *Vuk Karadžić* i hangare srednjoškolskog centra u Bratuncu. Procjenjuje se da je 12.07.1995. odvojeno oko 1.000 muškaraca dobi od 14 godina pa nadalje. Prilikom odvajanja muškaraca pripadnici Vojske i policije RS su odmah u Potočarima počeli ubijati Bošnjake. Tokom noći prozivani su pojedini zarobljenici i likvidirani na što upućuju krici i odjek puščanih zrna.[253]

Poslijepodne 12.07.1995. godine započela je i evakuacija žena, djece i staraca iz Potočara ka Kladnju. Prilikom upuštanja žena, djece i staraca u autobuse i kamione vršena je dodatna selekcija. Ukoliko bi neko od muške djece, izgledalo fizički naprednije, predstavnici VRS su ga odvajali od njihovih majki i odovodili u zarobljeništvo. Također, odvajani su i neki starci,

[252] AIIZ, MUP RS, broj 05-1989/95 od 12.07.1995. godine; ICTY, Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16362.
[253] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 66.

za koje su procijenili da su još dobrog fizičkog izgleda. Bez obzira na selekciju, ipak je jedan manji broj vojnosposobnih muškaraca prvoga dana uspio ući u autobuse i stići do Kladnja. Vjerovatno je to ovisilo o slobodnoj procjeni vojnika koji su vršili selekciju. Vozači autobusa su se ponašali korektno. Kolonu vozila od Potočara do Tišče nisu pratili predstavnici UNPROFOR-a. Duž cijelog puta evakuacije bile su postavljene grupe vojnika VRS. Svaki od vojnika raspolagao je pravom da zaustavi i izvrši pregled autobusa. Selektivno su autobusi zaustavljani u Kravici, Konjević Polju i Milićima. Evakuirani iz Potočara su puštani u Tišći, odakle su pješke išli ka zoni u Kladnju, koja je bila pod kontrolom 2. korpusa A RBiH. Zona razdvajanja nalazila se kod tunela u mjestu Starić, općina Kladanj. Pješačenje od Tišće do teritorije pod kontrolom A R BiH nadgledali su pripadnici VRS, koji su bili raspoređeni duž cijele maršrute.[254]

VRS je locirala jedan dio kolone podijeljen na tri grupe u regionu Bokčin potok. Prva grupa je izašla u reon Ravnog Buljima i u njoj je komandni kadar koji radi na frekvenciji 154550. Druga grupa se nalazi u rejonu Velje glave.[255]

GŠ Vojske Republike Srpske je obavijestio predsjednika RS o sljedećem: „Sve jedinice Drinskog korpusa nalaze se u najvećem stepenu b/g i preduzimaju sve mjere u cilju sprečavanja iznenađenja, angažovanja jedinica na izvršenju zadatka „KRIVAJA-95“, planski izvršavaju sve borbene zadatke. U toku dana oslobodile su naselje Potočari i dalje napreduju u cilju oslobađanja svih mesta u enklavi Srebrenica. Na procijenjenim pravcima deo naših jedinica i jedinica MUP-a organizovale su zasjedna dejstva u cilju uništenja muslimanskih ekstremista koji se nisu predali i koji pokušavaju proboj iz enklave prema Tuzli. Iz enklave Srebrenica neprijatelj pokušava da se izvuče sa ženama i djecom prema Ravnom buljimu i Konjević Polju ali je naišao na minsko polje.“[256]

[254] AIIZ, MUP RS, broj 05-1996/95 od 12.07.1995. godine.
[255] AIIZ, 1. Zvornička brigada, obavještajni organ, str. pov. br. 19/39 od 10.07.1995. godine.
[256] AIIZ, Glavnog štaba Vojske Republike Srpske str. pov. br. 03/3-193 od 12.07. 1995. godine.

VRS je nehumano postupila sa ranjenicima koji su se našli u bazi UNPROFOR-a u Potočarima. Ranjenike su preuzeli vojnici VRS i odvezli ih u ambulantu u Bratunac, gdje će biti zadržani nekoliko dana.[257]

VRS počinje sa prikupljanjem autobusa iz firmi radi planskog prevoženja zarobljenika, od 12.07.1995.[258]

VRS je ušla u Potočarare 12.07.1995 godine u 10 sati i zauzela bazu UNPROFOR-a u kojoj je zaštitu potražilo i civilno stanovništvo enklave Srebrenica. Učesnici u razgovoru konstatuju da VRS nije gubitaka, što ukazuje da UNPROFOR nije pružao otpor. Dalje, u razgovoru se potvrđuje da je VRS obezbijedila 50 autobusa i šlepera za evakuaciju stanovništva ka Tuzli. Nagovještava se plansko odvajanje muškaraca od žena i djece, njihova likvidacija. Prema najavi srpskog oficira, snage UNPROFOR-a rade šta Srbi hoće.[259]

Snage VRS planiraju da u jedan kamion stave po 300 ljudi kako bi do Tuzle najmanje deset stradalo od gužve.[260]

VRS očekuje da će se izvršiti evakuacija za dva-tri dana, a komentarišući bombardovanje NATO snaga govore da su pogođene samo dvije šoferšajbe.[261]

Razgovor između dva srpska oficira 12.07.1995 u 15:55 sati potvrđuje da se u rejonu sela Brežanci-Bokčin Potok nalazi blokiran veći broj prognanika iz Srebranice.[262]

VRS je na blokiranju i zarobljavanju prognanika iz Srebrenice angažovala ogromne snage i specijalne jedinice.[263]

---

[257] AIIZ, br. 2 - 3209, Dokument: Dnevni izvještaj (00663925) od 12.07.1995. godine; AIIZ, br. 2 - 3210, (00675009) od 12.07.1995. godine (PETROVDAN 1995); AIIZ, Komanda 1. Zvorničke brigade, str. pov. br. 06/215 od 12.07.1995. godine; Komanda 1. Bratunačke brigade, str. pov. br. 03-253-102.
[258] AIIZ, A R BiH, VJ 5022/5, RI, str. pov. br. 07/1207, Konjuh, 12.07.1995, vrijeme 10,56.
[259] AIIZ, A R BiH, VJ 5022/5, RI, str. pov. ... 07/1207, Konjuh, 12.07.1995, vrijeme 22,00.
[260] AIIZ, A R BiH, VJ 5022/5, RI, str. pov. br. 04/1207, Konjuh,12.07.1995, vrijeme 12,05.
[261] AIIZ, A R BiH, VJ 5022/5, RI, str. pov. br. 04/1207, Konjuh, 12.07.1995, vrijeme 10,10.
[262] AIIZ, A R BiH, Komanda 2. K, RI, str. pov. br. 11/12795 od 12.07.1995, vrijeme 12,00-12,40.

Ratko Mladić je šetao po Srebrenici 12.07.1995. kako bi ga snimale kamere.[264]

Oficiri VRS su obavljali brojne razgovore u kojima govore o velikom broju zarobljenih i ubijenih prognanika iz Srebrenice. Vrlo često navode riječ „paket“, misleći pritom na zarobljenike.

Osim evakuacije naroda iz Potočara, VRS je neprestano radila na blokiranju i zarobljavanju izbjeglica koje su se pokušavale probiti ka Tuzli. Veliki broj izbjeglica je likvidiran prilikom zarobljavanja i privođenja.

VRS je locirala mjesto na kojem je kolona prognanika iz Srebrenice i vrši koordinaciju sa SJB Milići, na čelu koje se nalazi izvjesni Mane, tražeći od njega da postavi zasjede. VRS će poslati prage da dejstvuju po koloni. U Konjević Polje je dovezen utovarivač, a inžinjerijski bataljon je dobio konkretan zadatak šta da radi.[265]

Ministarstvo odbrane RS je aktom broj 02-21-3638/95 od 12.07.1995. izdalo naredbu za mobilizaciju autobusa koji će iz Bratunca prevoziti stanovnike enklave Srebrenice iz Potočara za Tuzlu.

Drugo mjesto zarobljavanja bilo je u rejonu presijecanja kolone u podnožju Kameničkog brda i zaseoka Krajinovići u selu Pobuđe. Na ovom prostoru zarobljavanja su se mogla dogoditi iza 20 sati nakon naprijed opisane zasjede.

13. juli 1995. godine

Dana 13.07. 1995. godine u 01:00 sati razbijene grupe iz kolone nastavile su kretanje prema putnoj komunikaciji Konjević Polje–Nova

---

[263] AIIZ, A R BiH, Komanda 2. K, RI, str. pov. br. 11/12795 od 12.07. 1995, vrijeme 12,40 i 16,40.
[264] AIIZ, A R BiH, Komanda 2. Korpusa, RI, str. pov. br. 01/12795, od 12.07.1995, vrijeme 06,58-8,25.
[265] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000, kanal 03, vrijeme 7:24, učesnici X-Y; Komanda 5. inžinjerijskog bataljona, str.pov.br. 38-56, 14.07.1995.

Kasaba. Uspjele su prijeći put pred samo svitanje. Prelaz preko navedene komunikacije vatrom su sprečavali pripadnici VRS.[266]

Posljednje veće grupe iz Srebrenice prešle su asfaltni put u selu Svililama oko 6,00 sati 13.07.1995.godine.[267]

Vojnici VRS-a presjekli su kolonu oko šest sati tog jutra i započeli proces masovnog zarobljavanja. Prelaz preko asfaltnog puta od Kravice-Konjević Polja i Nove Kasabe-Milići bio je zatvoren. Samo na ponekim mjestima manje grupe mogle su preći asfaltni put sa jedne na drugu stranu.

U jutarnjim satima na širem prostoru sela Pobuđe između putne komunikacije Bratunac-Konjević Polje-Nova Kasaba blokirano je oko 8.000 ljudi.[268]

Mladić je naredio da se uputi odred specijalne policije iz Doboja ili Srbinja (Foča) u Konjević Polje.[269]

U toku dana, na prostoru od Kravice do Nove Kasabe, zarobljeno je najmanje 6.000 muškaraca koji su se kretali iz Srebrenice, do 17 sati i 30 minuta.[270]

Najveći broj zarobljenih odvođen je na sabirna mjesta u Novoj Kasabi, gdje je bilo zatočeno između 1.500-3.000 ljudi. Kod nogometnog igrališta u Novoj Kasabi i jednoj poljani kod Sandića bilo je zatočeno između 1.000-4.000 ljudi.[271]

Zarobljenike je u oba mjesta obišao lično general Mladić.[272]

---

[266] AIIZ, CJB Zvornik br. 282/95; od 13.07.1995. Komanda 1. Bratunačke brigade str. pov. br. 03-253-103 od 13.07.1995.; CJB Zvornik, Bilten br. 194/95 od 13.07.1995.; Komanda Drinskog korpusa str. pov. br. 03/156-11 od 13.07.1995; AIIZ, br. 2 - 3212 (03373067).
[267] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.
[268] AIIZ, CJB Zvornik 283/95 od 13.07.1995.
[269] Isto.
[270] AIIZ, CJB Zvornik br. 283/95 13.07.1995.; A R BiH, RI, frekvencija: ... od 13.07.1995. u 17 i 30 min.; ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 171.
[271] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 171.
[272] Isto, paragraf 171.

Zarobljeni kod Nove Kasabe i Konjević Polja su ubijeni na obali Jadra kod Nove Kasabe. Egzekucija zarobljenih u području Konjević Polja izvršena je ujutro 13.07.1995.[273]

Istog dana u poslijepodnevnim satima (oko 16 sati) VRS je sa tri autobusa dovezla grupu zarobljenih Bošnjaka i strijeljala ih u Cerskoj. Strijeljano je najmanje 149 lica, a bili su starosne dobi od 14 do 50 godina, od čega je 147 lica nosilo civilnu odjeću. Njih najmanje 48 je bilo povezano žicom, tako što su im ruke svezane s leđa.[274]

Nekoliko desetina zarobljenih na putnoj komunikaciji Kravica-Milići (Konjević Polje, Pervani, Lolići…) ubijeno je na licu mjesta.[275]

Kasno poslijepodne 13.07.1995. zarobljenici koje je Vojska Republike Srpske prikupila u selu Sandići odvezeni su u Kravicu i natjerani da uđu u skladište Osnovne organizacije kooperanata *Kravica* (zemljoradnička zadruga). Oko 18 sati dana 13.07.1995. godine VRS je u selu Kravici izvršila egzekuciju zarobljenih lica tako što su zoljama, ručnim bacačima, ručnim bombama i puščanim mecima pucali po zarobljenima. Procjenjuje se da je ovdje bilo više od 1.000 ljudi.[276]

Druga grupa zarobljenih iz sela Sandići odvedena je u Bratunac u prostorije OŠ *Vuk Karadžić* i u prostorije zvane *Hangari*. To su objekti Srednjoškolskog centra Bratunac u kojima se obavljala praktična nastava. Najmanje 80-100 zarobljenika je tog dana, na licu mjesta, likvidirano.[277]

Lica koja je VRS odvojila od njihovih porodica u Potočarima 12.07.1995 i 13.07.1995, također su dovezena u Bratunac u iste prostorije. Zarobljenici su u Bratuncu zadržavani jedan do tri dana. Kasnije će iz Bratunca biti odvezeni autobusima na više lokacija područja općinâ Zvornik i

[273] Isto, paragraf 196.
[274] Isto, paragraf 201 i 202.
[275] ICTY, Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16358.; p. 16359.
[276] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragrafi 201, 205, 206, 207; Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16358.
[277] ICTY, Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p.16357; p. 16358; p. 16359.

Vlasenica, gdje će ih pripadnici MUP-a i VRS likvidirati. U Bratuncu će među zarobljenim biti i ranjenici Bošnjaci preuzeti od UNPROFOR-a.[278]

Prilikom transporta žena, djece i staraca iz Potočara prema Tišći autobusi su zaustavljani u Kravici i Konjević Polju, gdje su pripadnici VRS, prema vlastitoj procjeni, odvajali građane i nakon toga ih likvidirali. Na posljednjoj kontrolnoj tački VRS u Tišći odvajani su muškarci različite starosne dobi i odvođeni na pogubljenje.

Tako su 13.07.1995. godine u Tišći odvojena 23 muškarca, od čega je 22 pogubljeno, a jedan je ostao živ.[279]

Kolona Bošnjaka iz enklave Srebrenica koja se uspjela probiti noću 12. na 13. 07.1995. godine, preko putne komunikacije Konjević Polje-Nova Kasaba, odnosno preko rijeke Jadar i ući u naselje Cerska prema planini Udrč, cijeli dan je provela na tom području pripremajući se za nastavak puta.

Dok se kolona prognanih iz Srebrenice okupljala na planini Udrč, VRS je nastavila prisilnu deportaciju iz Potočara, nova zarobljavanja izbjeglog stanovništva duž putne komunikacije Kravica – Konjević Polje – Nova Kasaba i likvidaciju zarobljenih.[280]

Oko 16 sati VRS je tačno locirala okupljenu masu iz Srebrenice gdje se nalazilo oko 5.000 ljudi i počela ostvarivati artiljerijska dejstva u rejonu planine Udrč, gdje su se nalazili prognanici. U neposrednoj blizini okupljene mase pala je granata koja je pustila dim, nakon čega će se među ljudima pojaviti halucinacije (priviđanja). Prema izjavama preživjelih granate su zasigurno bile punjene bojnim otrovima.

Psihofizičke tegobe, strah i panika bili su prvi simptomi koji su se pojavili nedugo nakon pada granata. Kolona je nastavila kretanje prema selu Kamenica i dalje prema Tuzli.[281]

---

[278] AIIZ, KM DK Bratunac, str. pov. br. 08-4 od 13.07.1995.
[279] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 216-219.
[280] ICTY, Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16358.
[281] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.

U selu Glodi kolona se zaustavila zbog toga što je VRS-a u rejonu Velja Glava postavila zasjedu.[282]

Cijelu noć 13. na 14.07. 1995. godine kolona iz Srebrenice je obilazila Velju Glavu i prikupljala se u zaseoku Jošanica Gaj. Najvjerovatnije da je VRS očekivala da će kolona iz Srebrenice preći najkraćim putem za Tuzlu, to jest preko Capardi.

Međutim, kolona je zacrtala sebi drugi put, nešto duži, da sa Udrča pređe preko sela Redžići, zatim ode u Ravne ka Snagovu i pređe putnu komunikaciju Zvornik-Tuzla u rejonu Crnog Vrha.[283]

MUP RS je iskoristio težak položaj UNPROFOR-a u Potočarima i prisvajao njihovu imovinu.[284]

Evakuacija zatočenih iz Potočara ka Kladnju okončana je u toku dana.[285]

VRS je dio ljudstva iz presječene kolone u Pobuđu, koja je pokušala naći spas u Žepi, napadala postavljajući zasjede u rejonu Podravanje-Bračan.[286]

GŠ VRS je dokumentom pov. br. 09/31/12-3/154 od 12.07.1995. podnio zahtjev za mobilizaciju autobusa iz općina koje pokriva sekretarijat MO Bijeljina.[287]

GŠ VRS je izvijestio predsjednika RS da se ljudstvo iz enklave Srebrenice nalazi u potpunom rasulu i da se predaje Vojsci RS. U izvještaju

[282] AIIZ, Komanda 1. Zvorničke brigade str. pov. br. 06-216; A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 3, vrijeme 20:35.
[283] AIIZ, MUP RS br. 05-2004/95 od 13.07.1995.; MUP RS, Kabinet ministra, broj: K-p-1-415/95 od 13.07.1995; MUP RS, Kabinet ministra br. K/P-416/95 od 13.07.1995.; MUP RS RJB Bijeljina br. RJB 303/95 od 13.07.1995.
[284] AIIZ, KM DK Bratunac str. pov. br. 08-4 od 13.07.1995.
[285] AIIZ, MUP RS broj: 05-2018/95 od 13.07.1995.
[286] AIIZ, Komanda 1. Bratunačke brigade str. pov. br. 23-253-103/1 od 13.07.1995.; Komanda 1. bratunačka brigada str. pov. br. 03-253-103 od 13.07.1995.; Komanda Drinskog korpusa str. pov. br.01/4-157-5 od 13.07.1995.
[287] AIIZ, MO RS, pov. br. 02-21-3640/95 od 13.07.1995.

se navodi da se jedna grupa od 200-300 vojnika uspjela prebaciti u širi rejon planine Udrč, i da se želi prebaciti na teritorij pod kontrolom Muslimana.[288]

U selu Sandići nalazilo se 700 zarobljenih ljudi, pa se u razgovoru između Krsmanovića i Viškovića traži 10 autobusa kako bi se ukrcali i doveli na određeno mjesto.[289]

U Konjević Polju su bili pripadnici iz Beograda kojima je komandovao izvjesni Paljanski. Te jedinice su zatvorile put u Konjević Polju.[290]

Major Obrenović je primio zadatak, od jednog generala VRS, da kolonu koja je krenula od škole u Glodima mora zaustaviti i da ne smije ništa da prođe.[291]

VRS je imala neku listu navodnih ratnih zločinaca sa prostora Žepe, Srebrenice i Goražda, te je zahtijevala da se ta lista pribavi kako bi mogli vršiti odvajanja ljudi.[292]

General VRS je preko izvjesnog Jankovića tražio Nikolića i interesovao se za broj prebačenih ljudi. Janković ga izvještava da se prema Buljimu radi dobro. U drugom razgovoru general traži da se ne dozvoli prolazak za Cersku.[293]

Pripadnici VRS u jednom od razgovora ni sami ne mogu da vjeruju da su zarobili ili pobili toliki broj prognanika iz Srebrenice.[294]

VRS je na svim pravcima postavila zasjede i ne dozvoljava prolaz prognanika iz Srebrenice u bilo kakvim okolnostima. Broj zarobljenih je iz

[288] AIIZ, GŠ VRS, str. pov. br. 03/3-194 od 13.07.1995.
[289] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 5, vrijeme 21,00, učesnici Krsmanović-Višković, od 13.07.1995.
[290] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 740.000 MHz, kanal 2, vrijeme 14,45, učesnici 1. ? 0 2. (Zoran), od 13.07.1995.
[291] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 3, vrijeme 20,35, učesnici major Obrenović i NN general, od 13.07.1995.
[292] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 740.000 MHz, kanal 8, vrijeme 18:29, učesnici 1. ? – 2. Žile, od 13.07.995.
[293] AIIZ, A R BiH, Komanda 2 K, RI, str. pov. br. 02-13795, vrijeme 07,05; 07,04 i 07,10 od 13.07.1995.
[294] AIIZ, A R BiH, Komanda 2 K, RI, str. pov. br. 02-13795, vrijeme 5,15-6,55.

sata u sat stalno rastao. Prema njihovim saznanjima najveći broj prognanika iz Srebrenice nalazi se u rejonima Cerske, Konjević Polja i Kamenice.[295]

U 9:22 sati u Konjević Polju je bilo zarobljeno 3.000-4.000 Muslimana.[296]

U razgovoru između Beare, Lučića i Zoke jasno se vidi način zarobljavanja i pogubljenja prognanika iz Srebrenice.[297]

VRS je vršila zarobljavanje prognanika iz Srebrenice, a iz njihovih izvještaja se vidi da prognanici koji su bježali nisu davali otpor. Bili su bez oružja jer su ga prema izvještajima VRS, pobacali.[298]

Pukovnik Milanović je od dežurnog "Palma" tražio da mu se prebaci građevinska mašina buldožer, u području Konjević Polja, ali je dobio odgovor da je mašina negdje na terenu. Jasno je da su se ove mašine koristile za kopanje masovnih grobnica za pobijene Muslimane.[299]

Zarobljeni muškarci, njih oko 6.000, bili su raspoređeni na nekoliko mjesta. Na svakom od tih mjesta, po slobodnoj procjeni srpskih oficira, bilo ih je po 1.500-2.000. Zadnje mjesto gdje su se trebali javiti autobusi navodi se stadion u Novoj Kasabi.[300]

Radovan Karadžić je, preko posrednika u vezi, tražio od Deronjić Miroslava iz Bratunca da mu kaže koliko hiljada ima zarobljenih. Deronjić je odgovorio da trenutno ima 2.000, a da će u toku noći biti još. Deronjić je

[295] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 254.300 MHz, vrijeme 9,10 od 13.07.995 i frekvencija: 785.000 MHz, kanal 3, vrijeme 9,11.
[296] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 5, učesnici ppuk. Pantić – X osoba, od 13.07.1995.
[297] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 254.300 MHz, vrijeme 10,15, učesnici Beara, Lučić i Zoka, od 13.07.1995.
[298] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 836.000 MHz, kanal 4, vrijeme 10,30, učesnici u razgovoru Rodoljub i Budimir, od 13.07.1995.
[299] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 5, vrijeme 13,55, učesnici puk. Milanović i dežurni „Palme", od 13.07.1995.
[300] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 11, vrijeme 17,30, učesnici X-Y, od 13.07.1995.

dobio naređenje od predsjednika Radovana Karadžića "da sva roba mora biti smještena u magacine prije 12 sati sutra."[301]

Na fudbalskom igralištu u Novoj Kasabi je bilo zatočeno preko 1.000 ljudi. Tu je došla ekipa policije da bi izvršili selekciju.

U ekipi su se nalazili Rade (misli se na Radomira Bjelanovića, zvani Rade iz Milića) i izvjesni Zoran, zvani Zoka. Ova dvojica su izdvojili određeni broj ljudi uz obećanje da će ih vratiti. Međutim, niko od izdvojenih ljudi, kao ni onih što su ostali na igralištu, nije stigao do Tuzle.[302]

14. juli 1995. godine

VRS je postavila zasjedu na objektu Velja glava i razbila kolonu koja je uspjela stići do tog sela. Dio kolone koji je uspio zaobići zasjedu na Velja glavi se okupljao do 16 sati u Jošanica Gaju, nakon čega je nastavljeno kretanje. VRS je u rejonu sela Marčići-Snagovo postavila jaku zasjedu kombinovanu sa tenkovima i transporterima, koje su podržavale specijalne snage MUP-a i VRS s namjerom da unište sve izbjegle stanovnike koji su se kretali prema Tuzli. Jednom pješadijskom jedinicom MUP RS sastavljenom od specijalaca, komandovao je Zoran Janković iz Modriče koji je u tom sukobu zarobljen i kasnije razmijenjen. U 16:00 sati kolona iz Srebrenice oko 5.000 ljudi nastavila je kretanje prema Tuzli. Na kolonu je otvorena artiljerijska vatra sa objekta Velja glava (PAM i PAT) te sa Kula grad iznad Zvornika ("praga" i PAT) i iz *praga* i protivavionskih mitraljeza i topova koji su bili postavljeni u zasjedi na pravcu kretanja kolone.[303]

Kolona koja se kretala prema Tuzli bila je primorana da svojim tijelima i uz nešto naoružanja koje su imali (uglavnom lovačko naoružanje i poneka automatska puška) krene prema tenkovima i tako otvori prolaz Liplje – Marčići gdje je poginulo oko deset nenaoružanih ljudi iz Srebrenice i oko deset ljudi koji su bili naoružani. Zarobljeni Janković je posredstvom

[301] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 785.000 MHz, kanal 5, vrijeme 20,10, učesnici Deronjić i Karadžić preko posrednika, od 13.07.1995.
[302] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 254.300 MHz, vrijeme 14,00, učesnici X-Y, od 13.07.1995.
[303] AIIZ, Komanda 1. Zvorničke pbr., str. pov. br. 06-216, od 14.07.1995. godine; Komanda 1. zvorničke pbr., str. pov. br. 6/217, od 14.07.1995.

motorole uspostavio kontakt sa komandantom Zvorničke brigade VRS i izvjesnim Gavrom nakon čega je prestalo djelovanje artiljerije sa Kula grada.[304]

VRS je prvi put od pada Srebrenice posumnjala da bi možda mogao biti napadnut i Zvornik, pa je pokušala usmjeriti kolonu suprotno od Zvornika, što je prognanicima iz Srebrenice dobro došlo tako da su nastavili kretanje prema Križavačkim Njivama. Kolona iz Srebrenice je izgubila u borbi oko 20 ljudi, ali par stotina je u panici ostalo izvan kolone i nakon borbi se nije priključivalo koloni na daljoj maršruti. Oni su kasnije, nakon pretresa terena, završili u rukama VRS. U toku noći 14. na 15.07.1995. godine kolona sa nešto više od 4.000 ljudi, kretala se prema putnoj komunikaciji Zvornik-Tuzla. Nakon napravljenog prolaza u rejonu sela Marčići čelo kolone su počeli sustizati i oni koji su se uspjeli probiti iz okruženja VRS na prostoru Konjević Polja i Nove Kasabe.[305] Veliki broj ljudi koji je odvojen od kolone, VRS i policija RS su zarobile i likvidirale na licu mjesta. U izvještaju 5. inžinjerijskog bataljona koji je bio lociran u Konjević Polju stoji: „ Ubačena veća grupa neprijatelja u rejon Pobuđe brda i rejonu Konjević Polja, jedinice 5. inžinjerijskog bataljona i MUP-a uspješno su se suprotstavile neprijatelju. Uhapšeno je i ubijeno oko 1 000 do 1 500 neprijateljskih civila i vojnika“.[306] Ovaj izvještaj je potpisao zamjenik komandanta bataljona, major Mile Simanić, koji je u istom dokumentu tražio 50 litara nafte za rad utovarivača koji je angažovan „na zakopavanju ubijenih“.

[304] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 784.700 MHz, kanal 3, vrijeme 08,18 i 08,28.
[305] AIIZ, Komande 1. zvorničke pbr., str. pov. br. 6/217, od 14.07.1995; Komanda 1. zvorničke pbr., str. pov. br. 06-246/95 od 14.07.1995.; MUP RS, RDB Sarajevo, br 05-2034/95, od 14.07.1995.
[306] AIIZ, Komanda 5. inžinjerijskog bataljona, str. pov. br. 38 -56, dana 14. juli 1995. godine; AIIZ, br. 2 – 3293 Redovni borbeni izvještaj, dostavlja komandi Drinskog korpusa.

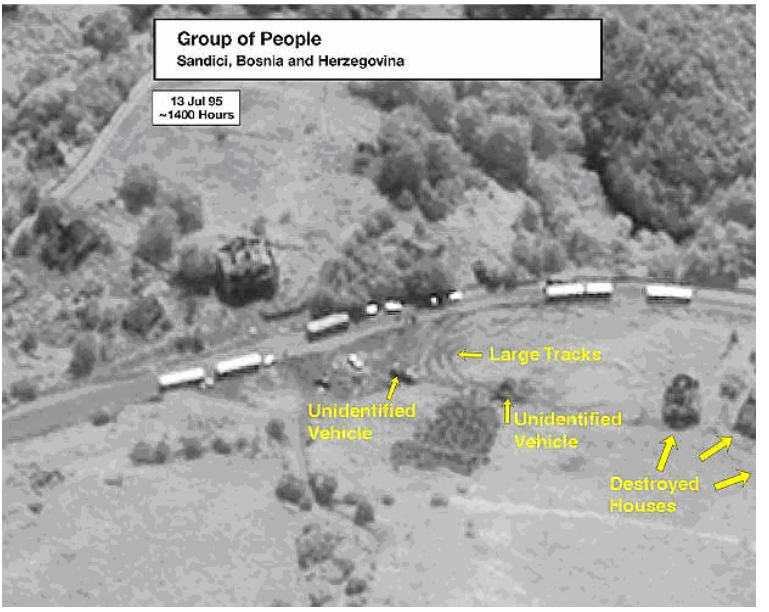

ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: snimak iz zraka, skupina ljudi, Sandići

ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: snimak iz zraka, skladište u Kravici

ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: vanjski izgled skladišta u Kravici

ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Dokazni predmet Tužilaštva: unutrašnjost skladišta u Kravici

Presječeni dio kolone u Pobuđu bio je sve vrijeme meta progona, hapšenja i likvidacije od strane VRS.[307]

U Potočarima više nije bilo žena, djece i staraca. Svi su, u prethodna dva dana, deportovani do Tišće i dalje prema Kladnju i Tuzli.

U Potočarima je ostao samo Holandski bataljon sa jednom manjom grupom Bošnjaka radnika UN-a, da čeka transport do Zagreba.

Iz Bratunca je u toku 14.07.1995. prevezeno oko 2.000 – 2.500 muškaraca u oko 30 autobusa. Zarobljenici su zatočeni u salu osnovne škole u Grbavcima, kod Orahovca i u drugim školama. Po nekim procjenama, u Grbavcima je bilo oko 1.000 zatočenih. Zarobljenici su iz Grbavaca prevoženi kamionima do stratišta u Orahovcu. Svima su prethodno povezane oči. Egzekuciju je lično nadgledao general Mladić. Za pogubljenje korištene su dvije livade. Ubijeni su odmah zatrpavani u masovne grobnice. Međutim, kasnije će VRS te grobnice prekopati i prenijeti tijela na druge lokacije (Lažeta 1 i Lažeta 2, a zatim ista tijela još jednom premjestiti na lokalitet zvani Cesta za Hadžiće).[308]

Istog dana poslijepodne VRS iz Bratunca prevozi oko 1.500 – 2.000 zarobljenika do Petkovaca i zatočava ih u sali osnovne škole.

Zarobljenicima se žicom vežu ruke na leđima, nagone ih da izuju cipele i kamionima ih prevoze do brane Petkovci. VRS je zatočenike strijeljala u grupama od 5 – 10 ljudi. Dva zatočenika su preživjela strijeljanja.[309]

Istog dana zarobljenici su dovezeni autobusima u Pilicu, u prostorije osnovne škole. Zatočenici će u Pilici biti zadržani dvije noći. Zatim ih odvoze

[307] AIIZ, MUP RS – RDB Sarajevo, br 2038/95, od 14.07.1995; MUP RS CJB Zvornik, br 195/96 (01767390); Komanda 1. Bratunačke lpbr., str. pov. br. 453 – 2, od 14.07.1995; Komanda 1. bratunačke lpbr., str. pov. br. 01 – 1195 – 2/95, (00671873) od 14.07. 1995 i Komanda 1. bratunačke lpbr., str. pov. br. 03 – 253 – 104 od 14.07.1995. i GŠ VRS, str. pov. br. 03/3-195 od 14.07.1995.

[308] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragrafi 220, 221 i 222; Predmet Momir Nikolić, br. IT-02-60-PT, Izjava o činjenicama i prihvatanje krivice, p. 16357; p. 16 356.

[309] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragrafi 226, 227 i 228.

na vojnu ekonomiju Branjevo, gdje ih postrojavaju u grupama od 10 i strijeljaju.[310]

Na jednom mjestu VRS je zarobila četiri prognanika iz Srebrenice i likvidirala ih. Također, VRS je u selu Liješanj zarobila šest do sedam Bošnjaka.[311]

Postoji veći broj dokumenata, radio-izviđanja, koji oslikavaju dešavanja tokom 14. jula 1995. godine, a odnose na zauzimanje enklave Srebrenica i zarobljavanje prognanih iz Srebrenice.[312] U ovom radu navedena su samo neka od tih dokumenata.

15. juli 1995. godine

Kolona koja je brojala oko 4.000 – 5.000 ljudi iz Srebrenice prolazi u toku noći 14. na 15. 07. 1995. godine kroz selo Maričići i dalje prema Crnom Vrhu, najprije prelazeći put Zvornik-Tuzla.[313]

Kolona je u jutarnjim satima (između četiri i pet sati) prešla put kod Crnog vrha. Tridesetak ranjenika nošeno je na improvizovanim nosilima. Kolona je nesmetano prešla putnu komunikaciju na Crnom vrhu i uputila se ka lokalitetu Križevačke njive, gdje se okupila. Kolona iz Srebrenice tada je imala oko 100 boraca spremnih za borbu naoružanih lakim pješadijskim naoružanjem. Veći dio ljudstva u njoj bio je na rubu životnog opstanka. Prognanici su bili premoreni od nespavanja, iscrpljeni glađu, preplašeni od onog što su vidjeli, a primjetno je bilo djelovanje bojnih otrova (haluciniranje i iscrpljenost).[314] Prema istraživanju koje je 1996. provela organizacije Human Rights Watch, nad ljudima koji su bježali iz Srebrenice primjenjivana su i hemijska sredstva dobivena od JNA.

Pretpostavlja se da je manja količina hemijskih sredstava za psihohemijsko onesposobljavanje korištena od strane VRS, i to minobacačkim granatama 82 mm i zagađivanjem pitkih voda.[315]

---

[310] Isto, paragraf 233.
[311] AIIZ, MUP RS RDB Sarajevo br. 05 – 2037/95 od 14.07.1995.
[312] AIIZ, A R BiH, RI, Dokumenti radio-izviđanja koja se odnose na 14.07.1995. godine.
[313] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.
[314] Isto.
[315] Isto.

Desetine ljudi u koloni su zbog djelovanja hemijskih sredstava osjetili uznemirenost, ošamućenost ili vrtoglavicu, povraćanje, nejasan ili besmislen govor, haluciniranje, skidanje odjeće, mrmljanje, čupanje kose, ukočenost i komu.[316]

Kolonu iz Srebrenice (u ovom trenutku oko 4.000 ljudi) je jaka kiša sa ledom (grad) u poslijepodnevnim satima (oko 15 sati) natjerala na brže pomjeranje ka slobodnoj teritoriji. Kolona je u toku noći 15. na 16.07.1995. bezbjedno prošla dio puta Križevačke njive – Baljkovica gdje se sakrila u jednom potoku i čekala ishod borbi na Baljkovici koje su u to vrijeme vodile snage Drugog korpusa iz Tuzle i jedna grupa naoružanih boraca koji su se kretali na čelu kolone iz Srebrenice.[317]

Dana 15.07.1995.god. uspostavljena je radio-veza između 2. korpusa A RBiH i kolone iz Srebrenice.[318]

Glavni zadatak VRS u ovom periodu bilo je zarobljavanje i pogubljenje hiljada građana koje je rat zatekao na području Srebrenice. Ubijeni ljudi bili su iz sljedećih općina: Srebrenica, Bratunac, Vlasenica, Zvornik, Višegrad, Rogatica, Han Pijesak, Goražde i dr.[319]

VRS je, pored nastojanja da potpuno uništi kolonu iz Srebrenice, istovremeno organizovala pretres terena na cijelom prostoru od Srebrenice do Zvornika sa ciljem uništenja cjelokupnog muškog stanovništva koje se u toku rata zateklo na ovom prostoru.

Za posao čišćenja terena od 15.07.1995. bio je zadužen komandant Bratunačke brigade Vidoje Blagojević. Pod komandu Blagojevića stavljene su sve jedinice koje su bile zadužene za čišćenje terena.[320]

Jedinice za pretres su u narednim danima vršile pretres terena i progonile manje grupe koje su se nakon zasjede od 12.07.1995, u Pobuđu, uspjele vratiti natrag ka Srebrenici. Rijetki su oni koji su preživjeli nakon hapšenja i kasnije razmijenjeni.

---

[316] Isto.
[317] Isto.
[318] Isto.
[319] Isto.
[320] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 192.

VRS je rano ujutro 15.07.1995. prevozila zarobljene iz Srebrenice, koji su prethodno odvedeni u školu u Petkovce, i u manjim grupama odvodila ih na mjesto pogubljenja kod „Brane“. Broj zarobljenih u **Petkovcima** može se kretati između 1.500 – 2.000 Bošnjaka.[321] Tijela ubijenih su kasnije prekopana i odvezena na nove lokacije.

Snage VRS su blokirale širi rejon Crnog Vrha i Planinaca i djelimično rejon Kamenice radi sprečavanja prolaska grupa iz Srebrenice.[322]

U rejonu Pandurice, Planinaca, Crnog vrha, Kamenice i Glođanskog brda nalazi se oko 3.000 ljudi, prema procjeni VRS.[323]

U zoni odgovornosti Zvorničke brigade, dana 15.07.1995, Dragan Jokić je rekao da ima ogromnih problema sa ukopavanjem, strijeljanjem i čuvanjem zatvorenika koje tek treba strijeljati. Dragan Jokić je rekao Draganu Obrenoviću da Beara, Popović i Drago Nikolić odvode ljude gdje oni hoće. Prenio mu je da je Popović rekao da ne zapisuju ništa što se odnosi na aktivnosti oko operacije ubijanja ili da o tome ne govori preko radija. Obrenović je znao da se vodi operacija ubijanja. U razgovoru sa generalom Miletićem, Obrenović je predložio da se kolona ljudi iz Srebrenice propusti da prođe za Tuzlu, ali je general Miletić naredio da kolona mora biti uništena.[324]

U razgovoru pukovnika Vasića iz MUP-a RS sa njegovim pretpostavljenim o tome kako riješiti problem sa kolonom iz Srebrenice, Vasić je nazvao savjetnika ministra unutrašnjih poslova i tražio od njega odobrenje da je propusti, ali mu je savjetnik odgovorio da nađe vojsku i pozove avijaciju da pobije sve ljude u koloni.[325]

Pukovnik Vasić iz MUP RS upoznao je Obrenovića sa stanjem u Bratuncu vezano za zarobljene Muslimane rekavši da je time što je doveden veliki broj Muslimana u Bratunac stvorena opasna situacija. Dodao je da,

[321] Isto, paragraf 226.
[322] AIIZ, Dokument str. pov. br. 06/217-1 od 15.07.1995. godine.
[323] Isto.
[324] ICTY, Predmet Dragan Obrenović, br. IT-02-60-T, Izjava o činjenicama kako ih je naveo Dragan Obrenović, str. 3 i 4.
[325] Isto, str. 4.

zbog nedovoljnog prostora, neke grupe zarobljenika nisu mogli smjestiti preko noći i da su noć proveli u autobusima. Zarobljenici su se uznemirili i počeli da ljuljaju autobuse. Govorio je o problemu čuvanja svih zarobljenika.[326]

Borovčanin je potvrdio Obrenoviću da je prilikom prelaska linija na putu Konjević Polje uhvaćen veliki broj zarobljenika.[327]

Obrenović je mišljenja da su svi prisutni na sastanku, kao i oni koji su imali posla sa zarobljenicima, znali za plan da se ubiju zarobljenici koji su odvedeni u Zvornik.[328]

Komandant Zvorničke brigade, Vinko Pandurević, obavijestio je Komandu Drinskog korpusa da mu dodatno opterećenje predstavlja veliki broj zarobljenika razmještenih po školama u zoni brigade, kao i obaveze obezbjeđenja i asanacije terena jer su mu sve snage angažovane i nema rezervi.[329]

Dana 15. 07.1995. godine, kolona je u jutarnjim satima prešla putnu komunikaciju Zvornik-Caparde. Do tada nije još imala borbeni dodir sa prednjim linijama VRS, obzirom da je to udaljeno 3-4 km od Baljkovice. Drugi dio kolone je u to vrijeme bio još ispod Udrča i kretao se prema Kamenici i dalje prema Tuzli.[330]

VRS je 15.07.1995. godine izdala zahtjev za mobilizaciju svih vojno sposobnih u općinama Vlasenica, Milići, Skelani, Bratunac i Šekovići sa ciljem pretresa terena i uništenja kolone ljudi iz Srebrenice.[331]

Zahtjev VRS za mobilizaciju Ministarstvo odbrane - sekretarijat Zvornik - odmah je dalo u realizaciju.[332]

Policijske snage RS su aktivno uključene na hapšenju i privođenju Muslimana.[333]

---

[326] Isto.
[327] Isto.
[328] Isto.
[329] AIIZ, Komanda 1. Zvpbr., str. pov. br. 06/217-1 od 15.07.1995. godine.
[330] AIIZ, MUP RS Sarajevo br. 05-2046/95 od 15.07.1995. godine.
[331] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa str. pov. br. 05/1-242 od 15.07.1995. godine.
[332] AIIZ, Dokument str. pov. 02-81/95 od 15.07.1995. godine.

Sve jedinice VRS bile su uključene u operaciju zauzimanja Srebrenice i u svim izvještajima je jasno vidljiva koordinacija sa vrha, a vidljivo je i da se koristi terminologija uništenje neprijateljskih grupa.[334]

U 17:15 sati dana 15.07.1995. godine, čelo kolone koja se kretala iz Srebrenice prvi je put naišlo na zasjedu postavljenu na pravcu kretanja kolone. Tad je prvi put došlo do direktnog sukoba između čela kolone i zasjede koju je postavio MUP RS. Na obje strane je bilo žrtava. Ostale jedinice CJB Zvornik su raspoređene na cijelom prostoru od Srebrenice do Tuzle,gdje su vršile hapšenje i ubijanje zarobljenih.[335]

Jedinice Drinskog korpusa – 1. brlpbr., 1. mlpbr. i Samostalni bataljon Skelani besprijekorno su izvršavali postavljene zadatke na zarobljavanju i likvidaciji prognanih iz Srebrenice, što potvrđuje pukovnik Milanović Ignjat u prijedlogu upućenom komandi Drinskog korpusa i predlaže da pukovnik Blagojević bude komandant svih snaga koje obavljaju ove poslove.[336]

U rejonu Marčići - Crni vrh MUP RS je angažovao 500 policajaca sa teškim naoružanjem kako bi zaustavio kolonu, a ostale dobro naoružane jedinice MUP su na drugom terenu.[337]

U zoni odgovornosti Bratunačke brigade VRS je predala pet pripadnika UNPROFOR-a MUP-u Savezne Republike Jugoslavije.

Ostale zadatke iz plana o zarobljavanju i likvidaciji stanovnika Srebrenice Bratunačka brigada provodi redovno, a po naređenju DK str. pov. br. 01/4-157/5 od 13.07.1995.[338]

Jedinice iz sastava zvorničke brigade, osim što su u rejonu Baljkovice na borbenim linijama izvršile pojačanja u ljudstvu i naoružanju, organizovala su i zasjede na raznim mjestima.[339]

---

[333] AIIZ, br. 2 – 3203 (00663927).
[334] AIIZ, br. 2 - 3204 (03373069).
[335] AIIZ, MUP RS CJB Zvornik br. 196/95 od 15.07.1995. godine.
[336] AIIZ, Dokument str. pov. br. 03-253-103-3 od 15.07.1995. godine; Dokument str. pov. br. 03-253-103-3 od 15.07.1995. godine.
[337] AIIZ, Komanda 1. zvorničke brigade str. pov. br. 17/104 od 15.07.1995. godine.
[338] AIIZ, 1. bratunačka lpbr., str. pov. br. 03-253-105 od 15.07.1995. godine; Dokument str. pov. br. 03-253-105 od 15.07.1995. godine.

Dana 15.07.1995. godine u vremenu oko 11:00 sati, pukovnik Ljubo Beara upoznao je generala Krstića da ima oko 3.500 paketa (pritom misleći na zarobljene) koje mora razdijeliti, a nema rješenja. Kasnije će pukovnik Beara naći rješenje i organizovati strijeljanje svih 3.500 ljudi.[340]

Procjenjujući situaciju i odnose između svjetskih sila, izvjesna Neda obavještava Krajišnika da međunarodna zajednica neće reagovati, da oni mogu slobodno završiti zauzimanje enklava Srebrenice i Žepe, te da je to ustvari samo razmjena teritorija itd.[341]

Nakon borbi između kolone i zasjede, kolona je nastavila kretanje prema Baljkovici. Borbi između VRS i kolone nije bilo do borbenih linija na Baljkovici.[342]

U razgovoru u 11:23 sati , kanal 3, učesnici X-Y govore da je paket iz Bratunca stigao (ovo je termin koji su koristili za grupe zarobljenih Muslimana).[343]

Obzirom na veliki broj zarobljenih, komandant Drinskog korpusa Krstić dobija autobuse iz Ilijaša za prevoz zarobljenih.[344]

U operaciji zauzimanja Srebrenice učestvovale su snage iz Jugoslavije.[345]

Komanda Drinskog korpusa imala je precizno naređenje šta raditi sa zarobljenicima iz Srebrenice a poznato je da su svi poubijani. Komandant Drinskog korpusa general Krstić se uvijek u svojim razgovorima poziva na to da se radilo po naređenju.[346]

---

[339] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 255.859 MHZ, azimut 135, vrijeme 10:00, 15.07.1995. godine.
[340] AIIZ, A R BiH, RI, Dokumenti sa radio-izviđanja, str. 200.
[341] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 897.000, azimut 180, vrijeme 14:40, učesnici Neda-Krajišnik.
[342] AIIZ, A R BiH, RI, kanal 3, vrijeme 08:28, 15.07.1995. godine, učesnici Pero i X.
[343] AIIZ, A R BiH, RI, Dokument sa radio-izviđanja, str. 210.
[344] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 784.700, kanal 3, vrijeme 11:19, 211, učesnici Trišić-Krstić-Bogičević – i još jedna osoba.
[345] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 259.675, učesnici dvije nepoznate osobe, str. 213.
[346] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 259.675 MHZ, vrijeme 12:30, str. 214, 215, 216, učesnici X-Y.

Obrenović je u razgovoru sa Borovčaninom i Milošem Stuparom saznao o pogubljenjima Muslimana na mnogim mjestima, a posebno u Kravici. Bio je siguran da su svi prisutni znali za plan egzekucije Muslimana iz Srebrenice. Tada su stigli i vojnici iz Bratunca koji će kasnije učestvovati u egzekucijama.[347]

Obrenović je upoznao komandanta Zvorničke brigade Vinka Pandurevića o operaciji ubijanja u kojoj su učestvovali Beara i Popović. Pandurević je bio nezadovoljan što se cijela kolona ne zaustavi i uništi.

Zarobljenici su bili smješteni u fiskulturnoj sali osnovne škole u Orahovcu gdje će jedan dio biti strijeljan iza škole na poljani, a drugi dio prebačen na drugu lokaciju i pogubljen.[348]

16. juli 1995. godine

Drugi korpus A R BiH odlučio je izvesti žešći napad na linije na Baljkovici.[349] Probijanje linija VRS izvršeno je 16.07.1995. godine. Nakon proboja linija VRS, na Baljkovici uslijedili su pregovori preko sredstava veze koje su obavili Šemsudin Muminović, major 2. korpusa A R BiH i pukovnik Vinko Pandurević, komandant Zvorničke brigade VRS.[350]

Nakon sklapanja sporazuma na teritoriju pod kontrolom A R BiH, u zoni odgovornosti 2. korpusa A R BiH u mjestu Nezuk, prešlo je oko 3.500 prognanih iz Srebrenice. Oko tri hiljade ljudi je preko noći ostalo u blizini otvorenog koridora koji će u toku noći zatvoriti Zvornička brigada sa Vinkom Pandurević na čelu.[351] Većinu tih ljudi su vojnici VRS pronašli prilikom pretresa terena i nakon toga ih likvidirali. Procjenjuje se da je oko 1.000 ljudi u narednim danima uspjelo doći do Tuzle, a neki su putovali i mjesecima.[352]

---

[347] ICTY, Predmet Dragan Obrenović, br. IT-02-60-T, Izjava o činjenicama kako ih je naveo Dragan Obrenović, str. 4.
[348] Isto, str. 4 i 5.
[349] AIIZ, Komanda Zvorničke brigade str. pov. br. 06-218 od 16.07.1995. godine; AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.
[350] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.
[351] Isto.
[352] Isto.

Dana 16.07.1995. VRS je nastavila sa pretresima terena, zarobljavanjem, likvidacijom i ukopavanjem Srebreničana.

Prema utvrđenom obrascu, ovog dana su izvršena ubistva onih koji su 14.07.1995. godine odvezeni u Pilicu. Tog dana ubijeno je oko 1.000 do 1.200 Srebreničana. Strijeljanja su izvršena na vojnoj ekonomiji Branjevo. D. Erdemović je učestvovao u masovnoj egzekuciji i u svom iskazu rekao sljedeće: „ Ljudima pred nama naređeno je da se okrenu leđima prema nama. Nakon što su nam se okrenuli leđima, mi smo u njih pucali. Izdana nam je naredba da pucamo". D. Erdemović je rekao da su sve žrtve, osim jedne nosile civilnu odjeću... Kad bi neko od vojnika prepoznao nekoga koga je poznavao iz Srebrenice, toga bi čovjeka tukli i ponižavali prije nego što bi ga ubili.[353] Tog dana ubijeno je oko 1.000 do 1.200 Srebreničana.[354]

Oko 15 sati VRS je izvršila još jednu egzekuciju zarobljenih iz Srebrenice. Grupa pristiglih vojnika iz Bratunačke brigade VRS je izvela zatočene iz Doma kulture u Pilici i likvidirala oko 500 ljudi.[355] D. Erdemović, pripadnik 10. diverzantskog odreda VRS, objasnio je kako se nalazio u obližnjem kafiću i čuo je pucnjavu i detonaciju bombi. Buka je trajala 15-20 minuta nakon čega je jedan vojnik iz Bratunca ušao u kafić i rekao da je „sve gotovo".[356]

Također oko 16.07.1995. VRS je izvršila i likvidaciju više stotina zarobljenih iz Srebrenice (oko 500) u Kozluku.[357]

Snage 2. korpusa iz Tuzle su u jutarnjim časovima 16.07.1995. godine probile linije odbrane i spojile se sa kolonom koja se kretala iz Srebrenice u širem rejonu Baljkovice.

Komandant Zvorničke brigade je, u dogovoru sa oficirima Drugog korpusa, zbog velikih gubitaka u vlastitim redovima pristao da koridor bude otvoren i da civili izađu prema Tuzli.

[353] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 234.
[354] Isto, paragraf 236.
[355] Isto, paragraf 244.
[356] Isto.
[357] Isto, paragraf 249.

Procjenjuje se da je taj dan izašlo oko 3.500 ljudi (boraca, civila, žena, djece).

Jedinice Zvorničke brigade pokušavaju po svaku cijenu zaustaviti kolonu iz Srebrenice da prođe prema Tuzli, pritom trošeći ogromne količine municije svih kalibara kako bi koloni nanijeli što veće gubitke.[358]

S ciljem potpunog uništenja ljudi koji su se kretali u koloni iz Srebrenice, Drinskom korpusu 16.07.1995. godine u pomoć stižu i jedinice iz Krajiškog korpusa. Znači, i četiri dana nakon zauzimanja Srebrenice pristiže pomoć kako bi što više ljudi, koji samo nastoje izaći iz obruča, bilo likvidirano.[359]

Dana 16.07.1995. godine MUP RS pravi zasjede i likvidira stanovnike, duž cijelog puta kuda je prošlo čelo kolone, a ostatak ljudstva se još pokušavao probiti prema Tuzli.[360]

Na prostoru od Srebrenice do Crnog vrha MUP RS nema gubitaka što je dokaz da se ne vode borbe i da MUP RS u sadejstvu sa VRS vrši zarobljavanje civila koji će kasnije završiti na poznat način.[361]

VRS je već pokrenula pripremu za napad i zauzimanje Žepe, također zaštićene zone UN.[362]

U rejonu Pobuđa, dana 16.07.1995, bilo je oko 2.000 prognanika iz Srebrenice koji su se još krili po šumama. Od ovog broja blokiranih ljudi rijetko se ko uspio izvući do Tuzle.[363]

Masovna strijeljanja su nastavljena i 16.07.1995. godine, a vršili su ih pripadnici VRS i to: u Petkovcima su strijeljanja vršili pripadnici VRS iz sastava 10. diverzantskog odreda iz Vlasenice. Kamioni 6. bataljona Zvorničke brigade korišteni su za transport leševa iz škole u Petkovcima do brane, gdje su ukopani u masovnoj grobnici. Na vojnoj ekonomiji Branjevo

[358] AIIZ, zvornička brigada str. pov. br. 06-218 od 16.07.1995. godine.
[359] AIIZ, Krajiški korpus str. pov. br. 264-I/95 od 16.07.1995. godine.
[360] AIIZ, Dokument br. 05-2064/95 od 16. jula 1995. godine.
[361] Isto.
[362] AIIZ, Komanda 1. brlpbr, str. pov. br. 468-2 od 16.07.1995. godine.
[363] AIIZ, Komanda 1. brlpbr, str. pov. br 03-253-106 od 16.07.1995. godine; A R BiH, RI, frekvencija: 740.000/2 K. vrijeme 13:00, 16.07.1995, učesnici: samo se čuje jedan učesnik.

strijeljanje su vršili pripadnici VRS iz sastava bijeljinskog voda 10. diverzantskog odreda zajedno sa odabranim vojnicima iz Bratunca.[364]

Na cijelom prostoru od Srebrenice do Baljkovice prizor je bio isti, svuda su bila tijela strijeljanih civila koje su vojnici VRS likvidirali nakon predaje.[365]

U rejonu Baljkovice vođene su žestoke borbe tako da je nakon otvorenog koridora VRS uporno pokušavala zatvoriti koridor kako bi što manji broj ljudi prošao prema Tuzli. Procjena je da se oko 2.000-3.000 ljudi vratilo iz otvorenog koridora. Na ostalom prostoru su vršene masovne likvidacije u kojima učestvuje Milićka brigada sa Milomirom Nastićem kao komandantom.[366]

VRS je vršila transport i likvidaciju zarobljenih, što su organizovali pukovnici Beara i Cerović.[367]

Dana 16.07.1995. godine došlo je do potpunog zatvaranja prolaza (koridora) koji je bio otvoren za kolonu iz Srebrenice.[368]

Razbijene grupe prognanika koje nisu uspjele prijeći cestu u Konjević Polju vratile su se u Srebrenicu i pokušale proći u Žepu. Komandant milićke brigade Milomir Nastić je dobio zadatak da sve ljude mora pobiti te da postavi zasjede od Rupovog brda do Braćana.[369]

VRS je izvršila masovna pogubljenja zarobljenih civila, a neke su vojnici odmah na licu mjesta zatrpavali.[370]

---

[364] ICTY, Predmet Dragan Obrenović, br. IT-02-60-T, Izjava o činjenicama kako ih je naveo Dragan Obrenović, str. 6.
[365] Isto.
[366] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 740.000/2k, vrijeme 22:41, 16.07.1995. godine, učesnici: samo se čuje jedan i A R BiH, RI, frekvencija: 784.650 MHZ, kanal 3, vrijeme 10:10, učesnici Palma-Cerović-Nastić.
[367] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 784.650 MHZ, kanal 3, vrijeme 11:11, 16.07.1995. godine, učesnici Ljubo Beara-Cerović.
[368] AIIZ, A R BiH, RI, Dokument sa radioizviđanja, vrijeme 19:41, učesnici X-Y.
[369] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 784.650 MHZ, kanal 9, vrijeme 15:22, 16.07.1995. godine, učesnici Nastić-01 (X) vjerovatno Mladić.
[370] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 836.000 MHZ, kanal 04, vrijeme 08:30, 16.07.1995. godine, učesnici N- osoba i Grujo.

Nakon zauzimanja Srebrenice VRS je krenula u masovnu pljačku Muslimanske imovine.[371]

17. juli 1995. godine

Dogovoreni koridor za izlazak protjeranih iz Srebrenice u rejonu Baljkovice bio je zatvoren već 16.07. 1995 godine, između 17:00 i 18:00 sati. Iako je dogovoreno da bude otvoren 48 sati, VRS je zatvorila izlaz i nastavila sa zarobljavanjem.[372] Jedna grupa koju je činilo 12 zaostalih bjegunaca uhapšena je 19.07.1995. godine u rejonu Nezuka. Unutar zone odgovornosti zvorničke brigade VRS je izvršila likvidaciju zarobljenika. Jedna osoba iz navedene grupe uspjelo je preživjeti.[373]

Sve vrijeme nakon probijanja koridora 16.07.1995. godine, pripadnici 2. korpusa A R BiH su na rubnim područjima razgraničenja sa VRS vršili prihvat grupa koje su dolazile iz Srebrenice. Grupe su pristizale u širem rejonu odgovornosti 2. korpusa A R BiH. Manje grupe iz Srebrenice su, na teritoriju pod kontrolom A RBiH, pristizale sve do 16.04.1996., kada je iz Srebrenice do Zvornika pristigla grupa od sedam muškaraca. Ovu grupu je IFOR predao vlastima Republike Srpske. Oni će se nakon toga naći u zatvoru u Bijeljini, optuženi od vlasti RS da su navodno počinili ratne zločine. Danas su na prostoru Federacije BiH. Iz bijeljinskog zatvora, aprila 1996., prilikom razmjene pušteno je 211 zarobljenih tokom pada Srebrenice.[374]

Procjenjuje se da je nakon pada Srebrenice ubijeno više od 8.000 Bošnjaka-Muslimana.

Civilna policija RS je 17.07.1995. godine nastavila sa zarobljavanjem Muslimana koji se nisu uspjeli probiti do Tuzle. Sudbina zarobljenih je u tom trenutku bila neizvjesna.[375]

---

[371] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 836.000, kanal 6, vrijeme 16:00, 16.07.1995. godine, učesnici dvije NN osobe.
[372] ICTY, Predmet Dragan Obrenović, br. IT-02-60-T, Izjava o činjenicama kako ih je naveo Dragan Obrenović, str. 6., AIIZ, MUP RS br. 198/95 od 17.07.1995.
[373] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, str. 82-83.
[374] AIIZ, br. 5390, 5391, 5392, Izjava.
[375] AIIZ, br. 2 - 3214 (00663928).

VRS je 17.07.1995. nastavila sa zarobljavanjem civila tako da je među zarobljenicima bilo i četvoro djece od osam do četrnaest godina koje je VRS smjestila u vojnički pritvor. U takvoj situaciji pukovnik Blagojević, komandant Bratunačke brigade, traži da se djeca snime kamerom i da se navede kako se Muslimani međusobno ubijaju.[376]

Komanda Bratunačke brigade je od pretpostavljene komande tražila vozila za transport ranjenika iz Doma zdravlja u Bratuncu.[377]

Specijalne jedinice MUP RS su 16.07.1995. učestvovale u borbama na Baljkovici kako bi spriječile prolazak kolone prema Tuzli.[378]

U ovom periodu zabilježena je intenzivna diplomatska aktivnost, iz čega je srpska strana izvukla zaključak da su Žepa, Srebrenica i Goražde otpisani, a da je Bihać važan za Hrvatsku. Srpska strana očekuje da će se za njih kriza povoljno riješiti, pritom računajući na naklonost svojih prijatelja.[379]

VRS je poduzela sve aktivnosti kako bi pobila što veći broj ljudi u koloni koja se kretala iz Srebrenice tako što su intenzivno artiljerijom tukli po koloni u dane 16.07. i 17.07. 1995. godine. Ljudi iz kolone su u nekim trenucima morali golim rukama napadati srpske tenkove.[380]

VRS je imala plan da zauzme Srebrenicu i Žepu bez obzira na reakcije diplomatije.[381]

18. juli 1995. godine

Koridor na Baljkovici za prolazak ljudi koji su išli iz Srebrenice za Tuzlu bio je otvoren 16.07.1995. samo od četrnaest do sedamnaest sati.[382]

---

[376] AIIZ, Komanda 1. bratunačke brigade Pov. br. 03-2 ... od 17.07.1995., (00671750).
[377] AIIZ, Komanda 1. brlpbr., str. pov. br. 03-253-1 od 17.07.1995.; str. pov. br. 03-253-106/2 od 17.07.1995. godine.
[378] AIIZ, MUP RS br. 198/95 od 17.07.1995.
[379] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 897.000/4K vrijeme 01:09, 17.07.1995. godine, učesnici Neda-Karadžić.
[380] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 740.000, vrijeme 09:50, učesnici X – drugi se ne čuje.
[381] AIIZ, A R BiH, RI, frekvencija: 255.850 MHZ, vrijeme 22:15, 17.07.1995. godine, učesnici lokal 322-X-Y.

Komandant Zvorničke brigade Vinko Pandurević izdao je 18.07.1995. naredbu da se svi Bošnjaci iz Srebrenice koji se pronađu u njegovoj zoni odgovornosti odmah ubiju. Zabranio je da se zarobljenici privode, već da se na licu mjesta likvidiraju. Shodno toj naredbi, svi oni koji su prilikom pretresa terena pronađeni ubijani su na licu mjesta sve do 21.07.1995.[383]

Cijelog dana 18.07.1995. VRS je radila na pronalaženju, hapšenju i likvidaciji Bošnjaka iz Srebrenice. Tako se VRS predala jedna grupa od 200 Bošnjaka na prostoru između Nove Kasabe i Konjević Polja.[384]

Također, MUP RS je raspolagao podacima da se u rejonu Pobuđa krije oko 500 ljudi koji se žele vratiti u Žepu, pa u Srbiju ili preko Udrča u Tuzlu.[385]

CJB Zvornik raspolagao je saznanjemda se jedna grupa iz Srebrenice želi prebaciti do Tuzle. Grupa je primijećena 17.07.1995. oko 17 sati u području Vlasenica – Han Pijesak i držana u blokadi od VRS.[386]

VRS je primijetila da se u području Kamenice krije jedna grupa Bošnjaka. Isti izvor potvrđuje konstataciju da je zarobljen Nedžad Ahmetović iz Srebrenice, koji je radio na „paket“ uređaju veza u Srebrenici.[387]

Jedan razgovor između pripadnika VRS govori o upotrebi nedozvoljenih borbenih sredstava: riječ je o hemijskim borbenim sredstvima (granatama) za minobacače kalibra MB 82, koja se proizvode u Kruševcu.[388]

---

[382] ICTY, Predmet Dragan Obrenović, br. IT-02-60-T, Izjava o činjenicama kako ih je naveo Dragan Obrenović, p 16652.
[383] ICTY, Predmet Dragan Obrenović, br. IT-02-60-T, Izjava o činjenicama kako ih je naveo Dragan Obrenović, p 16651; AIIZ, Komanda 1. zvorničke brigade, str.pov.br. 01-261 od 18.07.1995.
[384] AIIZ, MUP RS br. 05-2085/95 od 18.07.1995.; Komanda 1. bratunačke brigade, str.pov.br. 03-253-107 od 18.07.1995.
[385] AIIZ, MUP RS br. 05-2097/9 od 18.07.1995; A R BiH, RI, od 18.07.1995. Razgovor u 13,10, između lica Mlađo – X, str. 275.
[386] AIIZ, MUP RS br. 199/93 od 18.07.1995.
[387] AIIZ, Komanda 1 zvorničke brigade, str. pov. br. 17/104 od 18.07.1995; A R BiH, RI, od 18.07.1995, str. 298.
[388] AIIZ, A R BiH, RI, Razgovor zabilježen u 20,57 i 22,26, razgovori između X i Y osobe 18.07.1995., str. 277 i 278; A R BiH, RI; frekvencija: 784.700 MHz, kanal 6, vrijeme 20:57, učesnici X-Y.

Također, iz prisluškivanih razgovora može se zaključiti da je VRS zarobila Seada Salihovića iz Srebrenice.[389] Zarobljeni Salihović Sead se više nije nikad pojavio.

U rejonu Planinci-Baljkovica VRS je 18.07.1995. u jutarnjim satima likvidirala 18 lica. Procjene VRS su da se na lokacijama Crni vrh-Potočani-Planinci-Baljkovica krije oko 150 ljudi.[390]

Prilikom pretresa terena, VRS je sa ciljem potpunog uništenja artiljerijom gađala po masama koje su se iz Srebrenice kretale ka Tuzli.[391]

Najmanje šest lica: Muhidin Husić, Muhamed Hasić, Mašić, Šahin Talović, Hajrudin Kurtić i Omer Talović su zarobljeni 18.07.1995. od čega su dva lica bila stara oko 80 i 81 godinu.[392]

Dva Bošnjaka, starije dobi koji su ostali u Srebrenici iza evakuacije zarobljena su 18.07.1995..[393]

Od 87 ranjenika Bošnjaka iz Bratunca i Potočara, iako je bio prisutan MK CK, izdvojeno je njih 23 i tretirano kao zarobljenici.[394]

19. juli 1995. godine

U toku cijelog dana 19.07.1995. VRS i MUP RS nastavili su sa pretresom terena Srebrenica-Baljkovica. Na području djelovanja Zvorničke brigade prilikom pretresa terena uhapšena su dva i likvidirano 13 Muslimana (Bošnjaka).[395]

MUP RS izvještava da se vrši pretres terena u rejonu Kamenica, Liplje, Džafin Kamen, Crni vrh, Snagovo. Izvještava se da je ubijeno osam Muslimana i da se još oko 200 krije. Također, isti izvor navodi da se 50 lica pokušava probiti na Pandurci sa ciljem da prođe do Tuzle. Dalje se ističe da

[389] AIIZ, A R BiH, RI, Razgovor između X i X osobe u 9,05, 18.07.1995, str. 284.
[390] AIIZ, A R BiH, RI, Razgovor između Vinka Pandurevića i X osobe 18.07.1995., str. 317.
[391] AIIZ, A R BiH, RI, Razgovor X-Y u 8,50, 18.07.1995., str. 320.
[392] AIIZ, A R BiH, RI, Razgovor Janković – puk Đurđić vođen 18.07.1995, str. 324. i 325.
[393] AIIZ, A R BiH, RI, Razgovor X – Lazo, 18.07.1995. u 18,55, str. 264.
[394] AIIZ, MUP RS br.: 05-2085/95 od 18.07.1995.; A R BiH, RI, razgovor vojnika RS u 8,15 od 18.07.1995.
[395] AIIZ, Komanda 1. zvorničke brigade, str. pov. br. 06-224 od 19.07.1995.

se za sutra (20.07.1995.) planira da se „svim raspoloživim snagama unište obje navedene grupe Muslimana“.[396]

U širem području bivše enklave Srebrenica Bratunačka brigada VRS vršila je pretres terena na području Gornji Potočari, Blječeva, Čizmići, Lehovići, Bacuta i putna komunikacija Glogova-Konjević Polje. Jedan dio jedinice angažovan je u borbama oko Žepe.[397]

VRS je vodila računa o radu medija koji će izvještavati o tome šta se dešava u Srebrenici i Žepi. Samo oni mediji za koje je dao odobrenje general Ratko Mladić mogli su izvještavati sa ratišta u Srebrenici.[398]

20. juli 1995. godine

VRS je i u toku 20.07.1995. nastavila sa likvidacijom preživjelih iz Srebrenice. Tako se, po tvrdnji Dragana Obrenovića, u fabrici obuće *Standard* u Zvorniku nalazilo 23 ranjenika iz Srebrenice. On je mišljenja da su to bili obični ljudi i da su pobijeni 23.07.1995. od strane Vojne policije kojom je rukovodio pukovnik Vujadin Popović.[399]

Zvornička brigada VRS i jedinice MUP RS su cijeli dan 20.07.1995. vršili pretres terena u rejonu Pandurica-Hajvazi, Caparde, Baljkovica, Potočani i Orahovac. Osmatrači VRS i MUP-a RS su uočili da se razbijene grupe u manjem broju nalaze u rejonu Potočana i Planinaca. Glavni borbeni zadatak ovih jedinica je i dalje bio uništenje zaostalih grupa iz Srebrenice.[400]

Prema jednom izvoru najmanje dva lica, (Muslimana) koji su pokušali izbjeći smrt, uhapšeni su u Srbiji i dovedeni u Bratunac.[401]

---

[396] AIIZ, CJB Zvornik br. 12-6/08-534/95 od 19.07.1995; CJB Zvornik br. 200/95 od 19.07.1995.; CJB Zvornik br. 201/95 od 20.07.1995.
[397] AIIZ, Komanda 1. bratunačke brigade, str. pov. br. 03-253/108 od 19.07.1995.
[398] AIIZ, A R BiH, RI, Razgovor Mladića i Milovanovića sa Šonom, 19.07.1995. u 23,56, str. 345.
[399] ICTY, Predmet Dragan Obrenović, br. IT-02-60-T, Izjava o činjenicama kako ih je naveo Dragan Obrenović, p. 16651, p. 16650.
[400] AIIZ, Komanda 1. zvorničke brigade, str. pov. br. 08-226 od 20.07.1995; Dokument, str. pov. br. 06-225 od 20.07.1995.
[401] AIIZ, br. 2 – 3205 (00663931).

Analiza optužnica i presuda na Međunarodnom sudu u Hagu, vezanih za događaje u i oko Srebrenice jula 1995.

Presuda ICTY protiv Miroslava Deronjića, predmet IT-02-61

Prva optužnica protiv Miroslava Deronjića podignuta je 3. jula 2002. godine i potvrđena 4. jula 2002. godine, a prvobitno je sadržavala šest tačaka. Izmijenjena je dva puta, a njena posljednja verzija podignuta je 30. septembra 2003. godine, što je predstavljalo osnovu postupka na osnovu kojeg je i donesena presuda. Dana 10. jula Miroslav Deronjić se pred Međunarodnim sudom u Hagu izjasnio da nije kriv ni po jednoj tački optužnice. „Dana 29. septembra Međunarodni sud u Hagu i Miroslav Deronjić su postigli dogovor o izjašnjavanju o krivici i izmjenjena optužnica je svedena na samo jednu optužbu, i to za progone shodno članu 5 (h), kojom su obuhvaćeni napad na selo Glogovu, lišavanja života, uništavanja imovine u Glogovi i prisilno raseljavanje, te individualna krivična odgovornost optuženog shodno članu 7 (1) Statuta. Optužnicu je Pretresno vijeće prihvatilo na statusnoj konferenciji održanoj 30. septembra 2003. godine“.[402] Na pretresu o izjašnjavanju o krivici optuženi Miroslav Deronjić se izjasnio krivim po optužnici, u skladu sa Sporazumom o potvrdnom izjašnjavanju o krivici, koji su strane zajednički podnijele i koji je zasnovan na optužnici i odvojenoj činjeničnoj osnovi. Međunarodni sud u Hagu je zaključio da se optuženi izjasnio da je kriv za izvršenje progona putem sljedećih djela:

„Izdavanjem naređenja da se napadne selo Glogova, lišavanjem života civila bosanskih Muslimana u Glogovi, prisilnim raseljavanjem civila bosanskih Muslimana izvan općine Bratunac, uništenjem džamije u Glogovi, te uništavanjem imovine civila bosanskih Muslimana u Glogovi“.[403] „Zbog gore navedenih djela Miroslav Deronjić snosi individualnu krivičnu odgovornost prema članu 7(1) statuta za krivično djelo progona kažnjivo po članu 5(h) statuta Međunarodnog suda za koje se tereti u optužnici i za koje se izjasnio krivim. Izraz „počinio“ se odnosi na značajno učešće u udruženom

[402] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Presuda o kazni, paragaraf 18.
[403] Isto, paragraf 117.

zločinačkom poduhvatu koji je više mjeseci bio dobro organizovan".[404] Dalje je konstatovano da je Deronjić u tome učestvovao kao saizvršilac. On je izvršio zločin u Glogovi u dogovoru sa drugima, kao što su „Momir Nikolić, Najdan Mlađenović, Nenad Deronjić, Dragutin Takač, Dušan Živanović, Gojko (Živojin) Radić, Zoran Mlađenović, Milo zvani „Riba" i Milan Zarić, zatim pripadnici dijelova JNA tj. pripadnici Novosadskog korpusa iz Srbije, pripadnici bratunačkih policijskih snaga, pored ostalih Milutin Milošević, načelnik srpskog SUP-a, Miladin Jokić, Vidoje Radović, Dragan Ilić, Dragan Vasiljević, Sredoje Stević, Vukšić i Tešić, te pripadnici paravojnih snaga čiji identitet nije poznat".[405] „Dana 10. ili 11. maja 1992. godine, Miroslava Deronjića su pozvali na Pale da podnese izvještaj o događajima u Glogovi i u općtini Bratunac. Tom sastanku na Palama prisustvovali su Radovan Karadžić, Velibor Ostojić i Ratko Mladić, uz još pedesetak učesnika, među kojima su bili predsjednici kriznih štabova iz raznih opština. Na tom sastanku su predsjednici raznih štabova podnosili izvještaj o situaciji na terenu. Na zidu iza njih nalazile su se mape na kojima je raznim bojama bio prikazan nacionalni sastav stanovništva Bosne i Hercegovine. Srpska područja su bila označena plavom bojom. Miroslav Deronjić je na mapi pokazao općinu Bratunac i izvijestio da su po njegovom naređenju srpske snage izvršile napad na selo Glogovu, da je Glogova djelimično uništena i većim dijelom spaljena, te da su bosanski Muslimani prisilno uklonjeni iz sela. Kada je Deronjić završio svoj izvještaj, prisutni u sali za sastanke su mu aplaudirali, a Velibor Ostojić je prokomentarisao: „Sad možemo da obojimo Bratunac u plavo." To je značilo da je Bratunac pod punom kontrolom srpskih snaga".[406]

Iz gore navedenih razloga pretresno vijeće je izreklo jedinstvenu osudu za progone, zločin protiv čovječnosti koji obuhvata napad na selo Glogovu, lišavanje života civila bosanskih Muslimana, prisilno raseljavanje civila bosanskih Muslimana iz sela Glogove, uništenje ustanove namjenjene religiji (džamija u Glogovi) i uništavanje civilne imovine Muslimana u Glogovi. Osuda je donesena većinom glasova članova vijeća, uz protivno mišljenje Schomburga, na kaznu od 10 godina zatvora.

[404] Isto, paragraf 125.
[405] Isto, paragarf 127.
[406] Isto, paragraf 114.

Sudija Schomburg u svom protivnom mišljenju iznio je sljedeće:

„1. Ovjerio sam ovu presudu kako predsjedavajući sudija. Žalim što kao član vijeća iz suštinskih razloga ne mogu da se složim s kaznom.

2. Kazna nije srazmjerna krivičnim djelima za koja je izrečena i ravna je pjevanju po pogrešnim notama. Optuženi zaslužuje kaznu od najmanje 20 godina zatvora.

3. Postoje dva glavna razloga koja me navode na zaključak da izrečena kazna koju je preporučio tužilac nije u skladu s mandatom i duhom ovog Međunarodnog suda.

4. Prvo, već se u nizu optužnica, uključujuću drugu izmjenjenu optužnicu, proizvoljno navode činjenice, probrane iz konteksta šireg zločinačkog plana i, iz nepoznatih razloga, ograničene na jedan dan i samo na selo Glogovu.

5. Drugo, čak i na osnovu tih činjeničnih fragmenata, gnusni i dugo planirani zločini koje počini neki izvršilac na visokom položaju ne dopuštaju da se izrekne kazna od samo 10 godina zatvora, koja bi mogla čak *de facto* da predstavlja lišavanje slobode u trajanju od samo šest godina i osam mjeseci ako se u obzir uzme mogućnost prijevremenog puštanja na slobodu“.[407]

Jedan od sudija u pretresnom vijeću, Florence Ndepele Mwachande Mumba, izdvojila je svoje mišljenje:

„1. Slažem se s odlukom pretresnog vijeća u vezi s odmjeravanjem kazne Miroslavu Deronjiću. U prilog tome željela bih da iznesem još neke opaske o razmatranju načela odmjeravanja kazne.

2. Optuženi se pred ovim Međunarodnim sudom potvrdno izjasnio o krivici i potpisao je s Tužilaštvom Sporazum o izjašnjavanju o krivici. Pretresno vijeće je prihvatilo njegovo potvrdno izjašnjavanje o krivici u skladu s odredbama Statuta i Pravilnika. Potvrdno izjašnjenje o krivici važi u okviru optužnice. Prilikom odmjeravanja ove kazne, imala sam na umu

[407] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Presuda o kazni, Protivno mišljenje sudije Wolfanga Schomburga str. 37 i 38.

ciljeve međunarodnog krivičnog pravosuđa i načelo da kazna treba da bude srazmjerna težini krivičnog djela i moralnoj krivici počinioca. Pored ciljeva sprečavanja i odvraćanja, još jedan ključni faktor kod izricanja kazne jeste rehabilitacija osuđene osobe. Potvrdno izjašnjenje o krivici prihvata se kao prvi korak ka rehabilitaciji počinioca i pozitivan faktor u smjeru pomirenja zajednice nad kojom je krivično djelo izvršeno.

3. Svrha međunarodnog pravosuđa u predmetima sličnim ovom, pred ovim Međunarodnim sudom, nije nepravedna retribucija; da jeste, čovječanstvo bi trebalo da zaboravi na pomirenje i mir koji ono nosi. Po mom skromnom mišljenju, svrha ovog Međunarodnog suda nije osveta u kojoj bi se pero koristilo kao vatreno oružje, koliko god da se priznaju patnje žrtava; to bi bilo pogrešno, takva praksa bi predstavljala prihvatanje pogrešnog stava da se mržnja može pobijediti mržnjom. To, po mom mišljenju, ne funkcioniše. Osveta se može manifestovati izricanjem stroge kazne optuženom koji se izjasnio krivim. Po mom skromnom mišljenju, rehabilitacija, poslije meteža, može poslužiti da se umanji nivo političke nestabilnosti i sukoba".[408]

„Posljedice, koje su zbog zločina nakon napada na Glogovu 1992. godine pretrpjele žrtve, ogledaju se u velikoj razmjeri dugotrajne tjelesne, psihičke i emocionalne patnje i one će biti dugotrajne i neizlječive zbog užasa kroz koji su prošli. Jedna žrtva je izjavila: „Svaki dan je sve gore". Druga žrtva je rekla: „Ponekad je tako teško da poželite da niste živi". Treća žrtva je izjavila: „Ponekad mi se noću vraćaju slike proživljenog i ne mogu normalno spavati. Budim se misleći da je još uvijek rat i trčim da se negdje sakrijem. Ponekad tako istrčim iz kuće. Zbog toga spavam samo u prizemlju." Jedna od žrtava je izjavila da još uvijek trpi fizičke posljedice zlostavljanja kojem je bila podvrgnuta tokom napada".[409]

[408] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Presuda o kazni, Izdvojeno mišljenje sudije Mumbe, str. 42.
[409] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Presuda o kazni, paragraf 210-216.

„U izbjegličkom kampu u kojem žive ljudi iz Glogove smješteno je oko 180 porodica. Na 8 soba su samo dva WC-a koji koristi oko osam porodica“.[410]

Sve ove posljedice djela progona Miroslav Deronjić je znao i izjasnio se krivim da je to učinio. Međunarodni sud u Hagu osudio ga je na 10 godina zatvora. Vjerovatno je, kako je naveo sudija Schomberg, da će izdržavanje kazne trajati oko šest godina. Nakon svega analiziranog, ostaje otvoreno mnogo pitanja na koja u budućnosti treba odgovoriti. Sigurno je da žrtve nemaju pravo glasa niti mogu biti zadovoljne kaznom koju je dobio zločinac Miroslav Deronjić, a pogotovo ne sa činjenicom da se saučesnici i izvršioci zločina koji su dobro poznati tužilaštvu Bosne i Hercegovine, Međunarodnom sudu za ratne zločine u Hagu, a naročito sudskim organima paradržavne tvorevine Republike Srpske, još uvijek slobodno kreću, pa čak i obavljaju državne poslove na nivou Bosne i Hercegovine. Sudija Mumba je, u svom izdvojenom mišljenju, jasno pokazala da je za nju bitna rehabilitacija zločinca, pritom zaboravljajući žrtve. Petnaest godina nakon zločina u Glogovoj i tri godine nakon presude protiv Miroslava Deronjića nije podignuta ni jedna nova optužnica za genocid počinjen 1992. u Srednjem Podrinju, iako je kroz ovaj proces otkriven veliki broj zločina i njihovih izvršilaca.

Presuda ICTY protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-T

Protiv generala Krstića podignuta je optužnica za genocid, zločine protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja na osnovu njegove uloge, kako se navodi, u događajima u i oko bosansko-muslimanske enklave Srebrenica između 11. jula 1995. i 1. novembra 1995. godine. Federaciji Bosne i Hercegovine upućen je nalog za hapšenje kojim se nalaže transfer optuženog na Međunarodni sud. Pripadnici Stabilizacijskih snaga (SFOR) uhapsili su optuženog 2. decembra 1998., a 3. decembra 1998. prebacili su ga u pritvorsku jedinicu Međunarodnog suda.[411] Prije nego što je u Bosni i Hercegovini izbio oružani sukob, general Krstić je bio potpukovnik u

[410] Isto, paragraf 220.
[411] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, str. I, paragraf 2.

Jugoslavenskoj narodnoj armiji (JNA). Nakon toga, general Krstić je služio kao komandant 2. romanijske motorizovane brigade, koja je najprije bila sastavni dio Sarajevsko-romanijskog korpusa, a u novembru 1992. postala je dio Drinskog korpusa. Na mjestu komandanta brigade ostao je do septembra 1994. Od tog datuma, pa sve dok nije imenovan komandantom Drinskog korpusa, bio je načelnik štaba/zamjenik komandanta Drinskog korpusa Vojske bosanskih Srba (VRS). U junu 1995. general Krstić unaprijeđen je u čin general-majora, a u januaru 1998. u čin general-potpukovnika.[412]

„General Krstić se tereti za počinjenje genocida (tačka 1) i, alternativno, saučesništvo u genocidu (tačka 2). Dalje se tereti za istrebljenje (tačka 3), zločin protiv čovječnosti; ubistvo (tačke 4-5), zločin protiv čovječnosti i kršenje zakona i običaja ratovanja; progone (tačka 6), zločin protiv čovječnosti počinjen putem ubistava, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civila bosanskih Muslimana, uništavanja lične imovine i deportacije ili prisilnog premještanja bosanskih Muslimana; deportaciju (tačka 7), zločin protiv čovječnosti ili, alternativno, nehumana djela/prisilno premještanje (tačka 8), zločin protiv čovječnosti. General Krstić za ta se krivična djela tereti po članu 7(1) i članu 7(3)".[413] Redigovana verzija optužnice zavedena je 9. juna 1999. Tužilaštvo je 27. oktobra 1999. podiglo konačnu izmijenjenu optužnicu, koja je sadržavala dodatne optužbe za deportaciju, zločin protiv čovječnosti, ili, alternativno, nehumana djela (prisilno premještanje), zločin protiv čovječnosti.[414] Pretresno vijeće je zasjedalo ukupno 98 dana. Svjedočila su 103 svjedoka optužbe, 13 svjedoka odbrane, uključujući optuženog koji je svjedočio u svoju odbranu, te dva svjedoka Pretresnog vijeća. U spis je uvršteno 910 dokaznih predmeta optužbe, 183 dokazna predmeta odbrane i pet dokaznih predmeta Pretresnog vijeća. Ukupno devet svjedoka svjedočilo je iza zatvorenih vrata. Za 58 svjedoka koji su svjedočili na otvorenoj raspravi ponuđena je mogućnost zaštitnih mjera, npr. korištenja pseudonima te izobličenja slike i glasa.[415] Pretresno vijeće činili su: sudija Almiro Rodrigues, predsjedavajući, sudija

[412] Isto, str. I, Tačka 3.
[413] Isto, str. II, Tačka 4.
[414] Isto, str. II, Tačka 5.
[415] Isto, str. XVIII i XIX, Tačka 59.

Fouad Riad i sudija Patricia Wald.[416] Presuda protiv Radislava Krstića je sa aspekta istine i pravde od istorijske važnosti. Suočeni sa velikim pritiskom i pokušajem negacije genocida koji su Vojska i policija Republike Srpske izvršile na području Srebrenice u julu 1995. godine, sudije su donijele jedino moguću presudu.

„Pretresno vijeće:

PROGLAŠAVA Radislava Krstića KRIVIM za:

- genocid;
- progon putem ubistava, okrutnog i nečovječnog postupanja, terorisanja civilnog stanovništva, prisilnog premještanja i uništavanja lične imovine civila bosanskih Muslimana;
- ubistvo, kao kršenje zakona i običaja ratovanja;

Osuđuje Radislava Krstića na četrdeset i šest godina zatvora i NAVODI da će se od dužine izdržavanja te kazne odbiti vrijeme već provedeno u pritvoru Međunarodnog suda.

Sačinjeno 2. augusta 2001. na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavna engleska verzija“.[417]

Postupak u ovom sudskom procesu na Međunarodnom sudu u Hagu dao je odgovor na mnoga, do tada nejasna pitanja. Ogroman broj dokumenata i preživjeli svjedoci genocida djelimično su otkrili šta se sve dešavalo tih nekoliko julskih dana na području Srebrenice. Ostaje otvoreno pitanje da li će neki novi procesi razotkriti do sada neutvrđene detalje, kojih zasigurno ima, i da li će neki novi sudski proces makar i u ovoj mjeri otkriti istinu o genocidu od 1992. – 1995. kojeg su Vojska i policija Republike Srpske sa jedinicama iz Srbije sistematski provodile u srednjem Podrinju. Sam uvod u presudi Radislavu Krstiću pokazuje kompleksnost ovog problema i potvrđuje da je presuda Radislavu Krstiću obuhvatila samo period od nekoliko mjeseci 1995. godine, a ostali periodi opisani u ovom radu još uvijek nisu postali predmetom sudskih procesa.

[416] Isto, str. III, Tačka 8.
[417] Isto, str. 299, paragraf 727.

„Nijedan opis ne može dočarati užas događaja koji su se u Srebrenici odigrali tokom tih devet dana, od 10. do 19. jula 1995., kao ni svu težinu saznanja da se čovjek pod pritiskom rata može srozati na takva zvjerstva. Tokom nešto više od sedmice dana hiljade života su ugašene, nepopravljivo narušene ili jednostavno izbrisane sa stranica istorije. Pretresno vijeće istoričarima i socijalnim psiholozima prepušta da izmjere pravu dubinu te epizode balkanskog sukoba i da ispitaju duboko ukorijenjene uzroke. Zadatak koji se ovdje postavlja skromnijeg je karaktera. Treba ustanoviti na osnovu dokaza izvedenih tokom suđenja, šta se dogodilo u tom periodu od otprilike devet dana i na koncu utvrditi da li je optuženi u ovom predmetu, odnosno general Krstić, prema postavkama međunarodnog prava krivično odgovoran za svoje sudjelovanje u tim događajima. Pretresno vijeće sebi ne može dopustiti da se prepusti izražavanju svojih osjećaja u vezi sa događajima u Srebrenici, kao ni mišljenja o tome kako su pojedinci, te nacionalne i internacionalne grupe koji nisu dio ovog predmeta, pridonijeli tragediji. Ovaj optuženi, kao i svi ostali, zaslužuje da se njegov predmet razmatra sam za sebe i može biti osuđen samo ako dokazi predočeni u sudnici van razumne sumnje pokažu da je on kriv za djela koja predstavljaju zločine obuhvaćene Statutom Međunarodnog suda (dalje u tekstu: Statut). Zbog toga će se Pretresno vijeće koncentrisati na detaljno iznošenje činjenica o tih devet dana pakla, pri čemu će izbjegavati da na retorički način iznosi svoje zgražanje što je do tih događaja uopšte i došlo. Na kraju krajeva, nikakvi komentari ne mogu srebreničku epopeju dočarati življe od golog nabrajanja samih događaja, niti jasnije razotkriti pustošenje koji su izazvali rat i etnička mržnja, kao i dugačak put koji još valja prevaliti da bi se ublažilo njihovo gorko naslijeđe“.[418] Vještak odbrane, general Radovan Radinović navodi da je prostor srednjeg Podrinja bio od strateške važnosti za ostvarenje srpskih ciljeva: „*Srbi su namjeravali sačuvati Bosnu i Hercegovinu kao sastavni dio bivše države. To je zaista bio njihov temeljni, dugoročni i politički cilj u Bosni i Hercegovini. Zašto? Mislim da to nije teško razumjeti. Željeli su živjeti u istoj državi s drugim Srbima, a jedina država koja je to mogla garantovati bila je bivša Jugoslavija... Srbi su shvatili da područje srednjeg Podrinja za njih ima ogromno strateško značenje. Bez područja srednjeg*

[418] Isto, str. 1 i 2, paragraf 2.

Podrinja ne bi bilo Republike Srpske, ne bi bilo teritorijalnog integriteta srpskih etničkih teritorija. Umjesto toga, srpsko stanovništvo bi bilo prisiljeno prihvatiti takozvani status enklave na svojim etničkim teritorijama. Teritorija bi bila podijeljena na dva dijela, cijelo područje bi bilo razbijeno i bilo bi odvojeno od same Srbije i područja nastanjenih gotovo 100 posto srpskim stanovništvom.[419] Presuda je utvrdila da su Srbi planirali napad na zaštićenu zonu Srebrenica: „U martu 1995. Radovan Karadžić, predsjednik Republike Srpske (RS), reagirajući na pritisak međunarodne zajednice da se okonča rat i na tekuće napore da se pregovorima postigne mirovni sporazum, izdao je direktivu VRS-u u vezi sa dugoročnom strategijom snaga VRS-a u enklavi. U toj direktivi, poznatoj pod nazivom „Direktiva 7", konkretno se navodi da VRS treba *izvršiti potpuno fizičko odvajanje Srebrenice od Žepe, čime će sprečiti i pojedinačno komuniciranje između ovih enklava. Svakodnevnim planskim i osmišljenim borbenim aktivnostima stvoriti uslove totalne nesigurnosti, nepodnošljivosti i besperspektivnosti daljnjeg opstanka i života mještana u Srebrenici.* Dio plana bila je i blokada konvoja pomoći:

„Preko nadležnih državnih i vojnih organa, zaduženih za rad sa UNPROFOR-om i humanitarnim organizacijama, planskim i nenametljivim restriktivnim odobravanjem zahteva, smanjiti i ograničiti logističku podršku snaga UNPROFOR-a u enklavama i dotur materijalnih sredstava muslimanskom življu, i učiniti ih ovisnim od naše dobre volje, a istovremeno izbeći osudu međunarodne zajednice i svetskog javnog mnenja".[420] Nakon zauzimanja enklave, pripadnici VRS i policije činili su masovne zločine nad civilima uključujući ubistva, premlaćivanja, silovanja i dr. U ovom radu ukazat ćemo na nekoliko potresnih svjedočenja na osnovu kojih je sud donio odluku. *„Vidjeli smo obližnje kuće kako gore. Kuće su potpaljivali selektivno, sa ciljem da zastraše stanovništvo i kako bi spriječili ljude da se vrate. To je bila vrlo jasna poruka, vrlo jasan znak da Srebrenica – to jest, da Bošnjacima u Srebrenici više nema života".*[421] „Te noći je bolničar Dutchbata naletio na dvojicu srpskih vojnika koji su silovali jednu mladu ženu: *...Vidjeli smo dvojicu srpskih vojnika, od kojih je jedan čuvao stražu, a*

[419] Isto, str. 5 i 6, paragraf 12.
[420] Isto, str. 11 i 12, paragraf 28.
[421] Isto, str. 16, paragraf 41.

drugi je, skinutih pantalona, ležao na jednoj djevojci. Vidjeli smo da djevojka leži na tlu, na nekoj vrsti dušeka. Na dušeku je bilo krvi, čak je i ona bila pokrivena krvlju. Na nogama je imala modrice. I po nogama joj je tekla krv. Bila je u potpunom šoku. Bila je potpuno izbezumljena".[422] Prema izjavi jednog svjedoka, deportacija civilnog stanovništva izgledala je ovako: „...Niko nas ništa nije pitao. ... Jednostavno su dovezli autobuse. I znali su, jer u Srebrenici je vladao takav haos, tako da su znali da, ako dovezu tih pet autobusa, ili bilo koji broj vozila, ljudi će jednostavno krenuti. Jer prije toga proveli su tako strašne noći. ... Jednostavno smo htjeli da odemo, da odemo, samo ne ostati tamo. A nismo ni imali nikakvu drugu mogućnost. ... Nas se nije ništa pitalo"[423] Srpski vojnici su vršili odvajanje muškaraca i dječaka koji se od tog datuma vode kao nestali, a veliki broj je do sada identifikovan u otkrivenim masovnim grobnicama: „ ...Iz lijeve kolone iskočio je jedan vojnik i obratio se mom djetetu. Rekao nam je da se sklonimo udesno, a mom sinu je kazao: „Mladiću, ti ćeš na lijevu stranu". ... Zgrabila sam ga za ruku ... I onda sam ih molila, preklinjala sam ih. Zašto ga odvodite? Rođen je 1981. godine. No on je ponovio naređenje. A ja sam ga tako čvrsto držala, no on ga je zgrabio. ... I uhvatio je mog sina za ruku i odvukao ga na lijevu stranu. A on se okrenuo i rekao mi: „Mama, možeš li mi ponijeti ovu torbu? Možeš li je, molim te, čuvati?" ... To je posljednji put da sam mu čula glas".[424] Nakon što su zarobili na hiljade Bošnjaka, političko-vojne strukture RS mogle su se odlučiti i za neku drugu opciju osim likvidacije, ali se namjera i plan vrha paradržavne tvorevine RS morao realizirati. „Ne samo da je s ljudskog stanovišta posrijedi neizricivo zlo, odluka da se pogube ti muškarci bosanski Muslimani neshvatljiva je i s vojnog gledišta. Kao što je istaknuo gospodin Richard Butler (glavni zastavnik III, obavještajni tehničar /Chief Warrant Officer Three, All Source Intelligence Technican/u kopnenoj vojsci SAD-a), vojni vještak optužbe: „*...teško je zamisliti bolji adut u pregovorima sa političkim predstavnicima, prije svega vlasti BiH, ali i međunarodne zajednice, od kontrole nad 10.000 do 15.000 muškaraca Muslimana usred Potočara, koji su legitimni ratni zarobljenici pod nadzorom ili supervizijom*

[422] Isto, str. 17, paragraf 45.
[423] Isto, str. 18, paragraf 48.
[424] Isto, str. 20, paragraf 55.

svakako vojnika UN-a koji su bili tamo, a u jednom trenutku i MKCK-a. To je najbolji adut prilikom pregovaranja, i moglo bi se pretpostaviti da se na osnovu njega može steći znatno povoljnija politička pozicija u odnosu na druge, a upravo taj adut je odbačen zbog nekog drugog razloga".[425] Jedan vojnik Duthcbata izjavio je pred Pretresnim vijećem sljedeće: *„Akcija u Potočarima bila je dobro pripremljena. Svakom je bio dodijeljen zadatak, svako je znao svoj položaj. Tamo su bili ljudi koji su morali čuvati bazu, koji su morali čuvati okolinu. Postojale su jedinice koje su morale isprazniti kuće, a postojale su i jedinice koje su obavljale ispitivanje. ... Bilo je to zaista dobro organizovano...*[426] Forenzički dokazi su bez sumnje potvrdili izjave svjedoka optužbe, na osnovu kojih se došlo do zaključaka o načinu smrti, primarnim i sekundarnim grobnicama i o tome „ da su po zauzimanju Srebrenice u julu 1995. hiljade muškaraca bosanskih Muslimana iz Srebrenice ubijeni tokom pomno isplaniranih i metodičnih masovnih egzekucija".[427] Zarobljeni muškarci su tražili pomoć od pripadnika UN-a, odnosno UNPROFOR-a, koju nisu dobili, ali su na svjedočenju u Hagu rekli sljedeće: „Mogli ste vidjeti apsolutni strah, a ja nikad nisam mislio da to stvarno postoji, no tamo ste mogli osjetiti zadah smrti, jer to je bio apsolutni strah, to što ste vidjeli na licima muškaraca i dječaka", a pukovnik Kingori kazao je sljedeće: „...muškarci koje su izvodili iz te bijele zgrade, oni koje su ranije tamo zajedno stavili. Stavljeni su u posebne autobuse, ne u one u kojima su vozili žene i djecu, i nismo znali kamo ih vode... muškarci koje su izdvojili vikali su i govorili: 'Znate da će nas pobiti, a vi ništa ne preduzimate. ... Doista im se spremalo nešto loše. Znate, mogli smo to vidjeti... moglo se vidjeti da je strah bio velik. Plakali su, znate, muškarci – možete zamisliti muškarce kako pred vama plaču i od vas traže pomoć, pomoć koju im ne možete dati – to je bilo van moje kontrole'".[428]

O ubijanju 1.000 – 1.500 Muslimana u skladištu poljoprivredne zgrade u Kravici preživjeli svjedok kaže: „Odjednom, u skladištu je nastala velika pucnjava, a mi nismo znali odakle dolazi. Bilo je pušaka, ručnih

[425] Isto, str. 25, paragraf 70.
[426] Isto, str. 62, paragraf 155.
[427] Vidi šire: Isto, str. 81-107.
[428] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, str. 64 i 65, paragraf 158 i 159.

bombi, mitraljiranja, bilo je – u skladištu se tako zamračilo da ništa nismo mogli da vidimo. Ljudi su počeli jaukati, vikati, zapomagati. Onda bi nastalo zatišje, pa bi onda odjednom sve počelo iznova. I tako su oni nastavili pucati sve dok nije pala noć. ... Teško mi je da to opišem. Ni u jednom filmu strave i užasa koji sam ikad gledao nisam vidio ništa slično. To je bilo gore od svakog filma".[429] Drugi preživjeli svjedok masakra u Kravici kaže: „Pod nisam mogao ni da dotaknem, betonski pod skladišta... nakon pucnjave, osjetio sam neku čudnu vrućinu, toplinu, koja je zapravo dolazila od krvi koja je pokrivala betonski pod, i gazio sam po mrtvacima koji su na njemu ležali. Ali, bilo je i nekih koji su još bili živi, koji su bili samo ranjeni, i kad bih nagazio na nekog živog, čuo bih kako jaukne, zastenje, jer sam se nastojao kretati što sam brže mogao. Osjetio sam da su ljudi sasvim rastrgani, osjećao sam kosti ljudi koji su bili pogođeni tim rafalima ili granatama, mogao sam da osjetim kako im se drobe rebra. Onda bih se opet pridigao i nastavio..."[430] Strijeljanje 1.500 – 2.000 muškaraca Muslimana izvršeno je na brani u Petkovcima, o čemu preživjeli svjedok kaže: „Bilo mi je stvarno žao što ću umrijeti žedan. Nastojao sam se kriti među ljudima što sam duže mogao, kao i svi ostali. Samo sam htio poživjeti još sekund ili dva. A kad je došao red na mene, iskočio sam sa, mislim, još četvoricom ljudi. Osjetio sam šljunak pod nogama. Boljelo je... Hodao sam pognute glave i ništa nisam osjećao... A onda sam pomislio da ću umrijeti u trenu, da neću patiti. I mislio sam na to da moja majka nikad neće saznati gdje sam skončao. To su mi bile misli dok sam izlazio iz kamiona".[431] Drugi svjedok na istom mjestu egzekucije kaže: „ I dalje sam bio jako žedan. Ali lebdio sam negdje između života i smrti. Nisam više znao da li želim da živim ili da umrem. Odlučio sam da ih ne zovem da pucaju i ubiju me, ali sam gotovo molio boga da dođu i ubiju me. Ipak, odlučio sam da ih ne zovem i čekao sam da umrem".[432] „D. Dražen Erdemović je bio pripadnik 10. diverzantskog odreda VRS-a (prištapske jedinice Glavnog štaba) i učestvovao u masovnoj egzekuciji. D. Erdemović je svjedočio za optužbu i u svom iskazu pomenuo sljedeće: 'Ljudima pred nama je naređeno da se okrenu leđima prema nama. Nakon što su nam se okrenuli

[429] Isto, str. 86, paragraf 205.
[430] Isto, str. 86, paragraf 206.
[431] Isto, str. 96, paragraf 227.
[432] Isto, str. 96, paragraf 228.

leđima, mi smo u njih pucali. Izdana nam je naredba da pucamo'".[433] Obzirom da je kroz presudu Erdemoviću neosporno dokazano učešće 10. diverzantskog odreda u ubistvima Bošnjaka, komandant Drinskog korpusa je u svim svojim izjavama pokušao poreći bilo kakvu vezu sa tim odredom i sa drugim jedinicama za koje je utvrđeno da su vršile egzekucije. Sama činjenica da su se djela genocida desila u zoni odgovornosti Drinskog korpusa dovoljan je razlog za presudu sa najdužim trajanjem, ali se mora konstatovati da se Pretresno vijeće dobro potrudilo da umanji njegovu odgovornost. Sva relevantna dokumentacija potvrđuje aktivno učešće jedinica MUP-a u genocidu, da bi Krstić u svom svjedočenju potvrdio učešće jednog specijalnog odjeljenja. „Pretresno vijeće se na kraju uvjerilo da su ubistva i nanošenje teške tjelesne ili duševne povrede bili počinjeni s namjerom da se ubiju svi vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani u Srebrenici".[434] Ali je u ovoj presudi ostalo otvoreno i nedorečeno: ko je imao namjeru, plan i organizaciju da izvrši genocid u srednjem Podrinju? Vratimo li se na početak analize ove presude, vidjet ćemo da u njoj jasno stoji jasno da je fokusirana na to da li je general Krstić odgovoran za svoje sudjelovanje. S druge strane, nijedan drugi proces pred ICTY u Hagu nema odgovora na ovo pitanje. Jedini odgovor daje rekonstrukcija događaja u julu 1995. godine, gdje se, na osnovu dostupne dokumentacije, sa sigurnošću može tvrditi da su političke, vojne i policijske strukture Republike Srpske imale jasan cilj i namjeru da izvrše genocid nad bosanskim Muslimanima, i da su ga provodile od početka agresije na Republiku Bosnu i Hercegovinu, a da je genocid u julu 1995. bio samo završni čin sa katastrofalnim posljedicama za stanovnike srednjeg Podrinja. U narednih nekoliko paragrafa Pretresno vijeće potvrđuje ovu konstataciju, ostavljajući nepoznatim naredbodavce i planere genocida. Nejasno je ostalo i to na koji način pravda treba biti zadovoljena. Potpuno je jasno da presuda pojedincu, kao što je Krstić, neće ništa bitno promijeniti kad su u pitanju žrtve i posljedice nastale genocidom. „U ovom slučaju, general Krstić je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu za ubijanje vojno sposobnih muškaraca bosanskih Muslimana sa sviješću da će ta ubijanja dovesti do uništenja čitave bosansko-muslimanske zajednice u Srebrenici.

[433] Isto, str. 99, paragraf 234.
[434] Isto str. 224, paragraf 546.

Njegova namjera da ubije te muškarce stoga predstavlja genocidnu namjeru da se grupa djelimično uništi. General Krstić nije smislio plan za ubijanje tih muškaraca, niti ih je lično ubio. Međutim, on je odigrao ključnu ulogu kao koordinator provođenja kampanje ubijanja. Konkretno, u fazi u kojoj je njegovo učestvovanje bilo očito neophodno, general Krstić, je ostvarivši svoju vlast kao komandant Drinskog korpusa, organizovao da ljudi pod njegovom komandom počine ubistva. On je, dakle, bio jedan od ključnih učesnika u genocidnim ubijanjima nakon pada Srebrenice. Ukratko, imajući u vidu i njegovu *mens rea* i njegov *actus reus*, general Krstić se mora smatrati jednim od glavnih izvršilaca ovih zločina".[435] „General Krstić je kriv za genocid shodno članu 4(2)(a).[436] „Pretresno vijeće konstatuje da je, na osnovu svog učestvovanja u udruženom zločinačkom poduhvatu ubijanja vojno sposobnih bosanskih Muslimana iz Srebrenice, general Krstić također kriv za ubistva kao kršenja zakona i običaja ratovanja. Nadalje, budući da nije mogao a da ne bude svjestan da su ta ubistva povezana sa rasprostranjenim ili sistematskim napadom usmjerenim protiv bosansko-muslimanskog civilnog stanovništva Srebrenice, general Krstić je također kriv za ubistva kao zločine protiv čovječnosti i – s obzirom na cilj udruženog zločinačkog poduhvata da se ubiju svi vojno sposobni muškarci bosanski Muslimani iz Srebrenice – za istrebljenje. Najzad, general Krstić je kriv za ubistva kao djela progona: njegova namjera da vrši diskriminaciju bosansko-muslimanskog stanovništva Srebrenice ispoljava se u njegovom učestvovanju u ubijanju svih muškaraca bosanskih Muslimana i premještanju svih žena, djece i starijih osoba van teritorije Drinskog korpusa".[437] Kratka analiza presude protiv komandanta Drinskog korpusa Vojske Republike Srpske samo je jedna kocka u mozaiku velikosrpskih zločina počinjenih na prostoru Bosne i Hercegovine, radi ostvarenja sna o „Velikoj Srbiji".

„Pretresno vijeće osuđuje generala Krstića na četrdeset i šest godina zatvora"[438]

[435] Isto, str. 267 i 268, paragraf 644.
[436] Isto, str. 268, paragraf 645.
[437] Isto, str 268, paragraf 646.
[438] Isto, str. 298, paragraf 726.

Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004. u slučaju protiv Slobodana Miloševića

Optužnica protiv Slobodana Miloševića obuhvata i zločine počinjene u srednjem Podrinju, ali bi njena analiza zahtijevala veći prostor, što u ovom radu nije moguće. Iz tog razloga pažnja je fokusurana na Međupresudu Haškog tribunala u slučaju Slobodan Milošević za područje Srebrenice. Prijatelji suda (*Amici curiae*) su 3. marta 2004. podnijeli prijedlog za donošenje oslobađajuće presude, tako da je sud, rješavajući taj zahtjev, donio ODLUKU PO TOM PRIJEDLOGU, odnosno MEĐUPRESUDU. Tom je odlukom Raspravno sudsko vijeće Miloševiću potvrdilo genocidnu namjeru i postojanje genocidnog plana da se unište Bošnjaci kao nacionalna grupa, te zaključilo „da postoji dovoljno dokaza da je u Brčkom, Prijedoru, Sanskom Mostu, **Srebrenici,** Bijeljini, Ključu i Bosanskom Novom izvršen genocid“[439] U međupresudi se navodi da se „zaključak o genocidnoj namjeri rukovodstva bosanskih Srba može izvesti iz cjelokupnog dokaznog materijala“. [440] U tom dokaznom materijalu, između ostalog, Radovan Karadžić za Srebrenicu je rekao: „ ...nego slučajno nailazeći na generala Krstića i savjetovao mu da pravo ide u grad i da proglasi pad Srebrenice, a poslije ćemo se juriti sa Turcima po šumama, odobrio sam i bliži zadatak i radikalni zadatak i ne kajem se za to“. [441] Analizirani dokumenti su bez sumnje potvrdili namjeru, plan, organizaciju i način izvršenja genocida, ali je zbog značaja suđenja predsjedniku države koja je izvršila agresiju na suverenu državu Bosnu i Hercegovinu i genocid nad Bošnjacima u srednjem Podrinju, bitno iznijeti nekoliko svjedočenja u ovom slučaju pred Međunarodnim sudom.

„Svjedok B-161, pripadnik MUP-a Srbije u Loznici, bio je u Zvorniku u julu 1995. i svjedočio je kako mu je komandi RS-a u Zvorniku Drago Nikolić rekao da je Beara naredio da na području između Zvornika i Bijeljine

[439] Miloševiću dokazan genocid u Bosni, Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2007, str. 145, paragraf 246.
[440] Isto.
[441] Isto, str. 145, paragraf 245.

u roku od pet dana „mora nestati“ 6.900 ljudi i da te ljude prevoze u razna sela i ubijaju.[442]

„Gospodin Manning, vođa jednog tima istražitelja Tužilaštva, bio je prisutan na svim lokacijama gdje su se vršile ekshumacije direktno povezane sa Srebrenicom. Zna se za 43 masovne grobnice vezano za Srebrenicu: Tužilaštvo je izvršilo ekshumaciju 23 grobnice, a 20 njih je otvoreno da bi se potvrdilo postojanje višestrukih posmrtnih ostataka. U okviru svog svjedočenja ovaj je svjedok govorio o razlici između primarnih i sekundarnih grobnica. U primarnim grobnicama nalaze se tijela onih koji su zakopani ubrzo nakon što je nastupila smrt. U slučaju Srebrenice tu spadaju Vojna ekonomija Branjevo, Kozluk, brana kod Petkovaca, Orahovac, Cerska, Nova Kasaba, Konjević Polje, Ravnice i Glogova. U sekundarnim grobnicama nalaze se tijela onih koji su ranije bili zakopani u primarnim grobnicama, ali su ona zatim ekshumirana i ponovo zakopana na drugom mjestu. Među njima su Hodžićki put, Liplje, Čančarski put i Zeleni Jadar. Upotrebom naučnih forenzičnih metoda može se uspostaviti veza između primarnih i sekundarnih grobnica. Ima dokaza da su, poslije pogubljenja, jedinice VRS-a prebacivale leševe iz primarnih grobnica u sekundarne grobnice. Leševi su iz primarnih grobnica uklonjeni teškom mehanizacijom. Glavni uzrok smrti osoba ekshumiranih tokom istrage u Srebrenici bila je strijelna rana. Gospodin Manning je u svom svjedočenju naveo da nema indikacija da su ljudi ubijeni u borbi“.[443]

PREDMET BR. IT-05-88-PT, TUŽILAC MEĐUNARODNOG SUDA PROTIV: Zdravka Tolimira, Radivoja Miletića, Milana Gvere, Vinka Pandurevića, Ljubiše Beare, Vujadina Popovića, Drage Nikolića, Milorada Trbića, Ljubomira Borovčanina

Za gore navedene optuženike bile su podignute pojedinačne optužnice za genocid i druge oblike ratnog zločina u kojima su sudjelovali u julu 1995. ili su odgovorni po komandnoj liniji. Dana 28. juna 2006. godine Međunarodni krivični sud za bivšu Jugoslaviju je podigao drugu

[442] Isto, str. 127 i 128, paragraf 213.
[443] Miloševiću dokazan genocid u Bosni, Međupresuda Haškog tribunala od 16. juna 2004, Sarajevo, 2007, str.129 i 130, paragraf 217 i 218.

konsolidovanu optužnicu protiv navedenih lica, tako da su pojedinačni predmeti objedinjeni u jedan sudski proces.

„Tužilac Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, na osnovu svog ovlaštenja iz člana 18 Statuta Međunarodnog suda, optužuje: Zdravka Tolimira, Vinka Pandurevića, Ljubišu Bearu, Vujadina Popovića, Dragu Nikolića, Milorada Trbića, Ljubomira Borovčanina za GENOCID, UDRUŽIVANJE RADI VRŠENJA GENOCIDA, ZLOČINE PROTIV ČOVJEČNOSTI i KRŠENJA ZAKONA ILI OBIČAJA RATOVANJA, uključujući: istrebljivanje, ubistvo, progone, prisilno premještanje i deportaciju, kako slijedi; te Radivoja Miletića i Milana Gveru za ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI I KRŠENJE ZAKONA ILI OBIČAJA RATOVANJA, uključujući: ubistvo, progone, prisilno premještenje i deportaciju, kako slijedi.“[444]

Grupa optužena za genocid, kako stoji u optužnici, je u periodu od 11. jula 1995. do 1. novembra 1995. djelovala „s namjerom da uništi dio muslimanskog naroda u Bosni kao nacionalnu, etničku ili vjersku grupu:

a. lišili su života pripadnike te grupe pogubljenjem po prijekom postupku, što je uključivalo kako planirana tako i situaciono uslovljena pogubljenja po prijekom postupku, kako je opisano u ovoj optužnici; i

b. nanijeli su teške tjelesne i duševne povrede stanovnicima Srebrenice i Žepe kako muškog tako i ženskog pola, između ostalog, odvajanjem vojno sposobnih muškaraca od njihovih porodica i prisilnim iseljavanjem stanovništva iz njihovih domova na području izvan RS“.[445]

„Udruženi zločinački poduhvat ubijanja vojno sposobnih muškaraca muslimanske nacionalnosti: U večernjim satima 11. jula i ujutro 12. jula 1995., istovremeno s razradom plana prisilnog prijevoza muslimanskog stanovništva iz Potočara, Ratko Mladić i drugi razradili su plan ubijanja stotina vojno sposobnih muškaraca pronađenih u masi Muslimana u

[444] ICTY, Predmet Zdravko Tolimir i ostali, br. IT-05-88-PT, p. 54/3028 ter.
[445] ICTY, Predmet Zdravko Tolimir i ostali, br. IT-05-88-PT, p. 50/3028 ter i p. 49/3028 ter.

Potočarima. Ljubiša Beara, načelnik za bezbjednost Glavnog štaba VRS-a, dobio je ovlaštenje da organizuje, koordinira i omogući zatočenje, transport, pogubljenje po prijekom postupku i pokopavanje žrtava muslimanske nacionalnosti. Ljubišu Bearu je u izvršenju tog zadatka nadzirao Zdravko Tolimir, pomoćnik komandanta za obavještajno-bezbjednosne poslove Glavnog štaba. U izvršenju tog zadatka Ljubiši Beari su pomagali odgovarajući oficiri bezbjednosti na nivou korpusa i brigade koji su učestvovali u tim događajima, i to: Vujadin Popović, načelnik bezbjednosti Drinskog korpusa, Momir Nikolić, načelnik bezbjednosti Bratunačke brigade, Drago Nikolić, načelnik bezbjednosti Zvorničke brigade, i Milorad Trbić, oficir bezbjednosti u Zvorničkoj brigadi. Za opskrbu ljudstvom i materijalnim sredstvima, te instrukcije i naređenja potrebna za izvršenje udruženog zločinačkog poduhvata ubijanja vojno sposobnih muškaraca Muslimana, gore navedeni oficiri bezbjednosti oslanjali su se na starješine Ratka Mladića, Radislava Krstića, Vinka Pandurevića, Ljubomira Borovčanina, Vidoja Blagojevića i druge".[446]

Ovaj dio optužnice pokazuje tačan lanac subordinacije unutar VRS, odgovorna lica i način podržavanja i izvršenja zločinačkog plana. Činjenica je da su optuženi oficiri VRS djelovali u okviru svojih ovlaštenja na dužnostima koje su obavljali, a ne u okviru bilo kakve grupe. Prema optužnici koju je tužilac Haškog tribunala podigao, traži se odgovornost određenog broja oficira VRS koji su se, kako optužnica navodi, „udružili" radi izvršenja genocida. Međutim, tako obiman zločin nije mogla planirati, organizovati i izvršiti bilo kakva zločinačka grupa. Zločin planetarnih razmjera, najveći u Evropi poslije Drugog svjetskog rata planirale su, pripremile, organizovale i izvršile političke, vojne i policijske strukture Republike Srpske. Iza ovog zločina stajao je politički vrh samoproglašene paradržavne tvorevine RS. Izbjegavanje istine i imenovanja stvarnih naredbodavaca i planera genocida u srednjem Podrinju jula 1995. godine, predstavlja nagradu za ideologe, jer kazna za nekoliko oficira VRS, ma kolika bila, na terenu neće promijeniti ništa. Plan velikosrpskih pretenzija na prostoru Bosne i Hercegovine je ostvaren, na genocidu je stvorena Republika

[446] ICTY, Predmet Zdravko Tolimir i ostali, br. IT-05-88-PT, p. 54/3028 ter i p. 49/3028 ter.

Srpska i o tome Međunarodni sud za bivšu Jugoslaviju ne postavlja pitanje. Optužnica se fokusira na oficire koji su izvršavali zadatke svojih nadređenih s ciljem stvaranja etnički čistih teritorija, i dokazivatće se njihova individualna odgovornost za koju će biti osuđeni. Ono što su ostvarili svojim udruženim zločinačkim poduhvatom ostaje kao nagrada njihovim naredbodavcima koji su to isplanirali u ime velikosrpskih ciljeva na prostoru BiH. U optužnici stoji da su se za opskrbu ljudstvom, materijalnim sredstvima, te instrukcije i naređenja potrebna za izvršenje udruženog zločinačkog poduhvata ubijanja vojno sposobnih muškaraca Muslimana optuženi oficiri oslanjali na Ratka Mladića i dr. što je u potpunosti tačno, ali predstavlja čudan pristup Tužilaštva. Ni jednom rečenicom u optužnici Tužilaštvo ne navodi da su optuženi oficiri bili rukovodni, odnosno komandni kadar jedinica VRS koje su počinile genocid realizujući plan predsjednika RS Radovana Karadžića. Ratko Mladić i drugi su na osnovu svojih dužnosti koje su obavljali linijom subordinacije, bili nadređeni izvršiocima genocida i potpuno je jasno da su samo od njih i mogli dobijati naređenja. VRS je djelovala kao dobro organizovana struktura, sa velikim ovlaštenjima u ratu, jakom logističkom podrškom i velikim ljudskim potencijalom, pa je jedino kao takva i mogla izvršiti tako veliki zločin. U optužnici je navedeno da su optuženi oficiri VRS (zaobilazeći naredbodavce i institucije u RS) imali namjeru da unište dio muslimanskog naroda, što je vrlo teško prihvatiti uzimajući u obzir sve naprijed iznesene činjenice i predočene dokumente. Rehabilitirati paradržavnu tvorevinu RS kao instituciju a odgovornost prebaciti na grupu od nekoliko izvršilaca otvara niz pitanja na koja je teško naći odgovor. Optužena grupa oficira predstavlja samo instrument u rukama političko-vojnog vrha Republike Srpske koji je planirao i sa jasnom i preciznom namjerom izvršio genocid nad Muslimanima u srednjem Podrinju. Tužilac je, iznoseći činjenični kontekst naveo „Odluku o strateškim ciljevima srpskog naroda u Bosni i Hercegovini“, koja bez sumnje predstavlja jasnu namjeru za izvršenje genocida, ako se žele po njoj realizovati ciljevi. U zadnjoj tački činjeničnog konteksa stoji: „Do 1. novembra 1995., cjelokupno muslimansko stanovništvo je protjerano ili je pobjeglo iz Srebrenice i Žepe, a snage VRS-a

i MUP-a pobile su više od 7.000 muškaraca i dječaka iz Srebrenice“.[447] Ovom rečenicom potvrđena je realizacija namjere definisane u strateškim ciljevima srpskog naroda u BiH koji su rezultirali genocidom nad Muslimanima u srednjem Podrinju. Kao najizrazitija mjesta pogubljenja u optužnici protiv zločinačke grupe navedena su sljedeća mjesta: Štab Bratunačke brigade, rijeka Jadar, dolina Cerske, Nova Kasaba, skladište u Kravici, livada u Sandićima, škola u selu Luke u blizini Tišće, Orahovac (kod Lažeta), škola u Petkovcima, brana kod Petkovaca, škola u Roćeviću, škola u Kuli u blizini Pilice, Kozluk, Vojna ekonomija Branjevo, Dom kulture u Pilice, pogubljenja u blizini Nezuka, pogubljenja ranjenih Muslimana iz bolnice u Milićima, pogubljenja nedaleko od Snagova, pogubljenja šest muškaraca i dječaka Muslimana u blizini Trnova. Ova mjesta, kao i niz drugih, nalaze se na prostoru od nekoliko hiljada kvadratnih kilometara u srednjem Podrinju što potvrđuje da je za realizaciju plana ubijanja bilo potrebno angažovanje cjelokupnog ljudstva Drinskog korpusa, uključujući i jedinice Glavnog štaba i MUP-a RS. Prema ovoj optužnici „U provođenju udruženog zločinačkog poduhvata s ciljem prisilnog premještanja i deportovanja muslimanskog stanovništva Srebrenice i Žepe, te ubijanja vojno sposobnih muškaraca iz Srebrenice učestvovali su i razni drugi pojedinci, te vojne i policijske jedinice, među kojima su bili sljedeći: jedinice Drinskog korpusa: elementi Vojne policije Drinskog korpusa, elementi 5. inžinjerijskog bataljona, elementi Bratunačke brigade, elementi Zvorničke brigade, elementi Milićke brigade,elementi Vlaseničke brigade, elementi Višegradsko-goraždanske brigade, elementi Rogatičke brigade, elementi Biračke brigade i elementi 1. samostalnog pješadijskog bataljona Skelani; jedinice Glavnog štaba: elementi 10. diverzantskog odreda, elementi 65. motorizovanog zaštitnog puka; jedinice MUP-a: elementi specijalne brigade policije Republike srpske, elementi policije opštine Bratunac, elementi policije opštine Zvornik, elementi jedinice „Škorpioni“ srpskog MUP-a“ (MUP-a Srbije, op.autora).[448]

Odgovor na pitanje kakvo je bilo stvarno učešće jedinica i pojedinaca u izvršenju genocida u Srebrenici jula 1995. dala je komisija Vlade RS u

[447] ICTY, Predmet Zdravko Tolimir i ostali, br. IT-05-88-PT, p. 51/3028 ter i p. 50/3028 ter.
[448] ICTY, Predmet Zdravko Tolimir i ostali, br. IT-05-88-PT, p. 14/3028 ter i p. 13/3028 ter.

izvještaju od 30. marta 2005. gdje je evidentirano 25.126 pripadnika, jedinica i institucija Ministarstva odbrane RS koje su učestvovale u događajima.[449] Dvije godine nakon završetka rada komisije i dostupnih činjenica, tužilaštvo BiH nije podiglo nijednu optužnicu protiv lica koja se nalaze na spisku učesnika u događajima u i oko Srebrenice. Osim ovolikog broja evidentiranih pripadnika Ministarstva odbrane, radna grupa je utvrdila spisak od 1.762 radnika Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske kao mogućih učesnika, uključujući nalagodavce i neposredne izvršioce.[450] Komisija za Srebrenicu je konstatovala: „ Jedinice Drinskog korpusa, posebno 1. bratunačka i 1. milićka brigada, te samostalni bataljon Skelani, vršile su zarobljavanje i likvidaciju izbjeglih Bošnjaka, što, između ostalog, potvrđuje visoki oficir u prijedlogu upućenom Komandi korpusa, koji je višeg oficira predložio za komandanta svih snaga koje obavljaju te poslove“.[451]

Dvanaest godina nakon genocida u srednjem Podrinju osuđeno je nekoliko oficira VRS-a, velikosrpski nacionalisti na čelu paradržavne tvorevina Republike Srpske ne snose nikakve posljedice za izvršeni genocid nego još više jačaju stečene pozicije. Uspavana bosanskohercegovačka elita očekuje da će ovaj problem riješiti međunarodna zajednica koja je, po svemu sudeći, izabrala opciju izbalansirane krivnje svih u sukobu. Žrtve polahko umiru očekujući pravdu.

[449] AIIZ, br. 2 - 3220, Radna grupa za provođenje zaključaka iz konačnog Izvještaja komisije za Srebrenicu, str. 15.
[450] Isto, str 14.
[451] AIIZ, Bosna i Hercegovina, Republika srpska, Vlada Republike Srpske, Komisija za istraživanje događaja u i oko Srebrenice od 10. do 19. jula 1995., Banja Luka, jun 2004, str.19.

REZULTATI GENOCIDA

Genocid na području Srebrenice jula 1995. godine ostat će neizbrisiva mrlja na savjesti svih onih koji su na bilo koji način mogli spriječiti da se on dogodi. Veliki problem predstavlja dužina perioda u kome je genocid provođen, a da niko nije učinio ništa da bi to spriječio. Slike ulaska JNA, arkanovaca i drugih naoružanih srpskih formacija u proljeće 1992. godine bile su dostupne svima, znalo se da će nedužni narod nastradati, ali je za reakciju trebalo više od tri godine. Ako govorimo o reakciji međunarodne zajednice onda je ona za područje Srebrenice potpuno zakasnila. Genocid u srednjem Podrinju od početka agresije pa do jula 1995. godine imao je za rezultat ogromne patnje i stradanje stanovništva sa nesagledivim i trajnim posljedicama. Potpuno izoliranom stanovništvu na prostoru Kamenice, Cerske, Konjević Polja i Srebrenice tokom 1992./1993. godine nije stigao nijedan konvoj humanitarne pomoći. Najjače oružje u rukama velikosrpskih snaga bilo je stvaranje nepodnošljivih uslova i izgladnjivanje stanovništva. Njima je bilo sve uskraćeno, hrana voda, struja, higijena. Tokom tog perioda umiralo se od najobičnijih bolesti, jer je nedostatak lijekova i stručnog medicinskog kadra bio nerješiv. O tome Tilman Cilh (Tilman Zulch) kaže: „Muslimansko stanovništvo tih gradova, skupa s Romima, nacionalno miješanim porodicama i manjim brojem Hrvata i Srba, postaje žrtvom masakra, ubijanja, silovanja zlostavljanja, mučenja i pljačke. Na hiljade ih je nasilno odvedeno u koncentracione i zatočeničke logore. Razoreni su spomenici materijalne islamske kulture, također i mnogobrojna sela na tom području. Te zločine je na primjeru Zvornika istražio bečki Institut za ljudska prava „Ludvig Bolcman“ (Ludwig Boltzmann). Spomenuti institut došao je do zaključka da je nad Muslimanima u Zvorniku, ubistvima i nanošenjem teških tjelesnih i duševnih ozljeda, počinjen genocid.“[452]

Ofanziva u zimu i proljeće 1993. godine koju su provodile specijalne brigade iz Srbije i Vojska Republike Srpske rezultirala je velikim brojem poginulih i ranjenih branilaca i civila. Upotreba nedozvoljenih hemijskih sredstava koja su bacana iz zraka[453] ugrozila je živote i zdravlje mnogih stanovnika. Dolaskom generala Morillona na ovo područje situacija se još

[452] ∴ *Srebrenica 1995*, knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 27.
[453] Nijaz Mašić, *nav. dj.*, str. 131.

više zakomplikovala. Umjesto da zaustavi napade srpskih snaga i proglasi Kamenicu, Cersku i Konjević Polje zaštićenom zonom, francuski general je oko 30.000 stanovnika ovog područja uputio u pakao odnosno koncentracioni logor u Srebrenicu, kako su ga neki novinari i nazvali. Uvjeti u kojima su ti ljudi bili primorani da žive najviše je i ličio na logor. Svojim potezom je na mali prostor Srebrenice u jednom momentu grupisao oko 60.000 beskućnika na temperaturi ispod nule, kad je snijeg već bio pokrio zemlju. Ovakvim potezom doveo je srpske snage u potpuno superioran položaj, skratio je linije napada, otvorio im putne komunikacije i omogućio grupisanje snaga, tako da su upotrebom teškog naoružanja mogli jednostavno kontrolisati snage odbrane. Umjesto da omogući nesmetan prolaz prema Tuzli i time spasi makar živote ljudi, Morillon je stanovništvo sabio u lakat rijeke Drine udaljen oko 100 kilometara od prvih linija pod kontrolom bosanske vojske i tada već naslutio tragediju koja će se desiti 1995. godine. Tokom 1992/1993. godinu u Srednjem Podrinju je ubijeno preko 5.000 ljudi, desetine hiljada su prognane a preko 70.000 je stavljeno u okruženje i godinu dana držano pod opsadom nad kojima su primjenjivane genocidne radnje. Nakon ulaska snaga UN-a u Srebrenicu na razne načine je evakuisano nešto manje od 20.000 ljudi ali je oko 50.000 i dalje ostalo u svojevrsnom logoru u okruženju srpskih snaga, navodno pod zaštitom UN-a. Zauzimanjem „sigurne zone“ UN Srebrenica srpske snage su likvidirale preko 8.000 muškaraca Bošnjaka različite starosne dobi od čega blizu 1.000 dječaka mlađih od 18 godina. Nekoliko hiljada djece je ostalo bez jednog ili oba roditelja. Ukupan broj ubijenih i nestalih od 1992.-1995. godine prelazi 12.000,[454] a ukupan broj prognanih sa četiri općine srednjeg Podrinja je preko 100.000.[455] Na hiljade je ranjenih i sa trajnim psihičkim traumama. Sa sigurnošću se može konstatovati da se radi o najmasovnijem zločinu u Evropi poslije Drugog svjetskog rata zvanom genocid, koji osim sličnosti sa drugim izvršenim genocidima ima i svoje osobenosti.

[454] A. Mihrović, Z. Salihović, A. Kržalić, *Žrtve Srebreničke apokalipse*, Ibn Sina, Tuzla, 2002, str. 464.
[455] Stanovništvo Bosne i Hercegovine, Narodnosni sastav po naseljima, izdanje „Državni zavod za statistiku“ Republika Hrvatska, Zagreb, travanj 1995. godine.

Posljedice nad preživjelim stanovnicima područja Srebrenice ostatće trajne, nikad potpuno istražene, a rane nikad izliječene. Strahote psihičkog i fizičkog nasilja koje su doživjeli stanovnici srednjeg podrinja ostaće neizbrisiva trauma u njihovim životima i u njihovim porodicima dugi niz godina.

„Nešto se nikada neće saznati, samo se može naslutiti. To su duboka psihološka preživljavanja onih koji su predosjećali blizinu smrti, to je duboka psihološka drama onih koji su umirali nasilnom smrću, to su nijemi protesti onih koji ni u snu o zlu nisu mislili. Svoje doživljaje fizičkih i psihičkih strahota su odnijeli u duboke jame ili u, za njih, unaprijed iskopane rake“.[456]

„Osjećanje izgnanstva je unutrašnja praznina koja nas nikada ne ostavlja i nerazumna čežnja da se vratimo nazad u prošlost ili da ubrzamo prolaženje vremena. Nasilno protjerivanje iz doma je realno jedan od najsnažnijih izvora stresa u životu svakog čovjeka. Francuskinja Simon Vejl je u studiji „Potreba za korijenima“ jasno pokazala da su rasni i etnički projekti, koji dovode do masovnog izbjeglištva, u osnovi usmjereni na slamanje čovjeka, ljudske duše. Ona kaže da su potrebe duše, njena prava, neodvojivi od ideje postojanja. Ne postoji samo ljudski život kao takav, on uvijek podrazumijeva određen okvir da bi imao smisla. Izbjeglištvo je jedan od najsnažnijih načina da se taj okvir ukine i čovjek slomi, jer kako ona navodi: 'Imati korijene je možda najvažnija i najmanje shvaćena potreba ljudske duše'. Izbjeglice su doista postale signatura XX stoljeća“.[457]

„Dvije sigurne zone – Srebrenica i Žepa – bile su označene od samoga početka i pominjane u našim izvještajima kao relativno uspješan primjer kako ideja sigurne zone može funkcionisati. Ove dvije sigurne zone su demilitarizovane više od ostalih, mada ta demilitarizacija nije ni u kom slučaju bila potpuna. No, djelimična demilitarizacija enklava nije im na kraju donijela sigurnost. Naprotiv, učinila ih je samo lakšim metama za Srbe. Unatoč tome, ključno pitanje – politički, strateški i moralno – koje se krilo iza bezbjednosti „sigurnih zona“ imalo je suštinsku prirodu „etničkog

[456] Ismet Dizdarević, *Srebrenica 1995*, knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo 1998. str. 145.
[457] Safet Bandžović, *Iseljavanje Bošnjaka u Tursku*, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006. str. 22.

čišćenja“. Srbi su kao dio svojih širih ambicija ka „Velikoj Srbiji“, otpočeli okupaciju teritorija enklava, želeći te teritorije samo za sebe. Civilno stanovništvo ovih enklava nije bilo slučajna žrtva napadača; njihova smrt ili odstranjivanje je bio suštinski razlog napada na njih. Taktika vršenja brutalnog terora, većinom putem masovnih ubistava, silovanja i iživljavanja nad stanovništvom, u cilju njihovog protjerivanja se u najvećoj mogućoj mjeri koristila u Bosni i Hercegovini, gdje je nazvana sada sramnim eufemizmom „etničko čišćenje“. Tako je civilno stanovništvo bosanskih Muslimana postalo glavna žrtva brutalno agresivnih vojnih i paravojnih srpskih operacija koje su imale za cilj da očiste od stanovnika željene teritorije tako da bi se mogle naseliti Srbima“.[458]

Dana 16.07.1995. godine, Guy Sands-Pingot, major, Vojska USA, šef G-5 u štabu sektora Sjeveroistok - Tuzla poslao je izvještaj u kojem pored ostalog navodi: „Prevoženje autobusima nejakog stanovništva iz Srebrenice preko teritorije koju drže Srbi bilo je sistematsko, brutalno i bez dogovora. To nije bio spontan poduhvat koji su poduzele Pale, već je on prije bio prethodno planiran i efikasno izvršen kad se uzme u obzir obezbjeđenje autobusa, ruta, ljudstva koje ga je izvršavalo, i preciznog rasporeda koji je trebalo slijediti pri transferu stanovništva. ... Bosanskim Srbima trebalo je 72 sata da upadnu, pohapse, istjeraju ili možda i ubiju (i bukvalno, i kroz uskraćivanje vode, medicinskog tretmana ili izlaganjem na temperaturi od 30 – 40 stepeni) kompletno bosansko stanovništvo Srebrenice. Sa izuzetkom Holandskog bataljona, prema tome, zaštićena zona Srebrenica prestala je da postoji kroz namjerno i plansko izvršenje operacije „etničkog čišćenja“, koje su UNPROFOR i zajednica naroda posmatrali sa malo ili nikakvim odgovorom protiv režima bosanskih Srba. Iako je sada nešto bolje, u početku je fizičko stanje raseljenih civila koji su preživjeli nasilno protjerivanje bilo veoma loše. Većina ih je stigla bukvalno sa košuljom ili haljinom na sebi. Mnogi nisu imali cipela. Majke sa dojenčadi nisu imale nikakav drugi način da nose svoju djecu osim u rukama, pa tako i nisu mogle ponijeti ništa drugo. Stare žene, mala djeca i žene koje su u stanju da nose jedva deku ili na brzinu svezan zavežljaj dok su kretali uskim putem ka Turalićima koji je omeđen

[458] ∴ *Srebrenica 1995*, knjiga 3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000. str. 254 i 255.

rijekom na sjeveru i planinama na jugu stigli su u prijemni centar koje su uspostavili dijelovi Pakistanskog bataljona 2 u stanju iscrpljenosti i kolapsa“.[459]

[459] ∴ *Srebrenica 1995*, knjiga 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 160 i 162.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Generalni zaključak ove knjige glasi: Vojska i Policija Republike Srpske imale su namjeru da počine genocid nad stanovnicima zaštićene zone UN Srebrenica.

Da bi se ovo dokazalo, bilo je neophodno pristupiti istraživanju velikosrpskih težnji i planova prema području Srebrenice, pregledati obimnu literaturu o genocidu nad Bošnjacima kroz historiju, agresiji na Republiku Bosnu i Hercegovinu, a posebno dokumenta iz različitih izvora koja se odnose na događaje u srednjem Podrinju od 1992.-1995. godine. Pozicija Međunarodnog suda u Hagu (ICTY), koji se do sada ograničio na optužnice i presude, procesuirajući samo genocid jula 1995. godine, imala je po mnogo čemu uticaja na postratni period u cijelom regionu, a posebno u istočnom dijelu BiH. Genocid u julu 1995. godine predstavlja vrh ledenog brijega sveg zla koje su velikosrpske snage provele na ovom području tokom agresije na BiH. Samo iz četiri općine srednjeg Podrinja (Srebrenica, Zvornik, Bratunac i Vlasenica) protjerano je preko 100.000 i ubijeno oko 15.000 ljudi, a njihova imovina je uništena. Prema procjenama do 2007., na ovo područje se vratilo tek nekoliko hiljada prijeratnih stanovnika bošnjačke nacionalnosti. Genocid u Srebrenici jula 1995. godine, predstavlja realizaciju strateških ciljeva srpskog naroda u Bosni i Hercegovini koje je usvojila Skupština srpskog naroda**,** po kojima se dolina Drine treba očistiti od Muslimana. Bez obzira na obimnu dokumentaciju koja potvrđuje namjeru, plan, detaljne pripreme i izvršenje genocida, ICTY se ograničio na dokazivanje individualne odgovornosti, ostavljajući nekažnjene institucije sistema vlasti, tretirajući ih i danas kao ravnopravne sugovornike, a sve što su ekonomski, politički i teritorijalno ostvarili nije predmetom suda. Postupci međunarodne zajednice u vezi sa genocidom u srednjem Podrinju se čine veoma upitnim. O ulozi međunarodne zajednice, a u vezi Srebrenice prof. dr Ibrahimagić piše: „Zar pad demilitarizirane zone Srebrenica, pod zaštitom UN-a, ne pokazuje svu bijedu ovih bjelosvjetskih igrača koji svoju karijeru i bogatstvo izgrađuju i stiču na stradavanju malih naroda i država? Upravo postoji srazmjer njihovih uspješnih karijera srazmjeri stradanja naroda. Nije li Jasuši Akaši došao s preporukom kao uspješni mirovni posrednik iz Kampućije u kojoj je stradalo

više od milion ljudi“?[460] U periodu koji karakteriše najteže dane u srednjem Podrinju reakcije svjetskih moćnika bile su zakašnjele ili su, najblaže, poprimale karakter pasivne opstrukcije, odnosno nepoduzimanja akcija na bilo kom planu. „Ono što se zbiva u Bosni i Hercegovini više od tri godine, zgusnuto se desilo za nekoliko dana u Srebrenici. Danas se na primjeru Srebrenice mogu poredati jedan pored drugog najpoznatija imena svjetske politike, neki kao neposredni učesnici, a drugi kao saučesnici u genocidu nad bošnjačkim i drugim narodima u Bosni i Hercegovini, a posebno u Srebrenici. Ovakav profil ovih pet moćnika i UN-a, koje su oni prostituirali, ne bi bio ovako vidljiv da nije bilo zločina u Srebrenici i bosanskog otpora. Zahvaljujući svojoj politici prema Bosni, pet svjetskih velikana u Bosni su srušili sve političke principe i pravila međunarodnog prava sadržana u mnogim poveljama, paktovima i konvencijama. Svi ovi akti su prebrisani toleriranjem sile i nasilja srpsko-crnogorskog agresora na Bosnu i Hercegovinu“. [461] Osim pasivnosti međunarodne zajednice, aktuelna bosanskohercegovačka vlast je, više, nego na bilo kom prostoru ratom zahvaćene države, pokazala svoju nezainteresovanost, nemoć i propuste koji su doprinijeli da tragedija bude još veća i teža.

U ovoj knjizi prezentiran je geografski položaj područja Srebrenice, što daje odgovor na pitanje o hiljadugodišnjim težnjama velikosrpske politike o proširenju teritorija na račun susjednih država. Statistički podaci o demografskoj strukturi na ovom području pokazuju stanje prije početka agresije na R BiH i promjene koje su nastupile nakon izvršenog genocida, što je najbolji dokaz o zločinu planetarnih razmjera.

Poglavlje o historijskom kontinuitetu pokazuje velikosrpske ciljeve prema Bosni i Hercegovini, posebno agresivno ponašanje od strane Srba prema Bošnjacima u srednjem Podrinju. Zbog geografskog položaja, brojnosti Bošnjaka, prirodnih bogatstava i dr., Bošnjaci su kroz historiju bili žrtve srpskog genocida, koji se nažalost ponavljao na ovom prostoru. Analiza svih velikosrpskih programa pokazuje kontinuitet i težnje za stvaranje „Velike Srbije“, otimanje tuđih teritorija i potpuno uništenje Bošnjaka uz

[460] Omer Ibrahimagić, Tri poruke o Srebrenici, u A. Mihrović, Z. Salihović, A. Kržalić, *Žrtve Srebreničke apokalipse*, Ibn Sina, Tuzla, 2002, str. 143.
[461] Isto.

rijeku Drinu. Nakon svih izvršenih genocida u srednjem Podrinju, zanemarivo mali broj izvršilaca zločina se našao pred licem pravde, a žrtve su bile u situaciji da svakodnevno susreću zločince koji su im pobili najbliže članove obitelji, čekajući novi pokolj koji se nije mnogo razlikovao od prethodnog. Analiza optužnice i presude na Međunarodnom sudu u Hagu protiv Miroslava Deronjića pokazuje da je iza plana genocida i potpunog eliminisanja Bošnjaka iz srednjeg Podrinja stajala SDS i političko-vojni vrh koji je imao podršku većine srpskog naroda.[462] Genocid se u srednjem Podrinju provodio od početka agresije pa do jula 1995. godine, kada je dostigao kulminaciju po brojnosti žrtava u kratkom vremenu. Kontinuirano ubijanje Bošnjaka, izgladnjivanje i progoni koje su srpski komandanti neprestano provodili, rezultirali su velikim patnjama stanovništva.[463] Pored potpunih saznanja i pored pojedinačnih priznanja srpskih ideologa i izvršilaca genocida reakcije sudskih organa su izostale, iako su po svim zakonima i konvencijama dužni reagovati.[464] Glas žrtava i nakon dugog niza godina ostaje mrtvo slovo na papiru. Uprkos javnom svjedočenju Edine Karić na Međunarodnom sudu u Hagu, koja je silovana nekoliko puta kad je imala 16 godina, i koja je tačno navela ko su silovatelji, djeluje nevjerovatnim, ali se niko time ne bavi.[465] Srednje Podrinje je interesantno i po broju logora i patnji koje je VRS-a organizovano provodila nad civilnim stanovništvom.[466] To je područje gdje je velikosrpski projekat realizovan u najkrvavijem obliku, planiran i proveden od strane institucija Republike Srpske. U provođenju genocida u srednjem Podrinju posebno mjesto je zauzela vojska i policija iz Srbije neprestano prelazeći Drinu i napadajući na Bošnjačka sela i iz Srbije granatirajući civilne objekte. Služba državne bezbjednosti Srbije je odmah na početku agresije na BiH, u Skelanima u općini Srebrenica, instalirala centar za obuku specijalnih jedinica *Crvene beretke,*[467] koje su izvršile masovne zločine uključujući i masovne likvidacije 1995. godine nad zarobljenim Bošnjacima. Policija Srbije je sve Bošnjake koji su na neki način

[462] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, str. 30.
[463] AIIZ, br. 2 - 3215, Izvještaj RP Srebrenice o epidemiološkoj situaciji.
[464] Vidi šire: ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka.
[465] AIIZ, br. 2 - 3216, Svjedočenje Edina Karić.
[466] AIIZ, br. 2 - 3217, Komanda brigade Birač, 26.05. 1992. godine, Šekovići, komandant major Svetotar Andrić.
[467] ICTY, Predmet Miroslav Deronjić, br. IT-02-61, Izjava svjedoka, str. 36.

prešli u Srbiju i Crnu Goru tražeći spas, pohapsila i vratila u Bratunac, gdje su i likvidirani.[468]

Poglavlje o događajima u julu 1995. godine, bavi se neposrednim pripremama agresorskih snaga za izvršenje genocida, pasivnošću međunarodne zajednice i okolnostima koje su vladale u enklavi. Rezolucijom 819 UN-a Srebrenica je bila zaštićena zona UN-a. Njeni stanovnici su predali naoružanje snagama UNPROFOR-a koje su ih zauzvrat trebale štititi od napada srpskih snaga. Obavezu za dopremanje hrane za stanovnike enklave, koji su se nalazili u potpunom okruženju srpskih snaga, za njih preko 50.000, preuzele su međunarodne organizacije UN, MKCK-a i dr. Treba napomenuti da je glavni centar za dopremanje hrane za ovo područje bio u Beogradu, a da je dopremanje hrane zavisilo od dobre volje komandanata VRS, koji su sve činili da se izgladnjivanje stanovništva provodi što je moguće duže. Analizom dokumenata dokazana je uloga Vojske i policije Republike Srpske u genocidu u Srebrenici. Prikupljena građa daje nepobitne dokaze o organizacijsko-formacijskoj strukturi VRS, nazivima jedinica, raspoloživom naoružanju i imenima komandanata, komandira i pojedinaca. Jasno se vidi vrijeme početka priprema, mobilizacije svih resursa, izrade planova i pripreme za genocid, uključujući i naredbu Radovana Karadžića Miroslavu Deronjiću da sve Bošnjake treba pobiti. Mnogobrojna priznanja i svjedočenja, kako srpskih vojnika tako i Bošnjaka koji su bili svjedoci genocida, pokazuje barbarizam vojnika i policajaca koji su hladnokrvno likvidirali hiljade Bošnjaka u jednom danu bez obzira na njihovu starosnu dob, činjenicu da su zarobljeni i da nikome nisu predstavljali opasnost. Nakon što su samo u nekoliko dana jula prisilno deportovali preko 25.000 žena i djece i pobili preko 8.000, muškaraca pripadnici Vojske i policije Republike Srpske su poduzeli aktivnosti na premještanju žrtava i prikrivanju zločina.[469] Od momenta izvršenja genocida pa do danas, srpski političari, novinari, crkveni velikodostojnici, umjetnici, naučni radnici itd., čine sve da negiraju počinjeni zločin, unaprijed znajući da je cjelokupna javnost čak i na TV ekranima imala priliku vidjeti barbarizam vojnika i policajaca nad zarobljenim bošnjačkim civilima. Na kraju se može zaključiti da su Vojska i

[468] Isto.
[469] ICTY, Predmet Radislav Krstić, br. IT-98-33-T, Presuda, paragraf 414 i 415.

policija Republike Srpske realizirajući plan o eliminisanju Bošnjaka iz srednjeg Podrinja radi stvaranja etnički čistog prostora u sklopu projekta „Velike Srbije“ imale namjeru da izvrše genocid nad bosanskim Muslimanima-Bošnjacima na području Srebrenice. Istraživanje stradanja Bošnjaka u srednjem Podrinju od posebnog je značaja za opstojnost Bošnjaka na ovom prostoru, a naučene lekcije su putokaz ka prevenciji i obaveza da se to nikad ne zaboravi. U svom izlaganju na temu 'Zločin i uspostavljanje pravde' dr. Filip Koen (Philip Cohen) kaže: „Postoji samo jedna pravedna situacija za ovu zemlju. Ona se sastoji u potpunoj reintegraciji cijele Bosne u jednu, istinsku pluralističku državu. Nema nedoumice oko toga jer je to ustvari želja najvećeg dijela njenog stanovništva. Ratni zločinci svakako nisu dobro došli. Srbiji je potreban poraz, ne samo radi stabilnosti u regionu i ne samo radi pravde za žrtve, nego i za srbijansku vlastitu spirtualnu katarzu“.[470]

[470] Philip Choen, *Srebrenica 1995*, knjiga 1, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998, str. 39.

PRILOZI

PRILOG 1

SPORAZUM O DEMILITARIZACIJI SREBRENICE I ŽEPE,

SARAJEVO, 8. MAJ 1993.[471]

SPORAZUM O DEMILITARIZACIJI SREBRENICE I ŽEPE ZAKLJUČEN IZMEĐU GENERAL-PUKOVNIKA MLADIĆA I GENERALA SEFERA HALILOVIĆA 8. MAJA 1993. GODINE U PRISUSTVU GEN. PUKOVNIKA FILIPA MORIJONA

Ugovorne strane,
General pukovnik Ratko Mladić
I
General Sefer Halilović

Potvrđujući svoju volju da se uspostavi mir na teritoriji Bosne i Hercegovine, kao što je navedeno u sporazumu između ugovornih strana, zaključenom 8. maja 1993. godine;

Potvrđujući Rezoluciju br. 824. Savjeta bezbjednosti u kojoj je proglašeno da se gradovi Žepa i Srebrenica i njihova okolina moraju tretirati kao zaštićene zone od strane svih zainteresiranih i da će biti slobodne od bilo kakvih napada i bilo kakvih drugih neprijateljskih akcija;

Potvrđujući, također, da su ŽENEVSKA KONVENCIJA OD 12. AVGUSTA 1949. I PROTOKOL KOJI JE DODATAK ŽENEVSKOJ KONVENCIJI OD 12. AVGUSTA 1949., A KOJI SE ODNOSI NA ZAŠTITU ŽRTAVA MEĐUNARODNIH ORUŽANIH KONFLIKATA (PROTOKOL I) u potpu-nosti primjenjivi u konfliktu u Bosni i Hercegovini.

[471] AIIZ, br. 2-1638, Sporazum o demilitarizaciji Srebrenice i Žepe, Sarajevo, 8. maj 1993.

Potvrđujući demilitarizaciju grada Srebrenice, su se složile u sljedećem:

SEKCIJA 1
DEMILITARIZOVANA ZONA
ČLAN 1
Da se demilitarizuju područja Srebrenice i Žepe. Demilitarizirana područja će uključivati područje unutar sadašnjih linija konflikata. Tačne granice će obilježiti komandant UNPROFOR-a na terenu nakon konsultacija. U kasnijoj fazi ugovorne strane se mogu složiti, usmeno ili pismeno, da se poveća demilitarizovana zona.

ČLAN 2
Na terenu će UNPROFOR označiti demilitarizovanu zonu upotrebom ploča na kojima će biti engleskom, srpskom i bosanskom napisano ćirilicom i latinicom sljedeće:
DEMILITARIZOVANA ZONA

SVAKA VOJNA OPERACIJA JE STROGO ZABRANJENA (ČLAN 60, PRVOG DOPUNSKOG PROTOKOLA UZ ŽENEVSKE KONVENCIJE)

SEKCIJA 2
DEMILITARIZACIJA
ČLAN 3
Svaka vojna ili paravojna jedinica će se morati ili povući iz demilitarizovane zone ili će morati predati svoje oružje. Municija, mine, eksplozivi i borbena oprema u demilitarizovanim zonama će biti predati/dostavljeni UNPROFOR-u. Nakon dostave/predaje svog oružja, municije, mina i borbene opreme u DMZ – (demilitarizovanoj zoni – primj. priređivača), ugovorene strane će objaviti da je demilitarizacija uspostavljena.

Podnošenje/predaja će biti izvršena:

a. u Srebrenici do ponedjeljka 10. maja 1993. godine u 17:00 sati
b. u Žepi do srijede 12. maja 1993. godine u 17:00 sati

Podnošenje/predaju oružja će nadgledati tim od 3 oficira sa obje strane zajedno sa oficirima UNPROFOR-a koji će pripremiti mjesta gdje će predaja biti obavljena.

ČLAN 4
UNPROFOR će preuzeti predato oružje pod nadzor.
UNPROFOR će preuzeti predatu municiju pod nadzor odvojeno.

ČLAN 5
UNPROFOR će kontrolisati demilitarizovanu zonu.
Da bi bili u stanju da ovo implementiraju jedinica UNPROFOR-a i vojni posmatrači UN-a sa dovoljnim snagama za kontrolu područja će biti prisutni u demilitarizovanoj zoni. Dok se ugovorne strane ne slože drugačije snage UNPROFOR-a će se sastojati od bar jedne čete sa komandom i logističkim elementima u svakoj demilitarizovanoj zoni.

Kako bi bio u stanju da vrši ponovo snabdijevanje i da rotira jedinicu,
UNPROFOR će imati slobodu kretanja u i iz demilitarizovane zone.
Nijednom borcu koji je u ili koji želi da uđe u demilitarizovanu zonu, osim pripadnika UNPROFOR-a, neće se dozvoliti da posjeduju oružje, municiju ili eksplozive. Oružje, municija i eksplozivi koje oni posjeduju će oduzeti UNPROFOR.
Borcima neće biti dozvoljeno da ulaze ili da budu u demilitarizovanoj zoni.

SEKCIJA 3
ZAŠTITA OBJEKATA NEPOHODNIH
ZA PREŽIVLJAVANJE STANOVNIŠTVA U
DEMILITARIZOVANOJ ZONI

ČLAN 6
Bez povrede odredaba Protokola 1, člana 54, svi objekti koji su neophodni za preživljavanje stanovništva u demilitarizovanim zonama, naročito snabdijevanje vodom, bit će održavani u funkciji. Ovi objekti bit će otvoreni za inspekciju od strane UNPROFOR-a.

Potpuna sloboda kretanja se garantuje svim humanitarnim snabdjevačima hrane, medicinske opreme i objekata za sklanjanje prema potrebama stanovništva.

SEKCIJA 4
POLICIJA
ČLAN 7
U početku procesa demilitarizacije Civilna policija UN-a će nadgledati održavanje zakona i reda u demilitarizovanoj zoni.
SEKCIJA 5
MEDICINSKA EVAKUACIJA
ČLAN 8
Obje strane će garantirati evakuaciju teško ranjenih i bolesnih u bolnice i mjesta prema njihovim željama. Evakuaciju će izvoditi UNPROFOR vazdušnim putem (helikopterima) ili cestom ako je to nephodno.

SEKCIJA 6
MINSKA POLJA
ČLAN 9
Obje strane su obavezne da daju UNPROFOR-a u detalje o minskim poljima.

SEKCIJA 7
RATNI ZAROBLJENICI I UBIJENA LICA
ČLAN 10
Obje strane će dostaviti UNPROFOR-u liste zatvorenika kao i mjesta gdje su ubijeni vojnici sahranjeni.

SEKCIJA 8
POVLAČENJE ORUŽJA I TRUPA
ČLAN 11
Kada (uspostavljanje DMZ, primj. priređivača) se obje strane u prisustvu UNPROFOR-a slože da je Operacija završena svo teško naoružanje i jedinice koje predstavljaju opasnost demilitarizovanoj zoni koja će se uspostaviti u

Žepi i Srebrenici bit će povučene. Teško naoružanje i tenkovi će biti sakupljeni na ograničenim područjima koje će nadgledati UNPROFOR i u principu to će biti van demilitarizovane zone. Pješadija će biti povučena do dometa sa kog njeno oružje ne može predstavljati opasnost bezbjednosti demilitarizovane zone, u principu 1,5 km.

SEKCIJA 9
ČLAN 12

Svi mogući nesporazumi će biti rješavani pregovorima obje strane uz prisustvo UNPROFOR-a

Potpisani:

Gen. puk. Ratko Mladić
/svojeručni potpis/

Gen. Sefer Halilović
/svojeručni potpis/

čemu je svjedok:
Gen. puk. Philippe Morillon
Predstavnik UNPROFOR-a
/svojeručni potpis/
8. maj 1993. godine

PRILOG 2

Kretanje ponude i potražnje u ovom periodu bilo je sljedeće[472]:

1.	22.06.1993. god.:	1 kutija cigareta = 15 DM
2.	27.06.1993. god.:	1 kutija cigareta = 10 DM
3.	17.07.1993. god.:	1 kutija cigareta = 10 DM, 1 kg goveđeg mesa = 1 kg brašna, 1 kg janjećeg pečenja = 5 kg brašna ili 10 DM, 1 litar rakije = 40 DM, 1 kg soka u prahu = 10 DM, 1 kg brašna = 4-5 DM, ulaz u disko klub = 2 cigarete, 1 žeton za bilijar = 1 cigareta, 1 pivo = 10 DM, 1 čaša rakije 0,5 cl = 5 DM, 1 m3 drva = 8 kg brašna, 1 bundeva (tikva) = 1 kg brašna
4.	20.12.1993.god.:	1 kg soli = 80 DM
5.	12.09.1994. god.:	1 kg brašna = 3-4 DM, 1 kg goveđeg mesa = 5 DM, 1 kg paradajza = 1 DM, 1 kg paprika = 1 DM , 1 litar rakije = 20-25 DM, 1 kg soli = 35 DM, 1 kg šećera = 15 DM

[472] Nijaz Mašić, *nav. dj.*, Tuzla, 1996, str. 123 i 124.

6.	21.11.1994. god.:	1 kg goveđeg mesa = 4 DM, 1 kg junećeg mesa = 5 DM, 1 kg telećeg mesa = 6 DM, 1 kg suhog mesa = 20 DM, 1 kg janjećeg pečenja = 10-15 DM, 1 litar rakije = 10-15 DM, 1 kg brašna = 2,5 DM, 1 kg kukuruza ili pšenice = 1,5 DM, 1 kg pekmeza = 10 DM, 1 kg suhih šljiva ili suhih krušaka = 5 DM, 1 stari popravljeni šporet na drva = 100 DM, 1 kremen = 1 DM, 1 punjenje plinom upaljača = 1 DM, 1 litar mlijeka = 1 DM, 1 kokoška = 25 DM, 1 cipele = 50-100 DM, 1 čizme gumene („rudare“) = 100 DM, 1 kg duhana = 10 DM, 1 kutija cigareta = 2-5 DM, 1 litar sirćeta = 2 DM, 1 kg jabuka = 2,5 DM, 1 upaljač = 8 DM, 1 kg sirove kafe = 60 DM, 1 kg soli = 40 DM, 1 kg šećera = 10 DM, 1 litar nafte = 6 DM, 1 litar benzina = 10 DM, 1 kg deterdženta = 10 DM, 1 konopac (uže dugo 8 m) = 15 DM, 1 jaje = 1 DM, 1 olovka za pisanje = 5 DM, 1 sveska od 60 listova = 5 DM, 1 papuče (kožne, ručni rad) = 10 DM, 1 motorna pila = 350 DM, 1 lanac za pilu = 50 DM, 1 pantalone = 50-100 DM, 1 litar ulja = 15 DM, 1 ekser za potkov konja = 1 DM, 1 sjekira (ručni rad) = 50 DM
7.	02.12.1994.god.:	1 kg brašna = 3 DM, 1 kg pšenice = 2 DM, 1 litar rakije = 15 DM , 1 kg kajmaka = 6 DM, 1 kg sira = 6 DM, 1 kg soli = 50 DM, 1 kg šećera = 15 DM

8.	11.01.1995. god.:	1 kg soli = 25 DM, 1 kg šećera = 20 DM, 1 kg brašna = 2 DM, 1 kg goveđeg mesa = 5 DM, 1 litar rakije = 15 DM, 1 kg kafe = 35 DM, 1 litar nafte = 10 DM, 1 litar benzina = 20 DM
9.	05.07.1995.god.:	1 kg soli = 8-10 DM, 1 kg šećera = 12-15 DM, 1 kg brašna = 4-5 DM, 1 kg goveđeg mesa = 5 DM, 1 litar rakije = 15 DM, 1 jaje = 0,5 DM

PRILOG 3

GLAVNI ŠTAB VOJSKE
REPUBLIKE SRPSKE
Str.pov.br. 02/5-49
22.01.1993. godine

KOMANDI DRINSKOG KORPUSA

BORBENO NAREĐENJE OP.BR.5[473]
Sekcija 1:100000

1.- Pošto snage Drinskog korpusa nisu izvršile svoje zadatke iz Direktive br. 4, neprijatelj je prešao u protivofanzivu u istočnom dijelu zone odgovornosti Drinskog korpusa i uspio nanijeti ogromne gubitke jedinicama Drinskog korpusa na Glogovoj pl., u širem rejonu Bratunca, Skelana i Rudog, a u toku je napad na Višegrad.
Cilj dejstva neprijatelja: nanijeti što veće gubitke srpskom civilnom stanovništvu i snagama Drinskog korpusa, prisiliti civilno stanovništvo da napusti svoje teritorije i pređe na druge prostore, a zatim izbiti na r. Drinu i obezbijediti sopstveni koridor u pojasu: Goražde, Borike, Žepa, širi rejon Srebrenice i Cerske pri čemu bi spajanjem sa već postojećim koridorom: južne padine Jahorine, Trnovo i Konjic obezbijedilo neprekidan koridor sa Hrvatskom. Dodatnim naporima, iz rejona Goražde i Višegrad, nastojat će da izbije u Priboj i time ostvari neposrednu vezu sa Sandžakom.
U daljem, vjerovatno će nastojati da presijecanjem našeg koridora Zvornik – Šekovići spoji prostor Cerske sa bazenom Tuzla, a zatim iz Tuzle preko s. Teočak i s. Janja izbije na r. Drina u Semberiji. Na ovaj način bi povezao Sandžak, Podrinje i Semberiju sa centralnom Bosnom.

[473] AIIZ, Komanda Drinskog korpusa str. pov. br. 02/5-49 od 22.01.1993. godine.

2.- Vojska Republike Srpske dobila je zadatak da spriječi uspostavljanje naprijed navedenih koridora neprijatelja, održi naše koridore, gradove, sela, mostove i vitalne privredne objekte u Podrinju i da ofanzivnim dejstvima u potpunosti očisti lijevu obalu r. Drine od strane neprijatelja, tako da se objekti uz Drinu ne mogu tući ni artiljerijskom vatrom. Po izvršenom zadatku preći u odbranu na dostignutim linijama.
Civilno stanovništvo ne uništavati već mu omogućiti premještanje u druge krajeve, ili ako prihvata vlast Republike Srpske, razoružati ga i uspostaviti srpsku civilnu vlast.

3.-Međunarodna javnost je konačno shvatila da Republika Srpska postoji na teritoriji bivše BiH, što se ogleda i u prekidu rada Ženevske konferencije, dok se Narodna skupština Republike Srpske ne izjasni da li prihvata ponuđene Ustavne principe za buduće uređenje bivše BiH. Isto tako, Vojska Republike Srpske je postala značajna oružana sila na Balkanu, što nam omogućava da motivišemo borce na još veće naprezanje.
Vlade Savezne Republike Jugoslavije i Republike Srpske su se sporazumjele da se svi izbjegli borbeno sposobni muškarci koji se nalaze na teritoriji Savezne Republike Jugoslavije vrate u Republiku Srpsku, a da će organi vlasti Savezne Republike Jugoslavije spriječiti dalji odliv borbeno sposobnih Srba iz bivše BiH na prostore Savezne Republike Jugoslavije. Isto tako, organi vlasti Savezne Republike Jugoslavije se obavezuju da će spriječiti prelazak, borbeno sposobnih muslimana iz Sandžaka i drugih prostora Savezne Republike Jugoslavije na prostore bivše BiH.

4.- Odlučio sam: angažujući rezervne snage Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, preći u ofanzivu u srednjem Podrinju, grupišući glavne snage na pravcu: Bratunac – s. Potočari – Srebrenica – rudnik boksita (s. Gunjaci), a pomoćnim snagama na pravcu: s. Skelani – s. Osmače – s. Zeleni Jadar – Srebrenica sa ciljem: u sadejstvu sa snagama Drinskog korpusa razbiti i uništiti snage neprijatelja u širem rejonu Srebrenice, osloboditi rudnik Sase i Gunjaci i presjeći zelenu transferzalu u širem rejonu Srebrenice, a zatim u

sadejstvu sa snagama Drinskog korpusa pristupiti postepenom uništavanju neprijatelja u širem rejonu Cerska i Žepa.
Dijelom snaga vatrene podrške Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, podržati Drinski korpus u širem rejonu Višegrada i Rudog.
Operaciju izvesti u dvije etape, u trajanju od šest dana. U prvoj etapi, u trajanju od četiri dana, razbiti i uništiti neprijatelja i izbiti u rejon Srebrenica, Gunjaci. U drugoj etapi u trajanju od dva dana, pristupiti uništenju neprijatelja u širem rejonu Cerska i Žepa, uspostaviti civilnu vlast i organizovati prihvat izbjeglog srpskog stanovništva na svoja ognjišta.
Operativni raspored: u ešalonu sa rezervom.
Gotovost za odbranu, odmah, a za napad u 06,00 časova 24.01.1993. godine.

5.-Drinski korpus će pomoćnim snagama vezivati snage neprijatelja na dostignutim linijama, a glavnim snagama na pravcima: Milići–Sućeska– s. Podra-vanje, Zvornik – Kamenica – Cerska, Olovo – s. Kamenica, Rudo – Međeđa, Višegrad – Međeđa i Rogatica – Međeđa izvoditi aktivna borbena dejstva i ići ususret rezervama Glavnog štaba Vojske Republike Srpske.
Zadatak: energičnim i brzim dejstvima na datim pravcima i odsudnom odbranom, vezivati što jače snage neprijatelja, nanositi mu gubitke i obezbijediti što lakši i brži prodor rezervama Glavnog štaba Vojske Republike Srpske. U daljem, u sadejstvu sa rezervama Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, pristupiti razbijanju i uništenju odsječenih snaga neprijatelja.
Po završetku napadne operacije, rezervi Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, preuzeti i obezbijediti oslobođene teritorije i odsudnom odbranom spriječiti njihovo ponovo osvajanje od strane neprijatelja.
Po mjeri nastupanja rezervi Glavnog štaba Vojske Republike Srpske i jedinica Drinskog korpusa, komanda Drinskog korpusa će odmah pristupiti organizaciji i uspostaviti civilne i vojne vlasti na oslobođenim teritorijama i obezbijediti osnovne uslove za život civilnog stanovništva.

6.- Moralno-psihološke pripreme:
Sektor za moral, vjerske i pravne poslove obezbijedit će intenzivne propagandno-psihološke pripreme u cilju motivisanja boraca za dodatna

naprezanja i odlučnu borbu, i povratak izbjeglog stanovništva na sopstvena ognjišta.
7.- Komandovanje i veza:
Rezervama Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, komanduje načelnik uprave za ONP, Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, pukovnik Ilić Dragutin
Komandno mjesto Glavnog štaba i Drinskog korpusa, imati u dosadašnjim lokacijama.
Istureno komandno mjesto Glavnog štaba Vojske Republike Srpske imati u s. Skelani, a istureno KM Drinskog korpusa, po odluci komandanta korpusa.
Odluku komandanta Drinskog korpusa i komandata rezervi Glavnog štaba Vojske Republike Srpske, podnijeti mi na uvid i odobrenje do 14,00 časova 23.01.1993.god.
Izvještaje dostavljati: redovne po ustaljenom sistemu, a vanredne o gotovosti za napad, o početku napada i po potrebi.

ZAMJENIK KOMANDANTA
general-major
Manojlo Milovanović

PRILOG 4

TELEFONSKI RAZGOVOR IZMEDU MOMČILA DIVKOVIĆA IZ AMERIKE, I MILENE XY, IZ KABINETA MOMČILA KRAJIŠNIKA, PALE, MAJ 1995.[474]

1 - Halo!
2 - Jel tu moj imenjak?
1 - Nije.
2 - Šta je s njim?
1 - Na sastanku je van zemlje.
2 - Trebam neke važne stvari da mu kažem.
1 - Pa kažite meni, ja ću preneti.
2 - Hoće li dolaziti u kancelariju?
1 - Neće al' mu ja mogu poslati.
2 - Hajde pišite, ima dosta, kažite mu jednu stvar. Mislim, situacija je odlična. Vi ste ih potpuno uspaničili. Ne znaju više šta da rade i šta će s vama, tako da nemaju nikakvih pametnih poteza. Oni su podeljeni, ne mogu da se opredele, ne postoji nikakva podrška da se upotrebi totalni vazdušni napad kao što je bio u Zalivu. Jasno im je da ovako delimično bombardovanje daje loše rezultate i nije im jasno šta da rade. Ovako u svakom slučaju da bi se vi obezbedili da im ne padnu neke gluposti na pamet. Oni mogu da se odluče da žrtvuju nekoliko stotina UN trupa i da vas onda srede bombardovanjem. Međutim, ja ne verujem da će to da reše. **Zato je vrlo važno da uzmete dve do tri hiljade taoca.** Kako ćete to uraditi, to bog neka vam je na pomoći. Neka budu svi iz zapadnih zemalja, kao što to dosad odlično radite, samo morate da požurite. Drugo, taoce ne smete da pustite do kraja rata. Jer ako ih pustite.... Oni će pokušati da vas ubede da ih pustite. Međutim, oni će vas posle toga sigurno bombardovati kao što su bombardovali Iračane kad su pustili sve Evropljane, taoce. To je sigurno. Prema tome, za vas je apsolutno od presudne važnosti da ih uopšte ne puštate dok se rat u Bosni ne završi. Oni tu nek budu prisutni, nek budu kao gosti i gotova stvar, ali vas štite od

[474] AIIZ, br. 2 - 3218, Telefonski razgovor izmedu Momčila Divkovića iz Amerike, i Milene xy, iz kabineta Momčila Krajišnika, Pale, maj 1995.

vazdušnih napada. Onda druga stvar, ako imate toliki broj taoca svi njihovi planovi da vade UN trupe iz Bosne padaju u vodu, jer ne mogu da spase 3.000 ljudi. Razumete? Prema tome, dolazak američkih trupa, sve ono što su obećavali, sve to pada u vodu. Prema tome, vama je važno da imate što veći broj talaca i da oni budu stalno tu. Oni su vaša garancija do kraja rata da možete da ratujete sa Muslimanirna i Hrvatima, a da vas oni neće bombardovati, Vi možete pregovarati o miru, o čemu god hoćete, teritorijama, ali ne možete pregovarati o puštanju taoca. Oni moraju tu da ostanu do kraja. Dalje, oni će sad pokušati da razmene srpske vojnike za neke UN vojnike, svoje vojnike. Nemojte da menjate, jer ako to počnete onda će oni da hvataju vas. Prema tome, nemojte da menjate nijednog njihovog za naše, oni naše nemaju pravo da drže, jer nisu u ratu sa nama. Oni nisu zarobljenici, ako su zarobljenici onda su oni nama objavili rat. Drugo, vidio sam jednog momka ??? koji je poslao signal za Zapad da mogu da bombarduju ???. To nije uradio zato što je human, nego dao zapadu ??? da osete, ali mora stalno neko da bude tamo, jer imaju odlične uređaje da noću bombarduju. Prema tome, on je samo poslao signal Zapadu kako vi radite, onda gospodin Lejton Smit je imao ??? to je neko izdao...

1 – Ko je imao?

2 - Lejton Smit, on je imao detaljnu mapu vaših bunkera u koje su oni gađali, što je očigledno njemu neko izdao. On to nije mogao da snimi iz vazduha. Prema tome, vi vidite tamo ko to može da izdaje, ili vojska ili neko kod vas, šta ima još ??? Hoće da sada ???

1 - Samo malo me sačekajte, molim vas , halo da ...

2 - Ovi hoće da prave novu taktiku. Hoće da koncentrišu sve svoje trupe na muslimanskoj teritoriji. Prepustit će vam Žepu, Goražde i Srebrenicu, ali kada to urade onda će da nastave rat tako što ćete vi.... Ako pustite taoce, oni će pustiti Muslimane da vas napadaju, a ako vi uzvratite oni će da vas bombarduju, jer napadate UN trupe. Prema tome, oni će napraviti novu taktiku. Vi morate apsolutno taoce da držite. Sad sam dobio informaciju da Francuzi, Englezi i Kanađani, komandosi se pripremaju za moguću akciju oslobađanja taoca koje vi držite. To je objavio njemački list u ponedeljak. Prema tome, vodite računa da može nešto tako da se desi, da budete spremni da ti taoci ne mogu da se oslobode. E, to je otprilike sve...

1- Dobro, preneću ovo sve što ste rekli.
2- To je vrlo važno, jer to je sve. Ja mislim potpuno tačno i vi ne možete ništa ??? na pregovore....
1- Nisu.
2 - Klinton je zvao Miloševića, telefonom. **Vi ne smete da popustite uopšte, taoci nema govora** i tamo što više, to je veća garancija. Neka ih hrani UN. Oni su njihovi vojnici, nisu vaši i to prenesite i puno ga pozdravite, laku noć.
1 - Laku noć.

PRILOG 5

DŽENAZA U POTOČARIMA 11.07.2005. GODINE

LISTA SKRAĆENICA

1. A	Prva armija (Prva armijska oblast sa sjedištem u Beogradu)
AIIZ	Arhiva Instituta za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu
1. bpbr	Prva birčanska pješadijska brigada
1. brlpbr	Prva bratunačka laka pješadijska brigada
1. GMTBR	Prva gardijska motorizovana brigada (1. Gmtbr)
1. KK	Prvi krajiški korpus Vojske Republike Srpske
1. zlpbr	Prva zvornička laka pješadijska brigada
2. K	Drugi korpus Amije Republike Bosne i Hercegovine
2. KK	Drugi krajiški korpus Vojske Republike Srpske
2. rmtbr	Druga romanijska motorizovana brigada
5. inž. bataljon	Peti inžinjerijski bataljon
65. zmtp	Šezdesetpeti zaštitni motorizovani puk
A R BiH	Armija Republike Bosne i Hercegovine
AVNOJ	Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije
bMB	baterija minobacača
b/d	borbene dejstva
b/k	borbeni komplet
B-1	model brdskog topa
Bibr.	Birčanska brigada
BiH	Bosna i Hercegovina
bLRL	baterija lakih raketnih lansera
Brlpbr	Bratunačka laka pješadijska brigada
Bst 82 mm	bestrzajni top 82 milimetra
CJB	Centar javne bezbjednosti
CK SK	Centralni komitet Saveza komunista
CSB	Centar službe bezbjednosti
čVP	četa vojne policije
DK	Drinski korpus
DM	Deutschland Mark – DEM (njemačka marka)
DMZ	demilitarizovana zonana
Gen.	general
Gen. puk.	general-pukovnik
∴	grupa autora

GŠ	Glavni štab (Generalštab)
GŠ JNA	Generalštab Jugoslavenske narodne armije
GŠ VRS	Glavni štab Vojske Republike Srpske
H-105 mm	haubica 105 milimetara
H-122 mm	haubica 122 milimetara
hab	haubička baterija
IBK	Istočnobosanski korpus
ICTY	International Criminal Tribunal for Former Yugoslavia (Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjenih na teritoriji bivše Jugoslavije od 1. januara 1991. u Hagu)
ICJ	International Court of Justice (ICJ), Međunarodni sud pravde
ič	izviđačka četa
IKM	istureno komandno mjesto
inžb	inžinjerijski bataljon
inžč	inžinjerijska četa
JNA	Jugoslavenska narodna armija
JNOF	Jugoslavenski narodni oslobodilački front
jurišna br.	jurišna brigada
JVUO	Jugoslovenska vojska u otadžbini
K.650	kota 650
KAG	korpusna artiljerijska grupa
K-da	komanda
KM	komandno mjesto
KM OG	Komandno mjesto operativne grupe
lpbr	laka pješadijska brigada
M38	model haubice tridesetosme godine
MAP (Map)	mješoviti artiljerijski puk
MB	minobacač
mč	mehanizovana četa
MKCK	Međunarodni komitet Crvenog križa/krsta
mlpbr	milićka laka pješadijska brigada

MUP	Ministarstvo unutrašnjih poslova
MUP RS	Ministarstvo unutrašnjih poslova Republike Srpske
NATO	North Atlantic Treaty Organization (Sjeverno atlantski pakt)
NGŠ	Načelnika generalštaba
NOP	Narodno-oslobodilački pokret
OG	operativna grupa
OK SK	Opštinski komitet Saveza komunista
OP.BR.5	operativni broj pet
omb	oklopno-mehanizovani bataljon
OŠ	osnovna škola
OUN	Organizacija ujedinjenih nacija
PAM	protivavionski mitraljez
PAT	protivavionski top
pbr.	pješadijska brigada
pč	pješadijska četa
PJP	posebne jedinice policije
Plpbr	Podrinjska laka pješadijska brigada
praga	protivavionsko oruđe zvano „praga“
R BiH	Republika Bosna i Hercegovina
RDB	Republička državna bezbjednost
RI	radio-izviđanje
RS	Republika Srpska
s.	selo
SAD	Sjedinjene Američke Države
SANU	Srpska akademija nauka i umjetnosti
SAO	Srpska autonomna oblast
SAP	Socijalistička autonomna pokrajina
sb Skelani	Samostalni bataljon Skelani
SDA	Stranka demokratske akcije
SDB	Služba državne bezbjednosti
SDS	Srpska demokratska stranka
SFRJ	Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJB	Stanica javne bezbjednosti

spec. jedinica	specijalna jedinica
spec. br.	specijalna brigada
SR	Socijalistička Republika
SRJ	Savezna Republika Jugoslavija
SRK	Sarajevsko-romanijski korpus
SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova
SV	srpska vojska
T-34	tenk model tridesetčetvrte godine
T-55	tenk model pedesetpete godine
tč	tenkovska četa
TG	taktička grupa
TMS	tehničko-materijalna sredstva
TO	teritorijalna odbrana
tt.	trigonometrijska tačka
UK	Užički korpus
UN	Ujedinjeni nacije
UNHCR	United Nations High Commission/Commesserate/Commissioner for Refugees (Visoka komisija/ komesarijat/komesar Ujedinjenih nacija za izbjeglice)
UNPROFOR	United Nations Protection Forces (Zaštitne snage Ujedinjenih nacija na ratištu u Jugoslaviji, od 31.03.1995. godine samo u Bosni i Hercegovini)
VBR	višecjevni bacač raketa
VJ	Vojska Jugoslavije
VP 7115	vojna pošta 7115
VRS	Vojska Republike Srpske
VŠ NOPOJ	Vrhovni štab narodno-oslobodilačkog pokreta oslobođenja Jugoslavije
ZIS	laki top 76 milimetara
Zlpbr	Zvornička laka pješadijska brigada
Zvobr	Zvornička brigada

IZVORI I LITERATURA

IZVORI

ARHIV INSTITUTA ZA ISTRAŽIVANJE ZLOČINA PROTIV ČOVJEČNOSTI I MEĐUNARODNOG PRAVA, Sarajevo
(više fondova različite provinijencije)

INTERNATIONAL CRIMINAL TRIBUNAL FOR FORMER YUGOSLAVIA-ICTY (The International Tribunal for the Prosecution of Persons Responsibile for Serius Violation of International Humanitarian Law Committed in the Territory of the Former Yugoslavia since 1991.), Hag

LITERATURA

Abazović, M., **KADROVSKI RAT ZA BIH (1945. – 1991.),** Savez logoraša Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1994.

Ademović, F., **JNA BEZNAĐE ZLA,** Sarajevo, 1997.

Arnautović, S., **IZBORI U BOSNI I HERCEGOVINI '90. - ANALIZA IZBORNOG PROCESA,** Promocult, Sarajevo, 1996.

Arnautović, S., **KAKO SE BRANILA BOSNA: vojno – politički eseji i komentari,** ONASA, Sarajevo, 1997.

Backović, O. – Vasić, M. – Vasović, A., **KO TO RADO IDE U VOJNIKE. MOBILIZACIJSKA KRIZA – ANALITIČKI PREGLED MEDIJSKOG IZVJEŠTAVANJA,** u: RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991. – 1995, uredili B. Magaš i I. Žanić, Zagreb – Sarajevo, 1999.

Bandžović, S., **ISELJAVANJE BOŠNJAKA U TURSKU**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2006.

Begić, K., **BOSNA I HERCEGOVINA OD VANCEOVE MISIJE DO DAYTONSKOG SPORAZUMA (1991. – 1996.),** Pravni centar Fonda otvoreno društvo BiH, Sarajevo, 1997.

Bećirević, E., **MEĐUNARODNI KRIVIČNI SUD: IZMEĐU IDEALA I STVARNOSTI**, Međunarodni centar za mir i Arka press, Sarajevo, 2003.

Belić, A., **SRPSKA AKADEMIJA NAUKA,** u: ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1964;

Bilt, K., **MISIJA MIR,** Zid, Sarajevo, 1998.

Biserko, S., **OD JNA DO SRPSKE VOJSKE,** u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. – 1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941.-1945.**,** Beograd, 2002.

Biserko, S., **PRINUDNI IZLAZAK IZ SENKE,** Helsinška povelja, br. 60, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2002.

Bogićević, B., **RAT JE PLANIRAN,** u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Bojić, M., **JNA JE RADILA NA RUŠENJU REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE,** u : F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Bojić, M., **OSVRT NA POLOŽAJ MUSLIMANA – BOŠNJAKA U JUGOSLAVIJI,** u: **STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE,** Zbornik radova sa okruglog stola „Stvaranje i razbijanje avnojevske Jugoslavije“, održanog u Beogradu 5.-7. decembra 1995, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941.-1945.**,** Beograd, 1996.

Bruneteau, B., **STOLJEĆE GENOCIDA***,* Politička kultura, Zagreb, 2005.

Cigar, N., **GENOCIDE IN BOSNIA – THE POLICY OF ETHNIC CLEANSING – GENOCID U BOSNI – POLITIKA ETNIČKOG ČIŠČENJA,** Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998.

Cigar, N., **THE ROLE OF SERBIAN ORIENTALISTS IN JUSTIFICATION OF GENOCIDE AGAINST MUSLIMS OF THE BALKANS – ULOGA SRPSKIH ORIJENTALISTA U OPRAVDANJU GENOCIDA NAD MUSLIMANIMA BALKANA,** Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998.

Cimerman, V. (W. Zimmermann), **ORIGINS OF A CATASTROPHE YUGOSLAVIA AND ITS DESTROYERS – IZVORI JEDNE KATASTROFE,** Znanje, Zagreb, 1997.

Čekić, S. – Kreso, M. –Mačić, B., **GENOCID U SREBRENICI, „SIGURNOJ ZONI" UJEDINJENIH NACIJA, JULA 1995,** Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000.

Čekić, S., **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991.-1995,** u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991.-1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa Okruglog stola, Beograd 7.-9. novembar 2001, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941-1945**,** Beograd, 2002.

Čekić, S., **AGRESIJA NA BOSNU I GENOCID NAD BOŠNJACIMA 1991-1993**, NIPP Ljiljan, Sarajevo, 1994.

Čekić, S., **HISTORIJA GENOCIDA NAD BOŠNJACIMA,** Muzej genocida, Sarajevo, 1997.

Čekić, S., **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU**, knjiga 1 i 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, KULT/B Sarajevo, Sarajevo, 2004.

Dautbašić, I., **AGRESORSKO FORMIRANJE KOLABORACIONISTIČKIH TVOREVINA I DJELOVANJE USTAVNOG SUDA BOSNE I HERCEGOVINE NA NJIHOVOM UKIDANJU,** u: AGRESIJA NA BOSNU I BORBA ZA NJEN OPSTANAK 1992. – 1995. GODINE, Pravni fakultet Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1996.

Divjak, J., **JEDINSTVENI U OCENI GLAVNIH KRIVACA ZA RAT** u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Dizdarević, R., **IZDAJA VOJNOG VRHA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Dizdarević, R., **OD SMRTI TITA DO SMRTI JUGOSLAVIJE**, Svjetlost, Sarajevo, 2000.

Dolničar, I., **ZAČETNICI RATNE TRAGEDIJE**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Duraković, N., **PROKLETSTVO MUSLIMANA**, Oslobođenje, Sarajevo, 1993.
Džubo, A., **VOJNA SILA U SUNOVRATU ZLOČINA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Filipović, M., **BOSNA I HERCEGOVINA, najvažnije geografske, demografske, historijske, kulturne i političke činjenice**, Copact-E, Sarajevo, 1997.

Gajić, D. - Glišić, **SRPSKA VOJSKA**, ADMIRAL BOOKS, Beograd, 1992.

Hadžić, M., **ARMIJSKA UPOTREBA TRAUMA,** u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Hadžić, M., **ARMIJSKA UPOTREBA TRAUMA, u: SRPSKA STRANA RATA – TRAUMA I KATARZA U ISTORIJSKOM PAMĆENJU**, Republik - Vikom grafik - Građanska čitaonica, Beograd, 1996.

Hadžijahić, M., **POSEBNOST BOSNE I HERCEGOVINE I STRADANJA MUSLIMANA**, Preporod, Sarajevo, 1991.

Hartmann, F., **MIR I KAZNA**, Buybook, Sarajevo, 2007.

Hećo, F., **ULOGA JUGOSLOVENSKE NARODNE ARMIJE U AGRESIJI NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU**, Institut za

istraživa-nje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2005.

Holbruk, R., **ZAVRŠITI RAT**, Šahinpašić, Sarajevo, 1998.

Ibišević, B., **SREBRENICA 1987.-1992.**, u vlastitom izdanju, Amsterdam, 1999.

Inđić, M., **TERITORIJALNA ODBRANA SOCIJALISTIČKE REPUBLIKE BOSNE I HERCEGOVINE**, Republički štab TO SR BiH, Sarajevo, 1989.

Jović, B., **KNJIGA O MILOŠEVIĆU**, Nikola Pašić, Beograd, 2001.

Jović, B., **POSLEDNJI DANI SFRJ**, drugo dopunjeno izdanje, autorsko izdanje, Kragujevac, 1996.

Kadijević, V., **MOJE VIĐENJE RASPADA – VOJSKA BEZ DRŽAVE**, Politika, Beograd, 1993.

Karavelić, V., **AGRESIJA NA BOSNU I HERCEGOVINU: Sjeveroistočna Bosna 1991. do 1992.,** Institut za istraživanje zločina protiv čovje-čnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2004.

Kreso, M., **AGRESIJA NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU – AMBIJENT POČINJENOG GENOCIDA**, u: GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991.- 1995, Zbornik radova Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, održanog u Bonu od 31. avgusta do 4. septembra 1995. godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo – Gesellschaft für bedrohte Völker – International, Göttingen, Human Rights Group for Bosnia, Kuala Lumpur, Sarajevo, 1997.

Lukežić, A., **KRVAVA BESPUĆA JNA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Macić, B., **ZLOČINI PROTIV MIRA**, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2001.

Major, N., **RASPAD DRUGE JUGOSLAVIJE**, u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991.-1999, Zbornik saopštenja i diskusije sa okruglog stola, Beograd 7.-9. novembar 2001., Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941.-1945.**,** Beograd, 2002.

Mamula, B., **SLUČAJ JUGOSLAVIJA**, Samizdat B92, Podgorica, 2000.

Mamula, B., **UZROCI I POSLJEDICE RATOVA U JUGOSLAVIJI 1991.-2001**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991.-1999, Zbornik saopštenja i diskusija sa Okruglog stola, Beograd, 7.-9. novembar 2001, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941.-1945.**,** Beograd, 2002.

Mašić, N., **ISTINA O BRATUNCU: AGRESIJA, GENOCID I OSLOBODILAČKA BORBA 1992-1995**, Opština Bratunac sa privremenim sjedištem u Tuzli, Tuzla, 1996.

Mesić, S., **KAKO JE SRUŠENA JUGOSLAVIJA: POLITIČKI MEMOARI**, Mislavpress, Zagreb,1994.

Mesić, S., **PUT U RAT**, u : RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995, uredili B. Magaš i I. Žanić, Zagreb – Sarajevo, 1999.

Mihrović, A., Salihović, Z., Kržalić, A., **ŽRTVE SREBRENIČKE APOKALIPSE**, Ibn Sina, Tuzla, 2002.

Miljanović, B., **KRVAVI BOŽIĆ SELA KRAVICE**, Nidda Verlag, Bad Vilbel, Beograd, 1996.

Minić, M., **DOGOVORI U KARAĐORĐEVU O PODELI BOSNE I HERCEGOVINE**, Rabic, Sarajevo, 1998.

Minić, M., **RATOVI U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991. – 1995.,** Jesenski i Turk, Sarajevo – Minhen – Novi Sad – Zagreb, 2002.
Omeragić, S., **DOGOVORENI RAT**, Šahinpašić, Sarajevo 2000.

Oro, S., **O ULOZI SPOLJNOG I UNUTRAŠNJEG FAKTORA U RAZBIJANJU SOCIJALISTIČKE FEDERATIVNE REPUBLIKE JUGOSLAVIJE,** u: STVARANJE I RAZARANJE JUGOSLAVIJE, Zbornik radova sa okruglog stola STVARANJE I RAZBIJANJE JUGOSLAVIJE, Beograd 5. -7. decembar, Beograd, 1996.

Oro, S., **O ULOZI VLADARSKIH TEŽNJI U YU RATOVIMA 1991. – 2001. GODINE,** u: RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. – 1999., Zbornik saopštenja i diskusija sa okruglog stola, Beograd 7. – 9. novembar 2001., Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941.-1945., Beograd, 2002.

Oro, S., **VOJNI VRH IZMISLIO SPOLJNU OPASNOST**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Papić, Ž., **BOSNA I BALKAN**, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 2002.

Pašić, N. – Ratković, R. –Špadijer, B., **PLAVA KNJIGA**, Udruženje dramskih pisaca Srbije, Beograd, 1977.

Potočar, S., **UROTA GENERALŠTABA PROTIV NARODA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Primorac, F., **DOGRAĐIVATI POSTIGNUTI STUPANJ OSPOSOBLJENOSTI**, u: TRI GODINE VOJNE POLICIJE, Uprava Vojne policije MO HR HB, Ljubuški, 1995.

Radaković, I., **BESMISLENA YU RATOVANJA**, Savez antifašista Srbije – SAFS,
Beograd, 1997.

Radaković, I., **KADIJEVIĆ SKRIVA ISTINU**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA,
Sarajevo, 1997.

Redžić, E., **STO GODINA MUSLIMANSKE POLITIKE, U TEZAMA I KONTROVERZAMA ISTORIJSKE NAUKE,** Akademija nauka i umjetnosti BiH - Institut za istoriju, Sarajevo, 2000.

Silber, L. –Litl, A., **SMRT JUGOSLAVIJE**, Otokar Keršovani, Rijeka, 1996.

Stambolić, I., **PUT U BESPUĆE,** Samizdat B92, Beograd, 1995.

Stambolić, I., **UDARNA PESNICA VELIKOSRPSKOG NACIONALIZMA**, u: F. Ademović, JNA BEZNAĐE ZLA, Sarajevo, 1997.

Šarinić, H., **SVI MOJI TAJNI PREGOVORI SA SLOBODANOM MILOŠEVIĆEM,** Globus International, Zagreb, 1999.

Šiber, S., **PREVARE, ZABLUDE, ISTINA – Ratni dnevnik 1993.,** knj. 2, Rabic, Sarajevo, 2001.
Termiz, Dž., Milosavljević, S., **UVOD U METODOLOGIJU POLITIKOLOGIJE**, DAX Trade, Sarajevo, 1999.

Tomac, Z., **TKO JE UBIO BOSNU?** , 2. dio, Birotisak, Zagreb, 1994.

Vasić, M. – Švarm, F., **ZADAH ZLOČINA – SRPSKE PARAVOJNE FORMACIJE 1990. – 2000**, u : RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. – 1999, Zbornik sapoštenja i diskusija sa okruglog stola, Beograd, 7. – 9. novembar

2001., Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941.-1945., Beograd, 2002.

∴ **ENCIKLOPEDIJA JUGOSLAVIJE**, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb, 1964.

∴ **ETNIČKO ČIŠĆENJE – GENOCID ZA VELIKU SRBIJU**, Dokumentacija Društva za ugrožene narode, priredio Tilman Zulch, Sarajevo, 1996.

∴ **GENOCID U BOSNI I HERCEGOVINI 1991.-1995**, Zbornik radova Međunarodnog kongresa za dokumentaciju genocida u Bosni i Hercegovini, održanog u Bonu od 31. avgusta do 4. septembra 1995. godine, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava, Sarajevo – Gesellschaft für bedrohte Völker – International, Göttingen, Human Rights Group for Bosnia, Kuala Lumpur, Sarajevo, 1997.

∴ **GENOCID U REPUBLICI BOSNI I HERCEGOVINI 1992. GODINE**, Pravna misao, Sarajevo, 1992.

∴ **GEOGRAFSKI ATLAS BOSNE I HERCEGOVINE**, Geodetski zavod Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1998.

∴ **SREBRENICA 1995**, knjige 1 i 2, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1998.

∴ **SREBRENICA 1995**, knjiga 3, Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 2000.

∴ **RAT U HRVATSKOJ I BOSNI I HERCEGOVINI 1991. – 1995.**, uredili B. Magaš i I. Žanić, Zagreb – Sarajevo, 1999.

∴ **RATOVI U JUGOSLAVIJI 1991. – 1999,** Zbornik saopštenja i diskusije sa okruglog stola, Beograd 7. – 9. novembar 2001, Društvo za istinu o antifašističkoj narodnoosl. borbi u Jugoslaviji 1941.-1945.**,** Beograd, 2002.

∴ **ZNAKOVI VREMENA**, Broj 28, Vol. 8, Naučnoistraživački institut „IBN Sina“ Sarajevo, 2005.

∴ **ZLOČIN NAD BOŠNJACIMA U SREBRENICI ZA VRIJEME AGRESIJE NA REPUBLIKU BOSNU I HERCEGOVINU 1991. – 1995,** Dokumenti i svjedočenja, priredili S. Čekić i dr., Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu, Sarajevo, 1999.

∴ **ZBORNIK RADOVA,** Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 2006.

∴ **ZLOČINCI I ŽRTVE**, Edicija, Zbornik radova (knjiga 2). Državna komisija za prikupljanje činjenica o ratnim zločinima u R BiH – Opštinska komisija Živinice, Živinice, 1995.

Mr. sc. Velid Šabić

Rođen 1964. godine u Bratuncu. Osnovnu školu završio u rodnom mjestu, a srednju školu i fakultet u Sarajevu. Na postdiplomskom studiju „Kriminologija, kriminalistika i krivično pravosuđe u kontekstu evropske sigurnosti“ na Univerzitetu u Sarajevu 2008. godine stekao naučno zvanje magistra kriminalističkih nauka, magistarskim radom „Uloga Vojske i policije Republike Srpske u izvršenju genocida u Srebrenici, sigurnoj zoni UN-a, jula 1995. godine“.

Radi kao saradnik na Institutu za istraživanje zločina protiv čovječnosti i međunarodnog prava Univerziteta u Sarajevu.

SADRŽAJ

PREDGOVOR.....I

POJAM GENOCIDA.....1

GEOGRAFSKI POLOŽAJ I DEMOGRAFSKA STRUKTURA PODRUČJA SREBRENICE.....5

GEOGRAFSKI POLOŽAJ.....6
DEMOGRAFSKA STRUKTURA.....10

HISTORIJSKI KONTINUITET VELIKOSRPSKIH PLANOVA PREMA PODRUČJU SREBRENICE----------14

VELIKOSRPSKI PROJEKAT----------15

OKOLNOSTI PRIJE POČETKA AGRESIJE----------33

AGRESIJA NA PODRUČJU SREBRENICE 1992. - 1993.----------43

SREBRENICA KAO SIGURNA ZONA UN 1993. - 1995.----------75

ULOGA VOJSKE I POLICIJE REPUBLIKE SRPSKE U PRIPREMI I IZVRŠENJU GENOCIDA----------89

ORGANIZACIJSKO-FORMACIJSKA STRUKTURA VOJSKE RS----------90

ORGANIZACIJSKO FORMACIJSKA STRUKTURA POLICIJE RS----------97

PRIPREME ZA IZVRŠENJE GENOCIDA----------99

IZVRŠENJE GENOCIDA JULA 1995.----------103

ANALIZA OPTUŽNICA I PRESUDA NA MEĐUNARODNOM SUDU U HAGU, VEZANIH ZA DOGAĐAJE U I OKO SREBRENICE JULA 1995.----------148

PRESUDA ICTY PROTIV MIROSLAVA DERONJIĆA, PREDMET IT-02-61----------148

PRESUDA ICTY PROTIV RADISLAVA KRSTIĆA, PREDMET BR. IT-98-33-T----------152

MEĐUPRESUDA HAŠKOG TRIBUNALA OD 16. JUNA 2004. U SLUČAJU PROTIV SLOBODANA MILOŠEVIĆA----------162

PREDMET BR. IT-05-88-PT, TUŽILAC MEĐUNARODNOG SUDA PROTIV: ZDRAVKA TOLIMIRA, RADIVOJA MILETIĆA, MILANA GVERE, VINKA PANDUREVIĆA, LJUBIŠE BEARE, VUJADINA POPOVIĆA, DRAGE NIKOLIĆA, MILORADA TRBIĆA, LJUBOMIRA BOROVČANINA.----------163

REZULTATI GENOCIDA----------169

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA----------175

PRILOZI----------181

LISTA SKRAĆENICA----------198

IZVORI I LITERATURA----------203

IZVORI----------204

LITERATURA----------205

BILJEŠKA O AUTORU----------215